

Lund
Nationalekonomisk Tidsskrift,

Maanedsskrift

for

Samfundsspørgsmaal, Økonomi og Handel.

Udgivet af

V. Falbe Hansen og Will. Scharling.

Trettende Bind.

Kjøbenhavn.

P. G. Philipsens Forlag.

1879.

Bianco Lunos Bogtrykkeri.

Sa

De

En

Sk

Na

For

Ny

An

St

Bi

Aa

An

Or

Pr

Ma

Ny

Sm

Bi

Indhold.

Første—andet Hefte.

	Side
Samfundsdrømmerier og politisk-social Satire. II. Politisk-social Satire. Af George V. Manicus	1.
De økonomiske Forhold i Sverig. Af Vilh. Bergstrand	41.
En kathedersocialistisk Røst fra England	57.
Skattebyrden i Danmark og dens Fordeling (særlig Tolden). Af Prof. V. Falbe Hansen	73.
Nationaløkonomisk Forening (Forhandling om Skattebyrden) . .	97.
Fortegnelse over Medlemmerne af Nationaløkonomisk Forening	101.
Ny udenlandsk Literatur (Studnitz: Gewerbethätigkeit in Sachsen; Leo: Arbeiterfrage)	107.
Anmeldelse (Hjorth: Almindeligt Varelexikon)	109.
Smaa Meddelelser (Nationaløkon. bevingede Ord)	111.
Bibliografi	116.

Tredje—fjerde Hefte.

Aarsagerne til »de daarlige Tider« og Udsigterne til en Bedring af Forholdene. Af Prof. Dr. Will. Scharling	117.
Arbejderforsikringen. II.	195.
Om en centraleuropæisk Toldforening. Efter G. de Molinari	211.
Prof. Jevons om Handelskriser og Solpletter	218.
Møntkonferencen. Dr. O. J. Brochs Beretning	223.
Ny udenlandsk Literatur (Goldfeld: Deutschlands Zoll- u. Handelspolit.)	225.
Smaa Meddelelser (Brevkorrespondancen; Telegrafkorrespondancen)	226.
Bibliografi	228.

Femte Hefte.

Sido

Om den nationalekonomiske og statistiske Universitets-Undervisning. I. Af Aleksis Petersen	229.
Hvad er Socialisme?	260.
Danmarks, Sverigs og Norges Samkvem med Udlandet	273.
Forskjellige Industriers Stilling under den nuværende Krise.	
Af Godsejer Fr. Oldenburg	280.
Nationalekonomisk Forening (Diskussion om Krisen)	280.
Kjøbenhavns Statistik	300.
Smaa Meddelelser (Kjøbenhavns Handelsflaade; en tysk Storby)	304.

Sjette Hefte.

Om den nationalekonomiske og statistiske Universitets-Undervisning. II. Af Aleksis Petersen	309.
Arbejderkommissionen og Selvhjælpsforeningerne. Af Th. Sørensen	341.
Den tyske Toldsag	359.
Anmeldelser (Ræder: Landøkonom. Breve; Dalhoff: Vore Sinds-syge)	385.
Bibliografi	387.

Samfundsdrømmerier og politisk-social Satire.

Af **George V. Manicus.**

II.

Politisk-social Satire.

Det kan ikke forundre Nogen, at vor Tids socialistiske Utopier, dens højt spændte Verdensforventninger, dens halvt optimistiske og hyperoptimistiske Samfundsdrømmerier, dens vilde, nærsynede Forslag og hele den sociale Agitation og Gjæring, have affødt en tiltagende Reaktion. Efter at Medaillens Averse længe er stillet til Skue, fremtræder Reversen i skarpe Omrids; de sværmeriske Idealer fremkalde den skaanselsløse Satire, Fantasiens Udskejelser Fremstillingen af den nøgne Virkelighed, Samfundets hede Pulsslag kjølede Styrtebade, de optimistiske Verdensforventninger pessimistiske Spaadomme. Det er en ikke ringe Fond af Flid, Lærdom, filosofisk Tænksomhed og praktisk Livserfaring, der paa dette Omraade er traadt i Reaktionens Tjeneste og den Literatur, som her, tængerende og gribende ind i det statsvidenskabelige Gebet, er opstaaet i den sidste Tid, har allerede naaet et ikke ubetydeligt Omfang, skjønt den i saa Henseende endnu langt fra kan maale sig med den, der bærer den modsatte Strøm.

Paa intet Omraade have maaske Theori og Praxis staaet i en mere skjærende Kontrast end netop paa dette. Amersin's mest glimrende Fremtidsbilleder overgaa neppe dem, Cabet opruller i sin Rejse til Icarien om hans kommunistiske Samfund med dets, efter græsk Skjønhedsmønster opbyggede Stæder, dets pragtfulde offentlige Forsamlingslokaler, lykkelige Indvaanere og sociale Lighedstilstande. Ligeoverfor disse Skildringer afgive de nyeste Oplysninger, der haves om det sidste endnu eksisterende kommunistiske Samfund, hvis Tilværelse skyldes ham, en karakteristisk Illustration. Meddelelserne herom kunne ikke sigtes for tendentiøs Forvanskning, da selv fra socialistisk Side de virkelige Forhold indrømmes, skjønt deres Tilstedeværelse gives en undskyldende Forklaring. Det er i Landsbyen Corning i Staten Iowa at de sidste 65 Ikariere, fordelte i 11 Familier, føre deres idylliske Liv. Det Cabet'ske pragtfulde, offentlige Forsamlingslokale er svundet ind til en Hal i et stort Blokhus; Ikariernes fælles Maaltider indskrænke sig til Urskovpionerernes primitive Føde, der anrettes paa et langt Træbord uden Borddug. Selv Whisky skorter det paa og den eneste Luxus, de med Ihærdighed vide at forskaaffe sig, er Tobak. Samfundets Præsident er Statsoverhoved, Arbejdsfordeler, Dommer og Skolelærer i en og samme Person. Kun i et Punkt er det Cabet'ske Ideal naaet, nemlig med Hensyn til det Maal af Kundskaber, der gives Ungdommen. Ja det er endnu oversteget. Cabet vilde nedtrykke det Maal af Dannelse, som tildeltes, til et Minimum, for at muliggjøre Ligheden paa dette Omraade. I Corning læres der saa godt som Intet og Ungdommen nærmer sig alt mere det Kulturtrin, der indtages af Sioux-Indianerne, som for en Del Aar tilbage færdedes i denne Egn, indtil Backwood-

mændenes Rifler og Unionens Tropper trængte dem længere Vest paa. Selv med Ligheden er det ikke videre bevendt, siden Ikarierne have begyndt med at beskæftige Daglejere til Skovhugst og Pløjning.

Den Parodi, Virkeligheden her har tilvejebragt, er slaaende, men har i mange Retninger i den senere Tid faaet Sidestykker. Man har gennemgransket Nutid og Fortid for at belyse, parodere og travestere de ideale Samfundstilstande, der attraas og de Samfundsbygninger, der ere blevne oprejste paa Betragtningerne over og Fordringerne om Fællesejendom og Kollektivejendom, Arbejdets Deling og forandrede Ordning, Kvindens Fri-gjørelse, Lighed og Broderskab etc. Ligeoverfor det Lykkens Perspektiv, der er blevet aabnet det vestlige Evropas «arveløst» gjorde Folkefærd ved Indførelsen af de russiske Kommuner Fællesejendomsret til Jorderne, har man opstillet Skildringer af det russiske Bondeliv og af de lidet misundelsesværdige Forhold, under hvilke paa andre Steder de Klasser af Samfundet leve, hvilke den Dag idag, saaledes som Ryoterne i Ostindien, de malajiske Bønder paa Java etc., ere lyksaliggjorte med et større eller mindre Maal af agrarisk Kommunisme. Ligeoverfor de vilde Fordringer, der af tyske Kvinder ere blevne opstillede i Retning af fuld Frihed, fri Kjærlighed, atheistisk Samfundsdannelse og Kollektivejendom, Fordringer, der særlig ifjor ved et stort Møde af Kvinder i Berlin bleve formulerede, har man fremdraget Aristophanes's mesterlige Satire, nedlagt i «Kvindernes Folkeforsamling», i hvilken den græske Digter lader Agitationen for Ophævelsen af Husstanden, Indførelsen af Fællesejendom, den ubundne Kjærlighed samt for Afskaffelsen af alle Love, Domhusenes Forvandling til Selskabssale etc. blive frem-

baaren af Praxagora, medens han, efter at de nye Skikke og Ideer have vundet Sejr, giver i Lystspillet Slutning en Skildring af den Tøjlesløshed, de vilde Orgier, voldsomme Lidenskabers Udbrud, der afløse de gode Sæders Forfald og de af Love og sociale Vedtægter omgjærdede sociale Forholds Tilintetgjørelse.

Særlig har man derhos ladet sig det være magtpaaliggende at eftervise det Uberettigede i at fremstille de Udsigter til en Menneskeheds Guldalder, der af vor Tids Idealister, Socialdemokrater og Nihilister aabnes for Masserne, som noget hidtil Ukjendt, som et nyt Evangelium. Bestræbelserne i saa Henseende have ført til Granskninger, der blandt Andet have givet til Resultat, at selv Platos Idealstat ikke alene har haft Forgængere i den antike Verden, men at lignende Samfundsdrømmerier kunne eftervises hos Østens Folk. Sanskritlitteraturen, det udtømmelige Skatkammer for de ariske Folkeslags Tankeverden, har i saa Henseende mindre at opvise, skjønt man i Ostindien med dets Kastevæsen og de tunge Baand, samme lægger paa det enkelte Individ, kunde have ventet Sligt. Den Omstændighed, at de begunstigede Klasser i sig indbefattede de literairt dannede, maa anses som den væsenlige Aarsag hertil. Helt anderledes stille Forholdene sig hos de halvt og helt mongolske Folkeslag. Det er især Granskningerne i den umaadelig store kinesiske Literatur, der have bragt for Dagen Tilstedeværelsen af Samfundsdrømmerier, Udkast til Idealstater og en Tankegang, der i mange Retninger paa en forbavsende Maade ligner den, den moderne europæiske Socialisme og de ideale Statsbygninger ere byggede op paa. Men det er ikke alene i Tankeverdenen men ogsaa i det praktiske Liv, at Følgerne af Paavirkninger og Agitationer ere komne

til S
Hje
mun
diss
der
skal
fors
tusi
Rev
Tid
ben
kan
lyks
Van
Met
lang
and
Tid
Mid
nihil

brag
i o
ere
bille
mar
ram
Mot
som
Det
enk
over

til Syne i det himmelske Rige, der altid har været et Hjem for politiske og sociale Formaal efterstræbende Frimurerordener og andre hemmelige Selskaber. Nogle af disse have endog udstrakt deres Virksomhed i Tidsrum, der ere fabelagtige. Saaledes har «Tian-ti-hui Broderskabet», hvis Program gaar ud paa at udjævne al Klasseforskjel og al Formueulighed, allerede existeret i over to tusinde Aar og det understøtter endnu den Dag idag hver Revolution, ligesom det gjorde paa Alexander den Stores Tider. Det har endnu det samme symbolske Segl, det benyttede i de romerske Kejseres Tid, nemlig et femkantet Signet, der betegner de fem Elementer og Hovedlyksaligheder: Jorden (Visdom), Træet (Retfærdighed), Vandet (den kommende Verden og de kommende Slægter), Metallet (Æren) og Ilden (Rigdom). Det har forstaaet i lange Tidsrum, medens den ene Generation afløste den anden, at fortrøste de Forventningsfulde til kommende Tider og til at vedligeholde en Agitation, der ved sine Midler og Formaal har en ikke ringe Lighed med den nihilistiske.

De Oplysninger og Sammenstillinger, der ere tilvejebragte og de groteske Vrægebilleder, som ere fremførte i ovennævnte Henseender paa Virkelighedens Omraade, ere særlig i den sidste Tid blevne supplerede af Spejlbilleder brydende frem fra Digtningens Omraade. Romanen og Dramaet have alt længe med Satirens Svøbe ramt Extravagancerne paa det rent politiske Omraade og Motivet: «liberal udenfor og despotisk i Hjemmet» er, som bekjendt, bleven varieret paa mangfoldige Maader. Det moderne franske Skuespil begynder nu ogsaa, gennem enkelte af dets mere fremragende Forfattere, at satirisere over Udvæxter, Modsigelser og Udskejelser paa det sociale

Omraade. En næsten svunden Tids Trofasthed, Tarvelighed og Soliditet stilles ligeoverfor Nutidens Uærlighed, Nydelsessyge og Svindel (saaledes som i Victorien Sardous: «Det gamle og det nye Hus»), den socialdemokratiske Agitation og Folkeforførrernes Fraseologi hudflettes (som i «Rabagas»), umoralske Forhold, som Nutiden har udviklet, og sociale Unaturligheder revses (som i en af de mest ansete yngre franske Digtere, André Theuriet's, Arbejder: «Abbé Daniel», «Une Ondine» og «Le mariage de Gérard») og Forholdet mellem Arbejder og Arbejdsgiver, Kapital og Arbejde stilles i et Lys, vidt forskjelligt fra det, en nærliggende Periode's falske Sentimentalitet og Tendensen til at fordele Lys og Skygge uretfærdig, spredte herover. Men, forsaavidt der i den moderne sociale Roman og i Nutidens Drama, kan signaliseres en Svingning i saa Henseende, omfatte Skildringerne og Satiren kun enkelte Sider og enkelte Udskejelser paa det sociale Omraade. Det er kun de to i det Foregaaende omtalte Værker af Vischer og Renan: «Auch Einer» og «Caliban», der helt ere gennemstrømmede af Satire, omfattende saa godt som alle Menneskeheds store Forhold paa Politikens, Religionens, Samfundsordningens og Tænkningens Omraade. Ved disse Arbejder har atter ved det tyske den sociale, ved det franske den politiske Satire Overvægten.

F. T. Vischer, som er født i Aaret 1803, har erhvervet sig et stort Navn som Æsthetiker. Hans Afhandlinger over det Ophøjede og Komiske, over Goethes Faust, over Forholdet mellem «Indhold og Form i Kunsten» samt hans Æsthetik, gjælde som Værker af første Rang. Den Virksomhed, han derhos har udviklet som Universitetslærer, dels som Professor i Æsthetik i Tübingen, dels

som Professor i tysk Literatur og Æsthetik i Zürich, have skaffet ham Navn som Tysklands første Æsthetiker. Som Politiker har han stedse hørt til Venstre baade i Frankfurter Nationalforsamlingen og ved senere Lejligheder. Hans sidste omfangsrige Arbejde: «Auch Einer», Stuttgart und Leipzig 1879, er en anachronistisk Satire, bygget paa og hængende sammen med en Verdensanskuelse, der vel staar i nøje Sammenhæng med de moderne filosofiske Systemer og de Darwinske Theorier, men tillige har en Række Ejendommeligheder, der bidrage til at give det paa et halvt pessimistisk Standpunkt staaende Værk, en særegen Kolorit og Tiltrækningskraft. Medens der kastes et eget, satirisk Lys over Nutidens Samfundsbyrder i Novellen: «En Landsbyhistorie fra Pælebygningstiden», findes hin Verdensanskuelse spredt i Aforismer, der i Dagbogsform knytte sig til en Rejse gennem Norge og Italien.

F. Vischer indfører i sit Værk en mystisk Person, et Rejsebekjendtskab, der ikke vil navngive sig og som, idet han principmæssig skjuler sin Stand og Herkomst, kun vil staa som Menneske ligeoverfor Menneske. En tildels fælles Rejseplan foranlediger en længere Tids Samværen og gjentagne Møder, der give Lejlighed til at faa Indblik i hinandens Tænkemaade og Verdensanskuelse. Der opstaar en Slags Hjertelighed og Fortrolighed, der nærmer sig Venskab og da Rejsebekjendtskabet tilsidst forsvinder, sendes efter længere Tids Forløb som et Slags Farvel en Dagbog og en Novelle, der tilsammen udgøre det væsentlige Indhold af Værket: «Auch Einer». Efter den i samme udviklede Verdensanskuelse, er Forfatteren i Hovedsagen Darwinist og Pessimist. Han dvæler ofte, ligesom Schopenhauer, ved det Diabolske i Naturen og

følger med Häckel, Darwinismens mest avancerede Discipel, det organiske Livs Udvikling gennem uendelige Tidsrum lige ned til Urslimen. Men herfra føres Udviklingen hen til langt fjernere Tider og til Kredsløb, af hvilke den hele nuværende Tilværelse kun er et enkelt. Fra Fremtoningerne paa Virkelighedens og Tankens Omraade, sluttet tilbage paa det enkelte Kredsløbs skabende, vedligeholdende og ødelæggende Magt. Fra det Skabtes Væsen sluttet til Skaberens Væsen. Granskningen af Naturen, Mennesket, Samfundsforholdene, lede da til den Anskuelse, at den nuværende Natur er Produktet af et Urvæsen af kvindeligt Kjønn, der, begavet med umaadelig Magt, ikke er sig sin Herkomst klart bevidst. Som hos vor Jordklodes Kvinde forener dette Væsen i sig store Modsætninger. Denne højst geniale, yndefulde og kjærlige, men tillige højst letsindige, grusomme og dæmoniske kvindelige Prototyp, allierede sig med en Legion af onde Aander, avlede i Urslimen. Begges Indflydelse og Væsen afspejle sig paa Jorden. Alt hvad Naturen frembringer, er kvindagtig. Saa let som Kvinden undfanger, saa let skaber den. Lige saa let som en begavet Kvinde uden al Eftertanke udvexler aandrige Tanker og Planer, saa let fremkommer af dens Haand et Væld af uendelige Former. Saa smagfuld og forfængelig som Kvinden pynter sig, saa pynter den sine Skabninger. Den er Urkoketten. Den føder, plejer, læger, bærer Omsorg for, men er saa atter fuldstændig tankeløs, glemsom, ja endog dum ligesom ofte den aandrigste Kvinde. Hun — Urkoketten — glemmer, at hun har frembragt et Foraars fuldt af Knopper og Blomster, men vejrer Alt bort ved en Nattefrost; hun ødelægger sine egne Produkter, lægger i Hundyret den inderligste Kjærlighed til dets Afkom og

driver Hankatten, Hanbjørnen til at æde Ungerne. Hun er lunefuld og udstrør ved Siden af sine højeste Kunstskabninger, det styggeste Utøj i alle Former. Hun er ubarmhertig, stikker sin Braad dybt ind i et forpint Menneskes Hjerte og vilde, om man kunde faa hende til at tale, svare, naar den Ramte vaander sig i Smerte: «Jeg tænkte ikke Noget derved». Legioner af onde Aander forenede sig med hende og de frembragte i Fællesskab alle Afskyeligheders Tumbleplads, vor hele Verden fuld af raffineret Grusomhed. Det er for mildt et Udtryk at kalde denne Verden et almindeligt Vexelmordsystem. Dyrene myrde ikke alene deres Bytte, men pine det med ren Vellyst, time- ja dagevis. Ravnenes Yndlingsføde er de unge Harekillingers Øjne. Et vist Slags Hajer, der altid svømme parvis, angribe fra neden af den værgeløse Hvalfisk, bide sig fast i Hunhvalens Bryst og afæde dens bløde Kjøddeler, saa at Offeret springer højt op af Søen i usigelig Smerte, inden det dør. Det er kun en genial Kvinde, der kan have frembragt og voldt alt Dette, der kan have skabt dette kunst-, pragt- og djævlefulde System, hvad der forresten ogsaa fremgaar deraf, at Naturen ingen- sinde tager imod Fornuft, og at man, ligeoverfor den, ingen- sinde udretter Noget med Grunde. Mennesket skabte den som den grusomste af alle Dyr, men han selv skabte, hvad hun ikke havde beregnet, en Lysets Aand: Retten, Staten, Videnskaben, den kyske Kjærlighed og Kunsten. De onde Aander formaa Intet over denne Aand, men tvinges selv til at tjene den. Som hele den nuværende af os kjendte Verden med samt dens Skaber kun figurere i et Kredsløb, saa er det samme Tilfælde med det menneskelige Samfund. Der er altid Ragnarok, men der er ogsaa stedse Dæmring i Samfundslivet og Cykler i Menne-

skets Liv. Kulturen stiger og falder, men der er Meget, der peger hen paa, at Bevægelsen ligesaa godt kan gaa nede efter som op efter. Det er ingenlunde en given Ting, at Menneskekulturen, selv om den har gennemløbet nok saa mange Kredsløb, og at det Skabte, selv om det har udviklet sig og, støttet paa det Stærkes og Skjønnes Sejr over det Svage og Uskjønne, har naat store Højdepunkter, vil komme paa nogensomhelst Maade den organiske Fremtidsskabning eller andre menneskelignende Væsener paa andre Kloder tilgode, naar vor Jord gaar under. Vi, der leve fortiden, svæve kun som i et Drømmebillede. Bagved os ligge nedstyrtede, foran os vordende Verdener. Kun det Menneske, der formaar at hæve sig op til Alt, hvad der er værdifuldt i denne Verden, er i hvert Minut, dette sker, skjønt eksisterende i Tiden, evigt. Det Menneske derimod, der ingensinde naar til Selvbevidsthed, eller det, der lever et øde, halvt bevidst Liv, naaer, hvor meget han end spreder sine Paafuglefljeder, kun en Døgnflues Tilværelse.

Dette Kredsløb, i de enkelte Væseners og i hele Skabningens Existens, har sit nøje tilsvarende Spejlbillede i Samfundslivet, i Individernes Længsel, i deres Handlinger. Mennesket er ikke født til at være frit. Uret, uretfærdigt Tryk, fremkalder Skriget efter Frihed, og Frihed bliver til Vilkaarlighed. Den bliver slaet ned af den raa Magt og saa begynder Alt forfra, idet Magten restituerer Uretten. Hele vor Tids sociale Brydning har haft sit Forbillede og vil faa sine, den lignende Efterfølgere. Formen, Enkelthederne skifte, det Væsenlige, de store Træk ville hænge ved.

Til denne Verdensanskuelse knytter sig i mangfoldige Retninger Indholdet af Novellen: «En Landsbyhistorie fra

Pæ-
sat-
vide-
med-
af h-
lede-
bryd-
dom-
Fren-
gam-
mell-
udfa-
Sted-
slutt-
lagt-
nem-
bøje-
ung-
Hem-
hos-
blive-
Nov-
sym-

i de-
Lan-
i Sc-
rige-
hans-
er m-
den-
til T

Pælebygningstiden», i hvilken der i anachronistisk social-satirisk Form gives et Billede af det sociale, industrielle, videnskabelige og religiøse Liv i en Pælebygningslandsby, medens der eftervises, under Anvendelsen af en høj Grad af historisk, arkæologisk og kulturhistorisk Viden, hvorledes under nær beslægtede Former de samme Samfundsbrydninger, de samme Stridsspørgsmaal, de samme Fordomme, de samme Grader af Selvbevidsthed, de samme Fremtidsforhaabninger, de samme Sammenstød mellem gamle og nye Ideer og Idealers, gammel og moderne Kultur, mellem Tro og Viden, der nu gjøre sig gjældende og udfægtes hos det moderne Samfund, allerede have fundet Sted i længst svundne Tider. En erotisk Ramme omslutter det Hele, bygget paa et lignende Motiv, som er lagt til Grund for de fleste Auerbach'ske Landsbyhistorier, nemlig den paa et højt Kulturtrin staaende Mands Tilbøjelighed for primitive, naturlige Kvindeskikkelser og den unge, lidet kultiverede Kvindes Tilbøjelighed for det Hemmelighedsfulde, Fræmmedagtige, Aandfulde og Høje hos en ædel mandlig Skikkelse, Tilbøjeligheder, der enten blive uheldbringende for begge eller atter, som i Vischers Novelle, gaa over til mere jevnbyrdige, tilvante og virkelig sympathetiske Former og Forhold.

Gangen i Landsbyhistorien fra Pælebygningstiden, er i det Væsenlige Følgende: I Robanus Søn ligger en Landsby eller rettere sagt Vandby, opført som alle Byer i Schweiz for Aartusinder tilbage, paa Pæle. En af dens rigeste Mænd er Ogdal, hvis Hustru er død, og hos hvem hans gamle Moder og fire Børn leve. Den gamle Kvinde er mørk i Sindet, fanatisk religiøs og ivrig Tilhænger af den Druide, der vogter den hellige Lund, hvor der ofres til Taliensin og Selinur. Af Børnene er den ældste Datter,

Sigune, bekendt for at være en af Egnens raskeste og skønneste Piger. Hendes erklærede Bejler er Alpin, en af Menighedens dygtigste Fiskere og Jægere, vild, stærk og trofast. Sigunes Broder, en halvvoxen Knøs, er en takksom, drømmende Personlighed, i hvis gjærende Sind mangfoldige Tanker tumle om, uden at være komne til Klarhed. Paa den Tid Fortællingen begynder, ere Vandbyens ydre Forhold blomstrende. Der har været Fred med Nabomenighederne og de mere fjerntboende Stammer i henved tyve Aar og i al denne Tid har der ikke fundet en eneste Menneskeofring Sted i den hellige, indhegnede Lund, hvor Taliensins' Aand antages at dvæle med For-kjærlighed. Industrien har i denne Tid blomstret og den store Vaaben- og Værktøjsfabrik ved den nærliggende Podamursø ligesom Fangeredskabsfabriken i den store Vandmenighed Turik ere blevne berømte for de Forbedringer, der med Hensyn til de af dem leverede Varer, ere foretagne ved Hjælp af Arbejdets større Deling. Samtidig har Massetilvirkningen i Turik foranlediget at Varerne have kunnet tilbyttes for Skind, Korn, Frugter, slebne Sten etc. langt billigere end tidligere. Vel var Sigune, der havde stor Færdighed i Vævning og Fletning, bleven mismodig over, at hendes Arbejder ikke mere kunde fremstilles ligesaa fuldkomne og billige som for en Del Aar iforvejen, da Fangeredskabsfabriken endnu ikke eksisterede, men hendes Broder, Fader og Bejler vare vel tilfredse med for billigere Kjøb end tidligere at faa Redskaber, der ovenikjøbet vare af en mere hensigtsmæssig Konstruktion end i forrige Tider. Den rige Pælebonde Ogdal var især henrykt over Fremskridtene i saa Henseende, og vilde overtale Sønnen til at tage Arbejde i Vaabenfabriken; men denne satte sig derimod og de

hypp
noge
bejd
færd
tredj
ensf
ham
omla
ligh
ham
Men
ikke
Klar
faa
i log
Pen
ham
mod
Tur
Sem
sam
og
var
theo

have
dem
tilve
fund
fore
lavt
For

hyppige Samtaler, de havde om denne Sag, førte ikke til noget Resultat. Sønnen følte sig ikke tiltrukken af Arbejdet i Turik, hvor den ene Arbejder udelukkende forfærdigede Mejsler, den anden Tænderne i Savene, den tredje Pilespidser, den fjerde Skafter til Spydene. Det ensformige Arbejde, den alt overdøvende Støj, forstyrrede ham i hans Tankegang og i hans Yndlingsdrømmeri, der omfattede de skønneste Billeder og de dybeste Hemmeligheder. Han tænkte over Altings Ophav og Alt forekom ham som en stormægtig Hemmelighed, Græs og Løv, Mennesker og Stjerner. Fader og Søn forstode hinanden ikke; deres Tankegang havde ikke naaet tilstrækkelig Klarhed og de to Pælebønderhjerner kunde ikke rigtig faa fat paa den Forestillingsrække, der, 6000 Aar senere, i logisk Linje førte til Perspektivet: Arbejdsspørgsmaal, Penge, Banker, Spekulationer, Svindel. I Stedet for at hamre og banke den hele Dag med 20 andre Arbejdere mod et ringe Vederlag, ønskede Sønnen at studere i Turik, hvor der fandtes en Druideorden med et stort Seminarium, i hvilket der undervistes i Moral og Religion, samt en Skjaldeskole, der havde et mere verdsligt Præg og efterhaanden, ved at optage og propagere nye Ideer, var kommet i et mindre venligt Forhold til hint, Fortidens theologiske Fakultet.

Medens Spirerne til hine Modsætninger i lang Tid havde haft en ringe Udvikling, skete der Noget, der fik dem til at skyde hurtigt frem og til at bringe Brydninger tilveje, som snart omfattede de fleste af Livets og Samfundets Omraader. Man fandt ved tilfældige Gravninger, foretagne til en Tid, hvor Robanus Søens Vandspejl stod lavt, paa Søbunden Redskaber og Vaaben af en ukendt Form samt Levninger af Dyr, der ikke hørte til de Arter,

der færdedes i Landet, saavidt dette var Indbyggerne i den omtalte Koloni bekendt. Samtidig hændtes det, at der kom en Fremmed, som førte Navnet Arthur og var en mild, vennesæl Mand, til hine Egne. Han stiftede Bekjendtskab med Ogdal, følte sig tiltrukken af Sigune, forærede hende et Smykke, forfærdiget af et straalende, ukjendt Stof, mod hvilket det Halsbaands slebne Bjergkrystaller og brogede Sten blegnede, som hendes Bejler, Alpin, havde bragt sin Trølovede. De Fremstillinger Arthur i et livligt Sprog gav om fremmede Lande, han havde besøgt og om fremmede Stammer, der havde en ganske anden Tankeverden end den, der var den fremherskende ved Robanus Søen, fængslede særlig Ungdommen, medens Bronceredskaberne, der første Gang førtes til hin Egn af ham, dels vakte Beundring hos Fiskerne og Jægerne, dels levende Uvilje i Rurik, da deres store Fortrin vare altfor iøjnefaldende til at den derværende Fabriks Ejere ikke maatte føle sig trueede i deres Erhverv, af hvilket de hidtil havde været saa stolt. Skjaldeskolens Lærere og Elever feterede den ædle Fremmede, Sigune blev mere og mere fremmed for Alpin og lyttede sværmerisk til hans Fremstillinger. Der begyndte at danne sig Partier og Druideordenens ledende Mænd holdt det for raadeligt at anvende al deres Indflydelse særlig paa Kvindeverdenen og de Gamle, for at standse en Udvikling, der stod i Modstrid med deres Interesser. Det kom til et heftigt Udbrud, væsenligt fremskyndt ved en navnkundig Skjald og Videnskabsmands, Feridan Kallar's, Ankomst, der vilde undersøge de fremmedagtige Redskaber og Knokler, man havde fundet ved Udgravningerne og som efter fortsatte Undersøgelser kom til Resultater, som han

ved en stor religiøs Fest, der var anordnet af Druiden i Robanus for at vække den halvt indslumrede religiøse Bevidsthed, meddelte den forsamlede Mængde. Før end denne Fest fandt Sted, vare Børnene i Menigheden blevne særlig underviste af Druiden og den Del af dem, der skulde træde ind i det offentlige Liv, havde lært udenad Svaret paa 49 Spørgsmaal, af hvilke det første lød: «Hvorfor bo vi paa Søerne» og det sidste: «Hvad bliver der af de Troende og Fromme efter deres Død.» Samtidig vilde Druiden overraske Menigheden med en ny Musik, om hvis Beskaffenhed han havde ladet hemmelighedsfulde Ytringer falde, der nærmest gik ud paa, at kun en Profet, der kunde nedsænke sin Aand i Afgrunden af endnu tilslørede Verdensordninger, havde været istand til af Dybderne at bringe dens skjulte Melodier og Harmonilove frem og at den, om Folket forstod at vurdere den, vilde blive «Fremtidens Pælefolkemusik». Festen fandt Sted under stor Deltagelse og Druiden, der foretog Oftringen i Taliensin's Lund, til hvis Allerhelligste Mængden ikke havde Adgang, spaaede af Offerdyrenes bævrende Indvolde, at der laa noget Uheldvarslende i Luften og at den store Aand maatte være fortørnet over den Mangel paa Tilbedelse og Tro, der i de senere Aar havde indsneget sig blandt Folket samt over Menighedens Overbærenhed med Fremmede, der trængte ind i Samfundet, forkyndende nye Læresætninger, der indeholdt ligefremme Gudsbespottelser. Det uroligt gjorde Folk blev end yderligere ophidset af Druidens fanatiske Tilhængere og Ogdals gamle Moder, der havde faaet lignende, Ulykke spaaende Varsler af gjærende Korn, formanede Alle til at vende om i Tide, thi sagde hun:

•Das Korn hat gegoren
 Im heiligen Leib.
 Da hat sie geboren
 Das Wunderweib
 Die Strahlenstirne, den Taliensin
 Der da schauet allen geheimen Sinn,
 Der da blicket hinaus in die Ewigkeit
 Der da ist und war in aller Zeit,
 Der Druidenvater und Geisterhaupt,
 Verflucht, wer nicht an Taliensin glaubt. •

Kun de Troende, endte hun, ville i al Evighed komme til at bo i Selinurs blaa Himmel eller til at danse og synge med Feerne, men de Vantro skulle pines, korsfæstes og dræbes ved at deres Mave slidtes op med en Horndolk.

Den Ophidselse, der saaledes var tilvejebragt, vendte sig hos Mange særlig mod Arthur, der ikke var tilstede, og mod hvem der allerede i længere Tid var fremkommen forbitrede Ytringer af Druideordenens Tilhængere. Det ulmende Nag kom imidlertid først i Slutningen af Festen til Udbrud. Efter det store Festmaaltid og efter at der var afsungen en Sang til Ære for Taliensin, ved hvilken Lejlighed den nye Musik for første Gang tonede i Robanesernes Øre, fremtraadte den ovenomtalte Skjald og Filosof, Feridan Kallar, og holdt en Tale til den forsamlede Mængde om Oldsagsfundet. Efter hans Forklaring var det en Kjøkkenmødding, man var stødt paa, hvis Indhold tjente til et Bevis for, at Indbyggerne i det gamle, mythiske Tulin havde ført et saare fattigt Liv. «Men,» tilføjede han «blandt Andet», «naar I tro at staa paa Dannelsens Højdepunkt og smile over de Generationer, hvis Levninger og Redskaber I se her, saa bør I ikke glemme, at hin Generation ogsaa troede det og at der vil oprinde en Tid, hvor Menneskeslægten i Handling og

Tæn
 at de
 trag
 de m
 Disse
 alvor
 Bebo
 jæv
 disse
 Meni
 ikke
 over
 sker
 imidl
 mærk
 modi
 ikke
 Paast
 bo p
 Del a
 blive
 i det
 skabe
 Tav
 Klipp
 tvang
 Skjal
 Meni
 styrte
 Liv,
 Menn
 Nat

Tænkning vil være langt hurtigere end den nulevende og at der engang vil komme Slægter, som ville anstille Betragtninger over Pælebygninger, der til hin Tid ligesom de nu udgravede, ville være sunkne ned under Vandspejlet. Disse Mennesker ville maaske tænke anderledes og mere alvorligt end I og dog maaske atter staa langt tilbage for Beboere af andre Kloder, indtil maaske engang Alt udjævnes ved aandelig og materiel Vexelvirkning mellem disse og hine. (Stemmer: Han er gal!). Ja, det er min Mening, at der snart vil komme en Tid, hvor Folkene ikke ville bo længere paa Søerne og hvor der vil spottes over Eder, som tro at staa saa højt og dog ofre Mennesker endnu.» Længere kom Filosofen fra Lemansøen imidlertid ikke, idet Druiden afbrød ham med den Bemærkning, at han allerede altfor længe havde vist Taalmodighed ligeoverfor hans formastelige Tale, men at han ikke kunde taale den Bespottelse af Taliensin, der laa i Paastanden om, at fremtidige Generationer ikke mere vilde bo paa Søerne. At dette fandt Sted var en integrerende Del af Religionen, ligesom Menneskeofret ingensinde vilde blive afskaffet. Formasteligt og grueligt var det derhos i det Hele taget at ville tænke sig en Tid, hvor Hedningeskabet ikke eksisterede mere.

Neppe var imidlertid Feridan Kallar bleven bragt til Tavshed, førend Arthur fremstillede sig højt oppe paa en Klippe, der ansaas for ubestigelig og med Tordenrøst tiltvang sig Tavshed. Han tiltalte Folket, stillede sig paa Skjaldens Side og fremsatte sine og fjerne Folkeslags Mening om den store ubekjendte Gud, der ogsaa vilde styrte dets Guder ned og forny Menneskenes Sind og Liv, ligesom han havde fornyet dem, siden mørke, vilde Menneskeslægter havde huset i disse Egne.

«Gadhelerne,» sagde han bl. Andet, «der kom fra Solens Nedgang, tilbad Esus, den Forfærdelige, der gjen-nemtrængte hele Verdenen, og hvis hellige Tegn Kredsen var, fordi den løber tilbage i sig selv og hverken har Begyndelse eller Ende. Andre Folk, der kom herhen fra det store Vand og som kaldte sig Kymrer, tilbade Hu Gadarn, den Vældige, hvis Vej er Lys, hvis Vogn er Sol-skinnet og som svæver over de store Vande. Da Gad-helerne hørte om ham, der havde lært Menneskene Ager-dyrkning, Lov og Orden, paastode de, at han ligesom Esus og Taliensin kun var en Gudindes Søn. Men Taliensin, Esus og Hu Gadarn ville træde i Skygge for den store ubekjendte Gud, der er en Lysets Aand. Han er Loven, Orden, Klarheden, Retfærdigheden, Medliden-heden, Godheden, Kundskaben, Visdommen. Hvor det Vilde og Mørke skal underkues, der er han. Han kuer ogsaa Tiden; Morgen og Aften, Dag og Nat, Maaned og Aar ere lige for ham. Hos ham gives der intet Fore-gaaende, intet Efterfølgende. Han er det evigt Bevægende i al Bevægelse. Hvem der elsker ham, afryster det Mare-ridt, som den forfærdelige, gabende Tid kuer Menneskets Sind med og dykker op i hint Urlys, der er tidsløst, saa-ledes som ogsaa den ædle Skjald har fortalt Eder. Vi selv ere kun Bølger i det uendelige Tidens Hav, vi ere Intet, naar vi ikke hæve os op i Evighedens Straaler. Hvor svæve I? hvor svømme I? Maaske i Lysets straal-ende Verdenshav? I svæve ikke, nej, I klæbe fast i Sumpen mellem Siv og Rør. For hvad leve I? For Mad og Drikke og skønne Klæder, medens I kives om Geder, Faar og Huder. Slimede Sneglesjæle ere I, der burde væmmes over Eder selv!»

«En Landsbyhistorie fra Pælebygningstiden» fortsættes paa det ovenfor angivne Grundlag og faar, efter For-fatterens hele Verdensanskuelse og Formaalet med hans sociale Satire en logisk rigtig Afslutning. Arthur, den nye Kulturs og de nye Ideers Bærer, tages tilfange og frelses kun fra den ham tiltænkte Offerdød i Taliensins' Lund, ved hans Modstander Alpin's Højsind, dog kun for nogle Aar efter som Apostel og Missionær for den nye Gudelære at blive myrdet hos et andet Folk. Selve Tæppet

for hele Fremstillingen falder, ladende tilbage for Indbildningskraften og Tænkningen at konstruere sig Udfaldet af den Gjæring, i hvilken Pælebygningsfolket er kommet ved ydre Paavirkninger, og som har foranlediget en Partidannelse mellem Adelen og de mere bemidlede og intelligente Borgere, medens selve Folkets Masse, efter aldeles tilfældige Aarsager, eller efter Interessernes Gruppering, dels slaar sig paa den ene, dels paa den anden Side.

Medens F. T. Vischer i den af ham fremførte Verdensanskuelse og den dermed i Forbindelse staaende Satire over Samfundsbyrdningerne, væsenligt dvæler ved Kredsløbet i Mikrokosmos og Makrokosmos og lader henstaa uafgjort om der eksisterer et vedvarende Sammenhæng mellem Verdens og Menneskets Udvikling, om hele det tænkende Samfund er en Legebold for Naturens Lune, Tankeløshed og diaboliske Tendenser, om hele Menneskeheden og de enkelte Generationers Fremadstræben og Arbejde danner et Trin paa den Stige, der fører opad til Lyset, eller om de ved Tilfældet kunne kastes tilbage til de første Udviklingstrin, ja selv forsvinde sporløst uden at Aartusinders Kultur nogensinde kommer andre tænkende Væsener tilgode, fremkommer Ernest Renan i sin satirisk-filosofiske Fremstilling «Caliban» med en aldeles pessimistisk Anskuelse, der end ikke lader skimte den ringeste Grad af Dæmring af en, om end nok saa fjernt liggende Lysets og Fremskridtets Morgen.

Den berømte franske Forfatter, der, som bekjendt, er Medlem af Akademiet, har alt tidligere behandlet sociale Emner og mange af de Tanker, der fremsættes i hans nyeste filosofiske Drama, findes allerede i tvende Skrifter, der bleve udgivne af ham for længere Tid siden under

Titlerne: «La reforme intellectuelle et morale» og «Dialogues et fragments philosophiques». At han som Bærer af den moderne Rationalisme i Frankrig og under Indtrykket af Socialisternes og Kommunalisternes vilde Udskjelser i hans Fædreland, særlig vender sin Satire mod Ultramontanismen og de radikale politiske Partiers samt mod Socialdemokraternes Agitationer, er let forklarligt. Mindre let forstaaeligt derimod er det, at netop han stiller et saa mørkt Horoskop for Fremtidens Samfundsudvikling, som det, der kommer tilsyne i «Caliban».

Sit Arbejde betegner Renan selv som en Fortsættelse af «Stormen» og uden Kjendskab til dette Værk af Shakespeare er det mindre let forstaaeligt. Den store engelske Digter skrev «The Tempest» i en Periode, hvor Tilbøjeligheden til Skildringer fra Lidenskabens og Fantasiens Omraade var traadt i Baggrunden for en Tilbøjelighed til at fremstille fra et historisk og filosofisk Standpunkt Menneskehedens højere Anliggender. Den Veneration, med hvilken «Stormen» i lang Tid har været omfattet, skyldes dels det høje Syn, der i samme ofte bryder frem, dels den Omstændighed, at man i lang Tid, indtil nyere Undersøgelser havde godtgjort det Urigtige heri, ansaa dette Fantasiestykke som Digterens sidste Arbejde. I «Stormen» grupperer Handlingen sig væsenlig om fire Hovedfigurer: Prospero, Hertug i Italien, en Filosof paa Tronen, der paa en Brudfærd til Tunis, af en voldsom Storm bliver dreven i Maaneder om paa Havet, indtil han med sin Datter og sit Følge strander paa en øde Ø i et varmt Klima; Caliban, Søn af en Hex, der engang har boet paa denne Ø, et Væsen, der er Repræsentant for den utæmmede Vildhed og den ukultiverede Menneskeheds onde Instinkter, Ødelæggelses-

syge
Ideal
ning,
andre
hengi
stand
7
lille S
af de
Iagtt
at yd
en re
Disku
og de
komm
fæller
«
siger

S
A
rent E
Gonz

S
saatter

syge og Utaknemmelighed; Ariel, en Luftens Aand, Idealismens og Fremskridtets Symbol, Calibans Modsætning, der er bleven Prospero underdanig sammen med andre Naturaander; og Gonzalo, Hertugens til Døden hengivne Ven, Personifikation af det rene Sind og det standhaftige, trofaste Hjerte.

Tvungen til at forblive paa Øen i flere Aar, har dette lille Samfund efterhaanden ordnet sit Liv og Fordelingen af de Arbejder, der ere nødvendige for dets Ophold og til Jagttagelsen af de Hensyn, Alle fremdeles ere enige om at yde Fyrsten og Prinsessen. Før end der er tilvejebragt en regelmæssig Virksomhed, har det ikke skortet paa Diskussioner over de Principer samme burde hvile paa og det er under disse Forhandlinger, at Gonzalo fremkommer, under spydige Bemærkninger fra flere Lidelsesfæller, med sit Samfundsideal.

„Harve jeg Magt over et Samfund, var jeg dets Konge,“ siger Gonzalo, „véd I hvad jeg gjorde?

„Jeg vilde Alting i min Stat indrette paa modsat Vis; slet ingen Handel skulde tilstedes, ingen Øvrigheder findes og ingen Lærdom kjendes, ingen Rigdom og ingen Armod; Ingen være Tjener. Kjøb, Arv, Hegn, Markskjel, Pløjeland og Vingaard ej være til, Metaller ikke bruges, ej Korn, ej Vin, ej Olje, intet Arbejd, hver Mand gaa ledig, hver en Kvinde med, men Alle dog uskyldige og rene; slet ingen Herre.

Sebastian: Men han vilde jo selv være Kongen.

Antonio: Enden paa hans Stat blev, at han glemte rent Begyndelsen.

Gonzalo: Alt skulde der frembringes af Naturen til fælles Brug foruden Sved og Møje. Oprør og Højforræderi, Sværd og Spyd Kniv og Kanon og alt slig Dødens Værktøj forviste jeg derfra; Naturen skulde frembringe selv al Overflod og Fylde til Føde for mit uskyldsfulde Folk.

Sebastian: Ingen Giftermaal mellem hans Under-saatter?

Antonio: Slet ingen. Alle ledige, Skjøger og Skjelmer.

Gonzalo: Saa uforlignelig jeg vilde herske,

At selv Guldalderen stod langt tilbage.*)

En saadan Ordning tilvejebragtes imidlertid ingenlunde i Samfundet paa Øen. Shakespeare, der antages selv at have fremstillet sig i Prospero, har ingensinde ladet sig forlede af den almenmenneskelige Længsel efter en gylden Tidsalder, til at miskjende den store, vidunderlige Sammenføjning, der manifesterer sig i Kulturstaterne, i hvilke, tiltrods for de i samme optrædende Misbrug og Mangler, Menneskene først kunne udvikle sig til sande Mennesker, og i hans Digtning: «Stormen», ordnes Samfundet, saa vidt gjørligt, efter det foregaaendes Mønster. Der bliver anvist Enhver sit Arbejde efter Alder, Kjøen og Evner, og selv Caliban indlemmes som Led i Organismen. Det bliver overladt ham at slæbe tørre Kviste til Lejrpladsen, at indsamle Fugleæg og at tænde Ilden ved, efter de Vildes Maade, at gnide to Stykker Træ mod hinanden. Til Gjengæld lærer man ham at tale, giver ham den første Undervisning og gjør et tænkende Væsen af den dyrlignende, umælende Kæmpe. Hans onde Instinkter vaagne imidlertid samtidig og det er kun ved at Ariel skræmmer ham ved pludselig Bulder og Musik i Luften eller ved at fremtrylle fantastiske Skikkelser, at han holdes til at udføre sin Del af Arbejdet; vel bøjer han sig i sin Overtro for de Nyankomne, som han anser for Mænd, der have sat sig i Besiddelse af hans Arv, Øen, men pønser samtidig paa at myrde Prospero og hans Ledsagere. Tilfældet synes at komme ham til Hjælp herved. En lignende lunefuld Storm, som den der har ført Hertugen til Øen, volder, at hans Efterfølger i Italien

*) Lembekes Oversættelse.

og de
førs
Lejrp
øves
komm
endnu
Forsl
da P
forhin
bring
Kjær
Calib
tilbag
i Mil
Børn
desig
dømr

Temp
«Cali
en F
hvorl
kan
tidig
skab
bortt
en v
skets
med
Herr
viser
Forr

og dennes Søn med Følge blive drevne hertil. De træffe først paa Caliban, der opfordrer dem til at overfalde Lejrpladsen og at gjøre Ende paa det Trolderi, der udøves af Hertugen og Ariel. Den Fristelse, de Sidstankomne komme i ved at opdage, at den legitime Fyrste endnu er ilive, forleder dem til at gaa ind paa Calibans Forslag, og de ere nærvæd at udføre deres onde Værk, da Prosperos' altid vaagne Tjener og Skytsaand, Ariel, forhindrer det ved sin overnaturlige Magt. Der tilvebringes en Forsoning; Børnene af begge Fyrster fatte Kjærlighed til hinanden og troloves, og hele Samfundet, Caliban indbefattet, gaar ombord i Skibet, der fører dem tilbage til Italien, hvor Prospero overtager Herredømmet i Milano, medens Usurpatoren regerer i Neapel. Deres Børn holde Bryllup under store Festligheder og ere designerede til efter Forældrenes Død at overtage Herredømmet over det forenede, samlede Italien.

Hermed ender Shakespeares Fantastykke: «The Tempest», og det er her, at Ernest Renan i sit Værk: «Caliban» optager Traaden. Han skildrer Hertugen som en Filosof, der kun er beskæftiget med at tænke paa, hvorledes han mest hensigtsmæssigt og mest retfærdig kan herske over sit Folk og gjøre dette lykkeligt. Samtidig ruger han i sine ledige Timer over en ny Viden-skab: «Eunathasien», for gennem dens Resultater at borttage Braadden fra Døden og at give denne ikke alene en venlig Skikkelse, men ligefrem at gjøre den til Menne-skets lykkeligste, med Vellyst fyldte Stund. Ariel er fulgt med ham, lyder hans Bud og fører ofte Samtaler med sin Herre over de mest ophøjede Gjenstande. Mod Caliban viser Prospero sig, tiltrods for sit Kjendskab til det Forræderi, Caliban pønsede paa, lige venlig, overøser ham

med Velgjerninger, giver ham Lejlighed til at indsamle Kundskaber og tillader ham efter eget Behag at gøre sig tilgode i det hertugelige Kjøkken og den hertugelige Vinkjælder. I første Akt af «Caliban» — det filosofiske Drama er delt i 5 Akter — optræde strax i Begyndelsen alle fra «Stormen» kjendte Hovedpersoner. Caliban indføres med en Monolog, i hvilken han viser, i hvor ringe en Grad den med Sproget ham skjænkede Tænkeevne, har forandret det onde Sind. Han siger bl. A.:

«Hvorledes kan Prospero tillade sig, at forhindre mig i at føre mit eget Liv. Min Stolthed som Menneske opføres derved. Jeg drikker mig fuld i hans Vinkjælder, men er det ikke Fyrsternes første Forbrydelse at ydmyge Folket ved deres Velgjerninger. For at udslette denne Skam gives der kun et Middel, nemlig at dræbe dem. En saadan Fornærmelse udsones kun ved Blod. Hertil kommer, at Prospero ligeoverfor mig er en Usurpator; han har frastjaalet mig min Ø; jeg var dens legitime Suveræn. — Ariel, der har været usynlig tilstede ved denne Monolog af det «arveløst» gjorte Folks Repræsentant, viser sig for Caliban og fremsætter Spørgsmaalet: «Hvorfor vil Du gjøre Oprør? Hvor vil Du kunne have det bedre end her? Vinkjælderens staar aaben for Dig og Du kjender Vejen dertil. Hvis Du var fri, vilde Du være mindre lykkelig!» — Caliban: «Ja, men jeg bliver exploiteret. Krybende Tjener! Du ser ikke, at den Ting, at blive exploiteret af et andet Menneske, er det mest Utaalelige, der er til. En Dødelig har ikke Ret til at underkue nogen Anden. Opstanden er i et saadant Tilfælde den helligste af Pligterne. Jeg huggede Brænde, tændte Ilden, bar Vand; uden mig vilde han hverken have kjendt Vejene, Markerne eller Træerne.» — Ariel: «Jeg tjener Ideen og finder min Lykke deri.» — Caliban: «Du føler ikke det Skamfulde i at være underdanig; Du er religiøs og bøjer Dig; Du anser Din Stilling og Plads som den, der er anvist Dig af Forsynet. Naar Folket lærer at indse, at de højere Klasser have ført det i Ledebaand ved Hjælp af Overtroen, vil Du faa at se, hvilket Liv det vil berede sine gamle Herrer. Dette Helvede, med hvilket man vil forskrække det, har aldrig været til.» — Ariel: «Du tjener af Frygt; jeg af Kjærlighed. Det,

Prospero
jeg en
ham.
der e
sig i
bejden
man r
komm
Hvad
Gud.
Tanke
Hval,
vil jeg
Genis
til at

A
Prospero
fældes
hed,
hvilke
Lue
Caliban
Strøm
sig og
til at
Inter
dels f
gives
Guder
Stem
og de
og Jo
gynde
stiller
i den
satiris

Prospero søger og stræber efter, er saa smukt, at jeg er lykkelig ved at bidrage Mit dertil ved at adlyde ham. Ja jeg nærer for ham en kultuslignende Følelse, der er mindst ligesaa stærk som den, der aabenbarer sig i Mariadyrkelsen. Han er ikke Gud, men han arbejder for Gud. Han tror, at Gud er Fornuften og at man maa arbejde hen til at Gud, det vil sige Fornuften, kommer til at regere Verden mere og mere.» — Caliban: Hvad Gud angaar, saa er han de Svages og Kvindernes Gud. — Ariel: Lev vel; mellem mig og Dig er ingen Tanke- og Idéudvexling mulig. Bliv her som en strandet Hval, som et snøftende Marsvin. Hvad mig angaar, saa vil jeg vende tilbage til den rene Luft, ventende paa det Genis Befalinger, der har vist mig den Ære at vælge mig til at udføre, hvad han anordner.»

Anden Akt omhandler i det Væsenlige den Stilling, Prospero indtager ligeoverfor sit Folk, den Dom, der fældes over hans Virksomhed og den ulmende Utilfredshed, der, opildnet af socialdemokratiske Agitationer, til hvilke Gejstligheden slutter sig, tilsidst bryder ud i lys Lue og fremkalder en Revolution, der organiseres af Caliban. Stemningen er i Begyndelsen endnu delt, men Strømmen river efterhaanden et stedse større Antal med sig og forleder Mange af de bemidlede og højere Stænder til at slaa sig paa et Partis Side, hvis Grundsætninger og Interesser ere stik modsat deres. Handlingen foregaar dels foran Hertugens Slot, dels i selve Slottet, hvor der gives en stor Fest, ved hvilken Prospero lader Fremtidens Guder fremtræde og som ender med et Kor af de Dødes Stemmer, i hvilket de betegne Videnskaben som Freden og den Dag, paa hvilken Himmelen ikke har Guder mere og Jorden ingen Konger, som den, der betegner Begyndelsen af den nye Æra, i hvilken man ikke mere opstiller sig i Slagorden mod hverandre. Der forekommer i denne Akt ikke faa Scener, der med slaaende Sandhed satirisere over Nutidens socialistiske Fraseologi, de radi-

kale Partiers Fædrelandsfornektelse og Beskaffenheden af de Stikord og de Bevisførelser, som de moderne Agitatorer benytte sig af for at faa den let bevægelige Mængde paa deres Side. Saaledes føres der bl. A. følgende Samtale i en Klynge af Milanese af alle Klasser, der dels angribe, dels forsvare Hertugen og hans Færd:

Ercole: I Sandhed! Menneskene respektere kun dem, der dræbe dem. Naar Tilfældet har givet dem en Filosof som Suveræn, udraabe de: «For Fanden, hvilken Skam!» — Ruggiero: Kan Du tro, at Dit Fædreland har et særeget Fortrin, naar alle Verdens Patrioter ere overbeviste om, at deres Land har det samme enestaaende Fortrin. Du kalder en saadan Anskuelse Fordom og Fanatisme, naar den kommer tilsyne hos Andre; man maa være en Muldvarp for ikke at kunne se, at de Andre fælde den samme Dom over Dig.

Efter at denne Dialog er ført i nogen Tid, gaar den over til et andet Thema, der nærmest drejer sig om Livets Formaal, Livets Værd og de forskellige Klassers Stilling til hverandre. Bevelliqua fremsætter den Paastand, at det at nyde, er Livets Formaal og af Balducci's Bemærkning, i hvilken denne slutter sig til denne Anskuelse og ønsker den gennemført for hele Folket, udvikler sig bl. A. følgende Dialog:

Bevelliqua: Men Alle kunne raisonnere som Du og Alle ville nyde, men nu er der ikke Nydelse for Alle i Verden. — Balducci: Man maa bortskræmme og undertrykke de Ubelejlige. — Bevelliqua: Hvormed? — Balducci: Med bevæbnede Folk. — Bevelliqua: Hvorfra skal man tage disse bevæbnede Folk? — Balducci: Allevegne fra; man skal betale dem. — Bevelliqua: Og naar Eders Lejetropper finde deres Fordel i at kvæle Eder og at bemægtige sig Byen? Lejetropperne ende altid med at gjøre sig til Herre over Den, der betaler dem. — Balducci: Ja! det er en Fare. — Bevelliqua: Det er bedre at støtte sig paa Nationen. — Balducci: Men hvad er Nationen? — Bevelliqua: Nationen, det er Italien. — Balducci: Nej, Nationen, det er Milano. — Bevelliqua: Paa hvilken

Ma
ti
Mæ
at
ind
Bal
Hva
thi
men
nog
den
an
opre
at n
naar
Skja
af E
frem
Inge
meg
at m
hver
væbr
Stilli
en T
erne
Parte
komr
da ta
Tyrke
hver
ligt,
have

social
begyn
lavere
tænke
experi
Opsta
«Ned

Maade Du end opfatter Nationen, saa svarer den aldrig til Andet end til et Mindretals Interesser. Den store Mængde vil blive ofret. Hvorledes kan man faa Folk til at lade sig dræbe for en Sagernes Tilstand, der kun er indrettet til Nytte for et lille Antal Privilegerede? — Balducci: Man maa oplyse og undervise det. — Bevelliqua: Hvad siger Du! At lade sig dræbe er en stor Naivitet, thi for Individet opvejer Intet Livet. Ikke at være til mere, er den værste Ting, der gives. Sejren er ikke nogen Belønning for den Døde; Den, der er dræbt, er den virkelig Besejrede. Det Væsenligste, det kommer an paa i et Slag er ikke at lade sig dræbe. Man maa opretholde en stor Fond af Uvidenhed og Dumhed, for at man skal holde en Mængde Folk i den Tro, at de, naar de dræbes, ville komme i Himmelen, eller at deres Skjæbne er misundelsesværdig. Man opdrætter en Flok af Dyr; med forstandige Folk vilde man ikke kunne gaa frem paa denne Maade. Naar alle Folk havde Aand, vilde Ingen opofre sig. Alle vilde sige: Mit Liv er ligesaa meget værdt som Enhvers. Man er kun heltemodig ved at man ikke bruger sin Eftertanke. Hvis Dyrene forstode hverandre, vilde Menneskene være fortabte. Naar det bevæbnede og det ubevæbnede Folk forstode hinanden, vilde Stillingen være fortabt. — Ruggiero: Godt talt; der er en Ting, der altid faar mig til at le. Det er, naar Tyrkerne og de Kristne føre Krig med hinanden. Begge Parter holde sig forvissede om, at de, naar de dræbes, komme i Paradis. Den ene eller den anden Part maa da tage Fejl; thi naar de Kristnes Paradis eksisterer, er Tyrkernes ikke til, og dette lader mig frygte for, at hverken det ene eller det andet eksisterer. Det er umuligt, at disse forbitrede Stridsmænd begge paa én Gang have Ret; men det kan godt være, at de begge have Uret.

I tredje og fjerde Akt træder Satiren, særlig over den socialdemokratiske Agitation, endnu skarpere frem. Caliban begynder her at spille en meget virksom Rolle. Den lavere Gejstlighed, ophidset af dens Ledere mod den fritænkerneske, for Trolddomskunster sigtede, filosoferende og eksperimenterende Fyrste, hjælper med til at organisere Opstanden. «Den er ikke Konge, der ikke regerer» og: «Ned med Lediggængerne», ere Præsternes Stikord, og

Socialdemokraterne overbyde hverandre i Benyttelsen af hele den Fraseologi, der er kjendt fra Nutidens Arbejds-møder.

«Hvis man hørte mig, raaber En af Mængden, vilde der ikke gives Personer mere, der mæskede sig med Folkets Sved. — En Mand af Folket: Og der morede sig paa vor Bekostning. — Caliban: Fremfor Alt er det vist, at vi blive exploiterede. — 1ste Person: Hvad siger han? — 2den Person: Det er meget klart. Du er Din Herres Arbejder, hos hvem Du har været i Lære. Han vinder paa det, som Du frembringer ved Dit Arbejde. — 1ste Person: Sikkert nok. — 2den Person: Er det retfærdigt? 1ste Person: Nej, vist ikke; det er mig der arbejder og ham, der vinder. Hvis er Skylden? Regeringens!

Caliban holder Taler og tilbyder sig at stille sig i Spidsen for Oprøret. Det gjælder for ham i Særdeleshed om at gjøre Prospero afmægtig, ved at berøve ham hans Bibliothek.

Krig mod Bøgerne, siger han, de ere Folkets værste Fjende. De, der eje dem, have Magt over deres Med-mennesker. Det Menneske, der forstaar Latin, har Magt over sine Lige. (Jubel.) — En Stemme af Folket: Mod! Caliban! dekreter Alles Lykke! — Caliban: Senere; for Øjeblikket gjælder det Krigen mod Bøgerne. Tror mig og lader ikke det gunstige Øjeblik gaa ubenyttet hen. — En anden Stemme af Folket: Hvilken god Opfattelse har dog Caliban. Hvorfra stammer han? Hvilken Klarhed i Det, han siger. Han elsker Folket. Leve Caliban! — Man bærer ham i Triumf til Paladset, der er blevet forladt af Fyrsten. Store Menneskeskarer samle sig foran Paladset og de forskjellige Meninger om det Skete og om den nærmeste Fremtid udvexles. Optimistiske og pessimistiske Udtalelser høres: Stemme af Folket: Endelig vil man dog faa Misbrug afskaffede. — Anden Stemme: Hvad skal der forstaaes af Misbrug. — 1ste Stemme: Det er, at være uret. Alle Mennesker ere lige; hvad man gjør for den Ene til Skade for den Anden, maa forbydes. — 2den Stemme: Men der er Nogle, der fødes stærkere og intelligentere end Andre. Er det retfærdigt at skjære Alle over én Kam. — 1ste Stemme: Ja, saa meget desto værre for dem. — 2den Stemme: Men der er

Kvin
blive
væ
Alt
Ulig
2den
skal
Alle
hvor
ville
—
Stem
Stem
leve
Og
De
Du

og t
til d
af P
Ford
Tale

Læg
taget
Alle
Vi f
være
nødv
Bolig
for
lano
volut
Revo

og d
punk
Arbej
Rege

Kvinder, der fødes svagere. Er det ikke retfærdigt, at de blive beskyttede? — 1ste Stemme: Nej, saa meget desto værre for dem. De store Onder hidrøre fra Gud, der giver Alt til Nogle og saa Lidet til Andre. Man maa afhjælpe disse Uligheder og gjøre disse Uretfærdigheder gode igjen. — 2den Stemme: Men hvem skal ordne Alt dette? Hvem skal danne Regeringen? — 1ste Stemme: Ingen, vi skulle Alle være frie. — 2den Stemme: Jeg kan ikke indse, hvorledes man kan være fri, naar Alle ere lige. De Stærke ville fordre deres Andel. Hvem skal holde dem i Tømme? — 1ste Stemme: Folket, i Broderskabets Navn. — 2den Stemme: Og de, der ikke ville holde Broderskab. — 1ste Stemme: Døden! — 3dje Stemme: Og hvoraf skal Folket leve? — 2den Stemme: Af sit Arbejde! — 3dje Stemme: Og hvem skal give Arbejde til Folket? — 2den Stemme: De Rige. — 3dje Stemme: Der vil altsaa gives Rige. Du sagde nylig, at vi Alle vilde være lige.»

Folkemasserne omgive i stedse større Skarer Paladset og trænge ind i det. Der rettes allehaande Forlangender til den nye Regering og der overrækkes Caliban Masser af Petitioner. Bestyrtet over det Urimelige i de fleste Fordringer, træder Caliban ud paa Altanen og holder en Tale til Folket.

«Borgere,» siger han bl. A., «et Øjeblik Tavshed. Læg Eders Interesser i vore Hænder. Der vil blive foretaget Undersøgelser. Kommissioner skulle nedsættes og Alle vil der ske Fyldest. Udgaet fra Eders Midte, ere Vi for Eder. Regeringens fælles og første Omsorg vil være rettet paa Folkets Vel. Men Borgere! Orden er nødvendig. Nedlægger Eders Vaaben, gaar hjem til Eders Boliger, kroner Eders Sejr med Maadehold og Respekt for Ejendommen! Stemmer: Bravo, Bravo! Leve Milano! — En Stemme: Men fornylig prædikede han Revolution til det Yderste. — Anden Stemme: Hvad vil Du; Revolutionen slider sig hurtigt op.

Medens Caliban gaar til Hvile i Hertugens Seng og dér holder en Monolog over de forskjellige Synspunkter, der indfinde sig, naar Arbejderen er bleven til Arbejdsgiver, Undersaatten til Monark og Oppositionen til Regering, hersker der Raadvildhed ved det hertugelige

Hof, der har taget sit Sæde i en nærliggende By. Macaulay's bekjendte Ord: «Intet er sørgeligere for et Folk, end et Geni paa Trinene af en Trone», faar en glimrende Illustration ved Det, der foregaar med og hos Prospero. Vaklende mellem de hinanden mest modsatte Raad, op-hobende for sig alle tænkelige Muligheder og Umuligheder, ude af Stand til at fatte en energisk Beslutning ender han med at udfinde en Formel, under hvilken han, uden at komme i Modstrid med sin Fortid, kan subsummere sin Virksomhed. Han erkjender, at Menneskets Magt over andre Mennesker er til Ende og at den gamle Prestige er ramt til Døde. Tilsidst erklærer han sig villig til at anerkjende Folkeherredømmet og Caliban. Den eneste Trøst, han endnu har, er den, at Caliban er anti-klerikal. Men ogsaa denne bliver ham berøvet. I 5te Akt kommer nemlig Pavens Legat og hylder Caliban, an-moder om at sætte Prospero, der sigtes for at have villet forny Djævelens Forbrydelse ved gennem Videnskabens Hjælp at svinge sig op til at blive lig Gud, i Inkvisitions-fængslet, hvilket Caliban imidlertid dog afslaar.

Dramaet ender med, at Ariel, hvis Magt har været begrænset og som ikke har formaaet Noget mod et helt Folk, siger Farvel til sin Herre, der ved Afskeden falder sammen og besvimer. Dramaets poetiske Skjøn-hed, der i en tidligere Akt gennem en Monolog af Im-peria, dets eneste kvindelige Figur, har faaet et højt Ud-tryk, kulminerer i dette Farvel, som Idealismens Repræ-sentant retter til sin Herre og til Repræsentanterne for Verdensskiftet. «Du har givet mig min Frihed,» siger Ariel bl. A., «men det vil ikke sige Andet end min Død. Allerede tager Luften tilbage, hvad der tilhører den af mig. Den lette Æther, der forener sig med den, stræber

efter
absol
gyng
Bølg
Bjerg
Bugt
vil v
Glets
at de
men
skal
vil v
det l
med
blegn

Form
i Tid
hos A
virked
var d
Forde
af hvi
den m
den,
politis
Samfu
lighed

efter at stige opad og at blandes med Verdensrummets absolute Kulde. Andre Dele ville drage ned til Algernes gyngende Straalearme, der spejle sig paa Bunden af Bølgernes dybe Azur. Snart i det Uendelige, snart paa Bjergenes Top, snart paa Havbunden i de ensomme Bugter, skal jeg være Naturens intermitterende Aand. Jeg vil være Havets dybe Blaa, Plantens Liv, Blomstens Duft, Gletschernes blaanende Sneskjær. Jeg vil sørge over ikke at deltage mere i Menneskenes Liv. Dette Liv er stærkt, men urent. Jeg trænger til kyskere Kys. Enhver Idealist skal være min Elsker; enhver ren Aand min Søster; jeg vil være den jomfruelige Sne paa de unge Pigers Barm, det lyse Skjær i deres Haarfletninger. Jeg vil blomstre med Rosen, være grøn med Myrten, dufte med Nelliken, blegne med Oliventræet. Farvel!»

III.

Slutningsbemærkninger.

Den politisk-social Satire har efter Formaal, Væsen, Form og Betydning undergaaet mangfoldige Svingninger i Tidernes Løb. Saaledes som den træder os imøde hos Aristophanes, særlig i «Ridderne» og «Hvepsene», virkede den tildels i et bestemt politisk Partiformaal og var dels rettet mod Athens Hersker, Kleon, dels — til Fordel for Grundejerne og Ridderne — mod Demagogerne, af hvis Midte Herskeren var udgaaet. Hos Romerne, hvor den navnlig i Formen fik en høj Grad af Udvikling, tjente den, som hos Lucilius, som aandrigh Diskussion over politiske og sociale Emner og hos Varro som Svøbe over Samfundets Skrøbeligheder, Brøst og Nationens Tilbøjelighed til at adoptere det Fremmede i Videnskab, Kunst,

Skikke og Sæder. Et højere Standpunkt naaede den først hos Horats, der i denne Kunstform nedlagde sine Anskuelser om almenmenneskelige Spørgsmaal og idet han stillede sin Ungdoms Idealer ligeoverfor Virkelighedens Liv, anbefalede Menneskeheden Visdom som Samvittighedens og alle Dyders Vogter, uden hvilken enhver Nydelse forbitres eller rent umuliggjøres. I senere Tider fandt der paa en Maade en Tilbagegang Sted, idet den sociale Satire sank ned til at beskæftige sig med enkelte Stænders, Korporationers Brøst og med enkelte nationale Fejl. Selv hos Holberg hæver den sig — forsaavidt det gjælder hans Hovedværk i saa Henseende: «Niels Klims underjordiske Rejse» — kun undertiden til højere Synspunkter. I det Væsenlige er den nemlig hos ham rettet mod en Række sociale Skrøbeligheder og politiske Fejl, saasom: politisk Kandestøberi, Embedsjægeri, Titel- og Rangsyge, Tilbedelse af fremmede Skikke og Sprog, Projektmageriet, Hoffolkens Kvalifikationer, Forbudet mod uskyldige Fornøjelser, Døgnet's Mening, Doktorpromotioner og Disputatser om latterlige Sager etc. Kun, hvor Holberg udtaler sig om religiøse Spørgsmaal, en fornuftig Morallære, Samvittighedsfriheden og Filosofien i dens Modsætning til Theologien samt om Betingelserne for et lykkeligt Liv og den bedste Statsforfatning, faar Fremstillingen et højere Sving og naar tildels de klassiske Forgængere. Saavel hos de græske og romerske som hos de senere Forfattere — hvoriblandt der allerede tidligere er nævnt Rabener — svinger den sociale Satire derhos mellem at være godmodig, fuldt af Lune eller bitter og sarkastisk. Nutidens politisk-social Satire, saaledes som den i Reglen fremtræder i mere fremragende Værker og deriblandt særlig i de tvende analyserede af

Vische
Satire
skjæfti
Anligg
Menne
større
ingenl
Værker
hos de
hed og
tildels
skaben
den ar
kuelse
Pøbel
værdige
ædelt i

I
politisk
hedspu
og and
og Fre
Hensyn
miljen,
Komm
de givr
væsenli
ligning
ledes a
at der
al Frih
Adspre

Vischer og Renan, nærmer sig atter mere den romerske Satire i dens højeste Form, idet den væsenligt kun beskæftiger sig med det menneskelige Samfunds højeste Anliggender, med Tidens store Samfundsbrydninger og Menneskehedens Fremtid. Medens Horats imidlertid i den større Del af sine Satirer er mild og hans Livsanskuelse ingenlunde pessimistisk, præges de nævnte Forfatters Værker af en mørk Alvor og af en Verdensanskuelse, der hos den ene rokker stærkt ved Menneskehedens Værdighed og den fremadskridende Samfundsudvikling, idet den tildels stiller den paa et saa løst Grundlag som den skabende Magts Lune og Tankeløshed, medens den hos den anden stiller Idealismens og Intelligensens Underkuelse af den raa, herskesyge, af onde Instinkter opfyldte Pøbel i Udsigt, uden at aabne noget Perspektiv til en værdigere og lykkeligere Fremtid for Alt, hvad der er ædelt i Samfundet.

I det Store og Hele er der imellem den moderne politisk-social Satire og forudgaaende Tidens færre Lighedspunkter end mellem Nutidens Samfundsdrømmerier og andre Perioders, i Statsromanerne nedlagte Anskuelser og Fremtidsforventninger, vedrørende Systemskifter med Hensyn til Arbejdets Ordning, Ejendomsfordelingen, Familien, den sociale Ulighed, Undervisningen og Kultus, Kommune- og Statsforfatningen. Under Henviisning til de givne Analyser turde Fremhævelsen af enkelte, mere væsentlige Punkter kunne tjene som oplysende Sammenligninger. Med Hensyn til Arbejdets Ordning fordrer saaledes allerede Thomas Morus i sin Statsroman «Utopia», at der kun skal arbejdes den halve Dag (6 Timer), medens al Frihed skal anvendes til aandelig Dannelse og ædle Adspredelser, medens Berington — »Gaudentia af Luccas

Memoirer. — vil have Arbejdet fordelt til Enhver efter naturlige Anlæg og Evner. Saavel Plato som Thomas Morus befri derhos de egenlige Borgere for alle lavere Arbejder, der hos den Første udføres af Slaver, hos den Anden af lejede Fremmede. Amersin anviser, som meddelt, omtrent den højeste Godtgjørelse i Nydelseskort, for Udførelsen af deslige lave Forretninger. Det er ikke for meget sagt, at efter hans System og i hans Idealstat «Natmændene» i materiel Henseende omtrent ere de gunstigst stillede Medlemmer i Samfundet.

I Platos Idealstat anordnes ligesom i Amersins Statsroman: «Das Land der Freiheit», en ligelig Fordeling af Grundejendom; Erhvervelsen af nye Jorder indsnævres ved forskellige Bestemmelser og Kapitaldannelse vanskeliggøres. Morelly — «Naufrage des isles flottantes», Fontenelle — «Histoire des Ajaoiens» og Cabet — «Voyage en Icarie» — have ligesom Sibbern, Pensier og Amersin dels en ligelig Fordeling af Ejendommen, dels Ejendomsfællesskab og Vairasse — «Histoire des Severambes» — saavelsom Campanello — «Solstaten» — kjende ikke noget til Særejendom. Ligesaa talrige ere Lighedspunkterne med Hensyn til Ægteskabet og Børneopdragelsen. Hvad sidstnævnte angaar opstilles Fordringen om fælles Statsopdragelse af Campanello, Vairasse, Berington og Morelly. Alle ere enige om, at Mødrene i den første Periode bør pleje, vogte og lede Børnene; med Hensyn til Tidspunktet, hvor Samfundet bør gjøre sit Krav gjældende, variere Meningerne. Vairasse gaar i saa Henseende højest, idet han sætter 6 Aars Alderen som Grænsen. Nogen større Forskel hersker der i Meningerne om Familjebaandets større eller mindre Fasthed. Fællesskab af Kvinder anbefales af Plato og Morelly; Frihed for Kvinden i alle

Retninger af Campanello, tvunget Ægteskab, afsluttet i det 20de Aar og om muligt med to Koner paa én Gang, af Fontenelle, monogamisk Ægteskab af Berington, Kvindernes eget Valg ved den aarlige Formælingsfest af Vairasse. Saa godt som i alle Udkast til Idealstater med Undtagelse af Oldtidens, der ikke formaaede at hæve sig over Slaveinstitutionen som Betingelse for det frie Folks uhindrede Bevægelser og muligst fuldkomne Udvikling, fremtræder den sociale Lighed som attraaelsesværdig eller nødvendig Faktor i Fremtidens Stat og denne Ligheds-attraa udstrækker sig, efterhaanden som Civilisationen tiltager, ogsaa til Kvinden, til hendes menneskeværdige Stilling og Ligeberettigelse med Mændene.

Med Hensyn til Statsforfatningen og det religiøse Liv ere Berørings- og Lighedspunkterne mellem de gamle og nye Statsromaners Forslag og Fremtidsforhaabninger, mangfoldige. Sibbern udtaler sig ikke tydeligt om de Baand, der skulle knytte hans Samfund med dets i materiel Henseende ligestillede Medlemmer sammen. Armand Pensier opstiller i «Adam», en Fyrste, der stiller sig selv lige med sine ringeste Undersaatter; Amersin har, for Mønsterkoloniens Vedkommende, et meget løst Baand, nemlig den moralske Indflydelse, Øens Patriark i Forening med dens første Filosof udøver, samt for den i Tysklands Centrum stiftede Stat: «Friland», Fyrster, der frivillig have abdiceret og udøve et Slags Præsidentskab under stærk Kontrol af Folket og Filosoferne. Der er af disse Idealister konstrueret Stillinger, der i mangfoldige Henseender ligne dem, som de ældre Statsromansforfattere vindicere Statsoverhovedet. Efter Platon skulde Regeringen tilhøre Filosoferne, efter Campanello Stormetafysikeren, Samfundets højeste Filosof, efter Retif de la Bretonne — «La

decouverte australe par un homme volant» — de Bedste. Berington giver Mezzorianerne en patriarkalsk Regering og «Pofaren» er fælles Fader, og de øvrige Forfattere variere en demokratisk Statsforfatning, i hvis Spidse der staar en Præsident, enten valgt af Embedsmændene eller mellem Kandidater, foreslaaede af Folkeraadet. Et lignende Sammenhæng kan paavises med Hensyn til Kommunalforfatningen og det Udkast Amersin fremkommer med for Byforfatningen har ikke alene med Hensyn til Borgernes Pligter og Rettigheder, men ogsaa i Retning af de Planer, der lægges til Grund for Opførelsen og Belligenheden af de offentlige Bygninger, stor Lighed med hvad tidligere Idealister have udtænkt. Allerede Campa-nella (1600) meddeler Planen til en By med pragtfulde, offentlige Bygninger og Vairasse betegner Boligernes Indretning som et Hovedmiddel til Udbredelse af Lykke og Tilfredshed i Samfundet. Hans «Osmasier» indrettes til 1000 Personer efter nøje Regler med store Indregaaerde, forsynede med Haver og Fontæner, medens Gaderne have bedækkede Gange og de offentlige Bygninger glimrende Sale og Forsamlingslokaler. Cabet gaar endnu videre, idet han lader sine store, regelmæssige Boliger udstyre med al den Luxus, Arkitekturen formaar at frembringe, medens Kommunikationsmidlerne — Omnibusserne, Dampskibene, Jernbanerne — kjøre paa Statens Bekostning og kunne benyttes af Alle. (Hans Forslag i saa Henseende ere, som bekendt, i den seneste Tid optagne som en af de nordamerikanske radikale Partiers Fordringer til Staten.) Foruden af disse Forbilleder synes Amersin derhos øjensynligt at være paavirket af det Udkast til en i hygiejnisk Henseende udmærket indrettet Mønsterby, som Dr. Richardson forfattede for nogle Aar siden. Ogsaa med

Hensyn til Grundbetingelserne for Idealstatens Varighed og Mulighed slutte sig de nye Udkast i Indhold og Form paa mange Maader til de ældre. Den organiske Omdannelse og de fantastiske Organismer, tagne som Udgangspunkt af Sibbern og Jules Verne, optræde allerede hos græske Forfattere (Theophanus og Zambulos) og ere gjenoptagne af Holberg og Retif de la Bretonne, medens en fransk Forfatter i en Statsroman, udgivet i Amsterdam i Aaret 1777 under Titlen: «L'an deux mille quatre cent quarante», ligesom Sibbern i sine «Meddelelser fra Aaret 2135» skildrer de forønskede Forbedringer af det Bestaaende i et Billede af Tilstande, der ligge fjernt i Fremtiden.

Som noget Særegt, der optræder hos Amersin, maa den Tendens betegnes, der gaar ud paa at mægle mellem hinanden modsatte Anskuelser. Den østrigske Idealist er i saa Henseende Kompromissernes Mand. Han har baade Særejendom og Fællesejendom; Arbejdet er frit i enkelte Retninger, medens der i andre er anvist bestemte Baner. I Ægteskabet bliver Troskaben fremstillet som Grundlag, men i den Periode, hvor det nye Samfunds store aarlige Mindefest fejres, løsnes dets Baand og den frie Kjærlighed hører til Dagsordenen. Konkurrencen er i forskellige Retninger ophævet, i andre bibeholdt med stærk Begrænsning; Penge ere ikke forbudte, men der er truffen Foranstaltninger, der foranledige, at de kun bruges i Samkvem med den Del af Samfundet, der endnu holder sig udenfor den nye Stats Propagationssphære. Statsforfatningen er, efter Omstændighederne, lempet i mange Retninger. Paa Øen, under gunstige klimatologiske Forhold, ledes det isolerede Samfund halvvejs af Patriarken, halvvejs af Filosofen. I selve Staten «Friland» er den halvt

socialistisk, halvt republikansk. Trosfrihed proklameres, men en ny Morallære synes at blive fordret. I det Hele afgiver Udviklingen af de enkelte Forhold i Idealstaten »Friland», vistnok mod Forfatterens Ønske, et Vidnesbyrd om, hvorledes det vilkaarligt valgte Grundlag, tiltrods for dets dybe Forskjel fra den eksisterende sociale Basis, logisk fremtvinger Tilnærmelsen til de gamle Forhold. Tiltrods for al dialektisk Smidighed, lykkes det ikke at skjule dette. Det tunge Apparat for Omsætning og Bytning, der under Navn af Nydelsesanvisnings- og Kostkort, indføres, peger uafviseligt hen paa det gamle, lettere, der haves i Pengene. De nye Betegnelser for Lærlinge, Svende, Tjenere, Arbejdere, Arbejdsgivere ere intetsigende, naar Ligheden ikke kan bedre gennemføres end i den nye sociale Ordning, der fremstilles og Amersin er tilsidst selv nødsaget til at tilstaa, at »Daglejere» ikke kunne undværes.

Hele Fremstillingen i Amersins Statsroman trykkes derhos, hvad dens Grundtanke og den i samme fremførte Verdensanskuelse angaar, i høj Grad af den hurtige Udvikling — nogle Generationers Færd og Virken — der opstilles for Menneskehedens store Fremtidskulturperioder. Ingen vil kunne nægte, at der, tiltrods for store Svingninger, Stilstandsperioder og midlertidige Tilbageskridt, i det Hele og Store har fundet en konstant Samfunds- og Kulturudvikling Sted. Men de Tidsrum, der betegne store og kjendelige Fremskridt, ligge langt længere fra hinanden end de, der i »Frihedens Land» tilvejebringe samme. Amersin burde i saa Henseende have aabnet et i Tid mere langtstrakt Perspektiv. Under Forudsætning af umaadelige Tidsrum og under Antagelse af det Skabtes og den skabende Magts ubegrænsede Perfektibilitet, vilde

hvilketsomhelst Billede, om end nok saa dristigt udkastet, have haft sin Berettigelse.

Naar der derhos hos ham saavelsom hos Armand Pensier og tildels hos Vischer som Ækvivalent for de nedstyrtede gamle Idealer, bydes: Bevidstheden om at arbejde for de kommende Slægter og den sig nærmende Guldalder samt den Lykke, der vil ligge i denne Fremtids Anticipation, saa turde dette første Program for Virkelighedsfilosofien næppe være synderlig fyldestgørende uden for et saare ringe Antal af Samfundsmedlemmer, der var istand til at potentiere Selvbevidstheden til Liden-skab. Den rent socialistiske Lære om en lille nydende, lykkelig Minoritet og en stor lidende, ulykkelig Majoritet, savner i mangfoldige Henseender Berettigelse. Dens Mod-sætning, hin paa sund Livserfaring baserede Udtalelse af Holberg i «Niels Klims underjordiske Rejse», gaaende ud paa, at Overflødigheden er Tungsindighedens tavse Bolig og at: «Den smager Intet, som er altid mæt», turde relativt have langt større Sandhed paa sin Side. Men Ideen om, at Fremtidens Anticipation skulde danne en vigtig Hjørnesteen for det nye Samfund med dets Valg-sprog: «Alt for Alle», er mildest talt urimelig og stridende mod hidtidige Samfundsudviklinger og Fordelingen af intellektuelle Evner hos Menneskene. Selv om den hos en lille Minoritet kunde komme til Udvikling, skjønnes det ikke rettere end at hele denne lykkebringende Fore-stillingsverden ogsaa hos dem maatte stærkt neutraliseres af den Misfornøjelse, der samtidig vilde affødes ved Tanken om den lidet heldige og lykkelige Situation, man var kommet i ved i vor Tid at have set Dagens Lys i Stedet for om Millioner af Aar, naar Aandernes Verdensperiode

var frembrudt og Menneskene havde opnaaet en Levetid, der nærmede sig til Udødelighed.

Hvor afvejlende i Indhold og Form alle de omtalte fantastiske, profetiske og filosofiske Fremtidsbygninger, Verdensforventninger og Syner end ere, saa have de dog indbyrdes Lighedspunkter og et fælles Præg. De ere saa godt som alle Afføddinger af en forfinet Materialisme, staa paa Højden af de moderne Systemer, vise en Tendens til fra fædrelandsløse, som de gamle Statsromaner, at blive verdensløse, have større poetisk Værdi end deres Foræggere, holde ængsteligt Tvangen, Særkjendet for adskillige socialistiske og kommunistiske Idealstater, borte, og fremvise, støttet paa den nyere Tids overordenligt store Fremskridt paa Naturvidenskabens, Kulturhistoriens, Arkæologiens og de sociale Videnskabers Omraade, en højere og mere udvidet Synskreds end den, der kommer tilsyne i tidligere Perioders Udkast til ideale Samfundsbbygninger. Til trods for den her i mangfoldige Enkelt-heder optrædende Forskjel, til trods for de anvendte langt mere brogede Farvebilleder og Modsætningerne med Hensyn til Formen, aflægge dog disse ægte Børn af en gjærende Tid, sammenlignede med hine, Vidnesbyrd om, at alle store Principer og Motiver for menneskelig Handling i det Væsenlige ere de samme i enhver Tidsalder og paa hvilket som helst Standpunkt af Civilisationen, samt at den menneskelige Tænkning med Hensyn til Samfundets store Spørgsmaal ikke er undergaaet nogen indgribende Forandring i de Perioder, der kunne overskues.

De
Sver
hele
Fren
give
dere

Rig
lige
var
og
de
gav

*)

**)

De økonomiske Forhold i Sverige.

Af Vilhelm Bergstrand.*)

De Beretninger, der i den senere Tid ere komne fra Sverige om højst betydelige Betalingsstandsninger, og den hele kritiske økonomiske Stilling, der vistnok i en nær Fremtid maa tage den ene eller den anden Vending, ville give en Oversigt over de økonomiske Forhold og over deres Udvikling Interesse.**)

— Ugunstige vare de Forhold, der mødte den ny Rigsdag ved dens første Sammentræden, Aar 1867. Daarlige Høstaar havde hjemsøgt Landet, saa at Landbruget var ilde stedt; og de to andre Hovednæringsveje, Jern- og Træindustrien, vare ikke i en saadan Forfatning, at de alene kunde ophjælpe Tilstanden. Den vigtigste Opgave, den ny Rigsdag fik, blev derfor at se at raade Bod

*) Den svenske Nationalekonom Vilhelm Bergstrand, Juris. Cand., har for vort Tidsskrift skrevet ovenstaaende Artikel. Vi meddele den saa meget hellere, fordi de økonomiske Forhold i vort Naboland netop i Øjeblikket ere saadanne, at Nationalekonomisk Tidsskrift maatte føle sig opfordret til at levere et Bidrag til deres Belysning.

Red.

**) Oplysningen fra Tiden før 1874 ere for en stor Del hentede fra Finansminister Forssells Afhandling •Ekonomiska data• i •Svensk Tidsskrift• 1874.

paa Ondet, og et særligt Udvalg nedsattes endog med den Opgave at udfinde de heldigste Midler. Resultatet af Udvalgets Virksomhed blev en Betænkning, der vel indeholdt adskillige Forslag til Jordbrugets Ophjælpning i Fremtiden; — men ligeoverfor de i Øjeblikket herskende Vanskeligheder stod man temmelig hjælpeløs. Dog, heldigvis, uden Statens Hjælp kom Landbruget atter paa Fode. En Række særdeles gode Høstaar begyndte med Aaret 1869. Landmændene sattes derved i Stand til at udføre anselige Mængder Korn, og i 1873 var Overskuds-Udførselen af Korn endog næsten fem Gange større end i 1868, medens Aarene 1870, -71 og -72 endog gav endnu gunstigere Resultater. Samtidigt forbedrede Konjunkturerne for Jern- og Træudførselen sig ogsaa i en meget betydelig Grad, — og dette baade med Hensyn til Kvantitet og Værdi. Efterspørgslen efter Træ og Jern steg pludselig og stærkt, «og ved de derved fremkaldte fristende Udsigter til rig Gevinst fødtes naturligvis,» skriver Finansminister Forssell, «en stærk Tilbøjelighed for disse Næringsvejes Udvikling, og for Nedlægning af de tilstrømmende Kapitaler i dem. Paa Stangjern steg Prisen i 1872 og -73 til 10 à 14 Kr. pr. Ctnr. fra 6 à 7 Kr. i 1870 og 1871; en ny Tid syntes at opgaar for vor Bjergværks-industri, samtidigt med at Tømmer- og Træforretningen var i en tilsvarende Fremgang. . . . Patriotismen og Erhvervslysten kappedes om at hidse Indbildningskraften med lysende Udsigter over en Fremtid, der skulde gjen-drive den gamle Talemaade om Sverigs ædle Fattigdom. Det gjaldt blot for driftige Forretningsmænd at sikre sig Miner, Vandfald og Skove, Arbejdskraft og tidssvarende Maskiner, at udvide Afsætningsomraadet og at skaffe Produktionsstederne — tidssvarende Kommunikations-

midler.» Og der byggedes ogsaa i et hidtil ukjendt Omfang Jernbaner; storartede Etablissementer dannedes; Aktieselskaber med efter svenske Forhold særdeles betydelige Kapitaler stiftedes osv. Indførselen af Redskaber og Maskiner steg for Femaaret 1871—75 til et Beløb, der er over fem Gange større end Beløbet for 1866—70. Ogsaa Indførselen af Stenkul steg i en overraskende Grad. Og paa ikke mindre end 31 særskilte Jernbanelinjer, med en Vejlængde paa 238 sv. Mil (omtr. 350 d. Mil), gaves der i Aarene 1870—73 Koncession. For et Land med Sverigs Resourcer ere disse Tal forbavsende. Og i disse Jernbaner nedlagdes der omtr. 61 Mill. Kr. for Aarene 1870—73, hvortil kommer over 70 Mill. Kr., som efter Beregning nedlagdes efter 1873 i Baner, der vare paa-begyndte før dette Aar.

Forhaabninger og Illusioner fik i Sverige, som andetsteds Overhaand over Beregning og Forsigtighed. De Advarsler, som tidligere ugunstige Tider havde givet, og den temmelig sikre Kjendsgjerning, at de gode Tider ikke kunde vare evigt, gjorde ingen Virkning paa Spekulationsraseriet og Erhvervslysten. Rastløst stormede man frem i den Tro, at der ingen Ende vilde være paa Lykken og Medgangen. Man oversaa en Fare, der under tidligere Kriser havde spillet en saa stor Rolle og været saa skjæbnesvanger: man bandt overdrevent store Kapitaler fast: de 1869—73 i Kommunikationsmidler og Industri fastbundne Kapitaler beregnes at udgjøre et Beløb af 250 Mill. Kr.; men ikke engang under disse fem Aars gunstige Forhold er det rimeligt, at Landets Produktion gav et aarligt Overskud paa 50 Mill. Kr., og det maa derfor antages at Sverige allerede i den gode Tid maatte

angribe sin bevægelige Kapital efter et ikke ringe Omfang (Jfr. Forssell l. c. S. 558).*)

Men ogsaa i de senere mindre gunstige Aar maatte Sverig fortsætte paa den begyndte Bane: en Mængde Foretagender maatte fuldendes, omend med Tab, naar man ikke vilde miste hele den i dem bundne Kapital. Navnlig gjælder dette om en Mængde Jernbaneforetagender, som man, ogsaa efter 1874, har maattet føre videre.

Men ikke blot er en for stor Kapitalmængde bleven bunden; — ogsaa andre Faktorer have medvirket til at fremkalde det nuværende økonomiske Tryk. Mindre gode Hæste indfandt sig i 1874, 1876 og 1877, — og de tidligere saa gode Konjunkturer for Jern- og Trævarebevægelsen forandrede sig. Udførselen af Trævarer faldt med en forfærdelig Hurtighed i 1875; vel hævede den sig i 1876 og 1877, men kun for atter at falde i 1878. Exporten af Jern steg vel; men den særdeles vigtige Faktor, som hedder Prisen, faldt i saa stærk en Grad, at det næsten er mærkeligt at det økonomiske Tryk ikke allerede er blevet tungere, end det er. Hvor stærk imidlertid Tilbagegangen i Sverigs industrielle Liv har været, viser Indførselen af Maskiner og Redskaber samt Stenkul paa en iøjnefaldende Maade. I de nedenfor anførte Aars 11 første Maaneder (for 1878 haves endnu ikke Oplysning om December) indførtes der af de nævnte industrielle Hjælpemidler følgende Værdier:

i 1874 for	14,9	Mill. Kr.
i 1875 -	13,6	—
i 1876 -	13,1	—
i 1877 -	8,5	—
i 1878 -	4,1	—

*) Se forøvrigt Artiklen «Sverigs økonomiske Udvikling» i National-økonom. Tidsskr. Bd. V, S. 119 fgg.

og Indførselen af Stenkul, der 1876 udgjorde 36 Mill. Kubikfod, steg 1877 til 38 Mill., for 1878 at falde til 30 Mill. I fem Aar gik altsaa Indførselsværdien for Maskiner og Redskaber ned med over 10 Mill. Kr. Dertil kommer Tilbagegangen i Udførselen af Landbrugsprodukter, der i de senere Høstaar, navnlig 1876—77 og endnu mere i 1877—78, har været særdeles betydelig. Heldigvis har sidste Aars Høst været god, og giver et langt bedre Udbytte end det foregaaende Aars. Men dette er ogsaa det eneste Lysglimt, der i Øjeblikket ses, og det maa indrømmes, at en daarlig Høst kunde have været af uberegnelig Indflydelse paa den hele økonomiske Stilling. Men ingen Glæde er ublandet: Sverig har iaar visselig en baade kvantitativt og kvalitativt god Høst, der kan give et betydeligt Exportoverskud; — men uheldigvis ere Priserne saa lave, at mange af de Fordele, der ellers kunde opnaas, gaa tabt: paa Stokholms Børs noteredes saaledes en Pris paa Rug, der d. 31. Okt. 1878 er 16,3 pCt. lavere end det foregaaende Aars; for Byg er Tilbagegangen i det sidste Aar næsten 20 pCt. og for Havre endog 25 pCt. Heraf ses det da, at heller ikke den gode Høst vil hjælpe saaledes som der trænges til, medmindre der uventet skulde indtræde en betydeligere Prisstigning.

Det var forbeholdt de private Jernbaner først at tiltrække sig en større og mere almindelig Opmærksomhed. Den første Bane, der havde Vanskeligheder med at opfylde sine Forpligtelser, var Köping—Hults, — en Bane, der er en af de faa private, i hvilke udenlandske Kapitaler ere nedlagte efter et noget større Omfang. Bestyrelsen for denne Bane har nemlig set sig nødsaget til at udsætte Betaling af Rente og Amortisation af

Selskabets Gjæld. Dette Skridt, der skarpt dadledes, kunde vel med rigtig god Vilje have været undgaaet, da nævnte Bane netop er en af dem, der sammenlignelsesvis have betalt sig ret godt. Da Selskabet senere stedse mere har kunnet forkorte Udsætningsterminen, saa at de almindelige Betalinger, om de end ikke allerede ere gjenoptagne, dog vistnok ville blive det snart, — har denne Beslutning næppe haft anden Virkning end maaske at formindske Tilliden til svenske Papirer paa det engelske Pengemarked. — Vanskeligere stillede Forholdene sig for en anden Bane, nemlig Hallsberg—Motala—Mjölby, eller i det Mindste for dens Aktionærer. Ved Uagtsomhed var der nemlig blevet indsat i dette Aktieselskabs, af Regeringen approberede, Statuter, en Bestemmelse, hvorefter Aktionærerne i visse Tilfælde solidarisk forpligtedes til i Forhold til deres Andele at dække Udgifterne til Forrentning og Amortisation af Laan, som Selskabet maatte optage til Jernvejsbygning, forsaavidt disse Udgifter ikke kunde afholdes af det aarlige Udbytte. Denne Bestemmelse, der gjør det saakaldte Aktieselskab til et solidarisk Selskab, er kommet Aktionærerne dyrt at staa. Selskabet, hvis Aktiekapital er 1,4 Mill. Kr., har i Aarene 1872, 1873 og 1874 optaget tre Obligationslaan til ialt 5,2 Mill. Kr., saa at Aktionærerne hæfter for en Gjæld, der næsten er fire Gange større end det tegnede Aktiebeløb. Indkomsten af Banen viste sig snart at være utilstrækkelig, og det varede ikke længe før Bestyrelsen maatte benytte sin Ret til at fordele denne ved Gjælden paadragne aarlige Udgift mellem Aktionærerne, hvilket for mange af dem var et haardt Slag, saa meget haardere fordi Flertallet af dem sikkert havde været uvidende om det tunge Ansvar, der hvilede paa Deltagelsen i dette Selskab udover Aktiebe-

løbet.
somh
Aktion
A
Bergs
blev
forbin
Gefle-
og N
Anlæg
Baner
5 Mill
29 M
sortiu
Men
dispo
Baner
og de
var
Baner
Stræk
ikke
Mulig
som
var d
at in
Melle
selsk
1878
disse
der F

løbet. Disse Forhold henledte den almindelige Opmærksomhed paa dette Selskab og dets saa ilde stedte Aktionærer.

Af helt andre Grunde var det, at den saakaldte Stora Bergslagsbana, det største private Foretagende i Sverig, blev Gjenstand for Opmærksomhed. Denne Bane, der forbinder Falun og Göteborg, aabner i Forening med Gefle—Dalabanen en ny Forbindelse mellem Østersøen og Nordsøen. Efter Beregningen skulde den kræve en Anlægssum af 55 Mill. Kr. Til Bestridelse heraf havde Banen en Aktiekapital paa 14 181 000 Kr., et Statslaan paa 5 Mill. Kr., samt af et oplagt Obligationslaan paa 36 Mill. Kr. 29 Mill. Kr. overtagne til en Kurs af 90 pCt. af et Konsortium af inden- og udenlandske Banker og Bankierer. Men i Slutningen af 1877 indtraf det, at Selskabets disponible Midler udgjorde 1 550 000 Kr., medens der til Banens Færdigbyggelse krævedes næsten 7½ Mill. Kr., og det Betænkeligste var, at den ubygte Strækning netop var Forbindelsesledet mellem de allerede fra begge Banens Endepunkter færdigbygte og for Trafiken aabnede Strækninger; — kom Sammenknytningen af de to Dele ikke i Stand, vilde Banen forfejle hele sit Formaal. En Mulighed for at afhænde de endnu usolgte Obligationer, som Selskabet havde liggende indtil et Beløb af 7 Mill. Kr., var der ikke. Den eneste Frelse, Selskabet øjnede, var at indgaa til Regeringen med en Anmodning om Statens Mellemkomst, — og dette gjorde Selskabet da ogsaa.

Disse Præludier og overhovedet de fleste Jerbane-selskabers Stilling gjorde det rimeligt, at Rigsdagen i 1878 vilde komme til at rette sin Opmærksomhed mod disse Forhold. Dette skete ogsaa. Fra Regeringen kom der Forslag om at bevilge Stora Bergslagsbanen en Laane-

understøttelse paa 6 078 240 Kr., hvorhos der ved privat Initiativ indkom Forslag om, at Hallsberg—Motala—Mjölby-Banen skulde købes af Staten, samt Forslag om at anvise 30 Mill. Kr. til Indkjøb af private Baner. Laanet til Berslagsbanen bevilgede Rigsdagen; men et andet Udfald fik de private Forslag. Landtmannapartiet — Fler-tallet i andet Kammer — var afgjort imod saadan Understøttelse, og største Delen af Partiet stemte endog imod Regeringens Forslag om at understøtte Bergslagsbanens Færdigbyggelse, om Partiet end ved den fælles Afstemning kom i Mindretal. Med Hensyn til det private Forslag om de 30 Mill. blev det støttet af 10 (og det de mest indflydelsesrige) af Første Kammers 12 Medlemmer i Finansudvalget, og man havde derfor al Grund til at antage, at Forslaget vilde kunne gøre Regning paa Flertal i det Mindste i Første Kammer. Men her optraadte Regeringen og tilraadte gennem Finansministeren Forslagets Forkastelse. Denne Optræden blev stærkt dadlet af de mest fremragende Autoriteter, deriblandt Formændene i de finansielle Udvalg, Rigsjældskontoret, endvidere af Bankdirektør Wallenberg, utvivlsomt Sverigs mest fremragende Kapacitet i økonomiske Sager, Grev Hamilton og en hel Del andre fremragende Mænd. Nægtes kan det ikke, at Regeringen ved sin Optræden paadrog sig et tungt Ansvar; thi om det end er tvivlsomt, om 30 Mill. vilde have været tilstrækkeligt, og om det end er endnu mere tvivlsomt, om Finansministerens Tavshed vilde have medført et modsat Resultat af det, der nu indtraf, saa er det dog sikkert, at Regeringen nu tog en god Del af Ansvaret bort fra Rigsdagen og overførte det paa sig. Saa meget er i alt Fald vist, at Forslaget om de 30 Mill. nu blev forkastet af begge Kamre.

Men dermed er Jernbanesagen ikke færdig. Den har fremdeles ladet høre fra sig, og ogsaa Regeringen har gjort Skridt, der tyde paa, at ogsaa den tænker paa den. Regeringen har ladet Hallsberg—Motala—Mjölby-Banen taxere, — et Skridt, hvori man har villet se en Begyndelse til Statens Mellemkomst ligeoverfor denne Bane, og maaske en Forberedelse til et Regeringsforslag om Banens Kjøb for Statens Regning. Herfor taler ikke blot Banens ovenomtalte abnorme Stilling, der skyldes en Uagtksomhed, som Regeringen (om end en tidligere) har udvist; men herfor taler ogsaa, at Banen sammenbinder to forskellige Stambaner og derved i en væsenlig Grad forkorter Vejen fra Bergslagen til Malmø, ligesom den endelig i strategisk Henseende er af særdeles stor Betydning. Der er næppe nogen anden privat Bane, der saaledes passer ind i Statens eget Stambanesystem, og Bestyrelsen for Statens Jernbanevæsen vilde gjerne se, at Staten købte den.

Og foruden de nævnte Baner ere flere andre ilde stedte. Et Par have været ude af Stand til at svare Rente af deres Laan; et Par ere indgaaede til Regeringen med Anmodning om Understøttelse, og saa mange Baner have overhovedet at kæmpe med store Vanskeligheder, at bryder en Jernbanekrise for Alvor løs, kunne dens Virkninger blive forfærdelige, og denne Fare kan maaske kun besværges ved Statens Mellemkomst. Den trykkede Stilling, i hvilke Banerne befinde sig, hænger naturligvis nøje sammen med de økonomiske Forhold i Almindelighed. Trafiken har paa Grund af den ringe Omsætning, der er karakteristisk for Øjeblikket, ikke svaret til de glimrende Forhaabninger, man nærede i den gode Tid, og Indtægterne have derfor været langt mindre end beregnet.

Dertil kommer, at de fleste af Banerne ere blevne byggede med en for liden egen Kapital. Den store Bergslagsbane har saaledes ligeoverfor en Aktiekapital paa 14 Mill. Kr. en Gjæld paa 41 Mill. Kr., og Hallsberg—Motala—Mjölby-Banen har ligeoverfor en Aktiekapital paa 1,4 Mill. Kr. en Obligationsgjæld paa 5,7 Mill. Kr. Paa samme Maade forholder det sig med en stor Del andre Baner. De Baner, hvis Indkomster ere lave, have derfor svært ved at opfylde deres aarlige Forpligtelser. Det Forhold, at Renten af Gjælden sluger saa store Beløb, er visselig en af de væsenligste Aarsager til, at Jernbaneselskaberne have vist en saa ringe Kraft til at modstaa de daarlige Konjunkturer, og heri ligger en stor Fare ikke blot for selve Selskaberne men for hele Landets økonomiske Velfærd.

Til Bekymringerne for Jernbanerne kom der snart andre. Det første Stød af større og mere almindelig Betydning fik Trævareforretningen, da d. 21. Oktober 1878 det store Trævarerfirma Asp, Berger & Co. standsede sine Betalinger. Dette Firma var faktisk et Kommanditselskab, ihvorvel den svenske Lovgivning ikke kjender denne Associationsform uden for private seddeludstedende Banker, med en af saakaldte «förlagsgifvare» tilskudt Grundkapital paa 785 000 Kr., samt med en personlig ansvarlig Chef, Hr. John Berger. Firmaet drev Bankierforretning, idet det ved sine Accepter skaffede en Mængde Savværksejere i Norrland og Finland Driftskapital til deres Forretninger. Firmaet gav lige til sidste Aar smukke Beretninger og Revisionsberetningerne omtalte altid «den fuldstændige Omtanke og store Indsigt», med hvilken Forretningen førtes. Men, da Maskineriet gik itu, kom et andet Forhold for Dagen. Det viste sig, at Firmaets Anliggender

vare blevne ledede med en uforsvarlig Letsindighed; dog ikke nok hermed: man opdagede, at Chefen havde gjort sig skyldig i svigagtigt Forhold, at Poster, der synes at have været fingerede, opførtes i Bøgerne m. m. m. Status udviste i Aktiver 3 552 193 Kr., samt adskillige usikre Fordringer til et Beløb af 583 500 Kr. Gjælden udgjorde 3 244 280 Kr., hvortil kommer Betalingsansvar for Tratter til et Beløb af 250 000 Kr., samt til «förlagsgifvarne» 785 000 Kr. I Begyndelsen syntes man at kunne komme overens om en privat Afvikling, men da det svigagtige Forhold var kommet for Dagen, forlangte Rigsbanken, at Firmaet bragtes under Konkurs, hvorefter Chefen, der frygtede Konkurslovens Forskrifter, strax forlod Sverig. Med al Grund frygtede man, at dette Fallissement skulde, paa Grund af sine store Forretninger i Norrland, medføre en Mængde Falliter blandt Savværksejerne dersteds; men hidtil har kun et enkelt større Firma i Sverig, foranlediget ved det omtalte Fallissement, set sig nødsaget til at standse sine Betalinger, og det hedder sig nu, at de fleste af dem, der vare afhængige af Asp, Berger & Co., have formaaet at træffe saadanne Arrangements, at den værste Fare for dem er dreven over.

Langt betænkeligere stillede Forholdene sig for Jernindustrien. I Slutningen af Oktober maatte det store Hofors og Hammarby Aktieselskab sammenkalde sine Kreditorer for at forhandle om Stillingen. Dette meget betydelige Selskab, der har drevet Bjerg- og Jordbrug samt Mølle- og Savværksindustri, er som en Følge af de slette Konjunkturer og en i de gode Tider maaske vel udstrakt Virksomhed kommet i Forlegenheder. Ved det Møde, Kreditorerne holdt, besluttedes det enstemmigt, at Forretningerne skulde ved Administration afvikles til den

1. Novbr. 1879. Gjælden vil naa omtrent $4\frac{1}{2}$ Mill. Kr., og Selskabets Ejendomme ere vurderede til 8 Mill. Kr. Samme Ulykke ramte det ligeledes betydelige Avesta-Garpenbergs Aktieselskab. — Nu kom Turen til Jernexportørerne. Det første Offer blandt dem var det gamle, højest ansete Firma N. M. Höglund & Co., Stokholms vigtigste Exporthus. Firmaet har drevet særdeles betydelige Jernforretninger, og det har indkjøbt betydelige Andele i Jernværkerne for derved i Fremtiden at sikre Firmaet Forhandlingen af Produktionen. Det første Stød, et Tab paa omtr. 800 000 Kr., fik Firmaet, da Aktieselskabet Haddebo-Bruk gik fallit, og andre Stød lod ikke vente paa sig. De mest energiske Anstrengelser gjordes vel for at frelse Firmaet, men uheldigvis trykkedes det ikke blot af sine egne Laan, men ogsaa af et udstrakt Kavtionsansvar, der ikke kunde bestemt beregnes; og for at sikre Alles Ret, saa Chefen, den særdeles ansete Grosserer Lindroth, sig nødsaget til d. 2. Decbr. at standse Betalingerne og at indkalde Kreditorerne. Ved dette Møde mente man at have gyldig Grund til at antage, at Firmaets Status vilde — bortset fra Kavtionsforpligtelserne, der naaede op til 2 600 000 Kr. — vise et Overskud paa omtr. 420 000 Kr. De tilstede-værende Kreditorer besluttede, at Forretningerne skulde afvikles ved Administration, og fire Administratorer, deriblandt Firmaets Chef, udsaaes hertil. Et nyt Møde sammenkaldtes imidlertid til d. 28. Decbr., og her udtaltes det i Administratorernes Beretning, at «Firmaets Status havde vist sig at være væsenligt ringere, end man i Almindelighed forestillede sig.» Gjælden udgjorde 6 175 264 Kr., og Aktiverne 5 773 458 Kr., altsaa en Underbalance paa 401 806 Kr., foruden Kavtionsforpligtelserne. Alligevel besluttede Kreditorerne at lade Administrationen gaa videre,

ihvorvel Administratorerne paa Forhaand erklærede, «at man ikke maatte gjøre sig store Forhaabninger om et lykkeligt Resultat af Realisationen af Firmaets Aktiver.»

Fire Dage efter N. M. Höglund & Co. standsede ogsaa det store, ansete Firma Godenius & Co., der i Forening med hint Firma ejede store Jernværker i Kopparbergs Len. Ogsaa her drejede det sig om store Beløb. — En ny Betalingsstandsning sluttede sig snart til de tidligere. Denne Gang var det et ganske ungt Firma, J. Hirsch & Co. Ogsaa dette Firma drev Jernforretninger, men geraadede dog navnlig i Forlegenhed derved, at det havde anbragt store Kapitaler i Aktier. Kreditorerne besluttede, at det sættes under Administration.

Det, der navnlig ødelagde de nævnte Firmaer, var de ugunstige Jernkonjunkturer; dertil kommer, at et Par af dem, i Stedet for kun at være Exportører, selv blev Ejere af Jernværker, hvorhos det sidstnævnte anbragte for store Værdier i Aktier. Af en anden Oprindelse var Guilletmot & Weylandts Betalingsstandsning. Dette Firma drev sædvanlig Bankvirksomhed samt betydelige Arbitrageforretninger. I tidligere Aar havde dets Omsætninger været meget store; men i den senere Tid havde det lidt betydelige Tab. Det første svære Stød paaførtes det ved den Asp-Bergerske Katastrofe. Det var dog ikke tungere, end at det kunde bæres; men strax derpaa ramtes Firmaet af et nyt Slag, da adskillige udenlandske Krediter, navnlig i Hamborg, opsagdes, og Firmaet saa sig nu nødsaget til at standse sine Betalinger. Ved Kreditorernes Møde fremlagdes en Oversigt, i Følge hvilken Aktiverne d. 3. Decbr. skulde udgjøre 5 415 107 Kr., Passiverne 3 566 739, altsaa et Overskud paa 1 848 368 Kr. Men efter disse Tal kan Status ikke bedømmes: betyde-

lige Afskrivninger paa Aktiverne maa, efter hvad en af Cheferne selv har oplyst, finde Sted. Han beregnede, at i værste Fald vilde disse Afskrivninger naa et Beløb af 1 Mill. Kr., hvorefter der dog altid vilde blive et Overskud paa 800 000 Kr., hvilket Overskud altsaa bliver, hvad Forretningens Ejere faa at dele imellem sig. For at undgaa de Tab en hovedkulds Realisation af Aktiverne vilde medføre, besluttedes Administration.

Foruden disse store og mere opsigtvækkende Katastrofer have i den senere Tid mange Industridrivende og Forretningsmænd set sig nødsagede til at standse Betalingerne, og alle disse Betalingsstandsninger i Forening maa naturligvis forøge Bekymringerne, selv om de ikke hver for sig ere saa store, at de kunne indvirke paa den almindelige Situation. Den nuværende betænkelige Situation kan næppe betegnes som Frugten af slet og ret Svindel; den skyldes en i de gode Tider for vidt dreven Virksomhed, som (naturligvis bortset fra de Asp-Berger'ske Forretninger) uden at være i og for sig letsindig eller slet beregnet ikke har taget tilstrækkeligt Hensyn til Muligheden af et pludseligt indtrædende Omslag, hvorfor den stod slet sikret mod daarlige Tidens Angreb. Man kan visselig nu let sætte sig til Doms over denne Virksomhed, og man indser nu let dens Fejl; men man glemmer, at den Klogskab, der kommer bagefter, ikke har samme Værdi som en forudgaaende klar og sikker Bedømmelse af Forholdene og deres Varighed. Hvorledes Fremtiden vil stille sig, og om Luften trænger til yderligere Rensninger, er ikke godt at sige; men saa meget er sikkert, at der alt er skabt en alvorlig Situation. Og dette gjælder ikke blot den store Industri eller den toneangivende Forretningsverden. Virkningerne af, hvad der er sket, ramme

ogsaa den lille Haandværker og den mindste Detailhandler; men vanskeligst vil denne Vinter stille sig for den arbejdende Befolkning, for de arbejdsløse Arbejdere, der i mange Egne ligefrem trues af Nød og Elendighed. — En ret god Maalestok for Forholdenes Beskaffenhed har man i Tallet paa Gjældssager, og dette Tal er i de sidste fem Aar voxet efter en foruroligende Skala.

De omtalte store finansielle Katastrofer fik et ejendommeligt Efterspil. Man vilde nemlig vide, at Stokholms Enskilda Bank, der med Grund var anset som en Mønsterbank, var interesseret med store Beløb i de fallerede Firmaer og Selskaber samt i andre Forretninger, der ikke skulde staa paa sikre Fødder. Heraf lavede det mangelungede Rygte naturligvis, at Banken var dybt engageret i saadanne Foretagender og truedes med Ruin og Tilintetgjørelse, hvorvel man med Kjendskab til den Maade, hvorpaa Banken bestyres, maatte kunne indse, at den ikke uden Sikkerhed vilde indlade sig paa saadanne Forretninger. En Art kunstig Panik fremkaldtes, og de mest Frygtsomme skyndte sig med, saa snart som muligt at tage deres Penge ud af Banken eller opsige dem til Betaling. I et Par Dage varede denne «Panik»; men saa kom Alt igjen i det gamle Spor. Af de paa Anfordring indsatte Midler udtoges omtrent $\frac{1}{2}$ Mill. Kr. o: kun c. en Syvendedel af det paa denne Konto Indestaaende; og ligeledes omtr. $\frac{1}{2}$ Million opsagdes af de 20 Mill. Kr., der var indsat, saaledes at det skulde udbetales førstk. Juni. Hertil indskrænker sig hele den Storm, som Rygtet gav saa store Dimensioner. En rolig Betragtning vil ogsaa vise, at der manglede al Grund for denne lige hurtigt opstaaede og atter forsvundne Mistro. Vel er det sandt, at denne Bank, der tidligere har haft Indtægter som ingen

anden, nu ogsaa havde lidt store Tab; men Hr. Wallenberg, Bankens administrerende Direktør, erklærer selv offentligt, at Bankens Tab ikke engang ere saa store som Aarets Gevinst, og Ingen tør i saa Henseende tvivle paa hans Ord. Forholdet mellem Bankens Forpligtelser og dens Fordringer er ogsaa i det Hele meget gunstigt. Det er imidlertid en mærkelig Skjæbnens Tilskikkelse, at netop denne Bank, der for kort siden med Grund stod højest i Rang og Anseelse, er den første, der udsættes for Mistillid og Stormløb. Denne Bank, der stiftedes 1856, har under Hr. Wallenbergs sjældent dygtige Bestyrelse haft en overordenligt fremmende Indflydelse paa de svenske Bankforhold, og har brudt ny Baner for dem. Sjældent har ogsaa nogen Bank nydt saa megen Tillid som denne. Sin Evne til at møde større Vanskeligheder end de nærværende viste den allerede Aaret efter sin Stiftelse, da Krisen af 1857 rystede Verden, og da den almindelige Forskrækkelse arrangerede en Storm imod den saavel som imod andre Banker, — en Storm, som den administrerende Direktør mødte med de Ord til den fremtrængende Mængde: «Jeg svarer ikke for, at De Alle kunne faa Plads her; men De skulle Alle faa Penge!» Visselig kunde han ogsaa denne Gang, hvis det havde været nødvendigt, have mødt Uvejret med disse Ord. Men heldigvis behøvedes det ikke. Alle fik baade Plads og Penge. Og nu er det ikke vanskeligere end sædvanligt at komme til dér.

Stockholm, d. 31. December 1878.

The
intro
and
Scien
sectio

Gje
pege
stor
Grun
Nati
om
neto
mer
Lan

187
as a
den
mæn
over
Indf
tion

En kathedersocialistisk Røst fra England.

The present position & prospects of political economy: being the introductory address delivered in the section of economic science and statistics of the British Association for the Advancement of Science at its meeting at Dublin in 1878. By the president of the section John K. Ingram, L. L. D., F. T. C. D., M. R. I. A., president of the Statistical and Social Inquiry Society of Ireland.

London, Longmans & Co. 1878. (31 S.).

Gjentagende Gange er der i dette Tidsskrift blevet henpeget paa den Modløshed, som synes at have betaget en stor Del af de engelske Nationaløkonomer. Hvad er Grunden hertil? Hvad er Grunden til, at de engelske Nationaløkonomer lægge Hænderne i Skjød, mistvivlende om deres Videnskabs Fremtid? Hvorfor denne Pessimisme netop i England, i det Land der i Fortiden har frembragt mere epokegørende Nationaløkonomer end noget andet Land?

I det engelske Tidsskrift «Mind» skrev nylig (Juli 1878) Rev. W. Cunningham i sin Artikel «Political Economy as a Moral Science»: «For dem, der have Interesse for den økonomiske Videnskab, fortjene faa Ting større Opmærksomhed end den svage Magt, Nationaløkonomien har over vor Tids Sind. I Fortiden har den øvet en direkte Indflydelse paa Lovgivningen, og Resultaterne af de nationaløkonomiske Theoriers Gjennemførelse ere iøjne-

faldende paa alle Lovgivningens Omraader; — alligevel, trods den økonomiske Videnskabs Sejr i denne Retning, se vi en vidt udbredt Tilbøjelighed til at betragte dens Lære med mistroiske Blik.»

Vi sigte ikke her til Arbejdernes Mistro. De engelske Arbejderes Mistro har fundet Gjenlyd i et Værk, vi nylig have haft Lejlighed til at stifte Bekjendtskab med, Howell: «Conflicts of Capital and Labour», — et Værk, der er skrevet af en tidligere Arbejder, med en vis, dog noget begrænset, Dygtighed. «Denne Arbejdernes Mistro», skriver Ingram, «skyldes uden Tvivl for en stor Del den ikke ganske ugrundede Tro, at Nationaløkonomerne have haft en Tilbøjelighed til for absolut at retfærdiggjøre bestaaende sociale Forhold, og at Studiet af Nationaløkonomien ofte er blevet anbefalet i den virkelige, skjønt tilslørede, Hensigt at undertrykke Folkets Attraa efter en bedre Tingenes Tilstand.» — Men, som sagt, det er ikke denne Arbejdernes Mistro, vi have sigtet til; thi den er jo slet ikke ejendommelig for England, men findes tværtimod i alle Lande. Det er Mistroen i de dannede, tildels endog videnskabeligt dannede Klasser, vi have for Øje. I disse Klasser, endog blandt selve de nationaløkonomiske Universitets-Professorer, er der en stærkt fremtrædende Skepticisme, en Lunkenhed i Opfattelsen af Nationaløkonomien, en Tilbøjelighed til at betragte denne som en Fortidslevning.

Denne Stemning har i den nyeste Tid givet sig flere Udtryk. I den britiske «Association for the Advancement of Science» er der saaledes blevet fremsat Forslag om at afskaffe dette lærde Samfunds Afdeling for politisk Økonomi; og til Støtte for dette Forslag har man gjort gjældende, at den politiske Økonomi hverken er nogen

Viden
hvoraf
Frem
skaber
Økon
Univer
udgiv
benæg
søg p
iske S
videns
her: c
af en
men
støttes
Tro p
skabel
I
irske
ligere
min M
Metho
men k
at vi
sciplin
sunde
og de
forskj
Sikker
haves
skal
Fænor

Videnskab eller har nogen videnskabelig Fremtid for sig, hvoraf skulde følge, at en «Forening for Videnskabens Fremme» ikke uden at ydmyge de «virkelige» Videnskaber kunde aabne sine Arme for det, der kaldes politisk Økonomi. Ja endog Professoren i Nationaløkonomi ved Universitetet i Oxford, Prof. Bonamy Price, har i sit i 1878 udgivne Værk «*Chapters on practical Political Economy*» benægtet Muligheden eller i det Mindste Nytten af Forsøg paa en videnskabelig Behandlingsmaade af økonomiske Spørgsmaal. Efter denne Professors Mening er den videnskabelige Fremgangsmaade slet ikke paa sin Plads her: den meget populære Opfattelse, at man ved Hjælp af en almindelig sund Menneskeforstand ikke blot hurtigt men ogsaa sikkert kan naa den økonomiske Sandhed, støttes af Prof. Bonamy Price; han har en langt bedre Tro paa praktiske Folks *common sense* end paa «videnskabelig Kunstgrebs indviklede Urskove».

Imod denne Opfattelse advarer Præsidenten for det irske «*Statistical and Social Inquiry Society*»: «En farligere Opfattelse kunde næppe gjøres gjældende. Det er min Mening, at de i økonomiske Undersøgelser raadende Metoder kunne være Gjenstand for alvorlig Kritik; — men hvorledes vil der blive raadet Bod herpaa, derved at vi hengive os til den saakaldte sunde Forstands udisciplinerede og Slumpetræfs-Indskydelser? Det var «den sunde Forstand», der saa længe støttede Merkantilismen; og der er næppe nogen Vildfarelse, som den ikke, til forskellige Tider, har godkjendt og kæmpet for. Hvad Sikkerhed kan der paa dette som paa andre Omraader have imod endeløs Forvirring, naar Sikkerheden ikke skal søges i systematiske Iagttagelser og Analyser af Fænomenerne, der som deres Resultat have et System.

af prøvede Sandheder; og hvad Andet end Videnskab er dette?»

Mr. Ingram paaviser det Urigtige i Prof. Prices Opfattelse, og han hævder, at hvis man vil udrydde den falske Theori, skal man ikke forsøge paa at lade den falske Theori blive efterfulgt af et Intet; men man skal se at lade den falske Theori blive afløst af den sande: *on ne détruit que ce qu'on remplace*. Mr. Ingram mener, at Samfundets økonomiske Fænomener tillade en videnskabelig Behandling; men han tilføjer: den Maade, hvorpaa den engelske Skole har studeret dem, og denne Skoles Tilbøjelighed for Generalisationer er usund: «Tilbagegangen i den Tillid og Indflydelse, som den politiske Økonomi besad, skyldes for en stor Del den fejlagtige Methode, dens Lærere fulgte».

Striden mellem de modstaaende Metoder kan endnu ikke siges at være afgjort. De «abstrakte» Økonomer ville ikke indrømme, at de ere blevne overvundne af de «realistiske»; de fastholde, at deres Methode er den rigtige. Men hvis de føle sig overbeviste herom, bør de ikke lade Vaabnene hvile. De ere, hvis de ville have deres Meninger respekterede, forpligtede til at kæmpe for dem. Have de engelske Økonomer vist Tilbøjelighed for en saadan Kamp?

Man kan ikke sige, at Orthodoxiet har været ubestridt i England. J. S. Mill, Cairnes, Thornton, Jevons og adskillige Andre have i forskjellig Grad og paa forskjellig Maade bekæmpet det økonomiske Orthodoxy. Men det har ikke haft en saadan Modstander som den det økonomiske Orthodoxy i Tyskland har haft. Den Retning, der i de senere Aar har gjort sig saa stærkt gjældende i Tyskland, har i England haft yderst faa Repræsentanter;

Cliffe
engel

«Kath
mes
haft
Studie
kath
gjæld
i Fran
se vi

det s
en t
kath
Skyld
i Skj
ønsk
nerer
faa d
fast
Opm

Side
for v
af E
abstr
for
— o
Lan
«den
fyrre
lidet

Cliffe Leslie, er næsten dens meste mere fremragende engelske Ordfører. Man kan nu mene, hvad man vil om «Kathedersocialismen»; — saa meget maa dog indrømmes baade af Tilhængere og Modstandere, at den har haft en meget fremmede Indflydelse paa det økonomiske Studium: i Tyskland og Italien, de Lande hvor den kathedersocialistiske Opposition stærkest har gjort sig gjældende, se vi det stærkeste Røre og Liv og Fremgang; i Frankrig og England, hvor denne Opposition har manglet, se vi Dødsghed og Stilstand.

Ogsaa selve de Orthodoxe i England maa betragte det som uheldigt, at de ikke have haft at kæmpe med en tilstrækkelig omfattende Opposition. Det er den kathedersocialistiske Oppositions Svaghed, der tildels er Skyld i de engelske Nationaløkonomers Læggen Hænderne i Skjødets, Slendrian og Slaphed. Mr. John K. Ingram ønsker nu at bidrage Sit til at ruske dem op. Han opponerer, fra et kathedersocialistisk Standpunkt, og søger at faa de Liberale til at drage Sværdet, inden det rustes helt fast i Skeden. Et saadant Forsøg fortjener altid nogen Opmærksomhed. —

Som anført fastholder John K. Ingram, paa den ene Side, at de økonomiske Fænomener kunne være Gjenstand for videnskabelig Behandling, paa den anden Side, at den af Englænderne hidtil saa godt som udelukkende fulgte abstrakte Behandlings-Methode er fejlagtig. Bevægelsen for den ny Methode er ikke videre udpræget i Frankrig, — og «alligevel fremstod den i Virkeligheden først i dette Land! Thi», siger den irske Økonom og Statistiker, «den gamle Skoles Fejl fremhævedes mægtigt for over fyrretyve Aar siden af en fransk Tænker, der er for lidet kjendt af sine Landsmænd, af Auguste Comte,

den største Mester, der nogensinde har behandlet den sociologiske Methode. Hvorvidt Tyskerne af Nationalfordom have ladet sig bevæge til at ignorere hans Indflydelse paa Udviklingen af deres Synsmaader, skal jeg ikke afgjøre; men der er ingen Tvivl om, at den Retning, de have søgt at give de økonomiske Studier, for en stor Del stemmer med den Lære, der indeholdes i hans «Philosophie positive». I det beundringsværdige Kapitel i dette Værk, hvor han taler om Samfunds-Videnskabens Betingelser og Methode, yder han Adam Smiths Fortjenester en varm Anerkjendelse, medens han kritiserer de senere Økonomers Vildfarelser.» Hans Kritik hvilede i det Væsenlige paa følgende Grunde, «som han vel intetsteds udtrykkeligt optalte», men som Ingram dog tror at kunne præcisere saaledes: 1. den engelske Skole søger at isolere Studiet af de økonomiske Fænomener fra Studiet af de andre sociale Fænomener; 2. den engelske Skoles Methode har en slet abstrakt Karakter; 3. den engelske Skole er tilbøjelig til for meget at bruge den deduktive Fremgangsmaade; 4. den engelske Skole opfatter og udtaler sine Slutninger paa en for absolut Maade. — At disse fire Punkter ikke kunne holdes skarpt ud fra hverandre, men at de tildels løbe over i hverandre, vil man let se.

1. Den første Indvending imod den endnu i England næsten eneraadende Skole er altsaa: dens Bestræbelser for at isolere Samfundets økonomiske Fænomener fra dets politiske, intellektuelle, moralske etc., dens Bestræbelser for at skabe en af Samfundsvidenskabens øvrige Grene ganske uafhængig økonomisk Videnskab. Til Forsvar herfor anføres der: «Vi kunne kun gjøre én Ting ad Gangen; vi kunne ikke lære alle de sociale Videnskaber

paa
kun
hand
man
soci
hold
Alm
ende
natu
gren
Vigt
skje
Org
have
andr
ism
isol
det
lige
der
elle
skal
Lev
hær
enk
søg
de
er,
skje
har
gan
har

paa samme Tid. Ingen bebrejder Astronomien, at den kun handler om Stjerner, eller Mathematiken, at den kun handler om Tal og Kvantitetsforhold. . . . Der maa være mange fysiske Videnskaber, og der maa ogsaa være mange sociale Videnskaber, og enhver af disse Videnskaber maa holde sig paa sit eget Omraade og ikke tale om Ting i Almindelighed.» — Hertil svarer Ingram omtrent Følgende: Naturligvis kunne vi kun gjøre én Ting ad Gangen; naturligvis kunne vi kun behandle én af flere Videnskabsgrene ad Gangen; — men det er dog af den yderste Vigtighed, at vi ikke glemme det Forhold, hvori de forskellige Grene staa til hverandre. Naar vi studere en Organisme — et levende Hele, hvis enkelte Dele vel have deres specielle Opgaver, men som dog influere hverandre og virke sammen henimod et fælles Maal, Organismens sunde Liv —, er det klart, at vi ikke kunne isolere Studiet af et Organ fra Studiet af de andre og af det Hele. Vi kunne ikke stykke Studiet af det menneskelige Legeme ud i en Mængde forskellige Videnskaber, der hver uafhængig af de andre skulde behandle sit Organ eller sin Funktion, saaledes at vi for Exempel fik Videnskaberne Anatomi og Fysiologi stykket ud i Hjertelære, Leverlære, Tarmlære og en hel Del andre indbyrdes uafhængige Videnskaber. Naturligvis kunne vi undergive et enkelt Organ eller en enkelt Funktion en speciel Undersøgelse og for en Tid holde denne Undersøgelse isoleret; det maa man naturligvis indrømme; men det, vi hævde, er, at Forbindelsen mellem den samme Videnskabs forskellige Grene ikke bør overses. Den Læge, der kun har studeret ét Organ, vilde ikke fortjene Tillid, ikke engang i Behandlingen af dette ene Organ; den, der behandler enhver Sygdom som rent lokal, uden Hensyn til

den almindelige Konstitution, er en Kvaksalver, og den Læge, der er uvidende om Vexelvirkningen mellem det Legemlige og det Aandelige, er ikke nogen egenlig Læge, men kun en Dyrlæge, ja i Grunden ikke engang det. — Saa sandt Samfundet er en Organisme, gjælde disse Betragtninger ogsaa Studiet af Samfundet. Den, der behandler de enkelte Samfundsfunktioner som uafhængige af hverandre, gjør sig skyldig i netop samme Fejl som den Læge, der udelukkende vilde tage sig af et enkelt af Menneskelegemets Funktioner. Der er — dette er altsaa Ingrams Hovedbetragtning — én stor sociologisk Videnskab; dens forskellige Kapitler behandle Samfunds-Tilværelsens forskellige Sider. En af disse Sider er Samfundets materielle Velvære, dets økonomiske Forfatning og Udvikling. Studiet af disse Fænomener er et Kapitel i Sociologien, et Kapitel der maa læses i nær Forbindelse med de øvrige.

Ogsaa Ingram mener (i Overensstemmelse med den nu saa moderne Opfattelse), at Adam Smith betragtede sin «Wealth of Nations» som et enkelt Kapitel af den store sociologiske Videnskab, — og derfor anser han dette Værk for «mere skikket end noget andet til at udvikle hos Theoretikerne en filosofisk og hos praktiske Mænd en statsmandsmæssig Tænkemaade.» «I slaaende Modsætning til denne Mesterens Aand staar den hos Efterfølgere sædvanlige Affektation, der gaar ud paa at ignorere alle Betragtninger paa de strængt økonomiske nær, skjønt de derved ofte komme til at forbigaa Aarsager, der have betydelige Virkninger for det materielle Velvære.» Hvad angaar Stuart Mill, den berømteste af Englands Nationaløkonomer i den nyere Tid, saa vaklede han: paa nogle Steder har han bestemt udtalt sig for at

forene Betragtningen af de økonomiske Fænomener med Betragtningen af de andre sociale; — men paa andre Steder findes der Udtalelser i modsat Retning, og »jeg tilstaar, at jeg efter omhyggeligt at have overvejet Alt hvad han har skrevet om denne Sag, er ude af Stand til rigtigt at forstaa, hvilken Stilling han indtager.»

Engelske Økonomer, der følge den ensidige og partielle Undersøgelsesmethode, og som kun ville have at gjøre med de rent økonomiske Fænomener, indrømme vel, at de kun belyse Spørgsmaalet fra den ene Side, og at der ved en virkelig Løsning af det maa tages Hensyn ogsaa til dets andre Sider og andre Dele. Den politiske Økonomi staar — siger saaledes Prof. Cairnes — fuldstændigt neutral mellem det sociale Livs forskellige Systemer; den giver os visse Data, der kunne hjælpe os til Erhvervelsen af en sund Mening; men den tillader os dog ikke at fælde nogen egenlig Dom i et socialt Spørgsmaal. »Denne systematiske Indifferentisme», svarer Ingram, »er det Samme som en fuldstændig Lamslaaen af den politiske Økonomi; den ophører at være en social Magt, der kunde frembringe og styrke i Samfundet rigtige Overbevisninger i de aller vigtigste Spørgsmaal. Hvorledes skulle de spredte Lysstraaler, der kastes af disse ensidige og partielle Undersøgelser, samles, saaledes at Forstaaelsen bliver socialt rigtig?» Der udtales i England saa ofte mistrøstende Ord om den politiske Økonomis Fremtid; der klages over, at den, nu da den saa temmelig har opfyldt sin negative Mission, synes at have udspilt hele sin Rolle; — »ja,» svarer Ingram, »den vil ikke kunne lægge Beslag paa Opmærksomheden, hvis den ikke nøje forbindes med den almindelige Samfundsvidenskab, hvis den ikke faktisk absorberes af Sociologien.»

Det, der trænges til, er altsaa en «videnskabelig Sociologi, der omfatter den økonomiske Lære, men desforuden en hel Del til», en Videnskab, der skal belyse de sociale Spørgsmaal fra alle Sider, ikke saaledes som den politiske Økonomi blot fra en enkelt.

2. Navnlig som en Følge af Ricardos Indflydelse have de engelske Økonomer været tilbøjelige til at benytte sig af uheldige og for vidt drevne Abstraktioner, og eksempelvis kan anføres at netop den abstrakte Maade, hvorpaa de have behandlet Spørgsmaalene om Arbejdernes Stilling, om «Varen Arbejde», har maattet bidrage til at fremkalde den Uvilje, den politiske Økonomi tildels er Offer for. Ingram anerkjender Abstraktionens Betydning, men advarer, støttende sig til Cliffe Leslie, mod dens Overdrivelser.

3. Den alvorligste Fejl — næst den alt omtalte Isolering af de økonomiske Fænomener —, som de orthodoxe Økonomer gjøre sig skyldige i, er den overdrevne Brug af Deduktioner. Ganske vist spiller Deduktionen en virkelig og ikke ubetydelig Rolle i Sociologien; — vi kunne undertiden følge den Methode, som Mill kalder den direkte deduktive \circ : vi kunne fra hvad vi kjende til Menneskets Natur og den ydre Verdens Love, forudse de sociale Fænomener, der resultere af deres forenede Virken; — men ad denne Vej, der kun kan følges i simple Tilfælde, kunne vi ikke komme vidt: de sociale Fænomener ere i Almindelighed for indviklede og afhænge af for mange Betingelser til at muliggjøre slig *a priori*-Bestemmelse. Lovene for Samfundets økonomiske Forfatning og Bevægelse maa faas ved Hjælp af Iagttagelser; Deduktionens Opgave bliver at prøve og kontrollere, hvad der er blevet vundet ad induktiv Vej. Orthodoxe Økonomer

som
Fæno
men
bring
den
hvad
søgel
tive
væsen
thode
histor
ser b
vist d
O
om de
deles
aarsfes
stemm
«Weal
tive Me
det Sr
Overen
netop
«Af de
fægtes
den sic
retning
det de
Strid m
læs no
værk,
Ricard

som Senior tro at kunne udlede alle det økonomiske Livs Fænomener ud af fire Sætninger. Dette er urigtigt; — men de Slutninger, vi komme til ved lagttagelser, maa bringes i Forbindelse med den menneskelige Naturs og den ydre Verdens Love, saaledes at de ikke modsige, hvad vi véd angaaende disse Love: den induktive Undersøgelse maa i Sociologien have Overvægten; den deduktive Fremgangsmaade faar den anden Plads og bliver væsenlig et Kontrolleringsmiddel. Men Sociologiens Methode skal ikke blot være induktiv; den skal ogsaa være historisk: intet socialt Fænomen kan forstaas, naar man ser bort fra dets Historie. Herbert Spencer har klart vist dette.

Om Adam Smiths Stilling ligeoverfor Spørgsmaalet om den deduktive og den induktive Methode gjøres aldeles modsigende Meninger gjældende. Ved Hundredaarsfesten for Adam Smith hævdede Mr. Lowe, i Overensstemmelse med de fleste Orthodoxe, at Forfatteren til «Wealth of Nations» afgjort benyttede sig af den deduktive Methode; — men Prof. Thorold Rogers, Udgiveren af det Smith'ske Værk, hævdede ved samme Lejlighed, i Overensstemmelse med de fleste Realister, at dette Værk netop er en Frugt af den induktive Undersøgellesmaade. «Af de to modsatte Opfattelsesmaader, der saaledes forfægtes henholdsvis af Mr. Lowe og af Mr. Rogers, synes den sidste mig at være den rigtigste. At Smiths Hovedretning var deduktiv, at han sædvanligvis stiller sig paa det deduktive Standpunkt, synes mig at staa i aabenbar Strid med Faktum. Aabn hans Bog, ligegyldigt hvor, og læs nogle faa Sider; gjør det Samme med Ricardos Hovedværk, — og bemærk det forskellige Indtryk! Under Ricardos Vejledning følger man stadig, ikke uden Følel-

sen af det Utilfredsstillende, visse abstrakte Antagelser til deres logiske Resultater. Hos Smith føler man sig i bestandig Berøring med det virkelige Liv, og iagttager de menneskelige Handlinger og deres Følger i Erfaringens Lys. Naturligvis mangler der ikke Deduktioner; men de benyttes som Forklaringsmidler.» Der findes i «Wealth of Nations» et stærkt historisk Element; ogsaa hos Malthus findes der noget heraf; men *a priori*-Metoden blev dog, navnlig under Ricardos Indflydelse, næsten ene-raadende i England. — Og Stuart Mills Stilling? Den er, ogsaa med Hensyn til Spørgsmaalet om Metoden, vaklende: undertiden erklærer han Et, undertiden et Andet. «Det forekommer mig, at Mill aldrig ganske frigjorde sig fra den urigtige Opfattelsesmaade af Sociologiens Methode, som hans Opdragelse havde bibragt ham. Hans Fader havde den vigtigste Andel i Dannelsen af hans Aand i hans tidlige Aar; og hvilke intellektuelle Fortjeneste James Mill end havde, saa var hans Tænkemaade i sociale Sager rent metafysisk, som modsat positiv. Gjennem ham, saavel som direkte, kom J. S. Mill under Bentham's Indflydelse, om hvem vi, samtidig med at vi fuldt anerkjende hans Tjenester, maa sige, at han var en af de mest uhistoriske Skribenter, idet han fremfor Alt byggede paa antagne *a priori*-Principer og saa lidt som muligt sympathiserede med den sociale Fortid, i hvilken han ikke saa stort Andet end Vildfarelser. Det er et stærkt Bevis for Mills naturlige Aandskraft, at han mere og mere, efterhaanden som han modnedes, rystede sine tidligere Omgivelsers Fordomme af sig. I enhver Retning erhvervede han sig en stedse mere omfattende Opfattelse, og særligt hans sociale og historiske Ideer blev stedse videre og

mere sympathetiske. Offenliggjørelsen af de Breve, Auguste Comte skrev til ham, har gjort endnu mere aabenbart, hvad der alt kunde forstaas af hans Skrifter, at Studiet af denne fremragende Tænkers første store Værk paa en heldig Maade samvirkede med og støttede hans egne Tendenser. Fra nu af brød han paa mange Punkter i sine økonomiske Studier med den herskende engelske Skoles snævre Traditioner, og ved at aabne videre Horisonter og dadle strenge Formler bidrog han meget til at gjøre Almenheden modtagelig for en fuldstændigere og mere sandt videnskabelig Behandling af disse Spørgsmaal. Men, skjønt Mellemrummet mellem ham og hans Fader repræsenterer et uhyre Fremskridt, naaede han dog, efter min Mening, med Hensyn til Methoden aldrig til en fuldstændig normal Holdning. Medens han i sin «Logik» med berettiget Strengthed kritiserer, hvad han, ikke meget heldigt, kalder den geometriske Filosoferings-Methode, som Benthamiterne anvendte i politiske Undersøgelser, bifalder han i økonomiske Undersøgelser en Fremgangsmaade, der i det Væsenlige er den samme; og medens han protesterer mod Forsøget paa at bygge en speciel politisk Videnskab uafhængig af den almindelige Sociologi, godkjender han dog, omend med Begrænsninger, at der bygges en uafhængig økonomisk Videnskab. Med al Anerkjendelse af Mills store nationaløkonomiske Værk, kunde det dog ikke naa sit Maal, at afløse «Wealth of Nations»; og at Mill ikke naaede sit Maal, ligger navnlig deri, at enhver systematisk Gjennemførelse af den historiske Methode fattes i hans Værk.»

4. Det er en ligefrem Følge af *a priori*-Methoden, af den uhistoriske Methode, at Økonomerne af den

engelske Skole komme til Slutninger, som de mene i samme Grad gjælde for alle Samfundstilstande. Da de forsømme Studiet af den sociale Udvikling blive de tilbøjelige til at opfatte Samfundets økonomiske Bygning som noget Faststaaende og ikke som noget Bevægeligt. Derfor denne deres theoretiske og praktiske Slutningers altfor absolute Karakter. «Den engelske Skole forudsætter, at Samfundsudviklingen og Samfundsforholdenes almindelige Historie er lig det moderne Englands; hvor denne Forudsætning ikke holder Stik, ville de engelske Økonomers Theoremer heller ikke holde Stik.» Deres Vane at udtale sig absolut, kan kun rettes derved, at de gaa over til en ny Methode: «Saalænge Slutninger deduceres ud af abstrakte Forudsætninger, — saasom Arbejdets og Kapitalens fuldstændigt fri Bevægelse fra den ene Beskæftigelse til den anden —, ville Sætninger, der kun udtale Tendenser, opfattes som om de udtalte Fakta, og Theoremer, der under visse Betingelser holde Stik, fremstilles som gennemgaaende sande.»

— Det er naturligvis ikke Ingrams Mening, at de engelske Økonomers Arbejder skulde kastes tilside som værdiløse. Den engelske Skole har ikke formaaet at «systematisere det økonomiske Livs Love»; men den har kastet Lys paa enkelte Sider af de økonomiske Spørgsmaal, og den har leveret enkelte gode Bidrag, der bør paaagtes. «De allerede vundne Sandheder skulle indlemmes i et mere tilfredsstillende System, hvor de ville bringes i Forbindelse med Samfundstilværelsens almindelige Theori.» Videnskabens Reform kræver Anerkjendelse af, at det er nødvendigt: at Samfundets økonomiske Fænomener studeres i systematisk Forbindelse med Sam-

fundstilværelsens andre Sider; at de overdrevne Abstraktions-Tilbøjeligheder holdes indenfor snævre Grænser; at den deduktive *a priori*-Methode ombyttes med den historiske, og at de økonomiske Love og de praktiske Krav, der støttes paa dem, opfattes og udtales i en mindre absolut Form.

At udelukke de økonomiske Spørgsmaal af en «Forening for Videnskabens Fremme» vilde Ingram dadle; — han anbefaler, at Afdelingen for Økonomi udvides til at omfatte hele Sociologien. Men den Maade, hvorpaa han forsvarer denne Tanke, har selvfølgelig stødt paa Modstand hos de fleste engelske Økonomer. Dog har han ogsaa sine Allierede. Navnlig har Cliffe Leslie i en læseværdig Artikel om «politisk Økonomi og Sociologi» (Januarheftet af Fortn. Review) gjort de orthodoxe Økonomer til Gjenstand for en temmelig skaanselsløs Kritik, — en Kritik, der navnlig er rettet imod den bekjendte engelske Politiker og Finansmand, Mr. Robert Lowe, som i en Artikel i Novemberheftet af «the Nineteenth Century» havde angrebet Mr. Ingram og gjort gjældende, at hele den politiske Økonomi hvilede paa 2 — to! — Principer: Ønsket at blive rig, og Ønsket at fritages for Arbejde. — I den livlige Diskussion, der har knyttet sig til Ingrams Foredrag, ser Cliffe Leslie (jfr. en Notits i Jahrbücher für Nationalök. u. Statistik, 1879) overhovedet «Aaret 1878's Hovedresultat», — og det uagtet Aaret 1878, kvantitativt set, er et overordenligt betydeligt i den nationalekonomiske Videnskabs Annaler i England. Af denne Diskussion venter Cl. Leslie sig en hel Del; — men England har jo ogsaa meget at indhente: thi kun tre Bøger af Betydning (Goschen's Bog om Vexelkurserne,

Bagehots «Lombard Street» og Rogers Agerdyknings- og Prishistorie) har England frembragt i den Menneskealder, der forløb mellem det store Mill'ske Værk og Mills Død. Det er i alt Fald de tre eneste engelske økonomiske Værker, Cliffe Leslie har Respekt for.

A. P.

Nogle Bemærkninger om Skattebyrden i Danmark
og dens Fordeling over de forskellige Samfunds-
klasser — særligt med Hensyn til Tolden.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening.

Af Prof. V. Falbe Hansen.

De store Goder, Staten yder os, faa vi ikke gratis. De koste overordenligt store Summer, om end sikkerlig langt mindre, end de ere værd. En Del af sine Udgifter kan Staten dog selv bestride ved Hjælp af den betydelige Formue den selv ejer. Statens Aktiver beløb sig d. 31. Marts 1877 til 86 Mill. Kr., og desuden ejer Staten Jernbaner, der have kostet ca. 67 Mill. Kr., samt Domæner og andre faste Ejendomme til en Værdi af over 80 Mill. Kr. Tilsammen ca. 233 Mill. Kr., altsaa betydeligt mere end Statsgjælden, der kun beløber sig til 176 Mill. Kr. Ogsaa Kommunernes Formuestatus er god. Efter en Opgjørelse for Aaret 1870, ejede Kommunerne den Gang i kontante Beholdninger, Obligationer og faste Ejendomme Værdier til et Beløb af over 71 Mill. Kr. Kommunernes Gjæld beløb sig til 27,8 Mill. Kr., Overskudet var altsaa 43 Mill. Kr. Det kan ikke antages, at Kommunernes Status siden 1870 i nogen væsenlig Grad er bleven forringet. Man faar altsaa ud, at Statens og Kommunernes Formue kan antages at overstige dens Gjæld med et Beløb af omtrent et

Hundrede Millioner Kroner. Men hvor stor denne Formue end er, saa er den dog langt fra tilstrækkelig til at dens Renter og Udbytte kan dække Statens og Kommunernes Udgifter. Det Offenlige maa henvende sig til de enkelte Borgere og af dem forlange et Tilskud i Form af Skat. Der opkrævedes paa denne Maade hos Borgerne i Finansaaret 1876—77:

som direkte Skat	8,5 Mill. Kr.
som indirekte Skat	30,2 —
i Alt	38,7 Mill. Kr.

Desuden opkrævede Kommunerne (i Aaret 1874), og næsten udelukkende i Form af direkte Skat:

i Kjøbenhavn	2,6 Mill. Kr. *)
i Kjøbstæderne	2,0 — *)
i Sognekommunerne	7,7 —
i Amtskommunerne	4,0 —
i Alt	16,3 Mill. Kr.

I Alt udredede saaledes den danske Befolkning 55 Mill. Kr. som Skat til Stat og Kommuner; Beløbet er naturligvis noget varierende fra Aar til Aar, men i Almindelighed har det været stigende.

Den danske Befolkning kunde i 1876 anslaaes til ca. 1 900 000 Individier. Fordeles Skattebyrden, 55 Mill. Kr., ligeligt paa Befolkningen, faar man altsaa som Resultat, at der i Gjennemsnit udredes aarlig et Skattebeløb af 29 Kr. pr. Individ eller ca. 140 Kr. pr. Familie.

En Skat paa 140 Kr. om Aaret er nu maaske en let Skat for de fleste af denne Forenings Medlemmer, men for en fattig Indsidder vilde det være en meget tung Byrde. En Indsidder, der ikke har anden Indtægt, end hvad han tjener som Daglejer ved Markarbejde og Lignende, har

*) Ligningsskatten til Staten er fradraget.

neppes mere i aarlig Indtægt end 4 à 500 Kr.; dette tilstrækker kun til hans og hans Familjes — denne er i Almindelighed stor — højst nødtørftige Underhold, og en Skat, der fratog ham 140 Kr. om Aaret eller omtrent en Tredjedel af hans hele Fortjeneste, vilde være en ligefrem utaalelig Byrde. Dette har man ogsaa erkjendt, og det har derfor været Statsstyrelsen magtpaaliggende at fordele Skatterne saaledes, at Byrden kom til at hvile paa Individerne efter et Forhold, der svarede til disses Evne til at bære den og man har da i Almindelighed anset Nettoindtægten og Formuen som det rette Maal for Skatteevnen og søgt at tilvejebringe en saadan Fordeling af Skatterne, at Alle kom til at svare den samme Procent i Skat af deres Indkomst eller af deres Formue. Lad os da undersøge, i hvilket Forhold Skattebyrden i Danmark staar til Formuen og Indkomsten i Danmark.

Den danske Nationalformue, Jorder, Bygninger, Kreaturer, Skibe, Redskaber, Møbler og Inventarium, Penge og Pengeeffekter, kort sagt alle Værdier, der findes her i Landet, kunne antages, naar de opsummeres, at beløbe sig til en Sum af omtrent 5 Milliarder Kroner. *) Indtægten i Danmark, det vil sige Summen af alle herboende Individuers Nettoindtægt, er naturligvis meget varierende fra Aar til Aar, især efter Høstens Udbytte og efter det større eller mindre Liv og Kraft, der har været i Handel og Vandel, men vælger man et Aar, der kan antages at have været i de fleste Henseender omtrent et Middelaar, vil en Beregning af Aarets Indtægt for-

*) Med Hensyn til den Maade, hvorpaa Nationalformuens Størrelse er beregnet, henvises til en Afhandling herom af nærværende Forfatter, „Danmarks Nationalformue“, i Nationalekonomisk Tidsskrift 2det Bind.

mentlig give som Resultat, at den beløber sig til omtrent 500 Mill. Kr. *)

Sammenlignes Skatternes Beløb — 55 Mill. Kr. — med Nationens Indtægt og Formue, ses det, at de aarlige Skatter udgjøre omtrent 1,1 pCt. af Nationens Formue, omtrent 11 pCt. af dens aarlige Nettoindtægt. I Gjennemsnit betaler altsaa en dansk Statsborger 11 pCt. af sin Indtægt i Skat og deraf 3,3 pCt. til Kommunen, **) 7,7 pCt. til Staten.

Hvis De altsaa, mine Herrer, skulde ønske at vide, om De betale mere eller mindre i Skat end, hvad der er det Normale, end hvad der er Gjennemsnittet, maa De opgjøre deres Skatter. De maa udregne, hvad De forbruger af alle toldpligtige eller accisepligtige Gjenstande og deraf beregne de indirekte Afgiftsbeløb. De maa dernæst udmaale Størrelsen af de af dem beboede Rum og deraf beregne Bygningsskatten; hvorved dog er at bemærke, at denne Skat ikke sjældent bæres af Husets Ejer og ikke af dets Bruger. De maa dernæst tillægge Grundskatterne, hvis De er Grundejer (hvorved dog atter opstaar forskellige vanskelige og indviklede Spørgsmaal, som jeg her ikke skal indlade mig paa) og De maa endelig opsummere, hvad De i Aarets Løb har udredet som Stem-

*) Nationalindtægten er beregnet efter Resultaterne af Indkomstskatten for Aaret 1870, der antages at have været et Middelaar i de fleste Henseender, suppleret med en Beregning af de Indkomster, som ikke faldt ind under Skatteloven.

**) Ved en Sammenligning mellem denne gjennemsnitlige Skatteprocent og de Procenter, der omkring i Kommunerne betales som Indkomstskat eller Formue- og Lejlighedsskat, maa det ikke overses, at i Almindelighed er den i Antal største Del af Befolkningen, nemlig Arbejdsklassen og Tyendeklassen helt eller delvis fritaget for disse Skatter.

pelafigt, Sportler, Gebyrer, Arveafgift m. M. Hvis den samlede Sum heraf udgjør mere end 11 pCt. af Deres Aarsindtægt, saa har De betalt mere end Gjennemsnittet, naar den ikke denne Procent, saa har De ikke udredet Gjennemsnitsbeløbet af Skat. Ved en saadan Beregning opstaar imidlertid, som jeg alt antydede, flere vanskelige Spørgsmaal, især med Hensyn til Skatternes Overvæltning; jeg vilde derfor foretrække, om De vilde lade mig udføre vedkommende Beregninger. Jeg vilde endogsaa være Dem meget forbunden, om De vilde tilsende mig de Oplysninger, som ere nødvendige til en saadan Opgjørelse, og om De vilde formaa Deres Venner til ligeledes at gjøre det. Man vilde derved muligen kunne tilvejebringe et Materiale, der kunde tjene til Belysning af Omraader, hvor vi nu famle halvt i Blinde.

Er en Beskatning, der beløber sig til 11 pCt. af den aarlige Indkomst, høj eller lav? Dette Spørgsmaal kan ikke besvares absolut, det maa ses i Forhold til, hvad Staten yder til Gjengæld, ses i Sammenligning med Udlandet og i Sammenligning med, hvad vi have udredet i tidligere Tid. Jeg er her ikke i Stand til at foretage saadanne Sammenstillinger, men skal kun anføre, at i England blev for Tiden i Slutningen af 60erne (1867—68) de kongelige og lokale Skatter og Afgifter anslaaet til at udgjøre lidt over $10\frac{1}{3}$ pCt. af Nationens Aarsindtægt. I flere Retninger yder den engelske Stat ganske vist Borgerne færre Goder end den danske Stat, men paa den anden Side er hos os en stor trykkende Skat ikke medtaget i Beregningen, nemlig Værnepligten, der jo som bekendt er ordnet paa anden Maade i England. Men hvad enten man nu vil kalde 11 pCt. meget eller lidet,

saa er det dog maaske mere end De, mine Herrer, havde trot. De havde sikkert anslaaet Kommuneafgifterne lige-saa højt, til 3,3 pCt. eller maaske endog til mere; men De havde neppe anslaaet, hvad De udrede som Statsskat til 7,7 pCt. De havde neppe antaget, at De i Alt udreder 11 pCt. aarlig i Skat. En Familjefader i Kjøbenhavn véd, at han betaler i Indkomstskat et Par Procent om Aaret, men at han, naar han ikke er Grundejer, yderligere betaler noget i Skat, véd han i Almindelighed ikke eller bekymrer sig ikke videre om; allerede den nuværende lille Indkomstskat finder han trykkende og ubehagelig, men hvorledes vilde man ikke klage, hvis Indkomstskatten blev sat op til 11 pCt. om Aaret, og hvis denne Skat skulde betales ikke alene af dem, der have over 800 Kr. om Aaret, men af alle voxne Personer, Arbejdsmænd, Tjenestefolk o. s. v., og naar vi Andre skulde udrede mere, hvad Hine ikke kunde betale. Og dog betale vi saameget eller maaske endnu mere i Skat, kun betale vi det under andre Former, nemlig som indirekte Skat. Næsten ved enhver Udgift, som vi afholde, betale vi Skat; en Del af vor Husleje er en Fordyrelse, der skyldes Bygningsskatten, næsten alt hvad vi klæde os i, hvad vi spise eller drikke er fordyret ved Skatter. I en Uendelighed af Smaadele erlægge vi paa denne Maade Skatter til et samlet Beløb af nogle og tredive Millioner Kroner.*) Det gaar med dette Beløb som med Lufttrykket, hvorom Fysikerne fortælle os, at det trykker paa vort Legeme med en Vægt af flere Tusind

*) Bygningsskatten, der i Statsregnskabet opføres som direkte Skat, bør maaske rettest henregnes til de indirekte Skatter, da den i de fleste Tilfælde hviler paa Lejeren og ikke paa Ejeren.

Pund, men det er saa hensigtsmæssig fordelt, at vi næsten ikke mærke det. Uagtet de indirekte Skatters Tryk paa lignende Maade er umærkeligt, uagtet vi ikke vide, at vi betale og hvormeget vi betale under disse Skatteformer, saa udrede vi dog Beløbet, Trykket er der, og hævedes det, vilde vi mærke en Lettelse. Det er derfor berettiget, naar vi tage de indirekte Skatter med som en Del af Skattebyrden, og det gjælder om dem lige saa fuldt som om de direkte Skatter, at de skulle fordeles i Forhold til Evnen, i Forhold til Formuen og Indkomsten.

For at kunne faa et Overblik over, hvorledes de 55 Mill. Kr., vi udrede som Skatter, fordele sig over Befolkningen, har jeg foretaget forskellige Undersøgelser. For nogle af Skatterne kan en saadan Undersøgelse give nogenlunde brugelige Resultater, men for andre har det ikke været mig muligt at tilvejebringe saadanne. Det vilde imidlertid være for vidtløftigt her at gennemgaa alle Skatterne, og jeg skal derfor begrænse mig til at meddele nogle Resultater angaaende Fordelingen af de egentlige Forbrugsafgifter, Told og Akcise, — to Afgifter, der i Finansaaret 1873—74 tilsammen indbragte omtrent 20 Mill. Kr. og som toge henimod 4 pCt. af Befolkningens aarlige Indtægt.

Naar vi kaste et Blik paa, hvad de forskellige Poster i vor Toldtarif har indbragt som Toldindtægt, vil det strax falde i Øjnene, at af den store Mængde Varer er det et forholdsvis lille Antal, der har nogen finansiell Betydning. I Finansaaret 1873—74, det Aar, om hvilket Størstedelen af det til Undersøgelsen brugte Materiale grupperer sig, indbragte af de 115 Vareklasser, der ere opførte i Tarifen, 18 Vareklasser hver over 100 000 Kr.

og tilsammen $11\frac{1}{12}$ af den hele Toldindtægt.*) Det vil saaledes være berettiget at begrænse Undersøgelsen om, hvorledes Tolden fordeler sig over Befolkningen til disse 18 Varer og forbigaa de henved 100 andre Varer, der tilsammen kun indbringe $1\frac{1}{3}$ Mill. Kr.

De anførte 18 Varer kunne deles i to Klasser: Forbrugsgjenstande og Produktionsfornødenheder. Medens Toldafgiften paa Forbrugsgjenstande gennem Forhandlerne direkte lægges over paa Forbrugerne, idet de bevirke en tilsvarende Fordyrelse af enkelte bestemte Varer, bliver derimod Tolden paa Produktionsfornødenhederne kastet ud over Produktionen i Almindelighed og indtræder som Momenter i Produktionsomkostningerne for en Uendelighed af forskelligartede Varer; Tolden ligesom taber sig

*) Disse 18 Varer og den paa dem faldende Toldindtægt var følgende:

Sukker	4 078 336 Kr.
Manufakturvarer	4 027 624 —
Kaffe	1 056 936 —
Tømmer og Træ . . .	969 832 —
Metaller	964 572 —
Drikkevarer	927 138 —
Tobak	895 294 —
Stenkul	447 806 —
Oljer	394 768 —
Salt	356 114 —
Ris	281 106 —
Glas	188 764 —
The	170 786 —
Frugter	145 676 —
Jord- og Lervarer . . .	123 816 —
Farvestoffer	118 538 —
Cikorierødder	118 514 —
Krydrier	115 860 —

Tilsammen . . . 15 381 480 Kr.

i Vrimlen af de mangfoldige Produktioner, og det er umuligt at udfinde hvem og hvorledes den rammer. Bestemt at skjelne mellem, hvilke Varer der ere Produktionsmidler, hvilke der ere umiddelbare Forbrugsartikler, lader sig ikke gjøre, da den samme Vare snart anvendes paa den ene, snart paa den anden Maade, men i det Væsenlige kan dog til Afgifter paa Produktionsmidler formentlig henregnes følgende:

Tømmer og Træ (undt. Pos. 252 og 253), hvilke i 1873—74 indbragte	954 466 Kr.
Metaller og Metalvarer (undt. Pos. 172 og 177)	918 662 —
Glas (undt. Pos. 82 og 83)	123 686 —
Jord- og Lervarer (undt. Pos. 109—112)	27 599 —
Manufakturvarer (Pos. 137—39 og Pos. 142—44).	65 106 —
Stenkul for c. Halvdelen af Forbruget.	223 904 —
Farvestoffer	118 538 —
Tilsammen	2 431 952 Kr.

Om disse ca. $2\frac{1}{2}$ Mill. Kr. er det, i det Mindste med det Materiale, jeg har kunnet skaffe tilveje, ikke muligt at paavise statistisk, om det i stærkere Grad rammer den ene eller den anden Samfundsklasse. For en Betragtning a priori synes det naturligt at antage, at Beløbet fordeler sig nogenlunde jævnt over Befolkningens samlede Forbrug, altsaa nogenlunde ligeligt i Forhold til Indkomsten.

De tilbageblevne 13 Mill. Kr. indkom af Told paa umiddelbare Forbrugsartikler. Af disse ere en betydelig Del saa kostbare og luxuriøse, at det tør antages, at de for den overvejende Del forbruges af de mere Velhavende, og at blandt disse Forbruget stiger mindst i samme Forhold som Velstanden. Til saadanne Artikler har jeg trot at kunne henregne:

Af »Manufakturvarer«, Pos. 146 samt tildels 147 og 149 ; Pos. 151—155; Pos. 158—159 og tildels 160, disse Positioner indbragte i 1873—74 tilsammen 2 244 128 Kr.	
Af »Drikkevarer« samtlige Positioner undt. Pos. 34 Nr. 2 og tildels Pos. 36, hvilke i 1873—74 indbragte	634 210 —
Cigarer, hvilke indbragte	34 452 —
Oliven, Olje	8 158 —
Frugter (undt. Pos. 66)	67 412 —
Kryderier (undt. de meget alm. anvendte som Sennep, Peber, Kommen etc.)	52 490 —
Tilsammen	3 040 850 Kr.

Omtrent 3 Mill. Kr. indkom saaledes af Varer, der maa betegnes som egentlige Luxusartikler, der i forholdsvis ringe Grad forbruges af de mindre Velstaaende. Størstedelen af disse 3 Millioner antages at blive udredet af de velhavende Klasser, og da disse i Antal ere saa overordenlig faatallige i Sammenligning med Befolkningens Masse, navnlig Arbejderbefolkningen og Tyendeklassen, bliver det Beløb, som tilfalder hver enkelt af de mere velhavende Familjer, forholdsvis meget stort.

Tilbage af Toldindtægten bliver et Beløb paa henimod 10 Mill. Kr., hvis Fordeling kræver en mere speciel Undersøgelse.

De vigtigste af de herhen hørende Varer ere Sukker, Kaffe, The, Tobak, Salt, Petroleum og Kul (o: kun som Forbrugsartikel). Angaaende Afgiften paa disse Varer kan ikke paa Forhaand siges, om de hvile tungest paa den ene eller den anden Samfundsklasse. For at erholde Oplysning herom, har jeg i længere Tid samlet paa Regnskaber over Husholdningsudgifterne i de forskjellige Samfundsklasser, og efterhaanden erholdt et større Antal af saadanne. Antallet af de Regnskaber, der har staaet til min Disposition, er vel ikke saa stort, at det kan ventes, at de udkomne Resultater ere fuldstændig rigtige i alle En-

kelt
en
For
for
klas
eller
Gaa
valg
offic
og
fund
stør
Fam
sone
eller

nems

Af M
sen
Af Ar
sen
Af Gaa
kl. p
Af Hus
paa

*) Fo
jeg
br
La

keltheder, men de ere formentlig tilstrækkelige til at give en nogenlunde rigtig Forestilling om Hovedtrækkene i Fordelingen. Jeg har for at holde Undersøgelsen indenfor rimelige Grænser kun foretaget den for 4 Samfundsklasser. Paa Landet har jeg valgt Husmænd med ingen eller liden Jord og Gaardmandsklassen, navnlig de mindre Gaardmænd. I Byerne, fornemlig Kjøbenhavn, har jeg valgt Arbejderklassen og dermed Ligestillede, f. Ex. Underofficerer, samt den velstaaende Middelklasse, Handlende og Embedsmænd. Det er altsaa kun en Del af Samfundet, Undersøgelsen vedrører, men det er dog 4 af de største Samfundsklasser. Hvad angaar Husstandens eller Familjens Størrelse, da har jeg beregnet denne til 5 Personer, hvoraf 2 Børn, og i Forhold dertil formindsket eller forøget det opgivne Forbrug.

Resultatet er bleven, at der af en Familje af gennemsnitlig Størrelse betales i Told aarlig:

	Kaffe.	Cikorie.	The.	Sukker.	Petroleum.	Kul.	Salt.	Tobak.	I Alt.
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
Af Middelklassen i Byerne	4,12	0,24	2,53	23,08	7,74	3,88	0,60	2,53	44,72
Af Arbejderklassen i Byerne	4,06	0,41	1,16	9,79	4,37	1,45	0,60	2,04	23,88
Af Gaardmandskl. p. Landet*)	2,73	0,26	?	12,56	(4,37 ?)	?	0,60	1,69	22,23
Af Husmandskl. paa Landet	2,50		?	2,34	1,75	?	0,60	0,85	8,04

*) For Gaardmandsklassen ere Resultaterne mindst paalidelige, da jeg her har haft færrest Regnskaber og der i denne Klasses Forbrug desuden er meget store Forskjelligheder i de forskjellige Landsdele.

Som det af denne Tabel vil ses er Salt*) den Vare, hvis Forbrug er mest ensartet af alle; der forbruges omtrent den samme Mængde Salt i alle Klasser, og Saltafgiften virker derfor omtrent som en Kopskat. Afgiften af Kaffe virker omtrent paa samme Maade, thi ogsaa af Kaffe bruger Arbejdsklassen omtrent samme Kvantum som Middelklassen. Dog er der ved denne Vare betydelig Forskel mellem Forbruget paa Landet og i Byerne, i hvilke som bekendt Kaffen for en stor Del erstatter Kjød og Flæsk i Arbejdsklassens Forbrug. For Husmandsklassen kan Forbruget af Kaffe og Kaffesurrogater ikke adskilles. Heller ikke i Tobaksforbruget er der synderlig Gradation efter Velstanden, idet denne indvirker mere paa Forbrugets Kvalitet end paa dets Kvantitet. En Vare, hvis Forbrug derimod gradueres ret godt efter Velstanden og Skatteevnen, er Sukker, og dette har saameget mere Betydning som det er den i finansiell Henseende vigtigste af alle Toldsatserne. Dog maa ogsaa ved denne Vare mærkes, at Forbruget er større i Byerne end blandt de tilsvarende Klasser paa Landet. Betragter man det samlede Resultat vil det ses, at i Byerne er Forbruget i Middelklassen omtrent dobbelt saa stort som i Arbejdsklassen, og at paa Landet er Gaardmandens Forbrug 2 à 3 Gange saa stort som Husmandens.

*) De angivne Tal omfatte ikke det samlede Forbrug af vedkommende Varer, men kun det, der indkjøbes og forbruges umiddelbart i Husholdningerne. Af Salt f. Ex. forbruges der c. $\frac{1}{2}$ mere end hvad der svarer til de i Tabellen opførte Toldbeløb, det Øvrige anvendes i Produktionen (t. Ex. til Smør, Salterier, Garverier o. s. v.). Af Sukker bliver ligeledes en ikke ringe Del forbrugt udenfor Husholdningerne i Bagerier, Konditorier o. L. De Tal, der angive Toldbeløbets Størrelse, er derfor forsaavidt ikke fuldt rigtige, og man maa se mere paa Forholdet mellem dem end paa deres absolute Størrelse.

Er nu dette en passende Fordeling? Svarer den til Forholdet mellem disse Klassers Indtægt og Skatteevne? Jeg tror, at man maa besvare dette Spørgsmaal benægtende. Thi saavidt jeg har kunnet skjønne har af de Familjer, hvis Husholdningsregnskaber, jeg har benyttet, de der ere regnede til Middelklassen i Byerne og til Gaardmandsklassen paa Landet, haft mere end dobbelt eller 3 dobbelt saa stor en Indtægt som de Familjer, der regnedes til henholdsvis Arbejdsklassen i Byerne og til Husmandsklassen paa Landet, og disse sidstnævnte Klassers Toldafgift af de her omhandlede Varer maa derfor antages at have udgjort en noget større Procentandel af deres Indkomst end for de andre to Samfundsklasser. Nu maa det imidlertid her erindres, at af de ovenfor omtalte 3 Millioner Kr., der indkom som Told af Luxusvarer, hviler en forholdsvis langt betydeligere Del paa Middelklassen og i det Hele paa de højere Samfundsklasser end paa Arbejdsklasserne, og naar Hensyn tages til Talforholdet imellem Klasserne, hvor faa de Velstaaende ere i Sammenligning med de mindre Velstaaende, saa tror jeg nok, at disse 3 Millioner kunne omtrent opveje den Ulighed, der fremkommer, naar man alene betragter de i foranstaaende Tabel anførte Varer (Sukker, Kaffe, The, Salt osv.). Men dertil kommer endnu et Moment, som især er af afgjørende Betydning for Spørgsmaalet om Toldafgifternes Tryk paa de højere Samfundsklasser, og det er: Hvem betaler Afgiften af Tyendets Kost? Husbonden eller Tyendet. Der var jo, som alt anført, ved de foranstaaende Beregninger gaaet ud fra, at Husstanden altid var af samme Størrelse, men det er jo en bekjendt Sag, at i Arbejdsklassen er Husstanden mindre end i de andre Klasser, og at jo højere man kommer op i Samfundet, desto større er Husstanden.

Betaler nu f. Ex. en Godsejer Toldafgiften af alle de toldpligtige Varer, som hans Tyende og Daglejere, der arbejde for ham, faa leveret af ham in natura eller udreder han dem kun paa Arbejdernes Vegne, idet disses øvrige Lønning paavirkes heraf? Spørgsmaalet forekommer mig at være tvivlsomt. Der kan anføres vægtige Argumenter for begge Anskuelser. En theoretisk nationaløkonomisk Betragtning maa vistnok give det Resultat, at Tyendet selv bærer hele Tolden, thi denne udgjør en Del af Lønnen, hvis samlede Størrelse jo afhænger af helt andre Faktorer. Men praktiske Mænd ville vistnok i Almindelighed have den modsatte Anskuelse, og jeg er tilbøjelig til at tro, at denne ogsaa er den rette; thi den Forstyrrelse af den naturlige økonomiske Ligevægt, der fremkommer derved at Arbejdsgiveren udreder Tolden, er for lille til at den kan være i Stand til at overvinde den Gnidningsmodstand, der altid med saa stor Kraft modsætter sig Forandringer i Arbejdernes Lønningsforhold og Levemaade. Jeg er derfor tilbøjelig til at tro, at Husbonden bærer hele Tolden for, hvad han leverer sine Arbejdere in natura. Men jeg vilde sætte megen Pris paa at høre d'Hrr.s Mening om dette Forhold. Spørgsmaalet er af ikke ringe Betydning, især for de højere Samfundsklassers, det egenlige Aristokratis, Vedkommende; thi hvis man kommer til en benægtende Besvarelse, maa det vistnok indrømmes, at disse Klasser betale meget for lidt i Told. Hvis man derimod antager det modsatte Resultat, tror jeg, at der vil vise sig at være nogenlunde Forholdsmæssighed i Toldbeskatningen, og jeg tror, at en mere omfattende og indgaaende Prøvelse end den, jeg her har kunnet anstille, vil komme til det Resultat, at Tolden helt opad igjennem alle Samfundets Lag hviler nogenlunde ligeligt i Forhold til Netto-

indk
hed
har
ellen
naar
naar
fund
at d

Lige
bejd
Lan
imo
Kjel
befo
lang
Dett
hvo
udr
svar
indv
stan
klas
Indv
stær
Tol
fler
det
mer
Bye
af
Gje
er

indkomsten. Naturligvis er der i det Enkelte store Uligheder. Omstændigheder som dem, om Vedkommende har Familie eller ikke, om han selv driver sin Bedrift eller ikke o. s. v., har naturligvis stor Indflydelse; men naar der bortses fra saadanne individuelle Forskelligheder, naar ikke Individ sammenlignes med Individ, men Samfundsklasse med Samfundsklasse, vil det ventelig vise sig, at der er Ligelighed tilstede.

Medens man saaledes maaske kan sige, at der er Ligelighed i Toldbyrden opad og nedad; i Byerne fra Arbejdsmanden til den store Grosserer eller Fabrikant; paa Landet fra Husmanden til Lensgreven; saa er der derimod ikke en saadan Lighed udad til Siderne mellem Kjøbenhavn og Kjøbstæderne, mellem By og Land. Bybefolkningen, især i Kjøbenhavn, udreder en forholdsvis langt større Andel af Toldindtægten end Landbefolkningen. Dette vil allerede fremgaa af den foran meddelte Tabel, hvorefter baade Middelklassen og Arbejdsklassen i Byerne udrede omtrent dobbelt saa meget i Told som de tilsvarende Klasser paa Landet. Herimod kunde rigtignok indvendes, at denne Ulighed modvirkes derved, at Husstanden gennemsnitlig er langt større blandt Gaardmandsklassen end blandt Middelklassen i Byerne. Men denne Indvending rammer ikke en anden Bevismaaade, som endnu stærkere taler for det samme Resultat. Ved Hjælp af det Toldopsyn, der føres med Vareforsendelser, kan man for flere af vore mindre Øer tilvejebringe en Opgjørelse af det samlede Forbrug af toldpligtige Varer paa vedkommende Ø. Vælger man nu en Ø, paa hvilken der ingen Byer findes, t. Ex. Samsø, saa viser det sig, at Forbruget af toldpligtige Varer her er betydeligt mindre end i Gjennemsnit for hele Landet, uagtet Samsø som bekjendt er en ret velstaaende Ø. Ved en Beregning, som er

foretaget af Generaldirektoratet for Skattevæsenet, viste det sig, at der i Aaret 1875 paa Samsø betales i Told og Brændevinsafgift i Gjennemsnit pr. Individ 6,31 Kr., medens Gjennemsnittet for hele Landet var 13,16 Kr. pr. Individ, at altsaa Befolkningen paa Samsø, der er en ren Landbefolkning, ikke en Gang betalte halvt saameget i Afgift pr. Individ som der i Gjennemsnit betales pr. Individ i hele Landet. Lad nu ogsaa være, at Toldopsynet maaske anvender en noget summarisk Fremgangsmaade ved Tilsynet med Tilførselen fra indenlandske og toldfrie Steder, saa er Forskjellen dog saa stor, at den langt fra kan forklares heraf. Ser man dernæst hen til en Ø som Langeland, hvor der findes en ret betydelig By, da viser det sig ogsaa, at Forbruget og Toldafgifterne her ere betydeligt større pr. Individ end paa Samsø, nemlig 9,31 Kr. pr. Individ. Paa den anden Side tale alle tilstedeværende Data for, at den Del af Landet, som forholdsvis bærer den største Del af Tolden, er Kjøbenhavn. Jeg tror, at efter hvad her er anført, kan der ikke være nogen Tvivl om, at Tolden hviler langt haardere paa Bybefolkningen end paa Landbefolkningen.*)

*) Af den ovenfor nævnte samlede Toldindtægt, som Statskassen havde i Finansaaret 1873—74, mangler endnu et Beløb af noget over $2\frac{1}{2}$ Mill. Kr., nemlig Tolden af:

Mindre kostbare Manufakturvarer (Pos. 140—141—143—145—148—156—157 og en Del af Pos. 147—149 og 160), der indbragte	1 718 390 Kr.
Tømmer og Træ (Pos. 252 og 253).	15 366 —
Drikkevarer (Pos. 34 Nr. 2 og en Del af Pos. 36).	292 928 —
Frugter (Pos. 66)	78 264 —
De almindelige Kryderier som Peber, Sennep m. M.	63 370 —
Jord- og Lervarer (Pos. 109—110—111—112)	96 226 —
Glas (Pos. 82 og 83)	65 078 —
Metaller (Pos. 172 og 177)	45 910 —
Ris	281 106 —

Disse Afgifter hviler imidlertid neppe uforholdsmæssig haardt

Ved de foregaaende Undersøgelser er i det Væsenlige kun set hen paa, hvorledes Statens Toldindtægt fordeler sig, men noget derfra Forskjelligt er Spørgsmaalet om den samlede Byrde, som Tolden paalægger Befolkningen; thi denne bestaar ikke blot af de Millioner, som Borgerne udrede til Statskassen i Form af Told, men tillige af de Millioner, som Borgerne paa Grund af Toldbeskyttelsen maa udrede til den indenlandske Industri. Hvor stor denne Byrde er, kan ikke oplyses, men ved mange Artikler f. Ex. de simplere Manufakturvarer, Brændevin og Ost er den Byrde, Beskyttelsen paalægger, langt større end den Indtægt, som Staten faar af vedkommende Toldposition, og jeg nærer ikke Tvivl om, at den samlede Byrde, Beskyttelsen paalægger Forbrugerne,

paa de Ubemidlede. Den Eneste, hvormed dette muligen kunde gjælde, er Tolden paa de simplere Manufakturvarer, hvilken tillige er den eneste af disse Toldsatser der indbringer et betydeligere Beløb. Arbejdsklassen i Byerne bruger ganske vist betydelige Mængder af de Manufakturvarer, der henhører under de nævnte Positioner (Uld-, Bomuld og Linnedgarn; raat Linnedgods; trykkede, ufarvede og farvede Bomulds- og Linnedvarer; mindre kostbare Klædestoffer; uldne Tørklæder og Shawler; Baand og Bændler m. M.); men Forbruget hos de mere velstaaende Klasser er dog rimeligvis i Forhold til disses Indkomst og Skatteevne ligesaa stort og dertil kommer, at den største Del af hvad Arbejdsklassen forbruger heraf ikke ere indførte, men her i Landet fabrikerede Varer, der vel ere tarveligere, men baade stærkere og billigere end de indførte Varer. Daglejere paa Landet bruge overordenlig lidt af Manufakturvarer og mest indenlandske Varer. Derimod bruger Tyendeklassen saavel paa Landet som i Byerne forholdsvis meget af indførte Manufakturvarer og muligen kommer den herved til i Forhold til dens Indkomst at betale mere i Told af Manufakturvarer end de andre Samfundsklasser, men dette opvejes vistnok fuldstændig derved, at dette er saa godt som det eneste Bidrag, Tjenestefolk yde til Staten, da jo den Toldafgift, der er lagt paa deres øvrige Forbrug, maa antages ikke at falde dem selv, men deres Husbonde til Byrde.

maa tælles efter Millioner Kroner. Hvorledes disse Millioner fordele sig over Befolkningen lader sig ikke eftervise i Enkelthederne, men efter den mildest talt besynderlige Maade, hvorpaa Beskyttelsen er ordnet, saaledes at det er de simplere Varer, hvis Produktion her i Landet opmuntres og de finere Varer, hvis Produktion undertrykkes af Tolden, saa tør dog maaske nok saa meget siges med nogenlunde Sikkerhed, at den langt overvejende Del af den Byrde, som Beskyttelsen paalægger de indenlandske Forbrugere, hviler paa Befolkningens store Masse, især paa Arbejderbefolkningen. Paa den anden Side maa det imidlertid erindres, at den Byrde, som Beskyttelsen paalægger Befolkningen i Egenskab af Forbrugere, at den atter kommer den selv i det mindste delvis tilgode i Egenskab af Producenter. Der opstaar da det Spørgsmaal: Er det de samme Samfundsklasser, der nyde Fordel af Beskyttelsen som Producenter og betale denne Beskyttelse som Konsumenter? Det er et Spørgsmaal, som det er meget vanskeligt at besvare endog blot i Theorien endsige i Praxis. Jeg skal dog gjøre nogle faa Bemærkninger desangaaende.

Som alt sagt bærer Arbejdsklassen, især i Byerne, en uforholdsmæssig Del af Toldbeskyttelsens Byrde, idet den paa Grund af Beskyttelsen maa betale sine Livsfornødenheder dyrere; faar den nu ogsaa en i det mindste delvis Erstatning herfor derved at Arbejdsmraadet og som Følge deraf Lønnen nu er større, end den vilde have været under et Frihandelssystem? Jeg har tidligere troet, at Beskyttelsessystemet ikke ydede en saadan Erstatning; efter nærmere Overvejelse er jeg dog, især ved at betragte den Maade, hvorpaa Bruttoudbyttet i de forskjellige Erhverv fordeler sig mellem Arbejdet og Kapitalen, bleven

tilbøjelig til at tro, at Beskyttelsen i det mindste tildels, ved at forhøje den nominelle Arbejds løn, giver en Erstatning for den Fordyrelse af Forbrugsgjenstandene, som den foraarsager. Jeg skal iøvrigt ikke nærmere indlade mig paa dette vanskelige Spørgsmaal og har overhovedet kun berørt det, fordi jeg tidligere her i Foreningen lejlighedsvis har udtalt, at jeg da heldede til den modsatte Antagelse. Der er derimod et andet Punkt, hvor det lettere lader sig afgjøre, hvem der har Fordel og hvem der har Tab af Beskyttelsen. Det turde være klart, at Landbruget, som jo med Undtagelse af Oste-tolden, hvilken desuden kun har Betydning for den større Landbruger, men ikke for Gaardmanden, ikke nyder nogen Beskyttelse, men dog i fuldt Maal maa deltage i at bære dennes Byrder. Paa den anden Side har Kjøbenhavn og Kjøbstæderne hele Fordelen af Beskyttelsen, men bærer kun en mindre Del af dennes Byrder. Her er altsaa en væsenlig Ulighed; men som det vil ses gaar denne netop i modsat Retning af den Ulighed, der fremkom ved Fordelingen af Statens Indtægter af Tolden; thi her blev Landet begunstiget paa Byernes Bekostning. Om disse to Uligheder fuldt opveje hinanden eller ikke, derom kan jeg Intet sige, men i hvert Tilfælde modvirke de hinanden.

Naar jeg til Slutning kaster et samlet Blik paa de her fremdragne Momenter, synes den mig nærmest at tale for den Anskuelse, at i det Hele og Store fordeler Tolden sig nogenlunde ligelig over Befolkningen i Forhold til dennes Indkomster.

Dog maa jeg med Hensyn til dette Resultat gjøre et Forbehold for mit eget personlige Vedkommende. Jeg har ved den foregaaende Undersøgelse stadig jevnført Skattebyrden med Indtægten, og betragtet For-

delingen som ligelig, naar Skattebyrden altid udgjorde de samme Procent af Indtægten. Det synes ganske vist at være den almindeligst udbredte Anskuelse, at Indkomsten er den rette Maalestok for Skatteevnen. Jeg deler ikke denne Anskuelse og mener, at Retfærdigheden fordrer, at de ubemidlede Klasser skulle udrede langt færre Procent af deres Indkomst i Skat end de mere Velstaaende og at Beskatningen til en vis Grad bør være progressiv paa Indkomsten. Nu kunde man her indvende imod mig, at en Progression i Beskatningen, som den jeg fordrer, netop ogsaa er tilstede; thi de direkte Skatter er Arbejdsklassen, i det mindste for Statsskatternes Vedkommende, helt fritagen for, ligesom ogsaa flere af de til »indirekte Afgifter» henførte Skatter kun i ringe Grad rammer de Ubemidlede (f. Ex. de fleste Stempelafgifter, Sportler og tildels Arveafgiften), og naar ved Siden heraf Toldafgifterne fordele sig proportionelt paa Indkomsten, saa vil der jo herved for den samlede Beskatnings Vedkommende netop fremkomme en Progression som den, jeg anser for et Retfærdighedskrav. Dette er fuldkommen sandt, og hvis der ikke her i Landet fandtes andre Skatter end de allerede nævnte, saa vilde jeg ogsaa anse Skattebyrdens Fordeling som retfærdig; men det maa ikke overses, at her findes en meget stor Afgift, der for den langt overvejende Del hviler paa Arbejdsklassen, det er Brændevinsafgiften. Ganske vist opvejer det Tryk som Brændevinsafgiften lægger paa Arbejdsklassen neppe det Modtryk, som de direkte Skatter lægger paa de andre Samfundsklasser, saa der er vistnok allerede nu nogen Progression i Beskatningen, men jeg anser ikke denne for tilstrækkelig og jeg tror, at Beskatningen i Danmark vilde blive billigere og retfærdigere fordelt end den nu er,

hvis man vilde ophæve Brændevinsafgiften. Alligevel vilde jeg ikke anbefale Ophævelsen af denne Afgift, men snarere tilraade, at den sættes højere op, thi jeg anser en Afgift paa Brændevin som særdeles heldig saavel i finansiel som i social Henseende, men den Uretfærdighed i Skattebyrdens Fordeling, som derved formentlig vilde fremkomme, idet de Ubemidlede kom til at betale for meget i Skat, burde da modvirkes derved, at Samfundet erkjendte det som en Forpligtelse at anvende til direkte og særlig Fordel for Arbejdsklassen en Sum, der omtrent svarede til, hvad denne havde udredet for meget i Skat. Jeg indser vel, at en saadan Fremgangsmaade er farlig, thi man kommer derved ind paa en Skraaplan, hvor de bestandig stigende Fordringer fra Masserne lidt efter lidt kunde tvinge Samfundet ned ad mod Kommunismen. Et Holdepunkt mod saadanne stigende Fordringer, en fastere Begrænsning for, hvad der var en Retfærdighedsfordring og hvad der var en kommunistisk Fordring, forekommer det mig at man vilde faa, naar man henlagde Indtægten af den bestemte Afgift, som Arbejdsklassen ydede for meget, her Brændevinsafgiften, til et særligt Fond med den Bestemmelse at hjælpe Arbejderen. Ved en passende Forhøjelse af vor Brændevinsafgift kunde der tilvejebringes saa store Beløb, at de f. Ex. vilde være tilstrækkelige til at indrette en Alderdomsforsørgelse for Almuen som den, Arbejderkommissionen har foreslaaet, hvor det Offentlige skulde betale Halvdelen af, hvad en Alderdomsforsørgelse kostede, og denne derved blive saa billig, at enhver nogenlunde forsynlig og flittig Arbejder vilde blive i Stand til at sikre sin Alderdom imod Nød.

Hvad jeg her har ytret om, at Indkomsten ikke er den rette Maalestok for Skatteevnen, og at den Progres-

sion i den danske Beskatning, der allerede nu synes at være tilstede, ikke er tilstrækkelig, vedkommer jo imidlertid ikke selve mit Foredrag; det er kun en personlig Anskuelse, paa hvis Begrundelse, jeg ikke paa dette Sted vil indlade mig, da det vilde føre os for vidt; men jeg har anset det for nødvendigt at fremkomme med dette Forbehold for at man ikke, naar jeg muligens en anden Gang skulde fremkomme med den Bemærkning, at vore Skatter hvilede for haardt paa Arbejdsklassen, man da skulde møde mig med den Indvending, at jeg jo i dette Foredrag havde sagt, at Skatterne hvilede ligeligt, maaske endog progressivt paa de Velstaaende. Jeg skal dog endnu bemærke, at det Resultat, hvortil jeg er kommen, at Arbejdsklassen betaler noget for meget i Skat, udelukkende er baseret paa en almindelig Betragtning af, hvad der bør være Basis for Borgernes Skatteforpligtelse, og hvad der er det rette Udtryk for denne, og jeg maa navnlig fremhæve, at et statistisk Argument som i Begyndelsen slog mig, ved en nærmere Betragtning har tabt Størstedelen af sin Betydning for mig. Det ser nemlig ved første Øjekast ud, som om de ubemidlede Klasser nu udrede en større Andel af den samlede Skattebyrde, end de vedkommende Skattelove synes at have tilsigtet, særligt gjælder dette om den Omordning, der skete ved Toldloven af 4. Juli 1863. Paa Grund af Forhold, hvilke jeg, da de ville blive udførligt omtalte i et Hefte af den af Professor Scharling og mig udgivne «Danmarks Statistik», der forhaabentlig vil udkomme om kort Tid, her ikke nærmere skal berøre, er nemlig de indirekte Afgifter siden Toldlovens Vedtagelse stegne langt stærkere end de direkte Skatter til Staten. I Finansaaret 1862—63

var Forholdet mellem direkte og indirekte Skatter som 2 til 3 (39,29 pCt. til 60,71 pCt.), men i Finansaaret 1873—74 var Forholdet snarere som 1 til 3 (27,69 pCt. til 72,31 pCt.). Det er altsaa en betydelig Forandring, der er foregaaet, uagtet L. af 4. Juli 1863 ikke tilsigtede en saadan, og da det jo navnlig er Toldafgifterne, der udredes af de Ubemidlede, er derved en større Del af Skattebyrden end tidligere gleden over paa de Ubemidlede; og hertil kommer endnu, at det ekstraordinære Krigsskatstillæg til Tolden og Brændevinsafgiften (cfr. L. 5. Avg. 1864), der er vedbleven at bestaa indtil nu, uagtet de Forhold, der begrundede det, ere bortfaldne, nærmest hviler paa Gjenstande, hvoraf forholdsvis meget forbruges af de Ubemidlede. Dette synes at være vægtige Argumenter for den Anskuelse, at de ubemidlede Klasser nu betale mere i Skat end tidligere og navnlig ogsaa mere end tilsigtet ved Skattelovene. Men disse Argumenter svækkes i væsenlig Grad naar det oplyses, at den forhøjede Toldindtægt, der kom frem strax efter 1864, skyldtes ikke en Forøgelse af Toldbyrden paa Befolkningen, men kun en Omflytning af Toldindtægterne fra de holstenske og slesvigske Fabrikanters private Lomme til den danske Statskasse (se nærmere «Danmarks Statistik») og at dernæst efter 1865 og indtil 1873, det Tidspunkt om hvilket denne Undersøgelse jo nærmest samler sig, har Stigningen i Toldindtægterne været størst for de Toldartiklers Vedkommende, hvis Forbrug stiger med Velstanden eller endog stærkere end denne, medens de indirekte Afgifter af Artiklerne Kaffe, Cikorerødder, Salt og indenlandsk Brændevin, der jo er de Varer, som forbruges forholdsvis mest af de ubemidlede Klasser,

saa langt fra ere stegne, at de endog for det anførte Tidsrum udvise en lille Tilbagegang af 0,22 pCt.

Det maa dernæst heller ikke overses, at vel er efter 1865 de indirekte Afgifter stegne stærkere end de direkte Skatter til Staten, men medtages Kommuneskatterne, og i den almindelige Bevidsthed adskilles Skatter til Stat og Kommune jo ikke, saa er Stigningen i den samlede direkte Skattebyrde lige saa stor som Stigningen i den indirekte Skattebyrde.

afhol

Hanse

Skatt

følge

Indle

flydel

ikke

Argu

skuld

faldt

naar

tende

stort

deba

for A

ansk

Besk

man

man

hvad

N

Nationalekonomisk Forening

afholdt Møde Tirsdagen d. 14. Januar. Hr. Professor **Falbe Hansen** indledede Forhandlingerne med et Foredrag om

Skattebyrden i Danmark og dens Fordeling, særligt med Hensyn til Tolden.

Dette Foredrag findes trykt foran S. 73 fg. Den derefter følgende Diskussion aabnedes af

Grosserer **Lefolli**, der ønskede en nøjere Forklaring af Indlederens Mening med Hensyn til Beskyttelsestoldens Indflydelse paa Arbejdslønnen.

Bureauchef **Marius Gad** sluttede sig til dette Ønske. Heller ikke han havde formaaet at fatte Professor Falbe Hansens Argumentation med Hensyn til den Udtalelse, at Arbejderne skulde profitere ved Beskyttelsestolden. Vilde det, der nu tilfaldt Arbejderne i de beskyttede Erhverv, ikke tilfalde ham, naar Beskyttelsen hævedes?

Etatsraad **Melchior** vilde ikke indlade sig paa det omfattende Spørgsmaal «Beskyttelse eller Frihandel»?; det var for stort et Spørgsmaal til at det ved denne Lejlighed kunde debatteres. Han vilde kun udtale, at det, det kom an paa for Arbejderen, var Lønnens Højde, og hvormegit der kunde anskaffes for den. Dernæst maatte man tage den Fordyrelse, Beskyttelsen medførte for Konsumenterne, med i Beregningen: man maatte altsaa undersøge paa den ene Side, hvormegit de mange Forbrugere tabte ved Beskyttelsen, paa den anden Side, hvad Arbejderne muligvis tjente ved den, og derefter se, om

denne Fordel opvejede hin Byrde. Først saa kunde man bedømme Beskyttelsens økonomiske Betydning. — Forøvrigt vilde Taleren fremhæve, at man ikke her burde hylde absolute Principer og opstille et ubetinget Valg mellem Beskyttelse eller Frihandel; man burde tværtimod, i Stedet for at opstille ubetingede Regler, afgjøre Sagen i Overensstemmelse med de lokale Forhold.

Bankkasserer **Bing** bemærkede, at hvis det fremdragne Spørgsmaal om Beskyttelsestoldens Indflydelse paa Arbejdslønnen skulde falde sammen med dens Indflydelse paa den almindelige Rentefod, kom vi ind paa et saa theoretisk, i Luften svævende Spørgsmaal, at det neppe her kunde behandles med Nytte. Var det Indlederens Mening, at den Indtægt, Arbejderne i de beskyttede Erhverv muligvis vandt, skulde opveje det Tab, alle de Andre led?

Professor **Falbe Hansen** svarede de foregaaende Talere om-trent Følgende: Naar man vilde udfinde, om Arbejderne paa Grund af Beskyttelsen fik en højere Løn end før, maatte man undersøge 1) om den samlede Produktion tiltog under Beskyttelsen eller ikke, 2) om Udbyttet af Produktionen fordelte sig mellem Kapital og Arbejde i et andet Forhold under Beskyttelsen end under Frihandelen. Det var dette Sidste, han havde begyndt en Undersøgelse af, og han havde faaet det Indtryk af sine foreløbige Undersøgelser, at hos os vilde Frihandelen rimeligvis formindske Arbejdernes Andel i Udbyttet. — Derimod kunde det ikke nytte, som Gad foreslog, at se hen til om Arbejdslønnen nu var højere i de beskyttede Erhverv end i de ubeskyttede Erhverv, thi selv om man saa bort fra den bekjendte Theori, at Arbejdslønnen var ens i alle Erhverv og de tilstedeværende Forskjelligheder kun tilsyneladende, saa maatte det vel erindres, at naar Beskyttelsen ophævedes, vilde de Betingelser, hvorunder Erhvervene arbejdede, fuldstændigt forandres, og det Erhverv, der nu gav en høj Løn, maatte komme til at give en lav Løn. Iøvrigt maatte Taleren bestemt hævde, at han ikke havde sagt, at Beskyttelsen vilde gavne Arbejderne, men kun, at han var tilbøjelig til at antage, at Beskyttelsen i Form af en nominel Forhøjelse af Arbejdslønnen

vilde yde nogen Erstatning for den Fordyrelse af Fornødenhederne den fremkaldte. Og han maatte ligeledes bestemt erindre om, at han ikke med Hensyn til dette Punkt havde anført sine Undersøgelser som sluttede; han havde udtrykkeligt og bestemt fremhævet, at hans Undersøgelse herom langt fra var tilendebragt; naar han alligevel havde udtalt sig herom, da var det kun, fordi han ved en anden Lejlighed havde ytret i denne Forening, at en deduktiv Slutning syntes at maatte lede til at Beskyttelsen i Danmark var skadelig for Arbejderne.

Grosserer **Lefolii** fremhævede, at selv om Beskyttelsen skulde gavne Byerne mest, maatte man ikke overse, at Livet var saa meget dyrere i Byerne end paa Landet.

Dirigenten (Bureauchef M. Gad) fandt det rettest at afslutte Diskussionen om Forholdet mellem Beskyttelsen og Arbejdslønnen, da det jo ikke var det Spørgsmaal, der forelaa til Forhandling, og da Indlederen jo kun mere i Forbigaaende havde ladet falde en Bemærkning om et rent foreløbigt Resultat, han maaske var kommen til.

Bureauchef **Gad** fremhævede Betydningen af Kommuneskatternes Fordeling mellem de forskellige Samfundsklasser. En meget stor Del af disse Skatter faldt paa Middelstanden, og dette var dog et Moment af Vigtighed.

Bankkasserer **Bing** mente det nødvendigt at nedlægge en Protest mod den «æsthetiske» Opfattelse af Brændevinsafgiften, den Opfattelse at denne Skat skulde forhindre eller formindske Brændevinsdrikken. Denne Opfattelse gjorde man bedst i at lade ude af Betragtningen.

Admiral **Bille** ønskede at vide, hvor man — forudsat at man henlagde Brændevinsskatten til et Fond — vilde drage Grænsen for de Arbejdere, der skulde hjælpes af dette Fond. En stor Masse (f. Ex. Gaardmændene) vilde jo komme til at bidrage til dette Fond, uden at de vilde komme til at nyde godt af det.

Professor **Falbe Hansen** ytrede, at med Hensyn til Kommuneskatternes Fordeling havde han ingen nærmere Oplysninger. Brændevinsafgiften burde efter hans Mening forhøjes, og han antog, at derved vilde Brændevinsforbruget formindskes

noget; han støttede sig i saa Henseende paa Erfaringer fra Udlandet. At henlægge Udbyttet af Brændevinsskatten til et særligt Fond til Fordel for Arbejderne, tillod Finansernes Status meget vel, om fornødent kunde jo ogsaa en anden Skat paalægges. En billig Alderdomsforsørgelse for Almuen var en Sag der interesserede hele Samfundet og det kunde derfor ikke skade, at ogsaa andre Samfundsklasser bidrog dertil, det vilde desuden lette Fattigskatten. Med Hensyn til den Maade, hvorpaa en saadan Alderdomsforsørgelse burde ordnes, henviste Taleren til Arbejderkommissionens Betænkning, hvor et saadant Forslag fandtes udarbejdet i alle Enkeltheder.

Efter nogle Smaaabemærkninger af de foregaaende og et Par andre Talere sluttedes Forhandlingerne.

Paa Mødet optoges til Medlemmer af Foreningen:

Hr. cand. phil. Handelsfuldm. Arthur Esskildsen,

Hr. Overretssagfører E. Fensmark.

Fortegnelse over Medlemmerne af National- økonomisk Forening.

Den 1ste Februar 1879 talte Foreningen følgende 192 Med-
lemmer:

Andræ, V., cand. jur., Fuldmægtig i Finansministeriet.

Ballin, J. L., Fabrikant.

Bauer, A., Journalist.

Bech, C., Godsejer, cand. polit.

Berg, C., Proprietær, Landstingsmand.

Bille, St. A., Kammerherre, Viceadmiral.

Bilsted, cand. polit.

Bing, F., Direktør i den kgl. Livrenteanstalt.

Bing, H., Kasserer i Landmandsbanken.

Bing, L., Vexellerer.

Bjerring, E., cand. jur., Løjtnant, Journalist.

Bojesen, C. V., Kontorchef i Finansministeriet.

Borup, L. C., Overretsassessor, Docent.

Bramsen, Luis, Konsul, Grosserer.

Bramsen, Ludvig, Grosserer.

Branth, C., Kriminalretsassessor.

Bregendahl, Assessor, Fuldmægtig i Statistisk Bureau.

Brix, cand. jur.

Büsck, Gunni, Grosserer.

Cantor, Toldassistent, cand. polit.

Carstensen, Kaptajn i Flaaden, Landstingsmand.

Casse, Overretsprokurator.

Castberg, Postinspektør.

Christensen, C., Kammerraad, Hørsholm.

Crone, Politidirektør, Etatsraad.

Damkjær, Oskar, cand. jur.

- David, J. L.*, Grosserer.
Dessau, Bureauchef i Rigsdagen.
Elberling, V., cand. polit., Journalist.
Elvius, Assistent i Livsforsikringsanstalten.
Erslev, E., Professor.
Esskildsen, Arthur, cand. phil., Handelsfuldm.
Faber, T., Postexpedient.
Faber, V., Bogholder.
Falbe Hansen, V., Professor.
Fensmark, E., Overretssagfører.
Fredericia, Jernbaneingeniør.
Friehling, B., Bankdirektør.
Friis, L. N., Byfoged i Skjelskør.
Fritsche, H., Grosserer.
Gad, M., Chef for Statistisk Bureau, Folketingsmand.
Gamél, A., Grosserer.
Gjødvad, J., fhv. Redaktør.
Glückstadt, J., Bankdirektør.
Goldschmidt, Justitsraad, Chef for Kjøbstædernes Brandforsikring.
Goldschmidt, Sigfred, Grosserer.
Gredsted, cand. jur., Assistent i Nationalbanken.
Gron, J. L., Grosserer.
Gyldendal, F. S., Kontorchef i Finansministeriet.
Haderup, V., Læge.
Hage, A., cand. polit., Godsejer.
Hage, J., Godsejer, Folketingsmand.
Hage, Chr., cand. polit., Grosserer.
Halberstadt, Grosserer.
Hall, C. Chr., cand. polit., Assistent i Finansministeriet.
Hamilton, Professor ved Lunds Universitet, Greve.
Hanmerik, A., cand. polit., Assistent i den kgl. Livrenteanstalt.
Hansen, cand. juris, Vexellerer.
Hansen Octavius, Højesteretssagfører.
Hansen, Alfred, Grosserer.
Hansen Harald, Grosserer, Landstingsmand.
Hansen Gustav, Grosserer.
Harhoff, Bankdirektør.

Harp
 Hauc
 Haug
 Heck
 Hefly
 Hein
 Henn
 Herf
 Hertz
 Hind
 Hjort
 Holm
 Holm
 Hofm
 Holm
 Holst
 Hosk
 Hval
 Hoff
 Jacob
 Jacob
 Jesse
 Jesse
 Inge
 Juel
 John
 Jorg
 Kuan
 Kjer
 Kjer
 Kral
 Kran
 Kreb
 Kris
 le M
 Lang
 Lar

Harpöth, Forretningsfører.

Hauch, A. F., cand. jur., Forretningsfører v. «Danm.»

Haugaard, Grosserer, Direkt. v. Berl. Tid.

Heckscher, Julius, Grosserer.

Heftye, J. T., Grosserer, Konsul, Kristiania.

Hein, A., Overretssagfører.

Hennings, H., cand. polit.

Herforth, Overretsprokurator.

Hertz, Jørgen, Grosserer.

Hindenburg, A., Dr. juris, Højesteretsadvokat.

Hjorth, cand. polit., Journalist.

Holm, Justitsr., Administr. f. Kreditkassen f. Husejere.

Holm, Christian, Grosserer.

Hofman (Bang), cand. polit., Kasserer i Landmandsbanken.

Holmblad, L. P., Etatsraad, Fabrikant.

Holstein, J. L., Greve, Folketingsmand.

Hoskjær, V., Kaptajn.

Hvaløe, Overretsprokurator.

Hoffding, H., Dr. phil.

Jacobsen, Z., Proprietær.

Jacoby, cand. jur., Fuldmægtig i Indenrigsministeriet.

Jessen, C., Kammerherre, Borgmester, Landstingsmand.

Jessen, J., Vexelmægler.

Ingerslev, Godsejer, Folketingsmand.

Juel, Baron, Landstingsmand.

Jöhnke, Kaptajn i Flaaden.

Jørgensen, M. Vogel, cand. juris, Journalist.

Kaarup, A., Grosserer.

Kjerrunggaard, cand. polit., Assistent i Overformynderiet.

Kjærboe, cand. polit.

Krabbe, Borgmester, Folketingsmand.

Krarup Schmidt, Inspektør i Sydgrønland.

Krebs, Fr., Stiftsfysikus.

Kristensen, K. P., cand. phil., Journalist.

le Maire, Grosserer.

Lange, Generaldirektør for Skattevæsenet.

Larsen, Landstingsmand.

- Lassen, C.*, cand. polit., Forpagter.
Lefolii, Grosserer.
Levin, Harry, Grosserer.
Levy, M., Direktør i Handelsbanken, Statsrevisor.
Levy, M., Etatsraad, Direktør i Nationalbanken.
Levy, Meyer A., Grosserer.
Levysohn, A. C., Grosserer.
Lund, Emanuel, Ass. i Nationalbanken.
Lund, H. C. A., cand. mag., Journalist.
Madsen, C. L., Overkrigskommissær.
Madsen, H. P., Apotheker.
Madsen, Kjøbm., Sparekassedir. i Faaborg.
Magnus, Literat.
Mannheimer, Grosserer.
Manicus, G., Løjtnant, Translatør.
Martensen, Toldkontr. i Marstal.
Matzen, H., Professor.
Melbye, J. C., Vexelmægler.
Melchior, M. G., Grosserer, Etatsraad.
Meyer, Emil, cand. polit.
Meyer, Sigfred, Grosserer.
Michaelsen, J., Postmester i Slagelse.
Michelsen, Carl, Juveler.
Moldenhauer, V., Administrator.
Müller, Kontorchef i Overformynderiet.
Møller-Holst, Redaktør.
Müllen, cand. polit., Ass. i Indenrigsmin.
Müller, P. E., Dr. phil., Lektor.
Nannestad, F., cand. polit., Postexpedient.
Nathansen, M., cand. polit., Redaktionssekretær.
Nitsche, Kontorchef i Magistraten.
Nyrop, C., cand. jur., Sekr. i Industriforen.
Oldenburg, Godsejer.
Olivarius, de Fine, Grosserer, Dir. f. de forenede Dampmøller.
Olsen, C., Kontorchef i Byggeselskabet.
Olsen, A., cand. polit., Olie-møller.
Petersen, Aleksis, cand. polit.

- Petersen, M.*, cand. polit., Fuldmægtig i Indenrigsministeriet.
Petersen, H. G., Overpostmester.
Petersen, Julius, Dr. phil., Docent.
Petersen, K. T., Apotheker.
Philip, F., Grosserer.
Plockross, H., Prokurator.
Ploug, C., Redaktør, Landstingsmand.
Rasmussen, cand. juris, Skolebestyrer.
Reck, Fr., Kand. polit., Assistent i Statistisk Bureau.
Regenburg, cand. juris.
Rosen, Kammerherre, Folketingsm.
Rosen, Kammerjunker, Forpagter.
Rubin, G., Vexellerer.
Rubin, M., cand. polit.
Rumohr, D. C., cand. polit., Assistent i Finansministeriet.
Rydberg, Carl, cand. phil.
Salomon, Kand. juris, Overretssagfører.
Salomonsen, Luis, Dr. med.
Scharling, W., Dr. jur., Professor, Folketingsmand.
Shaw, C., Højesteretssagfører, Landstingssekretær.
Scholten, Ant., Kontorchef.
Schou, Ph., Direktør, cand. polyt.
Schouboe, Grosserer.
Secher, Villiam, cand. polit., Redaktør.
Simonsen, J., Vexeller.
Simonsen, Overretssagfører.
Skrike, cand. juris, Fuldmægtig i Indenrigsministeriet.
Skrike, Bankassistent.
Slomann, W., Bankassistent.
Smith, Antonio Leigh, Pr.løjtnant i Art.
Sommerfeldt, Kaptajn i Ingeniørk.
Steenberg, A., Redaktør.
Storch, cand. polyt.
Suenson, H., cand. polit.
Thomsen, General, Folketingsmand.
Thune, E., Grosserer.

Tiemroth, C., cand. polit., Kontorchef i den almindelige Brandforsikring.

Topsoe, V., Redaktør.

Tutein, Grosserer.

Tvermoes, F., Overretssprokurator.

Tvermoes, Direktør.

Tvermoes, E., Grosserer.

Ulrik, F., Kommunalæge.

Vallentin, Georg, Grosserer, Aalborg.

Wandel, O., Grosserer.

Wandel, Premierløjtnant i Flaaden.

West, cand. juris et polit., Assistent i Finansministeriet.

Westrup, Kaptajn.

Whitte, cand. polit., Assistent i Finansministeriet.

Wichmand, Toldkontrollør.

Wienberg, Murmester.

Wilkens, Claudius, Dr. phil.

With, cand. juris, Stenograf.

Vogelius, Redaktør, Folketingsmand.

Wulff, Fr., Overretssagfører.

Arth
reichs

A
statisti
statisti
ninger
talt h
mæssi
og 18
ferens
men
Skatte
Danma
bringe
ifærd
theore

I
Redeg
Rige,
nogen
Indust
efter.
nævnt
Konge
vi nav
hed.
Oplys
Nærin

*) Fe
un
El
St
**) Na

Ny udenlandsk Literatur.

Arthur von Studnitz: Die Gewerbethätigkeit des Königreichs Sachsen nach Rangstufen (42 dobbelt-sp. S. in 4to).

At Danmark næsten helt mangler en officiel Industri-statistik, er et ubestrideligt Faktum; thi af officiel Industri-statistik have vi jo ikke stort Andet end de tarvelige Oplysninger, der faas af Folketællingsberetningerne, og den mildest talt højst utilfredsstillende Oversigt over Fabriker og fabrikmæssigt drevne Haandværk, der udarbejdedes for Aarene 1871 og 1872. En tidligere Chef for vort statistiske Bureau (Konferensraad David) har ikke blot søgt at undskylde dette Faktum, men har endog paa en Opfordring fra Generaldirektoratet for Skattevæsenet om at lade udarbejde en Industristatistik for Danmark svaret, at det overhovedet var umuligt at tilvejebringe en saadan Statistik!*) Denne Idé ere Tyskerne nu ifærd med at gjendrive, — og de søge at gjendrive den ikke theoretisk men praktisk.

I et tidligere Hefte**) have vi omtalt Dr. Engels foreløbige Redegjørelse for Resultaterne af Industritællingen i det tyske Rige, December 1875. Preussens statistiske Bureau har for nogen Tid siden offentliggjort Beretningen om den preussiske Industritælling, og de øvrige tyske Stater begynde at følge efter. Saaledes have vi fra Kongeriget Sachsen modtaget ovennævnte Arbejde, udarbejdet af Hr. v. Studnitz, «Assessor» i Konger. Sachsens statistiske Bureau. Paa dette Arbejde ønske vi navnlig af to Grunde at henlede vore Læses Opmærksomhed. For det Første ville de heri finde en stor Mængde Oplysninger om den sachsiske «Gewerbethätigkeit», om de Næringsdrivendes Fordeling i Industrigrupper, om deres Kjøn

*) For at være nøjagtig: Konferensraad David svarede, «at det var umuligt at tilvejebringe en fuldstændig Industristatistik.» Lægges Eftertrykket i dette Svar paa Ordet «fuldstændig», bliver Svaret naturligvis korrekt, — men tillige rigtignok intetsigende.

**) Nationalekonomisk Tidsskrift IX, 367 fg.

og Alder, om Forholdet mellem Stor- og Lilleindustrien, om Forholdet mellem de forskellige Arter af beskjæftigede Personer, om Forretningernes Driftsformer, om Arbejdsdelingen etc. etc. etc. Oplysningerne angaa vel kun en lille Stat, men dog en Stat, der, relativt taget, er langt mere industridrivende end nogen anden tysk Stat, — og de ville i Virkeligheden findes at være i og for sig særdeles interessante. — Men dertil kommer den anden Grund: Vi tro, at Læserne, naar de gjøre sig bekendt med Arbejder som det ovennævnte, ville begynde at opgive (forsaavidt de fremdeles have den) den Tro, at Udarbejdelsen af en Industristatistik overhovedet er — som Konfr. David sagde — «umulig». Hvad man i Tyskland i de sidste Aar har gjort for Industristatistiken, maa overbevise om, at — omend denne Art Statistik har at kæmpe med særlige Vanskeligheder, af hvilke ikke alle kunne overvindes — saa er det dog muligt at levere særdeles betydningsfulde statistiske Bidrag til de industrielle Forholds Belysning. Og naar man har tilegnet sig denne Overbevisning, hvilket dog vel kan ske uden for stort Besvær, vil man forhaabenligt — og helst lidt snart — begynde at udfylde det store Hul, der er i den danske Statistik.

Dr. O. V. Leo: Die Arbeiterfrage in der Landwirthschaft. Oppeln, 1879. Verlag von W. Clar. (49 S.)

Forfatteren, Lærer i Nationaløkonomi ved det landøkonomiske Akademi i Proskau (Schlesien), belyser i sit lille Skrift de Midler, hvorved Landarbejdernes Kaar kunne forbedres. Som saadanne Midler nævnes: Landarbejderens Overgang til at blive sin egen Driftsherre (enten som Ejer eller som Forpagter af en lille Jordlod), Anvendelse af Akkordløn, Arbejderens Lønning med en Andel i Nettoudbyttet, Tantiemedriften og Præmiesystemet. — De faktiske Meddelelser, Forf. giver om, hvad der paa forskellige preussiske, sachsiske m. fl. Godser er gjort for, gennem de nævnte Midler, at forbedre Arbejderens Stilling, give det lille Skrift Interesse.

A. P.

Varelexikon.

Almindeligt Varelexikon. Udarbejdet af J. Hjorth. Kjøbenhavn, 1878. 1.—4. Levering (P. G. Philipsen).

Rawerts i sin Tid meget bekendte men nu omtrent ubrugelige Varelexikon er i Begreb med at faa den Efterfølger, hvortil det uengetelig i lange Tider har trængt. I et halvt Aarhundrede — det er snart et halvt Aarhundrede siden at Rawerts Lexikon udkom — forandrer Handelen sig i Mangt og Meget. Flere af Nutidens allervigtigste Handelsartikler kjendtes jo slet ikke for en Menneskealder siden, og Handelens hele Retning er nu en ganske anden end dengang. Det er klart nok, at Handelsstanden ikke kan hjælpe sig med et 40—50 Aar gammelt Varelexikon. Men heller ikke de ny kommercielle Lexika, Udlandets Literatur har at opvise, kunne — hvor fortrinlige de end forøvrigt monne være — fyldestgjøre den danske Handelsverdens Krav: de tyske, engelske osv. Varelexika tage selvfølgelig kun i en lidet fremtrædende Grad Hensyn til den danske Handel og Industri. Dertil komme jo endvidere sproglige Vanskeligheder.

I Erkjendelsen heraf er det, at Hr. Toldinspektør J. Hjorth, under Medvirkning med ansete Fagmænd, har begyndt Udgivelsen af et nyt almindeligt Varelexikon. At dømme efter de udkomne Hefter, er Foretagendet anlagt efter en meget omfattende Plan. Værket vil omhandle flere tusinde Artikler, altsaa ikke blot de mere vigtige men ogsaa ganske underordnede Varer. Der gives en Beskrivelse af Varerne, af deres Op-

rindelse, Sammensætning, Fabrikationsmaade; endvidere Oplysninger om deres Anvendelse, om deres Hovedmarkeder, Afsetningssteder, Forsendelses- og Forhandlingsmaade etc. etc. — Alt med særlig Hensyntagen til de nordiske Rigers Industri og Handel.

Selvfølgelig er Værket navnlig beregnet paa Handlende og Industridrivende, paa dem, der producere, og dem, der besørge Omsætningen af Varerne; — men de, for hvem Varerne til Syvende og sidst dog ere bestemte, Konsumenterne, ville ogsaa kunne drage Nytte af det. I alle Parter Interesse vilde det dog vist være, om Udgiveren lagde noget mere Vægt paa de statistiske Data; med dem ere i alt Fald de udkomne Hefter vel sparsomt forsynede. At gaa saa vidt som for Exempel McCulloch's berømte «Dictionary» kunde vel neppe billiges; men Hr. Hjorth synes paa den anden Side at ville være for økonomisk med statistiske Oplysninger. Der gives jo en Middelvej.

Nat
har
ving
Grun
vi v
Vilde
bevi
saa
paa
økon
bejd
med
bevi
best
udel
bind
flere
ning
«W
«M
«Sa
men
maa
cia

i al

Smaa Meddelelser.

Nationaløkonomiske «bevingede Ord». I. Hr. Oscar Arlaud har i sin bekjendte Bog samlet ikke saa faa politiske «bevingede Ord». Men af politisk-økonomiske har han i Grunden kun et eneste: «Ejendom er Tyveri». Dog bør vi vel hertil føje det siden 1873 saa bekjendte «Krach». Vilde vi optælle alle i en videre Forstand «nationaløkonomiske bevingede Ord», vilde vi naturligvis faa en meget længere Liste: saa kunde vi jo (— selv om vi vogte os for at komme ind paa en saa uheldig Skraaplan som Hr. D. C. R. i Nationaløkonomisk Tidsskrift Bd. II S. 73 —) tage Ord som: «en Arbejder er sin Løn værd», «time is money» og mange flere med. Men af i strengere Forstand «nationaløkonomiske bevingede Ord», af Ord der oprindeligt ere fremkomne i en bestemt nationaløkonomisk Forbindelse og ogsaa fremdeles udelukkende eller dog overvejende bruges i saadanne Forbindelser, — findes der i Hr. Arlauds Samling vistnok ikke flere end de to nævnte. — Der kunde imidlertid være Anledning til at nævne adskillige til: nævne vi de politiske Partier «Whig» og «Tory», kunne vi ogsaa nævne Økonomernes: «Manchestermand» og «Kathedersocialist», og skulle «Sans-Culotterne» (der forøvrigt ikke egl. betyder «Buxeløs» men «uden Knæbenklæder») have en Plads, kunde en saadan maaske ogsaa indrømmes Stikordene: «Socialist», «Socialdemokrat».

Forøvrigt kunne Socialisterne jo ikke beklage sig, da de i alt Fald have én Repræsentant, Proudhon, i Hr. Arlauds Bog.

Men deres Modstandere kunne beklage sig! Thi Udtrykket for den økonomiske Opfattelse, der er den socialistiske diametralt modsat, savnes: det nationalekonomiske Stikord, der er det mest karakteristiske, det mest kjendte, og det mest brugte af alle, langt mere kjendt og brugt end sit Modstykke, det Proudhon'ske Ord, — er: **laissez faire, laissez passer!** Dette var den Sætning, i hvilken Gournay (f. 1712, d. 1759) gav sin og andre Fysiokraters Opfattelse af den økonomiske Frihed Udtryk. Gournay, der navnlig var praktisk Forretnings- og Embedsmand, har ikke efterladt sig Skrifter: han lod ikke sine Udarbejdelser trykke, og senere ere hans Manuskripter gaaede tabt. Det, man véd om hans økonomiske Anskuelser, har man fra Turgots «Eloge de Gournay» og Dupont de Nemours's biografiske Notits. Med Ordet «laissez faire» vilde han og Fysiokraterne hævde Arbejdets, med «laissez passer» Handelens Frihed. — Forøvrigt kan Ordet forfølges noget længere tilbage: «laissez-nous faire» var (fortæller Turgot) det Svar, Legendre gav Colbert, da denne spurgte om de bedste Midler til at hjælpe paa Handelen.

Som et Modstykke til det liberalistiske: «laissez faire, laissez passer» staar altsaa det socialistiske: «**Ejendom er Tyveri.**» — Proudhon havde en Forkjærlighed for aldeles urimeligt voldsomme Udtryk, Udtryk der vare beregnede paa at vække Opmærksomhed, paa at «forbavse og forskrække Læseren». Han gav efter for denne Forkjærlighed, da han udtalte hint berømte Ord. Men den i og for sig ikke saa forfærdelige Tanke, det skulde udtrykke, vilde være bleven langt mindre misforstaaet, naar han havde valgt et mindre forfærdeligt Udtryk. Det er bekjendt, at Proudhons egen Begejstring for Ordet «Ejendom er Tyveri» (eller, rettere forstaaet, for den Tanke, der laa bag det) gik over alle Grænser, at hans Tro paa hans Bogs vidunderlige og overnaturlige Magt antog de mest utrolige Dimensioner (jfr. Artiklen «Proudhon» i Nationaløk. Tidsskr. VI, 97 fg.) Det er endvidere bekjendt, at Skjæbnen spillede ham det Puds, at det Ord, han var saa stolt af, allerede tidligere var blevet brugt, nemlig af den bekjendte Revolutionsmand Brissot. Derimod vides det neppe af Alle, hvorledes Brissot paa sine

ældre
Tyver
(Paris
var A
søg
Foren
mig;
sener
vaske
heden
lighed
en af
ved s
den s
vise,
stand
om T
var r
Tyver
funde
bevis
paa s
omhy
vende
fremg
og Pr

er fra
cheste
der,
er bl
mede
krat.
vistno
indgik
engels
af Co

ældre Dage søgte at reducere sin Afhandling om Ejendom og Tyveri til et slet og ret Skoledrenge-Produkt. I sine Memoirer (Paris 1830, I, 38) skriver Brissot, at denne Afhandling ikke var Andet end «et Slags Kunststykke (tour de force), et Forsøg paa at forsvare et Paradoxon, jeg havde fremsat i en Forening. Min Ven Goussard havde paataget sig at svare mig; han gjorde det, jeg har endnu hans Manuskript. Denne senere flere Gange trykte Afhandling har været Kilden til Bagvaskelser af mig. . . . Man har stillet mig frem for Offenligheden som en Forsvarer af Tyveri og Menneskeæderi. I Virkeligheden var denne Brochure kun et Skoledrenge-Arbejde, kun en af disse paradoxe Paastande, som et ungt Menneske, der ved sin Debut paa den filosofiske Bane søger at fjerne sig fra den slagne Vej, forsvarer. Jeg havde i denne Bog villet bevise, at den sociale Ejendom ikke var baseret paa Naturtilstanden, at der under Naturtilstanden ikke kunde være Tale om Tyveri, og at Menneskeæderi under denne THstand slet ikke var nogen Forbrydelse. Den første Mening, med Hensyn til Tyveri og Ejendom, kunde forsvares; jeg har senere ogsaa fundet den hos Montaigne og Rousseau, og det er muligt at bevise den geometrisk. Kun er Anvendelsen af denne Doktrin paa Samfundstilstanden fordømmelig; men jeg havde draget omhyggelig Omsorg for at protestere mod en saadan Anvendelse.» Hvor underligt uklart dette Stykke end er affattet, fremgaar det dog tydeligt nok af det, at der mellem Erissots og Proudhons «Ejendom er Tyveri» er en himmelvid Forskjel.

Omtrent af samme Alder som det Proudhon'ske Ord (der er fra 1840) ere Ordene Socialisme og Manchesterparti, Manchestermand etc. L. Reybaud paastaar, at han er den Første der, i 1835 eller 1836, har brugt Ordet **Socialisme**. Heraf er bleven dannet **Socialist**, der bruges af de fleste Nationer, medens Tyskerne desforuden bruge Benævnelsen **Socialdemokrat**. — Det andet af de nævnte to Ord, **Manchesterparti** er vistnok opstaaet i 1839, eller saa omtrent. I det nævnte Aar indgik Handelskamret i Manchester med et Andragende om de engelske Kornloves Ophævelse, hvilket Andragende var forfattet af Cobden, Hovedmanden for Agitationen mod Kornlovene. I

samme By stillede «Manchester Times» sig, tidligere end noget andet Blad til det Cobden'ske Frihandelspartis Tjeneste. Manchester havde vel været et Hovedcentrum for den Cobden'ske Bevægelse; men Bestræbelser, der gik i modsat Retning, kom dog ogsaa snart til Orde her, og det er overhovedet med tvivlsom Ret, at man gav Bevægelsen Navn efter denne Industri-Stad.

Benævnelsen «Manchestermænd» har man vedblevet og vedbliver man at bruge, trods Protester fra dem, paa hvem den anvendes. Det antages nemlig ofte, at der i Betegnelsen ligger en Beskyldning for «Materialisme», «daarlig Patriotisme» etc. Og saadanne Beskyldninger synes man ikke om. Ogsaa H. B. Oppenheim har paa Frihandelsmændenes Vegne protesteret imod, at de faa «Ordet Manchesterskole kastet i Hovedet paa sig, hver Gang de ikke kunne gaa ind paa et eller andet bureaukratisk Samfundsfrelse-System». Og han tilføjer: «det kommer overhovedet meget lidet an paa disse Stik- eller Haansord». Alligevel er det netop samme Oppenheim, der har indført og gjort sit Bedste for at faa videre udbredt «Stik- og Haansordet» **Kathedersocialist**. Det var i 1871, at Oppenheim i en Artikel i det berlinske Blad «National-Zeitung» første Gang brugte Ordet «Kathedersocialisme» (Jfr. hans Bog: Der Kathedersocialismus. Berlin, 1872). Imod Udtrykket rejste der sig øjeblikkeligt talrige og meget heftige Protester; særlig gjorde Brentano gjældende, at hans Meningsfæller ikke burde betegnes som «Kathedersocialister» men som «realistiske» Økonomer. Men Protesterne hjalp ikke: Oppenheim fik Glæde af sin Opfindelse; hans Udtryk slog an, fik Borgerret, blev almindeligt antaget, og gik over i fremmede Sprog. Dog have Englænderne ikke formaaet at give det nogen engelsk Form, og den franske Oversættelse, «socialisme de la chaire», er tung og falder daarligt. Italienerne kjende godt «il socialismo della cattedra». — Oppenheim betegnede ogsaa Kathedersocialisterne som «Süßwassersocialisten»; men dette Udtryk gjorde ingen Lykke. — Mange af dem ere, paastaa Tyskerne, «Gefühlssocialisten». — Selv kaldte de sig, da de i Oktober 1872 første Gang samledes i Eisenach, «Socialpolitikere», og den

Forening, de her stiftede, blev døbt: «Foreningen for Socialpolitik». Ved denne Lejlighed var det, at de benyttede det bekjendte Udtryk «*ethisches Pathos*». — Dette Udtryk blev et Slags Motto for Kathedersocialisterne, medens Frihandelsmændenes (specielt Cobden Club's) Motto lød: «*free trade; peace; goodwill among nations.*» Det socialistiske, specielt «Internationales», Motto er derimod: «*pas de droits sans devoirs, pas de devoirs sans droits.*» Hos Socialisterne lod der sig forøvrigt samle en stor Masse «bevingede Ord». I Retning af Ord ere de uhyre opfindsomme.

A. P.

Bibliografi.

- Bonain. Les Énormités du libre échange anglais. Larose. 6 fr.
 Jourdan. Épargne et capital, ou Du meilleur emploi de la
 richesse. Durand et Pedone-Lauriel. 8 fr.
 Arnold. Social Politics. 364 S. C. Kegan Paul. 14 sh.
 McCulloch, J. R. Principles of Political Economy, and an
 Essay on Interest and Value of Money. By John Locke.
 Ward and Lock. 3 sh. 6.
 Forschungen, staats- u. socialwissenschaftliche, hrsg. v.
 Gust. Schmoller. 1. Bd. 5. Hft. Leipzig, Duncker &
 Humblot. 4. 40 (1. Bd. cpl.: 18 M.)
 Inhalt: Die Gliederung der Gesellschaft nach dem
 Wohlstande, auf Grund der neuern aml. deutschen Ein-
 kommens- u. Wohnungsstatistik. Von Rich. Michaelis.
 (134 S.)
 Kaufmann, die Vertretung der wirthschaftlichen Interessen in
 den Staaten Europas, die Reorganisation der Handels- u.
 Gewerbekammern u. die Bildung e. volkswirtschaftl. Cen-
 tralorgans in Deutschland. 536 S. Berlin, Springer. 9 M.
 Schmoller, Gust., die Strassburger Tucher- u. Weberzunft.
 Urkunden u. Darstellg. nebst Regesten u. Glossar. Ein Bei-
 trag zur Geschichte der deutschen Weberei u. d. deutschen
 Gewerberechts vom XIII—XVII. Jahrh. (588 S.) Strass-
 burg. Trübner. 25 M.
 Walcker, die Ursachen u. die Heilmittel der socialdemokrati-
 schen Umsturzbestrebungen. (225 S.) Berlin, C. Hey-
 mann's Verl. 4 M.

Til de i Januar indtraadte Begivenheder i den svenske Handels-
 verden var det ikke muligt at tage Hensyn i Hr. Bergstrands Artikel
 (S. 41 fg.), da Artiklen ikke blot fra Forf.s Haand er afsluttet d. 31
 Decbr., men ogsaa var sat i Begyndelsen af Januar.

Aarsagerne til «de daarlige Tider» og Udsigterne til en Bedring af Forholdene.

Af Dr. jur. **Will. Scharling.**

At Tiderne for Øjeblikket ere «daarlige», behøver neppe nogen udførlig Dokumentation. Overalt hører man Klage over Stilstand i Handelsomsætningen og Forretningsløshed i Industrien, over daarlige Fragter i Skibsfarten, over Nedgang i Arbejdslønnen eller ligefrem Arbejdsløshed, over Opsigelse af Prioriteter og Afholdelse af Tvangsauktioner over faste Ejendomme i Byerne samt over de Vanskeligheder, som Landmændene alt i flere Aar have havt at kæmpe med og som langtfra ere hævede ved indeværende Aars gode Høst. Og disse Klager lyde ikke blot her i Landet; man behøver blot at tage en Avis i Haanden for at se dem gjenlyde, som oftest endog efter en større Maalestok, fra alle vore Nabolande, ja saa godt som fra det hele Europa. At den økonomiske Tilstand for Øjeblikket er højst uheldig i Sverige, derom vidne de mange og meget betydelige Falliter, hvorom den seneste Tid har bragt Efterretninger, og derom kan i det Hele henvises til den i forrige Hefte givne Fremstilling; at et af Hovederhvervene i Norge, Skibs- og særlig Fragtfarten,

er i høj Grad trykket, derom vidner en stor Mængde af oplagte Skibe, og at begge Lande i allerhøjeste Grad maa have lidt under de stærkt nedadgaaende Priser paa deres Hovedudførselsgjenstande, Trælast og Jern, behøver neppe nærmere Paaavisning. I Tyskland er det særlig Jernindustriens Stilling, som alt i længere Tid har fremkaldt høje Klager; om end disse mulig have lydt stærkere end nødvendig, fordi det har været Øjemedet med dem at fremkalde en Beskyttelse for Jernindustrien, og om det end mulig er en Overdrivelse, naar den i 1878 nedsatte Undersøgelseskommision udtaler, at «Højovnene ere for Størstedelen slukkede og Arbejderne opsagte i Massevis», saa er det i hvert Fald en Kjendsgjerning, at af de 32 betydeligste Aktie-Jernværker i Tyskland, tilsammen med en Kapital af 312 Mill. Mk., have i 1876 kun 6 givet Dividende, og at deres samlede Fabrikvirksomhed i 1875 gav et Tab af ca. $3\frac{1}{2}$ Mill. Kr., der ved Udgangen af 1876 var stegen til over 6 Mill. Kr. og utvivlsomt yderligere forøget i 1877 og 1878, for hvilke Aar statistiske Opgjørelser fattes, hvortil kan føjes den for nylig af *Times* meddelte Oplysning, at Værdien af nogle Værkers Forraad af Jern og Jernvarer fra April 1873 til April 1877 var sunken fra 105 til 17 Mill. Mark. Fra Berlin lyde ligeledes høje Klager over Forretnings- og Arbejdsløshed; Galanterivare-Forretningerne staa navnlig ganske stille, medens i det Hele Detailhandlerne og Husejerne — og med disse sidste Prioritetshaverne — lide stærkt under de nedadgaaende Konjunkturer og ere overordentlig trykkede. Det er for nylig berettet, at de fleste Handlende af Middelklassen — og da end mere de af endnu lavere Rang — ligefrem savne det Nødvendige og bogstavelig leve af Haanden og i Munden, tildels ved at tage Tilflugt til Pantelaanerne.

Mange
forekom
kanter

O

i Fran

tilfreds

af fran

at fren

talt, a

forvær

skrænk

var en

at adsl

stands

retning

Nød.

Manuf

bleven

Mange

Barnsl

nedsat

stille.

helt s

Linned

sætte A

1878),

vise, a

varige

akut.

ganger

11 à 1

1877 o

Mange Arbejdere savne Beskæftigelse, og talrige Falliter forekomme saavel i Handelsverdenen som blandt Fabrik-kanter og medføre en yderligere Arbejdsløshed.

Ogsaa fra andre Lande lyde lignende Klager. Selv i Frankrig, hvor Forholdene dog i det Hele synes mere tilfredsstillende end i de omgivende Lande, har et Møde af franske Industridrivende, — der rigtignok arbejde paa at fremkalde Beskyttelsesforanstaltninger —, for nylig udtalt, at den økonomiske Krise i den senere Tid havde forværret sig, at Nedsættelse af Arbejdslønnen og Indskrænkning af Arbejdstiden hos mange Fabrikker kun var en Indledning til endnu alvorligere Forholdsregler, og at adskillige Jernværker og Bomuldsfabriker allerede havde standset deres Virksomhed. Fra England foreligge Beretninger, der vidne om en allerede vidt fremskreden Nød. D. 9de Decbr. f. A. skrives fra London: «Silkevare-Manufakturernes ere meget trykkede. I Cangleton er Lønnen bleven nedsat og kun 3 af samtlige Fabriker dér arbejde. Mange Familjer sulte ihjel i bogstavelig Forstand. I Barnsley og Merthyr er Kularbejdernes Løn igjen bleven nedsat. Jernindustrien i Barnsley Distrikt ligger helt stille. Mange andre Steder ere Bomuldsspinderierne enten helt standsede eller arbejde kun 2—3 Dage om Ugen. Linnedfabrikkerne i Belfast have besluttet strax at nedsætte Arbejdslønnen 10 pCt.» *Economist* meddeler (2. Nov. 1878), at «Beretningerne fra Juli Kvartal om Pauperismen vise, at den Nød, der er opstaaet som Følge af det langvarige Tryk paa Forretningerne, nu er begyndt at blive akut. Antallet af dem, der modtog Fattighjælp ved Udgangen af Septbr. 1878, var 660,289 eller henholdsvis 11 à 12,000 o: 1,8 à 1,9 pCt. større end til samme Tid i 1877 og 1876. Da der imidlertid i nogle, navnlig de

agerbrugende, Distrikter har fundet en Nedgang Sted, der dog formodes at skyldes de forbigaaende Høstarbejder, har Tilvæksten i andre været saa meget større, og i Mine- og Fabrikdistrikterne har der saaledes været en Tilvæxt af over 16 500, hvilket er en Forøgelse af over 5 pCt. imod 1877. I det nordvestlige Distrikt er Forøgelsen endog over $9\frac{1}{2}$ pCt.» Og dog fremhæver samme Blad i en senere Artikel (21. Decbr. 1878), at man ikke tør maale Omfanget af den herskende Nød efter denne Forøgelse af Pauperismen, thi «vore Arbejdere have en priselig Rædsel for Fattighjælp, og det er først, naar de have udtømt alle andre Subsistensmidler, have forbrugt deres Sparepenge og skilt sig ved ethvert Stykke Husgeraad eller Klæder, som de paa nogen Maade kunne undvære, at de bekvemme sig til at søge Hjælp hos Fattigvæsenet.» At Forøgelsen af dem, der søge Fattighjælp, endnu ikke er bleven større, er derfor ikke noget Bevis for, at Nøden trindtom ikke er saa meget stor, og «hvis Trykket paa Forretningslivet vedbliver, vil Listen over dem, der faa Fattighjælp, ganske sikkert blive betydelig forøget. Thi de Beretninger, som vi daglig modtage fra alle Handels-Centrer, vise afgjørende, at de Arbejdsløse nu have naaet til Enden af deres Ressourcer.» Og «om det end maa indrømmes Mr. Cross (Indenrigsministeren), at det er en Overdrivelse, at sammenligne den Nød, der nu eksisterer i saadanne Byer som Manchester, med den, der herskede under Bomulds-krisen i Lancashire, saa er paa den anden Side den nu herskende Nød ikke indskrænket til ét Distrikt eller til én Industri.» Og ifølge en anden Artikel i samme Blad (16. Novbr. 1878) «ere Agerbrugs-Interesserne ingenlunde frie for det Tryk, som har ramt Fabrikdrift og Handel.» Og efter Bladets For-

menin
kun
paa «
Der h
været
uden
at det
Nedsa
berett
ligste
sætte
heraf
Arbejd
Bestra
Tyskla
Indust
Forhol
Maade
H
næster
til det
heder,
saavel
i læng
fremde
pagter
D
heraf,
mener.
lige R
D
Forhol

mening »indeholder den overordentlig lave Pris paa Hvede kun delvis en Forklaring af det næsten enstemmige Raab paa »strænge Tider», som lyder fra Landdistrikterne. . . . Der har siden Frihandelens Indførelse til forskellige Tider været daarlig Hvedehøst, ledsaget af forholdsvis lave Priser, uden at der er indtraadt saadan Nød iblandt Forpagterne, at det har været nødvendigt at indrømme saa betydelige Nedsættelser i Afgiften, som dem, der i den senere Tid berettes at have fundet Sted trindt omkring i de forskellige Egne.» Og dog have Forpagterne maattet nedsætte Lønnen for deres Arbejdere, og der har som Følge heraf ogsaa paa Agerbrugets Omraade fundet omfattende Arbejdsnedlæggelser Sted i de sidste Maaneder. Af de Bestræbelser, der i den sidste Tid ere blevne udfoldede i Tyskland for at fremkalde en Beskyttelse ikke blot for Industrien, men ogsaa for Agerbruget, vil det ses, at Forholdene i det Væsentlige stille sig paa lignende Maade der.

Hvad er nu Aarsagen til den økonomiske Krise, som næsten hele Europa for Tiden synes at gennemgaa, — til det Tryk, hvorunder saa godt som samtlige Virksomheder, Handel saavel som Skibsfart, Bomuldsfabriker saavel som Jernværker, Agerbrug saavel som Kulminer alt i længere Tid lide, — til den Nød, som har ramt og fremdeles truer Ejendomsbesiddere ikke mindre end Forpagtere, Detailhandlerne ikke mindre end Arbejderklassen?

De Forklaringer, der i Almindelighed fremkomme heraf, strække i Virkeligheden ikke til overfor disse Fænomener. De gaa i det Væsentlige i tre eller fire forskellige Retninger.

Den første og almindeligste Forklaring peger paa et Forhold, som lettelig springer i Øjnene og ved første

Øjekast ogsaa synes at være en ret plausibel Grund at anføre: Den store Usikkerhed i de politiske Forhold og særlig den Frygt for nye Krige, som de vedblivende Krigsforhold i Orienten og de stadig svævende Underhandlinger ere vel skikkede til at fremkalde. I Aar og Dag er der bleven peget paa disse Omstændigheder som tilstrækkelige til at forklare, at Handel og Spekulation intet Opsving ville tage, og hver Gang der viser sig nogen Udsigt til fredeligere Forhold, loves der strax en Bedring ogsaa i de økonomiske Tilstande. Lord Beaconsfields Tale i Parlamentet ved dets Aabning d. 5te Decbr. f. A. gik ud fra denne samme Opfattelse, idet han til sine beroligende Udtalelser om Forholdet imellem England og Rusland saavel som imellem Stormagterne overhovedet knyttede en Forjættelse af, at der hurtigere, end man almindelig var tilbøjelig til at antage, vilde indtræde en Forbedring af de ikke blot i England, men ogsaa andet Steds højest sørgelige Forhold. Ogsaa Lord Derby har i en Tale, som han i Begyndelsen af dette Aar har holdt i Rochdale, bl. A. udtalt, at naar først Tilliden til en varig Fred var tilstede, vilde Forretningerne igjen hæve sig, men fuldstændig Tillid herskede endnu ikke i denne Henseende. Lignende Udtalelser gjenfinder man hyppigt i Avisartikler og Tidsskrifter, og det fremhæves ogsaa, at Berlinerkongressens Sammentræden strax fremkaldte en Bedring paa Fondsbørserne, som imidlertid selve Berlinertraktaten ikke var i Stand til at gjøre varig, end sige forøge.

Det skal nu ingenlunde nægtes, at det ganske sikkert i flere Retninger vilde kunne øve endel Indflydelse paa de økonomiske Forhold i Europa, om der kunde tilvebringes en sand og varig Fred, og at det med Grund kan siges, at, naar hverken San Stefano-Freden eller

Berlin
flyde
kalde
den
imell
sig
for,
Herz
at m
Virke
tragt
Begy
i Ori
den
europ
nu il
har
Bety
at fo
vejen
Indfly
græn
lingen
Fond
ogsaa
vansk
kunne
i hel
skuld
synes
saa
holde

Berlinertraktaten have formaaet at øve nogen saadan Indflydelse, har det været, fordi de ikke formaaede at fremkalde en sikker Tro paa Freden. Men det maa dog paa den anden Side gjøres gjældende, at Frygten for en Krig imellem England og Rusland i den seneste Tid har tabt sig meget, ligesom man heller ikke mere synes at frygte for, at den østrig-ungarske Okkupation af Bosnien og Herzegovina skal drage alvorligere Følger efter sig, uden at man i mindste Maade sporer nogen heldbringende Virkning heraf. Endnu mere afgjørende er dog den Betragtning, at den nuværende økonomiske Misère tager sin Begyndelse betydeligt længer tilbage end Forviklingerne i Orienten, der først i Slutningen af 1876 eller vel endog den første Halvdel af 1877 antog en for den almindelige europæiske Fred faretruende Karakter. Næstes skal det nu ikke, at den Usikkerhed, som i det sidste Par Aar har hvilet over Forholdene i Orienten og deres mulige Betydning for det øvrige Europa, kan have bidraget til at forhale og vanskeliggjøre en Gjenrejsning af de i Forvejen forstyrrede økonomiske Forhold; men selv denne Indflydelse har dog utvivlsomt haft et langt mere begrændset Omfang, end det almindelig antages. Forviklingerne i Orienten have navnlig øvet Indflydelse paa Fondsbørserne, og paa disse vilde en definitiv Fred vel ogsaa øve en heldig Virkning; men det vil i alt Fald være vanskeligt at paavise, hvorledes de i nogen væsentlig Grad kunne have virket forstyrrende ind paa Industri og Handel i hele Europa, og hvorledes en definitiv Ordning af dem skulde kunne gjenoplive dem i saadant Omfang, som man synes at forudsætte. Det tyrkiske Marked spiller neppe saa stor en Rolle for det øvrige Europa, at Krigsforholdene dér kunne øve en gennemgribende Indflydelse,

og selv Gjenoprettelsen af Freden vilde neppe umiddelbart sætte Tyrkiet i Stand til i større Omfang at optræde som Konsument af europæiske Fabrikata — og denne sidste Betragtning gjælder ogsaa overfor Rusland, der ganske vist har en større Betydning som Afsætningssted, men hvis Kjøbeevne neppe strax og umiddelbart vilde stige i en mærkelig Grad paa Grund af indtrædende Fredsforhold. Forandringen vilde i hvert Fald — bortset fra Fondsbørserne, for hvilke en saadan Begivenhed ganske vist vilde blive af ikke ringe Betydning — nærmest vise sig i en forandret, mere end i en forøget, Efterspørgsel efter det øvrige Europas Produktion. Hovedvirkningen af Fred i Orienten vilde være, at dels det uhyre uproduktive Forbrug af Kapital vilde ophøre, dels et stort Antal arbejdsdygtige Mænd tilbagegivne til produktiv Virksomhed; men af disse Virkninger vilde den sidstnævnte først efter nogen Tids Forløb kunne øve sin Indflydelse, medens den førstnævnte i Ojeblikket vilde være enstydig med Standsningen af en nu betydelig Efterspørgsel efter Krigsfornødenheder. Og naar særlig den hele Usikkerhed i Europas politiske Forhold paaberaabes som Grund til, at al Spekulation foreløbig synes standset og Handelsomsætningen derved indskrænket til det daglige Forbrug, saa maa det dog gjøres gjældende, at der netop til al Spekulation kræves en vis Grad af Usikkerhed og Uvished om, hvad Fremtiden vil bringe; det er kun den absolute Forvisning om, at Forholdene — særlig Afsætningsforholdene — i en nærmere eller fjernere Fremtid ville stille sig mindre gunstige end nu, der vil kunne dræbe al Spekulation og forhindre Afslutningen af Spekulationskjøb.

Med større Beføjelse peges der — saaledes bl. A. i «Dagbladets» Oversigt over Fonds- og Pengemarkedet i

1878
forme
kerhe
gjort
som v
maatt
en ut
træde
nemli
ny Na
Hanc
at de
erne,
Hænd
om s
Lune
uden
læng
vil er
paa s
fallis
hvilk
tildel
Folke
Sveri
Phili
of G
ca. 1
som
som
erne
der

1878 (d. 8. Jan. 1879) paa en anden Omstændighed, der formentlig har bidraget meget til «den Stilstands- og Usikkerhedstilstand, der atter i hele det forsvundne Aar har gjort sig gjældende paa Børserne», nemlig «den samme, som vi (Dagbladet) lige siden 1873 i vore Oversigter have maattet fremhæve som den, der fremfor Alt forhindrer en uforstyrret og regelmæssig Forretningsgang og som træder i Vejen for et virkeligt og vedvarende Opsving, nemlig den herskende Mistillid som Aar for Aar faar ny Næring ved Katastrofer paa selve Børsernes og Handelens Omraade;» thi «hvorledes er det muligt, at der skulde kunne indtræde et sundt Liv i Forretningerne, naar man hvert Øjeblik faar saa at sige Troen i Hænderne paa, at Sygdom og Raadenskab have grebet om sig langt mere, end man selv i det mest pessimistiske Lune kunde vove at ane. . . . Det er netop Sagen, at uden gjensidig Tillid er al Forretning umulig, og saa længe saadanne Katastrofer indtræde saa at sige periodisk, vil en Forbedring af de kommercielle Tilstande lade vente paa sig.» Der peges paa de forskellige bekjendte Bankfallissementer, der have betegnet de sidste Aar, og af hvilke flere have været begrundede i større eller mindre, tildels storartede Bedragerier, saaledes Fyens og Slagelse Folkebanker her hos os, Firmaet Asp, Berger & Co. i Sverige, Grund & Söhne i Prag, — hvortil kunde føjes Philippart og T'Kindt i Belgien —, og fremfor Alle City of Glasgow Bank i Skotland med sit enorme Deficit af ca. 122 Mill. Kr., hvis Fallissement af *Times* karakteriseres som «en af de mest forbausende Afsløringer af Bedrageri, som nogensinde er sket,» og siges at have «givet Bankernes Kredit et Stød, som er en af de største Ulykker, der kunde hændes Landet, og rystet Tilliden paa en Tid,

da det var af yderste Interesse for Landets Handel, at den skulde være saa stærk som mulig.» Det er indlysende nok, at paa den ene Side de uhyre Kapitaltab, som disse Bank-Fallissementer have medført for Mangfoldige, maa have bidraget betydelig til yderligere at svække det alt forud ved en enorm Masse af Kapitaltab gennem mislykkede Aktieforetagender og uvederhæftige Statslaansdebitorer stærkt medtagne Kapitalmarked, og at paa den anden Side den ved disse storartede Bedragerier og den hele usolide Forretningsførelse rystede Tillid maa øve en meget stor Indflydelse paa Omsætnings- og Kreditforholdene i Almindelighed og derigjennem indirekte paa Produktions- og Afsætningsforholdene. Men lige fuldt maa det hævdes, at ligesom de her berørte Begivenheder ikke fra først af have fremkaldt den nu snart sexaarige Krise, saaledes ere de i Virkeligheden langt snarere at betragte som en Eftervirkning af denne, idet de letsindige eller endog bedragerske Dispositioner, der have fremkaldt Falliterne, fra først af ere begrundede i Ønsket om at dække eller gjenoprette de ved Kurstab eller fejlagtige og uheldige Spekulationer forvoldte Tab. Det kan ganske vist siges, at Begivenheder af den omhandlede Art vanskeliggjøre og forhale en Bedring; men i sig selv er det vistnok rettest at betegne dem som et Udtryk for Krisens fortsatte Vedvaren, ikke som den egentlige Hovedgrund til den nu herskende Forretningsløshed og den manglende Spekulationslyst. Selv om det nu begyndte Aar ikke maatte bringe en eneste Begivenhed af denne Art, er det dog paa ingen Maade givet, at der vilde indtræde den Bedring og det Opsving, hvorefter der overalt sukkes saa stærkt.

En tredie Forklaring af de bestaaende uheldige For-

hold har i den allersidste Tid vundet en ganske særegen Betydning ved udtrykkelig at godkjendes af den tyske Rigskantsler, der i denne Erkjendelse søger Udgangspunktet for Foranstaltninger, som skulle frigjøre i alt Fald Tyskland fra det herskende Tryk og gjenoplive Forretningsvirksomheden. Det er Paastanden om, at det er Frihandelen, der har skabt de nuværende uheldige Tilstande. Det vilde føre altfor vidt, om vi her vilde optage hele det vidtløftige Spørgsmaal om Frihandelens og Beskyttelsens Virkninger til nærmere Drøftelse; men et Par Momenter maa dog fremdrages, som formentlig paa en afgjørende Maade vise den fremsatte Paastands Uholdbarhed.

Først og fremmest synes det da indlysende, at selv om man nok saa meget fastholder, at Frihandelssystemet kan paaføre et Land en Konkurrence med Udlandet, som det ikke kan udholde og som virker forstyrrende og nedbrydende paa dets Industri i sin Helhed eller i alt Fald paa vigtige Grene af denne, kan dette kun gjælde for det enkelte Land, som staar overfor heldigere stillede Medbejlere, men aldrig om alle Lande. Saafremt Frihandelssystemet har den paastaaede Virkning, maa i alt Fald ét Land være det vindende, hvis Industri udvikler sig paa de besejrede Konkurrenters Bekostning — men intet Steds synes Nøden og Vanskelighederne større end i England, der dog almindelig udpeges som det Land, der skulde have særlig Fordel af Frihandelen. Og under alle Omstændigheder kunde der da umulig være Tale om, at den samme Industrigren skulde kunne lide et Knæk i alle disse forskellige Lande paa Grund af Frihandelssystemet og at den ikke i et eneste af dem skulde blomstre netop paa Grund af det Knæk, den lider i de andre. Men nu

er det notorisk, at det særlig er Jernindustrien, der i Tyskland raaber paa Nødvendigheden af at faa den tidligere Beskyttelse gjenindført for at kunne forvinde det Knæk, den formentlig har lidt ved Beskyttelsens Opgivelse — og det er ligesaa notorisk, at Jernindustrien ogsaa alle andre Steder, i England, Sverige og Frankrige, for Tiden er i en trykket Tilstand. At dette skulde kunne være Følgen af Frihandelen, er saaledes ligefrem en Umulighed.

Men dernæst kan det positivt godtgjøres, at det Tryk, hvorover den tyske Jernindustri nu klager saa stærkt, alt var tilstede i lige saa stort Omfang, forinden den toldfri Indførsel af Jern fra England begyndte med det nys udrundne Aar. Det er alt foran fremhævet, at de 32 største Jernkompagnier i Tyskland allerede i 1875 og 1876 arbejdede med Tab og at kun 6 af dem havde kunnet give Udbytte i 1876. En nøjere Undersøgelse af de foreliggende statistiske Data udviser, at Antallet af de Værker, der vare i Drift, i 1876 kun udgjorde 1026 imod 1341 i 1872, saa at altsaa ikke mindre end 315 eller henved Fjerdedelen af dem alt forinden Jern-Toldens Ophævelse vare satte ud af Drift, hvorhos Højvornenes Antal i samme Tidsrum var aftaget fra 348 til 297. Men derhos er det netop for nylig bleven yderligere godtgjort, at selv Opretholdelsen af den tidligere Jern-told ikke vilde gjøre det muligt at hoide al fremmed Konkurrence borte, fordi det tyske Jern gjennemgaaende er af en mindre god Kvalitet og derfor ikke ret egnert sig til de finere Arter af Jern- og især Staalvarer, der i alt Fald kun ville kunne tilvirkes deraf ved større Omkostninger end andet Steds — Noget, der har faaet dobbelt saa stor Betydning, efter at Brugen af Staal er begyndt at afløse Jernet paa flere Om-

raader, baade til Jernbaneskiner, Kanoner og Skibe. Saaledes har for nylig ved en Licitation over Staatskiner til en Schlesisk Jernbane et engelsk Firma kunnet tilbyde disse til en Pris af 133,8 Mark pr. Ton, medens de laveste tyske Bud var 165 Mark. Selv den nu forlangte Beskyttelsestold af 20 pCt. vilde saaledes ikke kunne holde de engelske Konkurrenter borte.

Hvorvidt Beskyttelsessystemet vil kunne give den tyske Industri et fornyet Opsving og altsaa gjøre en Ende paa den herskende Forretningsløshed, skal ikke her nærmere drøftes. Kun to Momenter skulle her kortelig berøres: For det Første er det klart, at, saafremt man allevegne kom til samme Erkjendelse af, at det er Frihandelen, der er Skyld i den økonomiske Krise, og at Indførelsen af Beskyttelsestold vil kunne give Landet det saa længe ventede og ønskede Opsving, og i Kraft af denne Erkjendelse overalt gennemførte det samme Beskyttelsesprincip, vilde Fordelen for Tyskland blive højst problematisk. Det vilde kun lidet gavne det, at engelsk Jern blev udelukket fra det tyske Marked, naar til Gjengjæld de nuværende tyske Udførselsgjenstande bleve stængede ude fra det engelske Marked. Der vil altsaa i ethvert Tilfælde ikke kunne være Tale om, at hele Europa skulde kunne ophjælpes ved et gennemført Beskyttelsessystem; der vil kun kunne være Mulighed for at anvende dette Op-livelsesmiddel som en partiel, rent lokal Foranstaltning, hvis Virksomhed da er betinget af, at andre Lande finde sig heri uden at gjøre Gjengjæld. Selv om man tillægger Beskyttelsessystemet nok saa stor Betydning og indrømmer det nok saa stor Indflydelse, er det derfor i ethvert Tilfælde intet Universalmiddel, men kun et lokalt Palliativ-middel. Og dernæst er det ikke blot lokalt, men ogsaa

partielt. Thi der vil end ikke i det enkelte Land kunne være Tale om at hjælpe det hele Samfund paa Benene ved en konsekvent gennemført Beskyttelse for Alle: ogsaa i det enkelte Land vil der kun kunne blive Tale om at hjælpe visse enkelte, udvalgte Industrigrene paa denne Maade. Beskyttelsens Virkninger bestaa jo udelukkende deri, at de indenlandske Forbrugere af den paagældende Vare nødsages til at betale denne med en Pris, der er saa meget højere, som Toldens Beløb udgjør, hvilken Prisforhøjelse giver Producenterne en tilsvarende Extra-Fortjeneste. Vil man nu altsaa sikkre samtlige Producenter denne Extra-Fortjeneste, saa vil enhver af dem komme til at udgive lige saa meget i Beskyttelsespræmie til Andre, som han selv tager ind fra dem. Men dermed svinder Fordelen jo helt bort. Det er da ogsaa karakteristisk, at Fordringerne om en Gjenindførelse af en Beskyttelsestold af 20 pCt. paa Jernvarer allerede have fremkaldt tilsvarende Fordringer fra Agerbrugets Side. I «Deutsche Landwirthschaftliche Zeitung» for 28. Novbr. 1878 findes saaledes en ledende Artikel med Overskrift: «Schutzzoll für unsere Landwirthschaft», der gaar ud paa at kræve en Korntold af 15 pCt. indført som Modvægt mod de Byrder, Jerntolden vil paalægge Landmændene. Utvivlsomt ville efterhaanden de andre Jernforbrugere fremsætte en lignende Fordring — men hvor bliver saa Fordelen af for Jernværksejerne? Og naar saa endelig Østerrig, Frankrig, Italien og alle andre Lande vilde besvare de tyske Toldforhøjelser med lignende for de tyske Varer — hvorledes skulde saa dette kunne gjenoplive Produktionsforholdene i Tyskland?

En fjerde Forklaring, som er den mest almindelige og populære og som i Virkeligheden ligger bagved Klagerne

over
«Over
de na
Over
virkni
Overp
Mæng
den n
selvfø
kunne
fra A
der i
herom
Fabrik
og m
indsaa
deres
maatte
sætnin
gaaen
kostni
Opfin
kun k
bejder
staa e
var O
at ra
saaled
spørgs
har fr
uldsma
Mand

over Frihandelen og Fordringen om Beskyttelse imod «Oversvømmelse» med fremmede Varer, er den, at der i de nærmest foregaaende Aar har fundet en almindelig Overproduktion Sted, og at vi nu lide under Eftervirkningerne heraf. Denne Forestilling om en almindelig Overproduktion er meget udbredt og gjenfindes i en stor Mængde Udtalelser i Blade og Tidsskrifter, der berøre den nuværende Forretningsløshed, men særlig lyder den selvfølgelig fra alle de enkelte Producenter, som ikke kunne finde Afsætning for deres Varer, og ikke mindst fra Arbejderne, der savne Beskæftigelse. I England er der i det forløbne Aar ført en Række af Stridigheder herom mellem Arbejderne i Bomuldsmanufakturernes og Fabrikanterne, hvilke sidste i det Hele have set klarere og mere uhildet paa Forholdene. Fabrikanterne, som indsaa, at Hovedgrunden til, at de ikke kunde afsætte deres Varer, var den, at disse vare for dyre og at de maatte leveres til billigere Pris for at kunne finde Afsætning i samme Omfang som tidligere, have gennemgaaende erklæret det for nødvendigt, at Produktionsomkostningerne formindskedes, hvilket, saa længe ikke nye Opfindelser eller forbedrede Fremgangsmaader indtræde, kun kan ske ved en Nedsættelse af Arbejdslønnen. Arbejderne derimod have vedholdende paastaet — og paastaa endnu —, at Grunden til den manglende Afsætning var Overproduktion, og at det rette og eneste Middel til at raade Bod derpaa var at indskrænke Produktionen og saaledes bringe Ligevægt tilstede imellem Tilbud og Efterspørgsel. Denne Strid imellem Fabrikanter og Arbejdere har fremkaldt en Række af Striker i Lancshires Bomuldsmanufaktur: i August 1877 nedlagde 10—12,000 Mand Arbejdet i Bolton, i April 1878 omfattede Striken

100,000 Arbejdere, og i Slutningen af Aaret syntes en ny Strike at ville udbryde i Oldham Distriktet, der antoges at ville blive af stort Omfang. Intet har mere end netop disse Arbejdsnedlæggelser i stor Maalestok godtgjort Rigtigheden af Fabrikanternes og Urigtigheden af Arbejdernes Opfattelse: til Trods for disse omfattende Standsninger af Arbejdet i hele Distrikter, til Trods for, at Arbejdet ogsaa andet Steds er bleven indskrænket efter en storartet Maalestok, saaledes paa sine Steder til 2 à 3 Dage i Ugen, og uanset at Udførselen af Bomuldstøj ikke viser nogen betydelig Nedgang i Forhold til foregaaende Aar, er der vedblivende et stort Misforhold imellem Produktionen og Afsætningen og man er lige nær med at faa Ende paa den for Haanden værende «Overproduktion». Og lignende Forhold gjentage sig i andre Industrigrene. Som foran fremhævet var der i Slutningen af forrige Aar kun nogle faa af Silkevarefabrikerne i Cangleton, der arbejdede, Jernindustrien i Barnsley Distrikt var omtrent helt standset og mange Kulminer vare satte ud af Drift. Ifølge de seneste Efterretninger er «Stilstanden i alle Industrigrene fuldstændig i Gateshead, Sunderland, Stockton, Darlington, Newcastle, Bolton, Burnley, Bury, Wolverhampton, Preston, Stoke, Birmingham og i Kuldistrikterne i Cornwales, Glasgow, Dundee og Aberdeen». De sidste Aar have bragt et Utal af Striker: 181 i 1877 og 277 i 1878. Er det virkelig muligt, at Overproduktionen paa alle Omraader har været saa stor i de nærmest forudgaaende Aar, at man til Trods for al denne Arbejdsstandsning og Arbejdsindskrænkning endnu stedse lider under Trykket af den?

Begrebet «Overproduktion» har selvfølgelig sin fulde Berettigelse, men det er et Begreb, som let leder til

Misfor
gjænde
duktion
tioner
en sa
Sisme
«prak
«Fran
lidt,
mege
Opfat
vel ka
grene
Gang
nøjer
Indus

A
Sted,
passe
mulig
kan d
aldrig
brug
Brugs
at de
mere
om, a
enten
uagte
ligt a
vel fo
tage

Nati

Misforstaaelser og deriblandt navnlig til den temmelig gjængse, at der kan tales om en «almindelig Overproduktion», der samtidig gjør sig gjældende i alle Produktioner. Til alle Tider har man af og til hørt klage over en saadan, selv Forfattere som Malthus, Dr. Chalmers og Sismondi forfægte dens Existents, og man kan blandt «praktiske» Mænd endog træffe Udtalelser som den, at «Frankrigs Ulykke er ikke den, at det producerer for lidt, men tværtimod netop den, at det producerer for meget.» Overfor slige Paastande og hele den berørte Opfattelse maa det bestemt hævdes, at Overproduktion vel kan finde Sted i en eller flere enkelte Produktionsgrene, men at det er positivt umuligt, at der paa én Gang kan herske Overproduktion paa alle Omraader. En nøjere Betragtning af, hvad Overproduktion i en enkelt Industriegren vil sige, vil formentlig klart vise dette.

At der i en vis Industri har fundet Overproduktion Sted, det vil da sige, at Produktionen ikke har været afpasset efter den mulige Afsætning, at det altsaa ikke er muligt at faa det hele Oplag af Varer solgt. Derimod kan det, hvor Talen er om en almindelig Brugsgjenstand, aldrig betyde, at der er produceret mere, end der kan bruges. Der er ikke nogen eneste mere almindelig Brugsgjenstand, hvormed alle Mennesker ere saa forsynede, at de ikke skulde kunne bruge — og ønske at bruge — mere deraf. Tværtimod kan man være ganske forvisset om, at der altid er et meget stort Antal Mennesker, som enten ganske savne den paagjældende Brugsgjenstand, uagtet de utvivlsomt vilde anse det for overmaade ønskeligt at være i Besiddelse deraf, eller dog langtfra ere saa vel forsynede dermed, at de ikke med Glæde skulde modtage mere deraf. Hvad der savnes, er altsaa strængt

taget ikke Konsumenter, Folk, der kunne og ville bruge den paagjældende Vare, men derimod Kjøbere, Folk, der have Gjenværdier at byde. Og Grunden hertil kan atter være en dobbelt, enten den, at de i og for sig Lysthavende helt savne Gjenværdier, som de kunde byde for den udbudte Vare, eller den, at de ikke sætte saa stor Pris paa denne, at de ville byde saa meget for den, som forlanges. I sidste Tilfælde vil altsaa den ønskede Afsætning kunne finde Sted til en lavere Pris, imod ringere Gjenværdier for hver enkelt Varemængde, og den forstyrrede Ligevægt herved gjenoprettes; i første Tilfælde derimod vil selv en betydelig Prisnedsættelse ikke kunne forøge Afsætningen eller dog ikke kunne forøge den tilstrækkeligt til at gjenoprette den forstyrrede Balance. Dersom nu det Sidste viser sig at være Tilfældet, at altsaa selv en betydeligere Prisnedsættelse ikke kan fremskaffe en til Produktionen svarende Afsætning, — og dersom dette viser sig at blive Tilfældet, uagtet Produktionen ikke er bleven udvidet ud over, hvad der hidtil har kunnet blive afsat, saa er det i Grunden mindre korrekt at tale om en Overproduktion; Aarsagen til Misforholdet, til den forstyrrede Balance imellem Produktion og Afsætning er da aabenbart ikke den, at der nu produceres for meget af den paagjældende Vare — thi der produceres ikke mere, end der før er bleven afsat —, men derimod den, at der nu produceres mindre af de Gjenværdier, hvorimod den tidligere er bleven ombyttet. Der er altsaa i Virkeligheden indtraadt, ikke en Overproduktion af den omspurgte Vare, men en Underproduktion af de Varer, der plejer at gives i Bytte for dem. Og det Samme maa siges at være Tilfældet, hvor vel en Udvidelse af den omspurgte Produktion har fundet Sted, men en derefter gennemført

Indskrækning af den dog ikke formaar at bringe den tidligere Balance tilstede igjen.

En saadan Forstyrrelse i Produktionsbalancen, der i Virkeligheden skyldes, ikke en Overproduktion i nogle, men tvertimod en Underproduktion i andre Retninger, kan indtræde t. Ex. paa Grund af en daarlig Høstperiode, der sætter Landmændene ude af Stand til at købe det samme Kvantum Fabrikvarer eller Beklædningsgjenstande eller Maskiner og Redskaber som tidligere, eller paa Grund af Krigsforhold, der hærje og forarme betydelige Landstrækninger, eller paa Grund af fejlagtige Spekulationer, der til en vis Tid have bevirket, dels at betydelige Kapitaler ere gaaede tabte ved at anbringes i mislykkede Foretagender, dels at uforholdsmæssig store Kapitalmængder i kort Tid ere blevne gjorte fast, saa at det skorter paa den disponible Kapital, der netop er Indbegrebet af de Gjenværdier, som udkræves for at vedligeholde den tilvante Afsætning af visse Produktionsgjenstande. Saasnart derfor i alle saadanne Tilfælde de forstyrrende Aarsager ophøre og bortfalde, vil en Balance igjen kunne indtræde og den saakaldte Overproduktion ophøre alene derved, at den i visse Retninger formindskede Produktion atter faar sit gamle Omfang. For saa vidt vil altsaa, som alt ovenfor berørt, den orientalske Krigs Ophør ganske sikkert øve en vis Indflydelse paa Afsætningsforholdene; men det er tillige indlysende, at denne Indflydelse ikke kan strække sig videre, end Krigens forstyrrende Indflydelse har strakt sig, og at der altsaa selv i gunstigste Fald kun er Tale om saa megen Lettelse, som kan frembringes ved en Gjenoprettelse af et midlertidig og delvis tabt Marked, der tilmed ingenlunde kan faa sit tidligere Omfang blot umiddelbart ved Krigens Ophør.

Hvad enten der nu imidlertid er Tale om en egentlig Overproduktion ved en altfor stærk og pludselig Udvidelse af visse Virksomheder, eller om en Forstyrrelse af Balancen ved Underproduktion, Formindskelse af Produktionen, i nogle enkelte Retninger, vil det let ses, at Balancen nødvendig gjenoprettes netop derved, at i sidste Tilfælde disse samme Produktioner ved en Gjenoplivelse, i første Tilfælde de andre ved en Udvidelse bringes op til et tilsvarende Omfang, som de mest udviklede Produktionsgrene. En «Overproduktion», der strækker sig til alle Virksomhedsgrene, er eo ipso en Helbredelse, en Ophævelse af Sygdommen, ikke en Forøgelse og Skjærpelse af denne. Hvad «de Overproducerende» savnede, var netop Kjøbere, der havde tilstrækkelige Gjenværdier at byde; idet de andre Produktioner altsaa modtage en tilsvarende Udvidelse, komme disse Gjenværdier tilstede og dermed Betingelsen for en ligelig Ombytning, en sikker og let Afsætning for samtlige Produktioner. Den «almindelige» Overproduktion er saaledes netop en Ophævelse af den partielle, virkelige Overproduktion — den er saa langtfra en Aarsag til eller et Udtryk for en økonomisk Krise, at den tværtimod er enstydig med Krisens Ophør.

Betragte vi nu den økonomiske Udvikling i de sidste 8—9 Aar, ville vi finde dels en virkelig Overproduktion i nogle enkelte bestemte Retninger, d. v. s. en ikke efter den sandsynlige stadige og regelmæssige Efterspørgsel afpasset, men denne betydeligt overstigende, Udvidelse af visse Produktionsgrene, — dels en kun tilsyneladende Overproduktion, der i Virkeligheden var en Underproduktion paa andre Omraader, som netop skulde præstere de Gjenværdier, hvormed de modstaaende Frembringelser af hine uforandret fortsatte Produktioner skulde betales. Men

derh
Aar
Form
bejd
den
omtr
ene
slutr
1878
af Se
Aar
tvun
ovne
gang
som
rørte
i En
ligt.
sent
gang
erne
Høst
der
skul
være
tione
tion»
man
mind
Virke
dog
det s

derhos finde vi atter i en følgende Tid, i det seneste Par Aar, paa hine Omraader af virkelig Overproduktion en Formindskelse af Produktionen dels ved fremtvungne Arbejdsstandsninger, dels ved frivillig Begrænsning af denne, der atter synes at maatte have bragt den tilbage omtrent til det normale Omfang. Saaledes have paa den ene Side Kulmineejerne i Nordamerika vedtaget en Beslutning om at indskrænke Unionens Produktion af Kul i 1878 til 20 Mill. Tons — en Beslutning, som dog flere af Selskaberne nu have protesteret imod at forny for dette Aar —, og paa den anden Side have Konjunkturerne tvunget Jernværksejerne til at indskrænke det Antal Højovne, der vare i Virksomhed, i Skotland fra 122 ved Udgangen af 1873 til 88 ved Udgangen af 1877, i Tyskland, som foran anført, fra 348 til 297, ligesom de foran berørte Arbejdsnedlæggelser i de forskellige Manufakturere i England have formindsket Produktionen i dem betydeligt. Og omvendt er den Underproduktion, som repræsenteredes af nogle Aars daarlige Høst og anden Tilbagegang for forskellige Producenter, blandt hvilke Fabrikantene skulle søge deres Konsumenter, bleven afløst af rig Høst baade af Korn og Vin, af Bomuld — den rigeste, der nogensinde har været — og andre Raastoffer. Det skulde saaledes synes, som om Kredslobet omsider maatte være fuldendt og Balancen imellem de forskellige Produktioner være gjenoprettet, — og Klagerne over «Overproduktion» lyde nu ogsaa i den Grad næsten fra alle Sider, at man skulde tro, at man omsider var naaet til den almindelige Overproduktion, der efter det nys Anførte i Virkeligheden er enstydig med et nyt Balanceniveau. Og dog er aabenbart langt fra Alt, som det skulde være, og det synes tværtimod, som foran paavist, at Forholdene

ere trykkede paa alle Kanter og at Alle have lige vanskeligt ved at faa deres Varer afsatte. Saa længe det var den hele Række af Fabrikationer, den egentlige Fabrik-industri og med den Haandværket, der klagede over Mangel paa Afsætning, laa den Forklaring nær, at det var den ekstraktive Industri, der ikke havde Produkter nok at byde til Gjengæld; og denne Forklaring kunde fremdeles tages for gode Varer, selv om ogsaa enkelte Grene af den ekstraktive Industri, Kul-, Jern- og Tømmerproduktionen, led under den samme Mangel paa Afsætning, saa længe der kunde peges paa en mangelfuld Høst og daarlige Aar for Landbrugerne. Men nu er der omsider kommen en særdeles rig Høst og det baade af Korn og af Bomuld — men istedenfor at der hermed skulde være kommet de saa meget efterspurgte Gjenværdier, klages der nu over, at baade Korn og Bomuld kun kunne afsættes til ukjendt lave Priser, og Afsætningen af Jern og Kul og Tømmer og Fabrikvarer er lige saa vanskelig som nogensinde. Udbudet af Varer er nu omtrent lige rigt paa alle Omraader — men istedenfor en ligelig Udvexling af disse store Varemængder, hvorved de netop gik op imod hinanden, trykker det rige Udbud alle Varerne ned til Priser, som man nu i en Aarrække ikke har kjendt og som næsten Alle betegne som ruinerende. Hvorledes lader dette sig forklare? Overalt en overflødig Produktion og Ophobning af store Oplag af Varer — og overalt Nød og Fattigdom og Elendighed, — hvorledes kan dette hænge sammen?

Der synes kun én Forklaring mulig. Samtidig med, at i alt Fald de fleste og væsentligste af de ledende Varegrupper igjen ere bragte saa nogenlunde i Ligevægt, er der én Vare, hvoraf der vedblivende er Underproduktion

og hv
forøge
Ligevæ
meget
som d
Værdi
vægt l
til de
og U
ville f
naar v
vikling
har fr
lang l
enkelt
ledes
forbig
slaaet
dobbe
mæssi
maatte

I
der i
Udvikl
ser at
Forret
stillet
Efterv
da de
Ameri

og hvoraf Udbudet derfor ikke kan holde Skridt med det forøgede Udbud af alle de andre Varer. Og Savnet af Ligevægt for denne ene Vares Vedkommende bliver saa meget mere føleligt og faar saa meget større Betydning, som det er den, der tjener til Maalestok for alle de andre Værdier: Guldet. For dennes Vedkommende er Ligevægt langtfra tilstede, hverken i sig selv eller i Forhold til de andre Varegrupper: Efterspørgselen er stegen stærkt og Udbudet er snarest aftagende. Virkningerne heraf ville formentlig blive klarere og lettere lade sig fremstille, naar vi først lidt mere i det Enkelte have betragtet Udviklingen i Aarene 1870—78 og navnlig set, hvad der har fremkaldt den virkelige Overproduktion, som en Tid lang har været tilstede navnlig for Jerns og Kuls og mulig enkelte andre Varers Vedkommende; det vil da ses, hvorledes den er bleven fremhjulpet ved en midlertidig og forbigaaende Overproduktion af Penge, som derefter er slaaet over i sin Modsætning og derved har gjort det dobbelt vanskeligt at komme tilbage til saadanne regelmæssige Tilstande, hvorfor ellers Betingelserne i det Hele maatte siges nu atter at være komne tilstede.

I Aaret 1870 syntes omsider det langvarige Tryk, der i en Aarrække havde hvilet over den hele økonomiske Udvikling, ifærd med at forsvinde og adskillige Betingelser at være tilstede for et forøget Opsving i det hele Forretningsliv. Forskjellige Omstændigheder havde hidtil stillet sig i Vejen for et saadant almindeligt Opsving. Eftervirkningerne af Krisen i 1857 vare knap forsvundne, da den amerikanske Borgerkrig udbrød og ikke blot i Amerika i høj Grad standsede Udviklingen, men ogsaa i

Europa og navnlig i Storbritannien ved den pludselige og stærke Formindskelse af Bomuldstilførslerne fremkaldte meget vanskelige Forhold, der i en Del af England endog antog Karakteren af en højst betænkelig Krise, som kun mildnedes ved de særdeles gode Høstaar og de deraf følgende lave Hvedepriser, som netop indtraf i disse Aar (1863—66)*). De gavnlige Følger, som man havde havt Grund til at vente af Borgerkrigens Ophør, indtraadte imidlertid ikke, idet — samtidig med, at den tysk-østerrikske Krig virkede forstyrrende paa Udviklingen i Mellem-europa — den ganske vist kortvarige, men desto voldsommere Pengekrise i England i 1866 attter lod sine Eftervirkninger føle i længere Tid, saa meget mere, som paa den ene Side Hvedepriserne attter steg stærkt paa Grund af daarlige Høstaar (Gjennemschnittsprisen var i 1867 og 1868 henholdsvis $64\frac{1}{2}$ og $63\frac{3}{4}$ sh. pr. Quarter) og paa den anden Side Jernpriserne holdt sig saa lave, at Jernindustrien var i høj Grad trykket. Denne fleraarige lave Pris paa Jern var dog omsider i Færd med selv at føre til en Bedring, idet den bidrog til at fremkalde en ny og stærk Efterspørgsel efter Jern. I Aarene 1867—69 var man i det Hele i Færd med at forvinde hine forskellige Omstændigheder og attter at komme til Kræfter; nye Kapitaler dannedes overalt, uden at der ret tilbød sig nogen Anvendelse for dem, hvortil det navnlig bidrog, at den stadige Frygt for en Krig imellem Frankrig og Tyskland holdt Spekulationslysten og Foretagsomhedsdriften i Tømme. Allevegne spejdede man dog efter nye Afløb

*) Gjennemschnittsprisen pr. Quarter Hvede, som i 1855—59 havde været over 57 sh. og i 1860—62 53 à 55 sh., var i 1863: $44\frac{1}{4}$ sh., 1864: $40\frac{1}{8}$ sh., 1865: $41\frac{3}{8}$ sh., og først i 1866 gik den op til henved 50 sh.

for den saaledes ophobede disponible Kapital, og de vedholdende lave Jernpriser indbøde da navnlig til en Udvildelse af Jernbaneanlægene, hvilken Anbringelse syntes forholdsvis sikker og derfor under de for Haanden værende Omstændigheder maatte foretrækkes for anden Anbringelse i nye industrielle eller kommercielle Foretagender. Da nu tilmed et Par gode Høstaar atter havde bragt Hvedepriserne betydeligt ned igjen, saa at Gjennemsnitsprisen i England i 1869 var sunken til 48 sh. pr. Quarter og Prisen i Begyndelsen af 1870 var gaaet endnu lavere — og da derhos Bomuldsproduktionen i Amerika atter havde taget et saadant Opsving, at den var nær ved igjen at naa samme Omfang som før Borgerkrigen og Prisen paa Bomuld som Følge heraf igjen var dalet stærkt henimod de tidligere Priser,*) — saa var omsider i Begyndelsen af 1870 saa godt som alle Betingelser tilstede for et rigt og stærkt Opsving i Industri og Handel. En jævn og dog ret betydelig Udvikling af Jernbanenettet i de fleste Lande, Bygningen af en hel Flaade af Dampskibe, hvis

*) Bomuldsproduktionen og Gjennemsnitsprisen paa raa Bomuld var henholdsvis

	Baller.	Pris pr. \mathcal{H}
1858—59	3,551 Mill.	1859: 6 $\frac{1}{2}$ d.
1859—60	4,075 —	1860: 6 $\frac{3}{8}$ -
1860—61	3,658 —	1861: 7 $\frac{3}{8}$ -
		1862: 14 -
1861—65	} 0,370 — aarl.	1863: 20 $\frac{1}{8}$ -
anslaaet til		1864: 22 -
		1865: 15 $\frac{3}{4}$ -
1865—66	2,193 —	1866: 13 $\frac{1}{2}$ -
1866—67	2,304 —	1867: 10 $\frac{1}{8}$ -
1867—68	2,577 —	1868: 9 $\frac{3}{8}$ -
1868—69	2,414 —	1869: 11 $\frac{1}{16}$ -
1869—70	3,155 —	1870: 9 $\frac{5}{16}$ -
1870—71	4,347 —	1871: 8 -

Virksomhed kunde anslaaes til det 3 à 4 Dobbelte af den tilsvarende Sejlskibsflaade,*) Aabningen af Suez-Kanalen i 1869 med den deraf følgende Forkortelse af Farten paa Indien og Kina og den derved indvundne Besparelse af sejlene Kapitaler, Udspændingen af Telegrafnættet over hele den kommercielle Verden — Alt dette bidrog til at gjøre Omsætningen livligere og dermed Produktionen virksommere, samtidig med at de politiske Forandringer i Italien, Østrig-Ungarn og Tyskland i Slutningen af Tresserne bortryddede endel af de tidligere Hindringer for en friere økonomisk Udvikling.

Da udbrod, netop som man troede Udsigterne mere fredelige end i lang Tid, pludselig den tysk-franske Krig og satte for en Tid en Stopper paa Udviklingen i disse to Lande, der imidlertid til Gjengæld efter Krigens Slutning navnlig i Tyskland tog et dobbelt voldsomt Opsving. Foreløbig kom saaledes de tilstedeværende Betingelser for en Bedring i Industri og Handel nærmest kun Storbritannien til Gode, og den udbrudte Krig bidrog endog i dobbelt Retning til at forbedre de gunstige Betingelser for dette Land, idet paa den ene Side den vaagnende Efterspørgsel efter Jern under de givne Forhold i fortrinlig Grad rettedes til England og paa den anden Side Overførelsen til London af de tidligere i Paris opsamlede og deponerede Kapitalmængder satte det engelske Kapitalmarked i Stand til at efterkomme de Krav, som Industriens Gjenopvaagnen og pludselige Udvidelse stillede

*) Medens Antallet af Europas og Amerikas Sejlskibe fra 1860—70 kun forøgedes med $2\frac{1}{2}$ pCt. (fra 13,022 til 13,340), voxede Dampskibsflaaden til over det Dobbelte (fra 779 til 1883), hvorved den samlede Transportevne forøgedes med 29 pCt. (fra ca. 16,1 til 20,8 Mill. Tons).

til det
Thi ti
betyde
Lande
Jern t
tidlige
blandt
materi
saavel
Agerbr
videlse
maatte
efter J
F
snart i
snitspr
været
og Ma
endel
(61 $\frac{1}{2}$ s
følgelig
Maade
blev fu
Tysklar
Lande.
hamme

*) Exer
aarli
skin
(14,9
Staa
Mill.

til det. Og disse Fordringer bleve snart meget store. Thi til det Begjær efter Jern og Staal, som de før berørte betydelige Udvidelser af Jernbanenettet i næsten alle Lande fremkaldte, kom desuden en Efterspørgsel efter Jern til en stor Mængde nye Anvendelser, som netop den tidligere lave Pris havde givet Anledning til, og hvori blandt navnlig Jernets Anvendelse baade som Bygningsmateriale og i Skibsbygningen maa fremhæves, ligesom saavel den mere udstrakte Anvendelse af Maskiner i Agerbruget som overhovedet den for sig gaaende Udvidelse af Fabrikindustrien med tilhørende Maskinmateriel maatte fremkalde en yderligere Forøgelse af Efterspørgselen efter Jern. *)

Følgerne af denne stærke Efterspørgsel viste sig da snart i en enorm Stigning af Priserne. Medens Gjennemsnitsprisen for skotsk «pig iron» i 1869 og 1870 havde været 53 à 54 sh., var den i 1872 stegen til ca. 102 sh., og Maximumsprisen var endog gaaet op til 137 sh. eller endel over det Dobbelte af Maximumsprisen i 1870 (61½ sh.). En saa enorm Stigning i Prisen maatte selvfølgelig indeholde den stærkeste Opfordring til paa enhver Maade at forøge Produktionen, en Opfordring, som ogsaa blev fulgt baade i Storbritannien og — efter Freden — i Tyskland, tildels i Frankrig og andre jernproducerende Lande. Saaledes steg Udførselen af skotsk «pig iron» og hammerbart Jern fra 388,000 Tons i 1870 til 512,000 Tons

*) Exempelvis kan saaledes anføres, at alene i Sverige steg den aarlige Gjennemsnitsværdi af Indførselen af Redskaber og Maskiner fra 2,13 Mill. Kr. i 1866—70 til 11,57 Mill. Kr. i 1871—75 (14,9 Mill. Kr. i 1874). I Danmark steg Forbruget af Jern- og Staalvarer fra et Gjennemsnit af 55,3 Mill. \mathcal{R} i 1866—71 til 67,3 Mill. \mathcal{R} i 1872—73 og 93,9 Mill. \mathcal{R} i 1873—74.

i 1871 og 616,000 Tons i 1872 — og fra Newcastle-Hartlepool med omliggende Distrikter steg Udførselen fra 185,000 Tons i 1869 til 330,000 i 1871 og 386,000 i 1872. Og dog havde allerede da de Vanskeligheder, som Arbejdernes Fordringer om forhøjet Løn og forkortet Arbejdstid fremkaldte, og Gjennemførelsen af disse Fordringer, tildels ved strikes, medført dels midlertidige Standsninger af, dels varige Indskrænkninger i Produktionen. Saaledes bevirkede den bekjendte Strike i Newcastle i September 1873, under hvilken der forgjæves gjordes Forsøg paa at indføre fremmede, ogsaa skandinaviske, Arbejdere, at Arbejdstiden i næsten alle Grene af Jernindustrien forkortedes med 10 pCt. (fra 10 til 9 Timer daglig), — hvad der under den stærke Efterspørgsel efter Jern nødsagede Fabrikantene til i ikke ringe Omfang at benytte Arbejdskraft af ringere Kvalitet.

Som Følge af dels den betydelige Udvidelse af Jernproduktionen i og for sig, dels af den stærkere Benyttelse af Jernbaner og Dampskibe, dels endelig af Tilvæksten i Fabrikindustrien steg Efterspørgselen efter Kul ligeledes overordentlig og kom ligeledes først og fremmest England til Gode. Ogsaa Kulpriserne steg enormt, og denne Prisstigning bevirkede ligeledes paa disse Omraader energiske Bestræbelser for at udvide Produktionen, dels ved forøget Arbejdskraft, dels ved Indførelsen af arbejdsbesparende Maskiner, dels ved Aabning af nye Kulminer. Exempelvis kan anføres følgende Beretning fra Midland-Distriktet i England i December 1873: «I den sydlige Del af Midland-Kulmarkerne, de mest udstrakte i England, der strække sig fra Leeds til Nottingham, hersker den største Virksomhed med at aabne flere nye, meget store Distrikter (coalfields). Den projekterede Jernbane fra Mansfield til

Works
ning i
aabnet
Mil.
Notting
den nu
om Aa
Tid va
Marken
ligere
senere
Storbri
fire fø
duktion
allered
havde
fra Jar
i Jern
Arbejd
bekjene
fra Slu
1873,
(14¹/₂ l
ligesaa
De
vigtige
selvfølg
Kredse
Industr
havde
1872 e

Worksop vil hjælpe betydeligt til at aabne en stor Strækning i høj Grad mineralsk Grund, saa at der vil blive aabnet nye Kulværker i en lige Linie af 30—40 (eng.) Mil. Da Produktionen i disse mange nye Kulværker i Nottinghamshire anslaaes til 1000 Tons om Dagen og den nuværende Produktion udgjør omtrent $2\frac{1}{2}$ Mill. Tons om Aaret, vil Nottinghamshires Kulproduktion om kort Tid være forøget til 4 Mill. Tons aarlig, medens Doncaster Marken med dens mange tusinde acres af gode Kul yderligere vil bidrage til at forøge Produktionen.» Ifølge en senere Opgjørelse blev Antallet af Kulværker (collieries) i Storbritannien, der i 1871 udgjorde 2885, i Løbet af de fire følgende Aar forøget med 1048 nye Værker. Produktionen steg dog langt fra i et tilsvarende Forhold, thi allerede inden de nye Miner kunde komme ret i Drift, havde allerede den stærke Stigning i Priserne, der alene fra Januar til Juni 1872 steg til det Dobbelte, ligesom i Jernindustrien hurtigt ført til stigende Fordringer fra Arbejdernes Side, og til forskellige Striker, af hvilke den bekjendte store Strike i Kul- og Jernværkerne i Syd Wales fra Slutningen af Decbr. 1872 til Begyndelsen af Marts 1873, der medførte et Tab i Arbejdsløn alene af 800,000 £ ($14\frac{1}{2}$ Mill. Kr.), allerede dannede Indledningen til den ligesaa hurtigt indtrædende Reaktion.

Det uhyre Opsving, som disse to saa overordentlig vigtige og udstrakte Produktioner pludselig fik, maatte selvfølgelig snart lade sine Virkninger spore i stedse videre Kredse. Den anden Stigning af Arbejdslønnen i disse to Industrigrene, der allerede var begyndt i 1871 og da havde udgjort 15 à 20 pCt. og af *Economist* for Aaret 1872 endog angaves til imellem 70 og 120 pCt. for Kul-

minearbejderne og en talrig Klasse af Jernarbejderne,*) satte disse, især da Hvedepriserne samtidig vare lave, i Stand til i høj Grad at udvide deres Forbrug af andre Brugsgjenstande, navnlig Beklædningsgjenstande, efter hvilke der da ligeledes hurtig rejste sig stærk Efterspørgsel. Denne lod sig saa meget lettere efterkomme, som Bomuldshøsten i Amerika i 1870—71 var langt større end i de foregaaende Aar, ja ikke langt fra dobbelt saa stor, som den havde været i 1868—69, og omsider igjen havde naaet omtrent samme Omfang som i det sidste Aar før Borgerkrigen, der hidtil havde været enestaaende ved sin rige Høst, medens derhos Forsyningen fra Indien var voxet op til det Tredobbelte og Brasilien, Ægypten og Vestindien tilsammen leverede lige saa meget som Indien, saa at den samlede Tilførsel af raa Bomuld til Storbritannien i 1871 var betydelig større, end den nogensinde havde været (omtr. 4,4 Mill. Baller imod 3,3 Mill. i 1860 og 3,6 Mill. i 1868). Aaret 1871 var derfor et særdeles gunstigt Aar ogsaa for Bomuldsmanufakturernes, hvor ligeledes den stærke Efterspørgsel efter Arbejdskraft bragte Arbejdslønnen i Vejret. Dertil kom, at Opblomstringen af de nævnte tre vigtige Industrigrene medførte en betydelig Forøgelse af Skibsfarten, der atter bragte Fragterne i Vejret — og saaledes drog efterhaanden den ene Industrigrens Opkomst den andens efter sig, og Virksomheden og Velværet bredte sig i stedse videre Kredse. Hvor-

*) Ifølge Mr. Brassey er Arbejdslønnen for de ved et Kulværk i South-Wales beskæftigede Arbejdere af forskellig Art i Femaaret 1869—73 i Gennemsnit stegen 76 pCt., og det navnlig i de sidste tre Aar. Ifølge Mr. Potter er Stigningen i Minearbejdernes Løn begyndt i 1871 og har i Yorkshire været $57\frac{1}{2}$ à 59 pCt., i Lancashire 60 pCt., men i Cheshire og Oldham Distrikter over 100 pCt., i Skotland endog 140 pCt.

ledes det Samme efterhaanden gjentog sig i de andre Lande og snart yderligere fremmedes ved en stærk Opblussen af Spekulationen, der kastede sig over alle mulige Virksomheder og navnlig førte til Dannelsen af en Uendelighed af Aktieselskaber, og hvorledes Spekulationen hurtig udartede til Overspekulation og Svindel, der allerede i Maj 1873 hidførte det store «Krach» i Wien og i Sptbr. s. A. Krisen i Nordamerika, der derefter har bredet sig til de fleste Lande og endnu varer paa sjette Aar, vil staa saa frisk og levende for de Flestes Erindring, at det vil være uforfødt at dvæle derved.

Derimod vil det her være Stedet til at fremdrage to Momenter, der maa siges at være Hovedaarsagerne til, at dels denne opblomstrende Periode blev af saa overmaade kort Varighed og saa hurtigt afløstes af en partiel Overproduktion, der ved Siden af Børssvindelen gav den væsentligste Anledning til den økonomiske Krise, og dels at denne Krise er bleven saa langvarig og haardnakket og er endt i den foran skildrede Stagnation og Forretningsløshed, som endnu vedvarer tiltrods for en god Høst paa alle Omraader, der skulde synes skikket til paa Ny at bringe Balance tilveje imellem den industrielle Produktion og Konsumtion.

Som alt foran bemærket spillede Anlæg af Jernbaner en stor Rolle blandt de forskellige Anvendelser af Jern, der i 1870 og følgende Aar fremkaldte en saa stærk Forøgelse af Efterspørgselen efter og dermed ogsaa af Produktionen af Jern, og det er ligeledes alt berørt, at det netop var paa den ene Side de daværende lave Priser paa Jern, paa den anden Side Formeningen om, at denne Kapitalanbringelse var særlig sikker og dog fordelagtig, der bevirkede, at Jernbanebygningen allevegne tog stærkt

til i disse Aar. Her i Danmark anvendtes der saaledes, saa vidt det kan beregnes, i 1868—71 aarlig ca. 8,6 Mill. Kr. til Jernbaneanlæg imod 5,9 Mill. Kr. aarlig i 1862—67, og i Aarene 1870—72 forøgedes det 592 Kilom. lange Jernbanenæt med 290 Kilom. eller henved 50 pCt. I Sverige blev der, som nylig fremhævet her i Tidsskriftet, i 1870—73 givet Koncession paa 31 private Jernbaner med en Længde af over 2500 Kilometer; deraf byggedes i disse fire Aar henved 650 Kilom. for et Beløb af ca. 61 Mill. Kr. Og paa lignende Maade gik det i de fleste andre Lande i Europa, blandt hvilke særlig maa fremhæves Rusland, hvor de i Drift værende Jernbaners Længde fra 1ste Jan. 1869 indtil 1ste Jan. 1872 voxede fra ca. 7000 til ca. 15,900 Kilom. Men fremfor Alle var det Nordamerika, der i disse Aar udførte et sandt Kjæmpearbejde af Jernbanebygning. I de tre Aar 1870—72 byggede Nordamerika det enorme Beløb af 19,400 eng. Mil (ca. 31,000 Kilom.) Jernbane eller mere, end Storbritannien med et lignende Indbyggertal og en langt større Kapitalrigdom, har mægtet at bygge i 50 Aar! Da Anlægsomkostningen for en Kilometer Jernbane i Amerika i Gjennemsnit anslaaes til ca. 180,000 frcs., var det et Beløb af mere end de berømte 5 Milliarder, der i disse tre Aar blev fastgjort i amerikanske Jernbaner. En saa enorm Kapitalanvendelse kunde selvfølgelig ikke blive ved; i September 1873 fremkaldte den den forfærdelige Krise, der i Omfang og Betydning langt overgik enhver foregaaende.*) Som Følge heraf —

*) Medens Krisen i 1857 fremkaldte 4932 Falliter med samlede Passiva af ca. 1080 Mill. Kr., fandt der ikke blot netop det samme Antal Falliter — 4928 — Sted i 1873, rigtignok kun med samlede Passiva af ca. 800 Mill. Kr., men i 1874—75 paafulgte 10,759 Falliter med samlede Passiva af over 950 Mill. Kr., saa at det samlede Beløb af Passiva ved de ved Krisen i 1873 fremkaldte Falliter var ca. 1750 Mill. Kr.

samt
bleven
følgen
1871
1873
Kilom
i et e
aaret
Tons J
var In
og sa
knap
Der h
Faktur
stærkt
overalt
vedbliv
og at
fra Eur
ning i
Jernba
hvert
isterne
forlang
tegnere
gav de
Reakti
produk
havde

*) Til
land
Nation

samt paa Grund af, at Amerikas Kredit i Europa var bleven udtømt — maatte Bygningen af Jernbaner i de følgende Aar betydelig indskrænkes, og medens der i 1871 byggedes over 12,000 Kilometer, blev der allerede i 1873 kun bygget knap 6500 Kilom. og i 1874 knap 3700 Kilom. Men Efterspørgselen efter Jern fra Europa sank i et endnu langt stærkere Forhold: medens der i Finantsaaret 1870—71 (endende 30te Juni) indførtes ca. 513 000 Tons Jern- og Staalskinner og i 1871—72 ca. 595,000 Tons, var Indførselen alt i 1873—74 sunken til 66,000 Tons og sank yderligere i 1874—75 til 47,000 Tons, altsaa knap en Tolvtedel af, hvad den havde været tre Aar forud. Der havde næsten ikke behøvedes mere end dette ene Faktum for at forvandle den netop til samme Tid saa stærkt udvidede Jernproduktion til Overproduktion; thi overalt havde man indrettet sig, som om Amerika vilde vedblive hvert Aar at bygge 10,000 Kilometer Jernbane og at hente henved Halvdelen af sit Forbrug af Skinner fra Europa.*) Men dertil kom endnu, at den stærke Stigning i Prisen paa Jern og Kul efterhaanden havde gjort Jernbanedriften overalt temmelig ufordelagtig og at i ethvert Tilfælde nye Jernbaneanlæg langtfra lovede Kapitalisterne saadanne Fordele, som man i disse Svindelaar forlangte af de Kapitalanbringelser, der skulde lokke Aktieegnere, og det stigende Brug af Staal-Jernbaneskiner gav derhos tildels Efterspørgselen en anden Retning. Reaktionen indtraadte derfor hurtig baade i Jern- og Kulproduktionen og blev ligesaa voldsom, som Opsvinget havde været. Produktionen var nu langt forud for Efter-

*) Til den anførte Indførsel af 595,000 Tons svarede en indenlandsk Produktion af 775,000 Tons.

spørgselen, og Priserne sank ligesaa hurtig, som de vare stegne. Heraf fulgte med Nødvendighed Nedsættelse i Arbejdslønnen, der atter fremkaldte betydelige Striker. Det var dog ikke blot disse, som bevirkede en Indskrænkning i Produktionen; men mange af de Jernværker og Kulminer, som vare blevne anlagte og aabnede for Drift, vare baserede paa de indtraadte enorme Priser og kunde aldeles ikke svare Regning ved de stærkt dalende Priser. Alt i 1874 stode af Storbritanniens 935 Højevne de 286 kolde, af Tysklands 456 de 132 — og i de følgende Aar forøgedes efterhaanden dette Antal. En uhyre Kapital laa her død og ude af Stand til at give nogen Rente, og kun de bedst indrettede Højevne i Distrikter, hvor Jernet var forholdsvis let at bearbejde og særlig egnede sig til Staalfabrikation, kunde nogenlunde svare Regning under de forandrede Forhold. Og omtrent paa samme Maade forholdt det sig med Kulproduktionen; uagtet Kulværkernes Antal i Storbritannien, som foran anført, fra 1871 til 1875 forøgedes med over 36 pCt., var selve Kulproduktionen i 1875 kun stegen til henved 132 Mill. Tons, imod 117 Mill. Tons i 1871, altsaa kun ca. $12\frac{1}{2}$ pCt. mere. I flere Distrikter, hvor Kulværkernes Antal var forholdsvis stærkt forøget, var Udbyttet af Kulproduktionen endog aftaget. Paa begge disse Omraader var der saaledes afgjort indtraadt en Overproduktion, fordi Produktionen var bleven forøget og indrettet efter en ifølge sin Natur forbigaaende Efterspørgsels Krav uden Hensyn til, at disse Krav vare begrundede i, at man i disse Aar gjorde Kapital fast efter en Maalestok, der umulig kunde fortsættes ret længe.

Den Overproduktion, der saaledes paa disse Omraader hurtigt indtraadte, blev saa meget mere følelig, som der

ikke e
Oversk
vendigt
opspar
uhyre J
til den
egen —
lighede
med O
Kapital
nye Ku
kun en
disse A
mislykk
Del af
blot ha
bringels
befrugt
passend
videt Pr
en stad
af den
paa Tilv
at fylde
hvis Fr
ikke er
rentebæ
blevne t
som for
vendes
At
foruden

ikke engang var givet egentlig Valuta for det tilkomne Overskud af Produktion i den Tid, dette virkelig var nødvendigt for at tilfredsstille Trangen. Det var ikke selvopsparet, men laant Kapital, som Amerika anbragte i de uhyre Jernbaneanlæg, der stillede saa ekstraordinære Krav til den europæiske Jernproduktion — saa vel som til dets egen —, og de store Leverancer bleve saaledes i Virkeligheden kun betalte med Anvisninger paa Fremtiden, med Obligationer, for hvilke Europa selv bortgav sin Kapital. De enorme Summer, som medgik til Aabning af nye Kulminer og Anlæg af nye Jernværker, vare saaledes kun en yderligere Forøgelse af den uhyre Kapital, der i disse Aar, navnlig i Form af Aktiekapitaler, begravedes i mislykkede Spekulationsforetagender, og en kun altfor stor Del af den i de foregaaende Aar opsamlede Kapital, der blot havde ventet paa at finde en god og passende Anbringelse og som kunde have virket saa overordentlig befrugtende baade paa Industrien og Agerbruget, naar en passende Del af den var bleven anvendt til en ligelig udvidet Produktion af saadanne Brugsgjenstande, der gennem en stadig forøget Reproduktion muliggjøre en jævn Væxt af den samlede Produktion, blev nu i kort Tid bortødslet paa Tilvejebbringelsen af Anlæg, der kun vare bestemte til at fyldestgjøre aldeles forbigaaende Konjunkturers Krav og hvis Frembringelser ikke engang betaltes med og altsaa ikke erstattedes af andre Kapitalgjenstande, men af — rentebærende Papirer, som vel senere for en stor Del ere blevene tilbagekjøbte af Amerika for virkelig Kapital, men som foreløbig ikke bedre end ubeskrevet Papir kunde anvendes i den europæiske Produktions Tjeneste.

At den Krise, der udbrød i 1873, havde sin Grund foruden i Børssvindet i et altfor stort Forbrug af Kapital,

er tilstrækkelig erkjendt, saa vel som at dette navnlig fandt Sted under tre Former: 1) Fastgjøren af Kapital i Foretagender, der vel i sig selv vare gavnlige og betydningsfulde, men enten ikke stode i Forhold til det Begjær, der kunde ventes til Stadighed at ville blive efter deres Frembringelser (Kulminer og Jernværker) eller ikke selv havde den Bestemmelse at frembringe ny disponibel Kapital, der kunde erstatte den forbrugte (Jernbaner), 2) Anbringelse af Kapital i aldeles mislykkede Foretagender, hvor Driftsomkostningerne overstege det Udbytte, der kunde frembringes, og 3) et altfor stærkt Luxusforbrug ved overdaadig Levemaade. At den her berørte Overproduktion saaledes var et af de Momenter, der bidroge til at fremkalde Krisen, er sikkert nok. Men ligesaa sikkert er det, at Krisen nu maatte være overstaaet, dersom dette Kapitaltab ene og alene havde været dens Grund og Aarsag, og selv om nogle Aars uheldige Høst af Korn og Raastoffer havde hjulpet til at forlænge den. *Economist* har saaledes alt i Maj 1877 fremhævet, at den vedholdende fortrykte Tilstand i Forretningsverdenen (commercial depression) maatte hæves ved en Samvirken af tre Momenter: 1) større Tarvelighed i Forbindelse med strængere Arbejde og nye Opfindelser, 2) usædvanlig god Høst og 3) Opsamlingen af ny Kapital gennem længere Tids forøget Opsparen. Disse Betingelser have siden da i det Hele været i Virksomhed. Med Hensyn til den førstnævnte erkjendte Bladet selv i en senere Artikel fra September s. A., at «en for hver Dag strængere Nødvendighed nu i fire Aar havde fremtvunget Indskrænkninger i Forbruget og Omstøbning fra øverst til nederst af det hele industrielle Samfund, og at den samme Nødvendighed har krævet strængere Arbejde, mere nøjagtige

Bere
skab
være
denn
1877
stede
der v
var
men
for a
havde
den d
pæisk
gjælde
være
og an
vil er
betrag
som
selve
gaar,
det si
og Ny
af 187
"The

*) Der
hav
ex
gav
**) Der
der
til
187

Beregninger og en dybere Følelse for, hvad baade Klogskab og Pligt tilsiger. Heller ikke har Opfindsomheden været ledig.» Det nu forløbne Aar har utvivlsomt fortsat denne Udvikling, og har derhos, tildels i Forbindelse med 1877, bragt den anden af de nys anførte Betingelser til stede: en rig Høst. I 1877 fremhævede *Economist*, at der vel i det vestlige Europa, taget som en Helhed, ikke var nogen særdeles rig hverken Korn- eller Vinhøst,*) men at derimod Høsten i Amerika almindelig erkjendtes for at være en af de bedste, som de sidste 10—15 Aar havde at opvise, og at man allerede i Europa kunde spore den derved fremkaldte større Evne til at efterspørge europæiske Produkter.**) Dette Sidste maa nu i forøget Grad gjælde, efter at Bomuldshøsten i 1877—78 viser sig at være den rigeste, der nogensinde er kjendt i Amerika, og anslaaes til $5\frac{1}{4}$ à $5\frac{1}{2}$ Mill. Baller, medens, som det vil erindres, endnu i 1870—71 en Høst af $4\frac{1}{3}$ Mill. Baller betragtedes som Maximum. Men hertil kommer da nu, som bekjendt, i 1878 en overordentlig rig Kornhøst i selve Europa. Og hvad endelig den tredie Betingelse angaar, da tør det vistnok i det Hele siges, at der atter i det sidste Par Aar har fundet en ikke ringe Opsparing og Nydannelse af Kapital Sted. Allerede i Begyndelsen af 1877 fremhævede *Pall Mall Gazette* i en Artikel om »The commercial depression» i 1873—76: »De tre for-

*) Det maa dog bemærkes, at Vinhøsten i Frankrig, der i 1876 havde været temmelig ringe, medens den havde været aldeles exceptionelt rig i 1875 (henholdsvis 42 og 83 Mill. hectol.), i 1877 gav et godt Gjennemsnits-Udbytte (56,4 Mill. hectol.).

**) Den samlede Udførsel af Hvede, Mel og Majs fra Nordamerika, der indtil 1873 højst havde ndgjort 91 Mill. bushels, steg i 1873—74 til over 125 Mill. bushels, hvilket ligeledes ndførtes i 1875—76 og 1876—77, medens Udførselen i 1877—78 steg til 177 Mill. bushels.

trykte Aar have grundig kureret for den overdrevne Om-
dannelse af flydende Kapital til fast; de have tillige ud-
renset de fleste Misbrug og Udskejelser paa Kreditens
Omraade.» *Times* for d. 11te Januar d. A. paaviser da
ogsaa i en ledende Artikel, at det er en fuldstændig Fejl-
tagelse, naar der fra flere Sider som Grund til det
herskende Tryk og den økonomiske Krieses haardnakkede
Vedvaren paaberaabes Mangel paa Kapital og særlig de
betydelige Kapitaltab, der endnu indtil den sidste Tid
skulle være lidte, idet der tværtimod ikke er Tale om, at
det engelske Samfund som saadant har lidt Tab af Kapital
ved de store Bankfalliter, der i Virkeligheden kun afsløre
Tab, som vare lidte i tidligere Tid og som tilmed ere
rent individuelle Formue- og Værditab, men lade Landets
Kapitalmængde aldeles uforandret, ligesom der jo — hvad
der ogsaa fremgaar af det nys Anførte — findes rige
Forraad af alle de virkelige Kapitalgjenstande, der have
Betydning for Produktionen, Livsfornødenheder af alle
Arter saa vel som Raastoffer, baade Bomuld og Uld og
Hør og Hamp, samt Hjelpestoffer som Kul og Jern. Det
materielle Grundlag for en Gjenoplivelse af Industrien er
saaledes i rigt Maal tilstede, — hvorfor denne da frem-
deles udebliver, forklarer Bladet imidlertid ikke.

Forsøget paa at forklare dette fører os nu tilbage til
det andet Moment, hvortil der før blev hentydet som
Grund til, at den opblomstrende Periode blev
af saa kort Varighed og navnlig til, at den saa
hurtig slog over i sin fuldstændige Modsæt-
ning. Havde nemlig den ekstraordinære Efterspørgsel
efter Jern til Anlæg af Jernbaner blot ført til, at en større
Del af de Kapitaler, som kun laa og ventede paa en
fordelagtig Anbringelse, var bleven gjort fast i Værker,

for
dere
kun
spild
Punk
vend
Efter
tydn
hurti
hasti
dette
nøje
Aar

forts
nings
ene
ander
lig k
en V
kunne
Nedg
Forø
— o
saasn
ning
forel
idet
det k
i Besi
med,
Rejsn

for hvilke man kun havde en midlertidig Brug og som derefter vilde være overflødige, saa vilde Resultatet nærmest kun have været det, at denne Kapitalmængde var bleven spildt, og at man derefter havde staaet omtrent paa samme Punkt, som man stod, inden den frembød sig til Anvendelse i Industriens Tjeneste. Men naar den ved hin Efterspørgsel opstaaede Prisstigning, der fik saa stor Betydning til at lokke Kapitalerne ind i denne Anbringelse, hurtigt udviklede sig til en hel Prisrevolution, der atter hastigt afløstes af en ligesaa voldsom Reaktion, skyldtes dette ganske sikkert et særligt Moment, som fortjener nøjere Paaagtning og Undersøgelse, nemlig de for hine Aar ejendommelige Bevægelser paa Pengemarkedet.

Paa et Tidspunkt, da der hersker en i længere Tid fortsat Ligevægt imellem Omsætningsmidler og Omsætningsgjenstande, mellem Penge og Kreditmidler paa den ene Side og de udbudte Varer og Tjenester paa den anden Side, saa at Værdierne i det Hele holde sig temmelig konstante, vil en pludselig, betydelig Prisstigning for en Vare, som spiller en stor Rolle i Omsætningen, kun kunne finde Sted uden samtidig at bevirke en tilsvarende Nedgang i Priserne paa andre Varer, naar der sker en Forøgelse i Omsætningsmidlerne. Denne Forøgelse kan — og vil ordentligvis — begynde med Kreditmidlerne; saasart en Stigning i Efterspørgselen stiller en Prisstigning i Udsigt, vil der begynde Spekulationsopkøb, som foreløbig iværksættes paa Kredit uden Brug af Kontanter, idet Opkøberen har til Hensigt at sælge igjen, saasart det kan ske med Avance, og saaledes forventes at komme i Besiddelse af de fornødne Midler til at dække sin Gjæld med, inden den benyttede Kredit udløber. En foreløbig Rejsning af Priserne paa en eller anden Vare vil saaledes

meget vel kunne ske blot ved Hjælp af Krediten, uden Forøgelse af Pengemængden. Men den udvidede Kredit vil i Almindelighed selv, dersom den skal blive af Varighed, kræve en Forøgelse af det materielle Substrat, som bærer den oppe; og en varig Prisstigning for en enkelt Vare vil derfor, naar den ikke skal ledsages af en Nedgang i andre Varepriser, og navnlig naar den skal kunne drage en yderligere Prisstigning for andre Varer efter sig, kræve en Udvidelse af det egentlige Pengeomløb, om ikke af selve de kontante Mønter, saa i alt Fald af Banksedlerne. Da nu en saadan Forøgelse af Seddelmængden efter de i Storbritannien gjældende Banklove — ligesom i Danmark — kun kan ske ved en tilsvarende Forøgelse af Bankernes Metalbeholdning, vil der altsaa i sidste Instants altid kræves en forøget Mængde Guld for at bære en varig Prisstigning af betydeligere Omfang. En saadan kom nu ogsaa tilstede i England paa denne Tid og muliggjorde den stærke Stigning i Priserne paa Jern og Kul og derefter paa Tømmer og fremdeles flere Varer saa vel som den heraf følgende Stigning i Prisen paa Arbejdskraft, Arbejdslønnen, og Forholdene frembød i saa Henseende i 1870 og de nærmest følgende Aar en vis Lighed med dem, der i 1848—56 ledsagede og muliggjorde den daværende stærke Prisstigning og det dermed følgende betydelige Opsving i den økonomiske og særlig den industrielle Udvikling. En Sammenstilling af Forholdene i disse to Perioder vil derfor væsentlig bidrage til at forklare, hvorfor Opsvinget i 1870 blev saa overordentlig kortvarigt og afløstes af en saa haardnakket Reaktion.

Forholdene i 1848 frembøde, som alt berørt, en ikke ringe Lighed med de ovenfor skildrede Forhold i 1870.

En I
havd
paa
forel
altfor
sentl
Side
tydel
Hand
Opfin
nys
indus
til at
derfor
vigtig
kunde
Udvid
virke
Begjæ
denga
nærm
som
Indus
denne
en De
til for
trinsvi
bredte
efters
mere
fornier
blot I

En længere Fredsperiode og en jævn og rolig Udvikling havde fremkaldt en betydelig Opsparing af Kapital, der, paa samme Maade som i de allersidste Aar af Treserne, foreløbig især søgte Anbringelse i Jernbaneanlæg. Den altfor stærke Iver, hvormed disse iværksattes, bidrog væsentlig til at fremkalde Krisen i 1847; men paa den anden Side havde denne hurtige Tilvejebringelse af et ikke ubetydeligt Jernbanenæt banet Vejen for et stærkt Opsving i Handel og Industri, der ogsaa begunstigedes ved andre Opfindelser og Fremskridt og særlig i England ved den nys fastslaaede Toldfrihed for Korn, der sikrede de industridrivende Klasser billigt Brød. Hvad der behøvedes til at gjøre dette almindelige Opsving til Virkelighed var derfor nærmest et stærkere Begjær efter en eller flere vigtige Varer og en dermed følgende Prisstigning, der kunde give Spekulationen nye Impulser og foranledige en Udvidelse af de paagjældende Produktioner, som atter kunde virke befrugtende paa andre Industriegrene. Et saadant Begjær kom nu ogsaa tilstede og rejste sig ligeledes dengang nærmest fra Amerika, ligesom det ogsaa da nærmest kom England til Gode, der ikke blot saa godt som var det eneste af Revolution og Krige uberørte Industriland i Europa, men tilmed netop paa Grund af denne trindtom herskende Uro blev Opbevaringsstedet for en Del af Fastlandets disponible Kapital. De Impulser til forøget Liv og forøget Virksomhed, som saaledes fortrinsvis den engelske Industri fik, men som efterhaanden bredte deres Virkninger ogsaa til de andre Lande, især eftersom roligere Forhold indtraadte i disse, fik nu en mere varig Karakter ved Guldopdagelserne først i Kalifornien (1848) og senere i Australien (1850), der ikke blot bragte en forøget Efterspørgsel efter europæiske

Frembringelser, men tillige medførte en saadan jævn og stadig Forøgelse af Guldsmængden i Europa, at den ikke blot holdt Skridt med de forøgede Krav paa Omsætningsmidler, som den stærkt stigende Omsætning stillede, men endog ved at gaa forud for disse muliggjorde en jævn og varig Prisstigning for alle Omsætningsgjenstande, der stadig holdt Spekulationen vedlige og ansporede til fortsat Udvidelse af Produktionen. *)

Jævnføre vi nu Forholdene i 1870 og følgende Aar med dem i 1848 og følgende Aar, ville vi indtil et vist Punkt finde en ikke ringe Lighed med de her fremdragne Momenter, ogsaa særlig for saa vidt angaar Omsætningsmidlerne. Det er alt fremhævet, at Frankrigs disponible Kapital for en Del søgte Tilflugt i England under den tysk-franske Krig; hertil kommer, at de til England kommende Tilførsler af Guld, der særlig fra Nordamerika vare usædvanlig store i 1870, ikke fik et tilsvarende Afløb, saaledes at Overskuds-Indførselen af Guld, der i 1868—69 havde udgjort henholdsvis 4,4 og 5,3 Mill. £, i 1870 steg til 8,8 Mill. £. Den samlede Seddelcirkulation i Storbritannien, hvis aarlige Gjennemsnit i 1866—69 havde bevæget sig imellem $38\frac{1}{2}$ og $39\frac{3}{4}$ Mill. £, saa at Gjennemsnitscirkulationen for alle fire Aar udgjorde 39,24 Mill. £, steg i 1871 til over 42 Mill. og i 1872 til 43,62 Mill. £, en Forøgelse af henholdsvis 7 og 11 pCt. imod nysnævnte Gjennemsnit for 1866—69.

Disse sidste Tal ere af saa meget større Betydning, som Brugen af Sedler efterhaanden er kommen til at spille

*) Jfr. nærmere om Virkningerne af Guldtilførslerne: Will. Scharling, Guldlandenes Opdagelse og Virkningerne deraf. Kbhvn. 1874. 66 S. (Ogsaa: »Fra Videnskabens Verden», første Række 6te Hefte.) Se især S. 38—61.

en forholdsvis stedse mere underordnet Rolle i England; medens Seddelcirkulationen i 1847 antoges at være lidt større end Guld-cirkulationen — henholdsvis ca. 37 og 36 Mill. £. —, ansloges den i 1872 til langt mindre end det Halve, 43 Mill. imod 105 Mill. £. Af fuldt saa stor Betydning var det imidlertid, at den i Bankerne ophobede Kapital, hvoraf Omfanget af deres Virksomhed saa vel som af den Kredit, der overhovedet kan benyttes, saa væsentlig afhænger, forøgedes i et saadant Omfang, som efterstaaende Tal udvise, der angive Beløbet af de ved Udgangen af hvert Aar indestaaende Deposita i

	1869	1870	1871	1872
	Mill. £	Mill. £	Mill. £	Mill. £
London Joint-Stock Banks (10)	ca. 53	59	68	74
London Discount-Companies (3)	ca. 13	16	20	20
tils. . . .	ca. 66	75	88	94

Hvor enorm en Udvidelse af Kreditoperationerne, disse Forøgelser vare i Stand til at bære, vil fremgaa deraf, at de i Clearinghouse udvexlede Beløb, der i 1868—69 havde udgjort ca. 3400 à 3600 Millioner, i 1871 udgjorde over 4700 og i 1872 ca. 5900 Millioner £.

Men disse Forøgelser dels af Guld-mængden i England, dels af den i Bankerne deponerede Kapital var ikke nu, som i Aarene efter 1848, Følgen af en virkelig Forøgelse af Guldproduktionen og af, at dens Udbytte først strømmede til England og ophobedes der efter en stigende Maalestok — tværtimod var Produktionen af Guld i Aarene 1870—72 lidt mindre end i de nærmest foregaaende Aar; de vare derfor, som alt berørt, nærmest Følgen af midlertidige Kapitalbevægelser i det øvrige Europa, først en paa Grund af Krigsurolighederne stedfindende Overflytning af disponibel Kapital fra Paris til London, senere den saa meget omtalte Milliardbevægelse,

der for en ikke ringe Del gik over London. Det Hele var derfor et blot forbigaaende Fænomen, og den Prisstigning, der var muliggjort herved, kunde ikke vedvare længere end de Momenter, der bare den oppe og vare dens nødvendige Forudsætninger. Men allerede i 1871 begyndte Guldet at strømme fra London til Tyskland, saa at Overskudsindførselen endog sank betydeligt under det Sædvanlige, og i 1873 begyndte den nys paapegede stærke Forøgelse af den i Bankerne deponerede Kapital at svinde ind til sædvanlige Dimensioner for derefter i de følgende Aar at gaa tilbage. Fra ca. 94 Mill. £ ved Udgangen af 1872 svandt Deposita i de førnævnte Banker ned til ca. 90 Mill. £ i 1875, ca. 88 Mill. i 1876 og ca. 86 Mill. i 1877. At denne stadige Tilbagegang i Bankernes Virkemidler maatte virke i høj Grad hæmmende og indskrænkende paa Kreditten og dens Benyttelse som Omsætningsmiddel, er en Selvfølge. Betegnende er det i saa Henseende, at Udvexlingerne i Londons Clearing-house, der i 1873 vare gaaede op til et Beløb af 6000 Mill. £ (ca. 150 Milliarder frcs.), i 1875—76 igjen vare sunkne til 5400 og i 1876—77 endog til 4800 Mill. £.

Men endnu større Betydning har dog den egentlige «Milliardbevægelse» med Hensyn til Prisbevægelsen i Halvfjerds'erne. Det vil nu være bekjendt, at Frankrig skaffede en betydelig Del af de 5 Milliarder, der skulde betales til Tyskland, tilveje ved at sætte Papirspenge i Circulation istedenfor den hidtil langt overvejende Metalcirkulation. Medens den udækkede Seddelmængde i Frankrig i Juni 1870 kun udgjorde lidt over 100 Mill. frcs., idet der til en Seddelcirkulation af 1410 Mill. frcs. svarede en Metalbeholdning i Banken af 1303 Mill. frcs., var den i Januar 1872 stegen til over 1800 Mill. frcs. (2454 Millioner

i Se
1873
Bank
eller
altsaa
Peng
Euro
400 M
forøg
fra J
Denn
her
der
Kiste
fælde
øvrig
oplys
er ble
til de
forelæ
heraf
fra M
Mill.
at væ
mæng
som
inddra
given
tydelig
Sted
nogle
trent

i Sedler mod en Metalbeholdning af 637 Mill.) og i Oktbr. 1873 endog til ca. 2350 Millioner. Da disse udækkede Banksedler traadte istedenfor de tidligere cirkulerende eller i Bankens Behold værende Guldmønter, forøgedes altsaa Europas Pengemængde med et tilsvarende Beløb af Penge, og da den aarlige Forøgelse af Møntmængden i Europa i den nærmest forudgaaende Tid anslaaes til ca. 400 Mill. frcs. som Maximum, altsaa for $1\frac{1}{2}$ Aar 600 Mill., forøgedes altsaa den sædvanlige Tilvæxt i Tidsrummet fra Juli 1870 til Jan. 1872 med det tredobbelte Beløb. Denne Tilvæxt ramte dog ikke Frankrig, idet Papirspengene her netop traadte istedenfor en tilsvarende Møntmængde, der dreves ud af Landet eller midlertidig blev lagt paa Kistebunden. For saa vidt dette Sidste ikke blev Tilfældet, strømmede altsaa dette uhyre Beløb ud over det øvrige Europa, navnlig Tyskland, hvor, efter hvad der er oplyst, mindst et Beløb af 460 Mill. frcs. i Napoleond'ors er bleven ommøntet til tyske Guldmønter. Da derhos det til de tyske Regeringer udbetalte Guld for en stor Del foreløbig blev deponeret i Bankerne og disse paa Basis heraf udstedte Sedler, voxede Seddelmængden i Tyskland fra Marts 1871 til Marts 1873 fra 862 Mill. Mk. til 1438 Mill. Mk., altsaa med over 570 Mill. Mk., hvilket formenes at være en Forøgelse af den forud tilstedeværende Pengemængde i Tyskland med ca. 30 pCt., saa meget mere, som de nye Udmøntninger langt overstege Beløbet af de inddragne Mønter. Hermed var der altsaa paa én Gang given saa vel Muligheden for som Impulsen til en betydelig Prisstigning, der da ogsaa, som bekjendt, fandt Sted paa denne Tid og ingenlunde indskrænkede sig til nogle enkelte Varesorter, men hurtig strakte sig til omtrent alle Vareklasser saa vel som til Arbejdslønnen.

Denne store Forøgelse af Pengemængden maatte, skjønt den kun hidrørte fra en pludselig, enorm Udstedelse af Papirspenge, virke ganske paa samme Maade, som om der pludselig var opdaget nye Guldminer, hvorfra der var bleven kastet et tilsvarende Beløb ud paa Markedet. Nærværende Forf. har andetsteds*) søgt at paavise den oplivende og befrugtende Virkning, som en Forøgelse af Pengemængden ordentligvis øver paa den almindelige Produktion og Omsætning; men det er dér tillige paavist, at disse Virkninger væsentlig betinges af, at Forøgelsen foregaar nogenlunde jævnt og langsomt, fra først af tildels umærkeligt. Den her omhandlede Forøgelse af Pengemængden foregik imidlertid altfor hurtigt og voldsomt, til at dens Følger kunde blive saa heldbringende, som Guldtilførslerne i 1848—56 formentlig bleve for Europa; og navnlig bidrog denne pludselige Oversvømmelse af Pengemarkedet til, at den Overspekulation og Svindel, hvormed begge Perioder endte, denne Gang indtraadte saa meget hurtigere end da. Forholdene i 1871—73 adskille sig allerede herved væsentlig fra Forholdene i nysnævnte Periode. Men en anden og langt væsentligere, man kunde gjerne sige skjæbnesvanger, Forskjel fremkom derved, at hele denne Forøgelse af Pengemængden var rent forbigaaende. I 1874—75 strømmede det fra Frankrig uddrevne Guld og Sølv tilbage for at fastholdes af og begraves i Banken, der saa langt fra at benytte det til Basis for en Seddeludstedelse, som sket var i Tyskland, tværtimod samtidig indskrænkede Seddelmængden. Allerede i Decbr. 1874 havde den franske Bank samme Metalbeholdning, som den havde haft før

*) Guldlandenes Opdagelse og Virkningerne deraf. Kbhvn. 1874.

Krige
1873
Den
gange
Formi
tilbag
ved U
mæng
Saa g
Europ
Overg
ledes
Aar.
faaet
i Peng
til at
der ra
under
over o
pludse
ledsag
Linie o
Guld g
maatte
atter f
telse v
Retnin
det en
mængd
tilsvare

*) For

Krigens Udbrud, og samtidig var Seddelmængden fra Oktb. 1873 til Decbr. 1874 bleven formindsket med 560 Mill. fcs. Den udækkede Seddelmængde var saaledes alt ved Udgangen af 1874 nedbragt til ca. 1210 Mill. fcs., altsaa en Formindskelse af ca. 1150 Millioner i 14 Maaneder. Denne tilbagegaaende Bevægelse er derefter fortsat, og allerede ved Udgangen af 1876 udgjorde den udækkede Seddelmængde i Frankrig ikke mere end ca. 350 Mill. fcs. *) Saa godt som hele det Beløb, hvormed Pengemængden i Europa aldeles ekstraordinært forøgedes ved Frankrigs Overgang fra en Metal- til en Papirs-Cirkulation, var saaledes efterhaanden igjen forsvundet i Løbet blot af et Par Aar. Da Frankrig selv ikke i nogen væsentlig Grad havde faaet Del i og mærket Følgerne af den pludselige Tilvæxt i Pengemængden, hvad der ganske sikkert har bidraget til at holde dette Land saa temmelig fri for den Svindel, der rasede andetsteds, kom det heller ikke til at lide under Følgerne af Reaktionen; denne gik derimod ud over de Lande, der havde troet sig berigede ved den pludselige Forøgelse af Pengemængden og den samme ledsagende almindelige Prisstigning — og atter i første Linie over Tyskland. Efterhaanden som det nys erhvervede Guld gik ud i Cirkulation istedenfor det inddragne Sølv, maatte det paa Basis deraf hidtil udstedte Seddelbeløb atter formindskes, og de ved den nye Rigsbanks Opretelse vedtagne Bestemmelser virkede yderligere i samme Retning. Tyskland gik herved i det Væsentlige over til det engelske System, hvorefter en Forøgelse af Seddelmængden kun kan finde Sted under Forudsætning af en tilsvarende Forøgelse af Bankernes Metalbeholdning, og

*) For Øjeblikket udgjør den ca. 257 Mill. fcs.

det udækkede Beløb blev fastsat til 385 Mill. Mk. eller ca. 215 Mill. Mk. mindre, end der i Marts 1873 var i Omløb. Men faktisk indskrænkedes den udækkede Seddelmængde efterhaanden endnu mere, thi allerede i Marts 1876 var hele Seddelmængden reduceret til 869 Mill. Mk. — altsaa omtrent til det samme Punkt, hvorpaa den havde staaet i Marts 1871 (862 Mill. Mk.) —, og deraf vare kun de 220 Mill. Mk. udækkede. At denne enorme Indskrænkning i Omløbsmidlerne ikke blot var en naturlig Følge af den fra først af ved Overspekulation og Børsvindel fremkaldte Krise, men tillige paa sin Side maatte bidrage væsentlig til at forstærke den indtraadte Reaktion i Prisforholdene og modvirke, for ikke at sige umuliggjøre, en Gjenoplivelse af de tidligere Priser, vil være indlysende.

Af det Anførte vil det ses, at de Omstændigheder, der i Aarene 1871—73 dels muliggjorde, dels selv fremkaldte en almindelig Prisstigning, vare af en rent forbiggende Natur, og at de allerede i 1876 i det Væsentlige maa siges at være forsvundne eller ophørte, saa at Tilstanden for saa vidt igjen var bragt tilbage til det Gamle. Det gjælder da ogsaa fra dette Synspunkt, ligesom fra det foran omhandlede, vedrørende Erstatningen af de lidte Kapitaltab, at den i 1873 begyndte Krise efter al Rimelighed maatte være endt nu — og vel allerede for nogen Tid siden —, dersom ikke andre Omstændigheder vare komne til foruden de, der nærmest foranledigede den ommeldte Krise og derefter holdt den gaaende i længere Tid, end en saadan Krise under almindelige Forhold kunde antages at have villet vare. Naar vi altsaa endnu fremdeles 2 à 3 Aar efter at hine oprindelige Aarsager til Krisen maa siges

ikke b
vedbli
og na
lige O
heraf,
syne
kan
abno
dere
alt a
(forh
ved a
fortsa
efter
Inddra
Papirs
vis) I
i de s
Vansk
paavis
Natur
den, l
deles

I
en d
til for
Produ
os til

*) Jf.
18
KH
Nati

ikke blot at være ophørte, men tildels endog forsvundne, vedblivende finde de økonomiske Forhold lige kritiske, og naar, som vi i Begyndelsen have paavist, de forskellige Omstændigheder, man har paaberaabt som Forklaring heraf, ikke i Virkeligheden afgive den fornødne Forklaring, synes der kun at være Et, som tilstrækkelig kan begrunde denne uforandrede Vedvaren af abnorme Forhold langt ud over Ophøret af deres Tilblivelsesgrund — og det er, som foran alt antydtes, at en stadig, jævn Indskrænkning (forholdsvis) af den cirkulerende Pengemængde ved at trykke Priserne stedse dybere ned over en stadig fortsat Virkning af ganske tilsvarende Art som den, der efter det nys Fremstillede blev Følgen af den successive Inddragelse af den ekstraordinært forøgede Mængde af Papirspenge. At en saadan stadig og jævn (forholdsvis) Formindskelse af Pengemængden har fundet Sted i de seneste Aar og fremdeles gaar for sig, lader sig uden Vanskelighed godtgjøre, — og det vil ligeledes let kunne paavises, at Virkningerne heraf ifølge Forholdenes egen Natur netop maatte og maa blive en saadan Tilstand, som den, hvorunder vi nu alt i nogle Aar have lidt og fremdeles lide.

Da det vilde føre for vidt her at ville gaa ind paa en detailleret Undersøgelse af Pengemængdens Omfang til forskellige Tider saavel som Omfanget af den aarlige Produktion af Guld og Sølv,*) skulle vi her indskrænke os til at fremhæve de Hovedpunkter, hvorpaa det i denne

*) Jfr. herom dels Will. Scharling: Pengenes synkende Værdi, Kbhvn. 1869, S. 85—170, dels samme Forf.: Gulderlandenes Opdagelse, Kbhvn. 1874, S. 27—36.

Sammenhæng kommer an. Ganske vist ere de hidtil fremkomne Oplysninger om de os her vedkommende Forhold ikke fuldkomment sikre og tildels indbyrdes uoverensstemmende, ligesom de nyeste Undersøgelser over disse Forhold ikke alle ere frie for at være tendentiøse, idet de fremdragne Data benyttes til Støtte for de respektive Forfatteres Anskuelser i Spørgsmaalet om, hvorvidt enkelt eller dobbelt Møntfod bør søges gennemført; men da Forfatterne i denne Henseende netop forfægte modsatte Anskuelser og indbyrdes kritisere hinandens faktiske Data, vil man selv uden dybere gaaende Undersøgelser med temmelig Tryghed kunne betragte visse Data som erkjendt rigtige. Hertil hører det da først og fremmest, at selve Produktionen af Guld, der jo nu spiller Hovedrollen som Møntmetal i saa godt som hele Europa, i de seneste Aar, navnlig omtrent fra 1870, snarest har været aftagende. Tages Aaret 1848 til Udgangspunkt, da kan den i dette Aar i Europa eksisterende Guldmenge formentlig anslaaes til ca. 1,5 Mill. kilogr. (3 Mill. Å), hvoraf Halvdelen antoges at eksistere i Form af Penge, svarende til et Beløb af ca. 100 Mill. £ eller 1800 Mill. Kr. I de ni Aar 1848—56 produceredes nu omtrent ligesaa meget Guld, som der i 1848 eksisterede i Europa, hvoraf falder paa Aarene 1851—56 i aarligt Gjennemsnit ca. 197,000 kilogr. (27 Mill. £ = ca. 487 Mill. Kr.), og i de følgende otte Aar, 1857—64, voxede Produktionen yderligere til ca. 205,000 kilogr. aarl. (28 Mill. £ = 505 Mill. Kr.) aarlig. For Aarene 1865—70 anslaaes Produktionen lidt højere, nemlig til ca. 208,000 kilogr. aarlig (28,4 Mill. £ = 512 Mill. Kr.). De her anførte Tal tør i alt Fald antages i det Væsentlige at angive Produktionens Omfang og Bevægelser, om end de forskellige Angivelser

afvig
lade
Perio
og a
Sølv
har
om,
vigen
neder
1867
dukti
en a
Produ
ved

*) Bl
n

18
18
18

W
18
Fr
3,
aa
sy
de
St
fø
til
(R)

afvige mere eller mindre herfra; Uoverensstemmelserne lade sig allerede af den Grund vanskeligere opklare, at Perioderne vælges forskjelligt af de forskjellige Forfattere og at de hyppigt ikke skjelne bestemt imellem Guld- og Sølv-Produktion.*) At Produktionen af Guld efter 1870 har været aftagende, synes der ikke at kunne være Tvivl om, skjønt Angivelserne ogsaa her ere indbyrdes afvigende og tildels modsigende. *Economist*, der, som det nedenfor vil ses, opgav den samlede Guldproduktion i 1867—71 til 20,21 Mill. £ aarlig, angiver sammesteds Produktionen i 1872—74 til kun 18,71 Mill. £ aarlig; og i en af *Economist* senere reproducet Opgjørelse over Produktionen af Guld i Kalifornien og de forenede Stater ved Prof. Raymond, Minekommissær i Amerika, sank

*) Blandt de forskjellige Angivelser kunne følgende fremhæves som nogle af de, der formentlig frembyde mest Interesse:

Børsen-Halle (Soetbeer?)

Neuman-Spallart

1849—60: 400,000 \bar{u} (ca. 496 Mill. Kr.) 1851—55: ca. 495 Mill. Kr.

1861—65: 388,000 - (- 481 —) 1856—60: - 491 —

1866—70: 414,500 - (- 514 —) 1861—65: - 444 —

1866—70: - 462 —

Economist

1857—61: 22,93 Mill. £ = 415 Mill. Kr.

1862—66: 20,81 — = 371 —

1867—71: 20,21 — = 364 —

Will. P. Blake har beregnet den samlede Guldproduktion i 1848—68 (20 Aar) til 2757 Mill. Dollars eller ca. 507 Mill. Kr. aarlig. Fr. Xeller beregner Guldproduktionen i 1848—66 (19 Aar) til 3,481,000 kilogr., altsaa aarl. ca. 183,000 kilogr. = 455 Mill. Kr. aarlig. At de af *Economist* opgivne Tal vistnok ere for lave, synes at fremgaa deraf, at Bladet selv paa andre Steder angiver den aarlige Produktion af Guld i Kalifornien og de forenede Stater i 1866—70 til lidt over 10 Mill. £ og den aarlige Tilførsel til Storbritannien fra det øvrige Amerika og Australien til ca. 9 Mill. £. Hertil kommer da endnu Produktionen i Europa (Rusland) og Afrika samt Asien.

Gjennemsnitsproduktionen i disse Lande fra 10,07 Mill. £ i 1866—70 til 8,00 Mill. £ i 1871—75. Ifølge Neumann-Spallart udgjorde den aarlige Guldproduktion i 1866—70 ca. 520 Mill. Mk., i 1871—75 ca. 449 Mill. og i 1876 kun 408 Mill. Mk. (henholdsvis ca. 462, 399 og 363 Mill. Kr.). *Economist* derimod angiver i sin Aarsoversigt for 1877 Produktionen i 1876 til samme Beløb som i 1875, og begge lidt større end i de tre foregaaende Aar (ca. $21\frac{1}{4}$ Mill. £).

Selv efter *Economist's* Opgjørelser paa sidstnævnte Sted har dog den samlede Guldproduktion i 1872—76 været en Ubetydelighed mindre end i 1867—71. Men selve det absolute Guldudbytte er i denne Sammenhæng af noget mindre Betydning; Spørgsmaalet er nærmest dette, hvor stor en Del af det aarlige Udbytte der i hvert Tidsrum har været disponibelt til Udmøntning i Europa eller til Forøgelse af Bankernes Metalbeholdning sammesteds. Og vi kunne da, naar det blot tør betragtes som notorisk, at Guldproduktionen i hvert Fald ikke har været større end i de foregaaende Aar, med temmelig Sikkerhed gaa ud fra, at det Beløb, hvorpaa det her kommer os an, nærmest har været aftagende. Vi behøve her næppe at gaa ind paa de vanskelige og omfattende Undersøgelser af, hvor stor en Del af det aarlig producerede Guld der forbruges i Kunstindustrien, hvor stor en Del der gaar tabt ved Slid, Nedgravning, Skibbrud osv., hvor stor en Del der er gaaet til Orienten og endelig hvor meget der er forbleven paa selve Produktionsstederne. Thi med Hensyn til de to første Spørgsmaal kunne vi her trøstigt blive staaende ved den Betragtning, at det kunstindustrielle Forbrug næppe er bleven, i alt Fald væsentlig, ringere i de senest forløbne Aar, og at Tabet ved Slid bliver

absol
Mæng
sende
der h
af Gu
Ifølge
lidelig
har I
Storb
lidt m
Aar;
at der
af det
Sted i
tør sig
maa s
5—6 A
gaaen
langt
forene
Gulde
af uir
retning
samlet
Banker
af ove
gaaen
at Eur
ning e
sidste
M
har E

absolut taget stedse større, jo større den eksisterende Mængde er, hvorpaa der slides. Og hvad angaar Forsendelserne til Orienten, er det navnlig Sølvforsendelserne, der her spille en væsentlig Rolle, medens Forsendelserne af Guld have en forholdsvis mere underordnet Betydning. Ifølge *Economist's* Angivelser, der vistnok ere saa paa-
 lidelige, som slige Angivelser overhovedet kunne være, har Forsendelsen af Guld til Ægypten og Orienten fra Storbritannien og Middelhavslandene ganske vist været lidt mindre i 1870—76 end i de nærmest foregaaende Aar; men Forskjellen er saa forsvindende (ca. 480,000 £), at den Intet har at betyde og i ethvert Fald langt opvejes af det større Forbrug af Guld, som samtidig har fundet Sted i Australien (1,2 Mill. £). Men medens det saaledes tør siges, at det samlede Fradrag fra Produktionen, som maa ske af Hensyn til de her berørte Forhold, i de sidste 5—6 Aar mindst har været lige saa stort, som i de forudgaaende Aar, er det notorisk, at Amerika har beholdt et langt større Beløb end tidligere. Thi fra 1873 have de forenede Stater maattet berede sig paa at gjenoptage en Guld-cirkulation istedenfor den hidtil benyttede Cirkulation af uindløselige Papirspenge, og ifølge de seneste Efterretninger har Regeringen indtil Udgangen af 1878 opsamlet en Guldbeholdning af over 20 Mill. £, medens Bankerne alt i 1876 angives at have været i Besiddelse af over 30 Mill. £, som var opsamlet i de nærmest forudgaaende Aar. Det tør saaledes med Bestemthed paastaas, at Europas Forsyning med Guld til Møntbrug (Udmøntning eller Ophobning i Bankerne) har været ringere i de sidste 5—6 Aar end i den forudgaaende Tid.

Men medens Forsyningen saaledes har været aftagende, har Efterspørgselen efter Guld til samme Tid

været stærkt tiltagende. Selv under aldeles normale og rolige Forhold kræver en jævnt voxende Befolkning og en stadigt tiltagende Udvikling af Produktion og Omsætning en jævn, om ikke just ganske tilsvarende, Forøgelse af Omsætningsmidlerne, dersom Værdierne skulle kunne holde sig nogenlunde konstante. Ganske vist ville Kreditmidler for en Del kunne udføre denne Tjeneste, men dog kun for en Del; skal Krediten ikke tilsidst svæve i Luften og være udsat for helt at styrte sammen ved den mindste Rystelse, maa den opbygges paa et solidt Underlag af kontante Penge, og det Samme gjælder om de successive Udvidelser af Krediten. Til Belysning af disse Forhold vil det være tilstrækkeligt at anføre følgende klare og træffende Udtalelse derom af E. de Laveleye:*) «I Occidenten, derunder indbefattet Amerika, forøges Befolkningen hvert Aar med mere end 5 Mill. Mennesker.**) Den Møntmængde, som der cirkulerer, overstiger i Gjennemsnit 40 frcs. (28,8 Kr.) pr. Ind. De amerikanske Statistikere beregne den til 50 fr.; i England er den mere end 90 frcs. (3 £ 12 sh.) og i Frankrig 160 fr. Lad os tage et Minimum: 30 fr.***) For de 5 Mill. Indb., hvormed den eksisterende Befolkning hvert Aar tiltager, bliver det et Beløb af 150 Mill. frcs. (= 6 Mill. £), hvormed Møntmængden aarlig maa forøges. Dette forudsætter endda,

*) L'or et l'argent. *Revue des deux Mondes* f. 15. Aug. 1878.

**) Dette er lidt højt regnet; i den Del af de her omhandlede Lande, i hvilke en egentlig Møntcirkulation findes, kan Befolkningen næppe anslaaes stort højere end til 300 Mill. Mennesker.

***) De ved den danske Møntreform udmøntede Beløb udgjorde omtr. 22 Kr. = 30,8 fr. pr. Ind. (deraf dog kun 11,8 Kr. = 16 fr. i Guld). I Tyskland er der nu udmøntet over 2 Milliarder Mk. eller henved 50 Mk. = 61,7 frcs. pr. Ind., deraf henved 1700 Mill. i Guld eller ca. 40 Mk. = 49,4 fr. pr. Ind.).

at Or
men
Hande
udenla
tiltage
277,
Econo
Værdi
arder
gjør
er vox
det D
blive l
enorm
det d
altsaa
sætnin
kosmo
udkræ
af Arl
«
Øjne.
Balkan
Kasser
holde
vil hav
govina
tale i
andet
atter l
har pa
træde

at Omsætningens Krav forbliver forholdsvis uforandret; men de stige i Virkeligheden betydeligt som Følge af Handelens uhørte Udvikling. I de sidste 20 Aar er den udenlandske Omsætning, som alene lader sig konstatere, tiltaget i England med 97 pCt., i Frankrig 164, i Belgien 277, i Rusland 269, i Østrig 215 og i Italien 591 pCt. *Economiste français*, hvorfra disse Tal ere laante, anslaar Værdien af hele Verdens Udenrigs-Omsætning til 30 Milliarder frcs. i 1852 og til 77 Milliarder i 1872, hvad der gjør en samlet Forøgelse af 140 pCt. Europas Handel er voxet til det Tredobbelte, hele Verdens til mere end det Dobbelte, og Intet tyder paa, at denne Bevægelse vil blive langsommere. Ganske vist afgjøres næsten alle disse enorme Omsætninger ved Vexler; men for en Del sker det dog ved Forsendelser af ædelt Metal, — der behøves altsaa stadig mere heraf, eftersom den internationale Omsætning udvikles yderligere. Kapitalen, der er bleven kosmopolitisk, søger Anbringelser i Udlandet, og dertil udkræves næsten altid en Del rede Penge til Udbetaling af Arbejdsløn.

«Lad os betragte, hvad der foregaar lige for vore Øjne. Rusland har efterladt en god Del af sit Guld paa Balkan-Halvøen og i Rumænien. For at fylde sine tomme Kasser vil det være nødsaget til i flere Aar selv at beholde hele Udbyttet af Urals Guldproduktion. Hvis Østrig vil have Veje, Broer og Jernbaner i Bosnien og Hercegovina og fuldende Banen lige til Salonichi, maa det betale i rede Penge. England vil det ene Aar efter det andet anvende 30 til 40 Mill. frcs. paa Cypern, og det er atter her Mønt, der vil behøves. Som Mr. Cliffe Leslie har paavist, afgjøres i de Lande, som lidt efter lidt indtræde i Occidentens økonomiske Bevægelse, Ombytninger

og Erlæggelsen af Præstationer ikke mere in natura, men med Penge, og derved stige efterhaanden Priserne der og komme i Niveau med Priserne i de mere fremskredne Lande. Denne Forandring er efterhaanden foregaaet og fortsætter sig tildels endnu i dette Øjeblik i Sverige, Norge, Rusland, Ungarn, Spanien, Italien og Tyrkiet. Men naar Priserne stige i disse Lande, kræve de flere Penge til at afgjøre den samme Mængde Omsætninger.

«De, som ville reducere den samlede Pengemængde ved at uddrive Sølv af Cirkulationen,*) paastaa, at man mere og mere anvender Kreditmidler, og at man følgelig ikke derfor behøver mere Metal. Det er ganske sandt, at man betjener sig mere af Krediten; men al denne Kredit har til syvende og sidst en metallisk Basis. Denne Basis udvides nu ikke i samme Forhold som det Stillads, den bærer; men udvides maa den dog. Vil man have et uigjendriveligt Bevis herfor? Intetsteds har man drevet Brugen af Kreditmidler videre end i England. For kun at anføre ét Tal: Afgjørelserne ved Hjælp af Cheks have mere end fordoblet sig, fra 60 Milliarder (frcs.) ere de stegne til 130 Milliarder. Mr. Bagehot blev ikke træt af at gjentage, at England var gaaet altfor langt ad denne Vej og at dets Metalforraad var utilstrækkeligt; imidlertid er dette Metalforraad i de sidste tredive Aar bleven mere end fordoblet: i 1871 anslog man det til 50 Mill. £ og i 1874 til 120 Mill., hvad der giver en aarlig Forøgelse af $2\frac{1}{3}$ Mill. £.»

Men medens saaledes selv under aldeles normale Forhold en Opretholdelse af de bestaaende Prisforhold kræver

*) Artiklen i sin Helhed er nærmest et Indlæg imod den rene Guld-fods almindelige Gjennemførelse og særlig i Frankrig og Amerika. De her fremsatte Betragtninger have i hvert Fald deres selvstændige Værd.

en ja
vel e
særlig
tilbag
borte
tidlig
Tider
tagen
Penge
Rækk
5—6
skræn
sætnin
Penge

*) Ife
in
hv
fø

18
18
18
18
18
18
18
18
18

For
lan
at

en jævn og stadig Forøgelse af Møntcirkulationen, der vel endog maa være forholdsvis stigende, gjælder det særlig, at paa en Tid, hvor Krediten netop trækker sig tilbage, fordi Tilliden er stærkt rystet eller endog helt borte, maa kontante Penge i stort Omfang træde i de tidligere benyttede Kreditmidlers Sted, og paa saadanne Tider kræves der endog til Besørgelsen af en stærkt af- tagende Omsætning en betydeligt større Mængde kontante Penge — Noget, der er tilstrækkeligt konstateret i en Række af Kriser. Og en saadan Tid har netop de sidste 5—6 Aar været; Kreditmidlerne ere blevne stærkt ind- skrænkede, ganske sikkert i højere Grad end selve Om- sætningen, og følgelig har man haft mere Brug for rede Penge og efterspurgt dem stærkere.*)

*) Ifølge *Economist* (Commercial History of 1877) var Beløbet af indenlandske Vexler, der cirkulerede i Storbritannien i Løbet af hvert Finantsaar, saa vel som af Vexler, der samtidig eksisterede, følgende:

	Stemplede i Finantsaaret.	Exist. samtidig.	Beløb af udenl. V. (stemplede i Løbet af et Finantsaar)
1867—70 . . .	606 Mill. £	187 Mill. £	537 Mill. £
1870—71 . . .	677 —	210 —	587 —
1871—72 . . .	699 —	216 —	670 —
1872—73 . . .	785 —	244 —	768 —
1873—74 . . .	807 —	251 —	790 —
1874—75 . . .	748 —	232 —	721 —
1875—76 . . .	711 —	219 —	673 —
1876—77 . . .	636 —	196 —	609 —

Det er vistnok tvivlsomt, om Omsætningen er aftagen i samme Forhold (over 21 pCt. i Forhold til 1873—74); for den uden- landske Omsætnings Vedkommende synes det i alt Fald næppe at være Tilfældet, som følgende Tal ville vise:

Udenlandsk Omsætn.	do. Vexelbeløb
1873: 682 Mill. £	1873—74: 790 Mill. £
1874: 668 —	1874—75: 721 —
1875: 655 —	1875—76: 673 —
1876: 632 —	1876—77: 609 —
1873—76: ÷ 7,3 pCt.	÷ 23 pCt.

Selv bortset herfra er det nu imidlertid tilstrækkelig bekendt, at der i de sidste 6—8 Aar er opkommen en ganske ny og meget betydelig Efterspørgsel særlig efter Guld. Tyskland, Danmark, Sverige og Norge have i dette Tidsrum ombyttet deres Sølvcirkulation med Guld, og de hertil medgaaede Beløb have været meget betydelige. I Tyskland navnlig er der nu bleven udmøntet 16 à 1700 Mill. Mk. i Guld, og om en Del af dette Beløb end fra først af er tagen fra Frankrig, har dette Land efterhaanden igjen draget det Beløb af Guld til sig, som det havde maattet skille sig ved, og Tysklands Forbrug af Guld til Udmøntning har saaledes for den langt overvejende Del — en Del er kun Ommøntning af ældre tyske Guldmonter — været en helt ny Efterspørgsel af særdeles betydeligt Omfang. Men ved Siden af, at de nævnte Lande definitivt ere gaaede over til Guldoden, har der i Landene med dobbelt Møntfod været en stedse stærkere fremtrædende Tendents til at lade Guldmonter træde istedenfor Sølv, som har ført til stadig forøgede Udmøntninger af Guld.*) Dette gjælder særlig om den latinske Møntunion (Frankrig, Belgien, Schweiz, Italien og Grækenland), men den samme Tendents har vist sig i andre Lande. I Holland har man gjentagne Gange i de senere Aar forbudt Udmøntning af Sølv, og i Spanien er den ligeledes bleven forbudt for Private, samtidig med at et Dekret af 20. Aug. 1876 har erklæret det for Regeringens Hensigt, naar den tilstrækkelige Mængde Guld først var tilstede, at indskrænke Brugen af Sølvmonter til

*) Medens Frankrig saaledes i 1872—73 slet ikke udmøntede Guld, men 465 Mill. frs. i Sølv, udmøntede det i 1874—76 570 Mill. fr. i Guld imod 333 Mill. i Sølv. Af Metalbeholdningen i Banque de France var d. 28. Juli 1878 de 1182 Mill. fr. Guld, 984 Mill. Sølv.

Betali
komm
uindle
sig fo
naar
Sedle
søges
den k
67 Mil
imod
karakt
hvor
til det
for de
Tidsp
notere
dem s
Guld.
gjerin
at for
gjæld,
og Ru
D
foran)
har m
stedfin
slutte
Udpræ
Dollar
Brug i
til Ski
Kongre

Betalinger af ringere Beløb (indtil 150 Pesetas). Dertil kommer, at selv de Lande, der have en Cirkulation af uindløselige Papirspenge, i de senere Aar have bestræbt sig for at samle et Metalforraad, hvormed man i sin Tid, naar man først fik inddraget en Del af de altfor talrige Sedler, kunde gjøre Resten indløselig. Og dette Forraad søges mere og mere tilvejebragt af Guld. Saaledes havde den kejserlige Bank i St. Petersburg, der i 1856 havde 67 Mill. Rubler i Guld imod 45 Mill. i Sølv, i 1874 derimod 174 Mill. R. i Guld imod 23 Mill. i Sølv. Særlig karakteristisk er det i saa Henseende, at man i Østrig, hvor man i en lang Aarrække med Længsel har set hen til det Tidspunkt, da Papirspengene stode pari med Sølv, for derefter at kunne gjøre dem indløselige, nu, da dette Tidspunkt omsider er kommen (Sptbr. 1878), og de endog noteres over pari i Forhold til Sølv, fremdeles betragter dem som deprecierede, fordi de noteres ca. 15 pCt. under Guld. Ja, det er endog bleven en Spekulation, som Regeringen ved særlige Foranstaltninger har maattet søge at forhindre, at lade Sølv udmønte for at tjene den Opgjæld, som Sedlerne nu give imod Sølv. Baade i Østrig og Rusland opkræves nu Tolden i Guld.

Det er den samme Bevægelse, som gjenfindes (jfr. foran) i Nordamerika, og der er næppe Tvivl om, at den har medvirket en Del til at fremkalde den ogsaa der stedfindende Prisreduktion. Ved Lov 12. Febr. 1873 besluttedes det at søge Betalingerne gjenoptagne i Guld; Udprægningen af Sølv-Femdollars-Stykker blev forbudt og Dollar'en skulde kun udmøntes som «trade-dollar» til Brug i den asiatiske Handel; Sølvet blev herved reduceret til Skillemønt og $\frac{1}{2}$ Dollar den største Sølv mønt. Ved Kongres-Akt af 14. Jan. 1876 besluttedes det, at Mønt og

indløselige Banksedler skulde være de eneste lovlige Betalingsmidler fra 1. Jan. 1879. Den saakaldte «Bland Bill» fastslog vel senere en dobbelt Møntfod og gjenindførte Udmøntningen af Sølvdollars; men det synes, som om det ikke i Praxis vil gaa saa let at gjenindføre «the dollar of the fathers.» I Slutningen af forrige Aar have saaledes New-Yorks «forenede Banker» afsluttet en Overenskomst med Finantsministeren, hvorefter de fra 1ste Jan. d. A. vilde nægte at modtage Guldmønt som «special deposits» og kun modtage dem som «lovlig Mønt», men derimod kun modtage Sølvdollars som «special deposits», der skulle opbevares og tilbagegives som ethvert andet særligt Depositum, hvorhos de i clearinghouse ville afgjøre Betalingerne enten med Guld eller med Statens Pengesedler («legal tender notes») og kun anvende Sølv i smaa Betalinger (under 50 Dollars). Finantsministeren har paa sin Side forpligtet sig til at begrænse Udmøntningen af Sølv til det lovlige Minimum og søge at skaffe Plads for det ved at inddrage de smaa Sedler (paa mindre end 5 Dollars) i et Beløb af ca. 50 Mill. Dollars. Det synes herefter, at Guld dog vil blive den egentlige Hovedmønt. I ethvert Fald have Bestræbelserne for at kunne gjenoptage Møntbetaling d. 1ste Jan. d. A. — som sket er — og bringe Guldpræmien paa «greenbacks» til at forsvinde — hvad der ligeledes er sket i de sidste Dage af 1878, da greenbacks for første Gang efter 16 Aars Forløb noteredes lig med Guld — ført til, at man paa den ene Side har søgt at formindske Beløbet af Papirpenge,*) paa den anden

*) Ifølge Neumann-Spallart er Beløbet af Statssedler sunket fra ca. 434 Mill. Dollars i 1874 til ca. 374 Mill. Doll. i 1877, medens samtidig Beløbet af Banknoter er sunket fra ca. 342 til ca. 317 Mill. Doll.

Side a
kamme
gangen
omtrent
sidste
bleven
A
og For
saa me
iske A
Sikkerl
Forbru
som il
tion o
Eftersp
bleven
omsid
aarlige
serveb
nye, C
i de s
lige Pr
fra de
Aar e
Guldet
og de
ere la
sidste
Stigni
dybe
nogen
navnli

Side at ophobe et betydeligt Guldforraad saavel i Skatkammeret som i Bankerne. Skatkammeret havde ved Udgangen af 1878 et Forraad af over 140 Mill. Dollars, hvoraf omtrent de 80 Mill. vare tilvejebragte i Løbet af de tre sidste Aar, og mindst et lignende Beløb synes at være bleven ophobet i Bankerne, som foran berørt.

Af de her fremhævede Data vedrørende Produktionen og Forbruget af Guld vil det Resultat, selv om man nok saa meget tager Usikkerheden af de paagjældende statistiske Angivelser eller Beregninger med i Betragtning, med Sikkerhed fremgaa, at der i de sidste Aar har været et Forbrug af og dermed følgende Efterspørgsel efter Guld, som ikke har kunnet tilfredsstilles af den aarlige Produktion og i ethvert Tilfælde har været langt betydeligere end Efterspørgselen i tidligere Aar, uden at Produktionen er bleven større, end den da var. *Economist* er da ogsaa omsider (28. Decbr. 1878) kommen til det Resultat, at det aarlige Forbrug af Guld til de nye Udmøntninger og Reservebeholdninger i Tyskland og Amerika med flere mindre, nye, Guldfødslande saa vel som af Guld i Kunstindustrien i de sidste syv Aar i Gjennemsnit har oversteget den aarlige Produktion med ca. $1\frac{3}{5}$ Mill. £, der har maattet tages fra de ældre Guldfødslande, hvis Guldmenge saaledes Aar efter Aar er bleven formindsket med dette Beløb. At Guldets Værdi herved har maattet stige, er indlysende, og det notoriske Fald i en-gros-Priserne — Detailpriserne ere langt fra gaaede ned i et tilsvarende Forhold — i de sidste 2—3 Aar bekræfter dette. At Prisfaldet skyldes en Stigning i Guldets Værdi, fremgaar ogsaa deraf, at Sølvets dybe Værdi-Fald i Forhold til Guld ikke har medført nogen Stigning i Priserne i Sølvfødslandene, saaledes navnlig Indien. Det er kun i Forhold til Guld, ikke i

Forhold til andre Omsætningsgjenstande, at Sølv et er sunken i Værdi — og det er det Samme som, at det er Guldets Værdi, der er stegen.

Her have vi da fundet en Faktor, som tilfulde forklarer den i de sidste Aar fremkomne og endnu tilstedeværende økonomiske Tilstand: den forholdsvis aftagende Pengemængde. Ganske vist gives der mange Økonomer, som mene, at det aldeles intet har at sige, om Pengemængden er større eller mindre, og at dette blot medfører, at man regner med andre Tal. Det Urigtige i denne Formening have vi tidligere søgt at paavise i Afhandlingen om «Guldlandenes Opdagelse». Det er der eftervist, at det ganske vist er en Sag af underordnet Betydning, om man til én Tid har en forholdsvis dobbelt saa stor Pengemængde i Omleeb som til en anden, naar man sammenligner de to bestemte Tidspunkter med hinanden; men at det derimod har en meget betydelig Indflydelse paa Udviklingen i et vist Tidsrum, om Pengemængden i dette er i Tilvæxt eller Aftagen. Som i nævnte Afhandling nærmere udviklet og eftervist i det Enkelte, vil paa et Tidspunkt, da Betingelser for et Opsving ere tilstede, disse Betingelser blive langt virksommere, naar samtidig en Forøgelse af Pengemængden finder Sted, og en saadan vil i ethvert Tilfælde netop ved den suksessivt og langsomt foregaaende Prisstigning virke ansporende og oplivende paa Industri og Omsætning. Dette er godtgjort ved en nøjere Redegjørelse for den økonomiske Udvikling i Aarene 1850—56, Perioden efter «Guldlandenes» Opdagelse, og det er samtidig antydnet, at de modsatte Følger vilde indtræde, «dersom der nu skulde indtræde en lignende Tilbagegang i Guldproduktionen, som den i indeværende Aarhundredes Begyndelse

indtra
i Opf
nærme
tagen
føre n
mener
ledes
A
lig Gu
Værdi
er alt
Aar, e
en rin
som a
at dis
kalde
har v
noget
Spørg
det k
1874
de vig
Bevis
Rigtig
anføre
(en g
daglig

*) Di
Sil
Ko
Al
fo

indtraadte i Selvejproduktionen.» Dette er hurtigere gaaet i Opfyldelse, end det dengang kunde ventes, og en nærmere Paavisning af de Følger, som en suksessiv Aftagen af Pengemængden efter Sagens egen Natur maa føre med sig, vil vise, at dette netop er alle de Fænomener, som karakterisere den nærværende Tilstand, saaledes som den har udviklet sig i de sidste Aar.

At en forholdsvis aftagende og i sig selv utilstrækkelig Guldproduktion maa føre til en Stigning i Guldets Værdi, der er enstydig med et almindeligt Prisfald, er alt fremhævet. At et saadant har fundet Sted i de sidste Aar, er notorisk; vel have Konsumenterne tildels kun i en ringe Grad mærket dette, idet Priserne i Detailhandelen, som alt berørt, langt fra have fulgt en-gros-Priserne; men at disse saa gennemgaaende ere dalede, at Prisfaldet maa kaldes almindeligt, er sikkert nok. Hvor stort Prisfaldet har været, kan omtvistes, især da det vistnok stiller sig noget forskelligt i de forskellige Lande; men dette Spørgsmaal er i hvert Fald her af underordnet Betydning; det kommer os her kun an paa at konstatere, at der fra 1874 til 1878 har været en stadig Dalen i Priserne paa de vigtigste Omsætningsgjenstande. Kun som et enkelt Bevis herfor, men uden at ville hævde de anførte Tals Rigtighed som Maalestok for det almindelige Prisfald, anføre vi, at ifølge *Economist* har Gjennemsnitsprisen (en gros) paa 22 «ledende» Artikler, mest af almindelig daglig Brug,*) i England bevæget sig saaledes:

*) Disse ere: Kaffe, Sukker, The, Tobak, Hvede, Kjød, Bomuld, Silke, Hør og Hamp, Uld, Indigo, Olie, Tømmer, Talg, Læder, Kobber, Jern, Bly, Tin, Træld, Bomuldsgarn og Bomuldstøj. Alle de nævnte Artikler ere regnede lige uden Hensyn til deres forskellige Betydning for Markedet og Omsætningen.

1872	129
1873	134
1874	131
1875	126
1876	123
1877	123
1878	116
Decbr. 1878	104

Med alt Forbehold af andre Prisforhold i andre Lande eller for andre, her ikke medtagne, Omsætningsgjenstande, er denne Opgjørelse et sikkert Bevis for, at der paa et af de betydeligste Verdensmarkeder fra 1873—77 har fundet en stadig jævnt nedadgaaende Prisbevægelse Sted, som i 1878 synes at have antaget et betydeligere Omfang, naturligvis fordi der nu er fremkommen et rigeligere Udbud af de fleste vigtigere Omsætningsgjenstande. En saadan Bevægelse peger bestemt og afgjørende paa et sig udviklende Misforhold imellem Omløbsmidlerne og Omsætningsgjenstandene og er paa én Gang et Vidnesbyrd om og et Udtryk for Guldets stigende Værdi.

En saadan jævn og stadig, om end i sig selv ubetydelig, almindelig Dalen i Priserne fører nu ganske naturlig til det første af de Fænomener, som karakterisere den bestaaende Tilstand, den fuldstændige Mangel paa Spekulationslyst i Handelen, som yttre sig i, at der kun sker Opkøb til det daglige Forbrug — hvad der ofte anføres som Grund til, at Priserne ikke ville hæve sig, men i Virkeligheden tvært imod netop er den naturlige Følge heraf. Thi, som alt foran berørt, er Intet saa ubetinget dræbende for al Spekulationshandel som en sikker Udsigt til eller dog en subjektiv Forvisning om, at Priserne om nogen Tid ville stille sig lavere endnu. *) Ganske vist

*) Jfr. følgende Udtalelse i Febr. d. A. i det norske «Morgenblad»: «Konjunkturerne for Trælasthandelen ere vanskeligere end nogen-

er ikk
skaaren
en par
der sk
betydel
eller d
stille e
sikker
over d
vil næ
Modvæ
spørgs
En be
sorter
vil ner
videlse
Tjenes
de fre
hverke
skikke
handle
klaring
frem M
m. m.
skrænk
bedre
ophøre

sine
lave
saa
for
skil
Nation

er ikke herved al Mulighed for Spekulationsopkjøb af-
skaaren; men de ville under saadanne Forhold altid faa
en partiel Karakter og et begrændset Omfang. Dersom
der skulde indtræde en Standsning i Tilførselen eller en
betydelig Formindskelse af Produktionen af en enkelt Vare,
eller dersom særlige Forhold — t. Ex. Udbrud af en Krig —
stille en stærkt stigende Efterspørgsel efter visse Varer i
sikker Udsigt, vil Spekulationen ganske bestemt kaste sig
over disse og deres Pris stige; men denne Prisstigning
vil næppe brede sig i videre Kredse og hurtig finde sin
Modvægt i den samme ledsagende Formindskelse af Efter-
spørgselen efter andre Gjenstande, hvis Pris vil synke.
En betydeligere Prisstigning efter nogle vigtige Vare-
sorter uden en omtrent tilsvarende Prisnedgang for andre
vil nemlig i saa Fald ikke kunne indtræde uden en Ud-
videlse af de Kreditmidler, der benyttes i Omsætningens
Tjeneste. Men et saadant Opsving af Krediten er under
de frembævede Omstændigheder lidet sandsynlig, da
hverken en daarlig Høst eller en truende Krig ere særlig
skikkede til at befæste Tilliden. Derimod er den her om-
handlede Prisbevægelse i sin Helhed en tilstrækkelig For-
klaring af, at den fra først af ved andre Forhold — lige-
frem Misbrug af Krediten, Overspekulation, Bedragerier
m. m. — fremkaldte Mistillid og den derpaa grundede Ind-
skrænkning i Kreditens Anvendelse ikke kan afløses af
bedre Tilstande og, selv om hine Forhold efterhaanden
ophøre, give Plads for en Gjenopvaagnen af Krediten.

sinde. . . . Kjøberne ere bange for, at Priserne skulle gaa endnu
lavere; de ere ængstelige for, at det skal gjentage sig, hvad man
saa ifjor, at den Handel, som blev afsluttet den ene Dag, var
for dyr Dagen efter. Under disse Forhold have flere af vore Af-
skibere trukket alle Tilbud tilbage.*

Thi for en meget stor Del gives Kredit jo netop til Handlende i den Forventning, at de ved at realisere de Varer, til hvis Kjøb de behøve Kreditens Hjælp, ville komme i Besiddelse af de fornødne Midler til at dække deres Forpligtelser. Men hvor Udsigten hertil er usikker, hvor tilmed deres hele Stilling er noget prekær paa Grund af Tidsforholdene, tilstaas Kredit kun i ringere Omfang og imod mere betryggende Garantier, end der ellers kræves. Man vil saaledes fra forskellige Synspunkter finde en tilstrækkelig Forklaring af de Fænomener, som for Tiden særlig karakterisere Handelsforholdene, i den ved Guldets stigende Værdi fremkaldte Forrykkelse af tidligere Prisforhold.

Men ogsaa den paa Industriens Omraade stedfindende Forretningsløshed og dermed følgende Arbejdsløshed finder sin naturlige Forklaring herved. Under nedadgaaende Konjunkturer bliver baade Haandværkerens og særlig Fabrikantens Stilling altid vanskelig, fordi hans Produktionsomkostninger ikke formindskes i samme Forhold, som Prisen daler paa hans Frembringelser. Allerede den Omstændighed, at der jo altid هنگaar nogen, kortere eller længere, Tid, inden de færdige Varer kunne blive afsatte — og dette da især, naar Handelen gaar trent, — bevirker let under dalende Priser et Misforhold: Varerne maa sælges til lavere Priser, end man troede at kunne forudsætte under Produktionen — lavere end de, under hvilke man har arbejdet. Efterhaanden naaer Prisnedgangen vel ogsaa Raastofferne; men disse repræsentere jo kun en Del, ofte kun en ringere Del af Produktionsomkostningerne. For at tilvejebringe Balance imellem disse og Varepriserne maa Fabrikanterne da søge at faa Arbejdslønnen nedsat, — og dette vil saa meget lettere

kunne
holder
vel en
uguns
saaled
Jernin
brikan
hvad
med d
Produ
brikati
Kapita
bliver
udgaa
1871—
tydelig
kaldt
Udvide
til en
ligere,
ikke s
for ved
ved O
Sagen
denne
Men i
ved H
dertil
Falliter
efter d
gjøre s
tioner,

kunne ske, som allerede den vanskeligere Afsætning indeholder en Opfordring til at formindske Produktionen eller vel endog tvinger Adskillige af dem, der arbejde under ugunstigere Forhold, til helt at standse deres Virksomhed, saaledes som vi alt foran have set det blive Tilfældet paa Jernindustriens Omraade. Men selv om det lykkes Fabrikanterne at fremtvinge en Nedsættelse af Arbejdslønnen, hvad der hyppigt kun vil ske igjennem Striker, er dermed dog ingenlunde naaet til den fornødne Reduktion af Produktionsomkostningerne. I de fleste betydeligere Fabrikationer udgjør Forrentningen af den faste Kapital en meget væsentlig Del af disse — og den forbliver uforandret. Hvor nu netop en umiddelbart forudgaaende Prisstigning, saaledes som Tilfældet var i 1871—73, har tilskyndet mange Fabrikanter til en betydelig Udvidelse af deres Bygninger og Materiel og fremkaldt en Del, mest storartede, nye Anlæg, og disse nye Udvidelser eller Anlæg saaledes ere blevne tilvejebragte til en særlig høj Pris, bliver Stillingen saa meget vanskeligere, og en stor Del af de nye Foretagender kunne slet ikke svare Regning. Dersom de nu endda ere skabte for vedkommende Fabrikants egen Regning, tilvejebragte ved Omdannelse af Kapital, han selv har opsparet, er Sagen endda ikke saa farlig: han faar blot intet Udbytte af denne Kapital og den er altsaa saa godt som kastet bort. Men i de allerfleste Tilfælde ere disse Udvidelser skete ved Hjælp af laant Kapital, som skal forrentes — og dertil vil Fabrikanten hyppig ikke se sig istand. Talrige Falliter blive Følgen heraf, og Krediten lider det ene Stød efter det andet. At de samme Forhold efterhaanden maa gjøre sig gjældende i Landbruget og tilsvarende Produktioner, er klart; men den Forskjel, disse frembyde fra

Fabrikindustrien, idet der i dem ikke er Tale om et saadant bestemt Forhold imellem Udbytte og Produktionsomkostninger som her, men Udbyttet derimod er højest variabelt i de enkelte Aar, saa at der kun kan være Tale om, at det for flere Aar gennemsnitlige Udbytte maa staa i et vist Forhold til Produktionsomkostningerne, medføre, at den almindelige Prisbevægelse her fremkommer mere tilsløret, og at dens Virkninger derfor ogsaa langsommere gjøre sig gjældende. I de nærmest forudgaaende Aar har en mere eller mindre mangelfuld Høst til Trods for den alt da begyndende almindelige Prisnedgang tildels holdt Priserne oppe paa Landbrugets Frembringelser. Først i Aar, da der næsten overalt har været en rig Høst, har Prisfaldet ogsaa gjort sig gjældende overfor en Del af Landbrugets Produkter. Da dette imidlertid, som fremhævet, maa være belavet paa at udholde endog en Række af mindre gode Aar, ville Følgerne næppe spores saa umiddelbart og intensivt som i Fabrikindustrien eller Bjergværksdriften. Paa den anden Side er det imidlertid en Selvfølge, at Landbruget, som alt er noget svækket ved et Par mindre gode Høstaar, vil faa store Vanskeligheder at kjæmpe med, naar det fremdeles viser sig, at ikke blot god Høst er ledsaget af lave Priser, men at disse endog selv i mindre gode Aar ville blive staaende eller dog ikke gaa op til, hvad de tidligere have været.

Naar vi saaledes betragte den nærværende økonomiske Tilstand som væsentlig begrundet i en utilstrækkelig Guldproduktion, der i de sidste Aar har bevirket en stadig almindelig Prisnedgang, vil det være klart, at vi kun kunne vente en sand og varig Bedring af de nærværende Tilstande, naar denne formentlige Hovedaarsag dertil falder bort. Ganske vist ville forskjellige af de tidligere

berør
seen
Udeh
ved
Misti
midle
tione
Men
Samr
telse
Omsa
ling.
noge
tilste
sentli

er te
være
end
Saa s
Fund
hurtig
Tider
høves
Det
Gulde
spørg
Beko
væren
Land
denne
har m

berørte Forhold kunne øve nogen Indflydelse i saa Henseende; en definitiv Fred i Orienten vil saaledes ligesom Udeblivelsen af nye Afsløringer af Svindel og Bedrageri ved at fjerne den nuværende Følelse af Usikkerhed og Mistillid styrke Krediten og derved bidrage til, at Kreditmidler atter i forøget Omfang kunne benyttes i Cirkulationens Tjeneste og for en Del erstatte kontante Penge. Men alt Sligt vil dog være af underordnet Betydning i Sammenligning med den Indflydelse, som en Gjenoprettelse af Balancen imellem Omløbsmidlernes Mængde og Omsætningens Krav vil øve paa den økonomiske Udvikling. Hovedspørgsmaalet bliver altsaa, hvorvidt der er nogen Udsigt til, at en saadan Balance snart vil komme tilstede, — thi heraf ville Udsigterne til en Bedring væsentlig afhænge.

Det kunde da ved første Øjekast synes, at Stillingen er temmelig trøstesløs, idet der næsten ikke synes at være anden Udvej af den nærværende økonomiske Misère end den altid rent tilfældige Opdagelse af nye Guldlejer. Saa sikkert det nu end tør forudsættes, at et saadant Fund, et nyt Kalifornien, i Øjeblikket vilde være det, der hurtigst og grundigst vilde raade Bod paa de daarlige Tider, saa tør det dog antages, at der ikke nødvendig behøves noget Saadant, for at der skal indtræde en Bedring. Det maa fastholdes, at Hovedgrunden til Stigningen i Guldets Værdi er den, at de nye, ekstraordinære Efterspørgseler derefter kun have kunnet tilfredsstilles paa Bekostning af den i de ældre Guldlandslande alt for Haanden værende Guldbeholdning. Efter at der herved i disse Lande er tilvejebragt et nyt Pris-Niveau, baseret paa denne Guldets forandrede Værdi, — der selvfølgelig ogsaa har maattet gjøre sig gjældende i de Lande, hvor det først

nu er bleven Prismaaler —, vil en ny Balance i Omsætningsforholdene kunne tilvejebringes paa dette Grundlag, saasnart den hidtil stedfindende Forstyrrelse af den tidligere Balance hører op. Der er i og for sig ingen Grund til, at Priserne skulde vedblive at dale i det Uendelige; de lavere Priser medføre i sig selv den nødvendige Kur herimod, idet de bevirke, at en ringere Guldmenge nu vejer op imod en saa meget større Varemængde. Der kræves altsaa ikke nu en saadan ekstraordinær Guldtilførsel, der kunde erstatte den lidte Afgang i de ældre Guldforlande og bringe Guldbeholdningen i de nye op i samme Forhold; der kræves kun, at den nu forhaandenværende Guldmenge opretholdes og at den aarlige Produktion derefter er tilstrækkelig til at give den den jævne Forøgelse, som den voxende Befolkning og den tiltagende økonomiske Udvikling, efter hvad der ovenfor er bleven paavist, gjøre nødvendig. Spørgsmaalet bliver derfor først og fremmest dette, om den ekstraordinære Efterspørgsel kan betragtes som ophørt og om i saa Fald den aarlige Guldforsyning vil være tilstrækkelig. Det Sidste tør man sikkert antage; det er altsaa nærmest kun det Første, det gjælder om at faa Klarhed over. Det maa i saa Henseende da fremhæves, at ligesom jo den skandinaviske Møntreform alt helt er tilendebragt, saaledes maa den store Ophoben af Guld i Tyskland, Frankrig og Nordamerika nu antages i alt Fald at nærme sig sin Ende. Hvor stort det Beløb af Sølvmønt er, der endnu cirkulerer i Tyskland og skal afløses af Guld, er vel ikke godt at vide; men efter de hidtil fremkomne Angivelser og Beregninger synes det i hvert Fald næppe at kunne overstige ca. 200 Mill. Mk. (10 Mill. £), medens det ikke vides, hvor meget Guld den tyske Regering har i Behold til

Udm
ca. 1
at na
ning
den
Fran
gaaet
ledni
Udga
samm
Mønt
til at
Guld
ordin
næpp
tildel
Værd
øvet
Sider
have
extra
i pari
dobbe
forel
ning
for o
løseli
søge
smaa
troligt
der h
øget

Udmøntning. Da der ved Udgangen af 1878 var udmøntet ca. 1670 Mill. Mk., synes saaledes Reformen nu saa stærkt at nærme sig sin Ende, at denne sidste Rest af Udmøntning kan ventes foretagen med større Hensyn til, hvad den aarlige Produktion kan afgive til dette Øjemed. Frankrig synes nu, efter at Bankens Metalbeholdning er gaaet op over 2 Milliarder frcs., ikke at have nogen Anledning til at forøge den videre, ligesom den da siden Udgangen af 1876 har holdt sig omtrent uforandret paa samme Punkt. Kun for saa vidt man i den latinske Møntunion eller særlig i Frankrig maatte bestemme sig til at ombytte den dobbelte Møntfod med den udelukkende Guld fod, vil der fra denne Side kunne ventes en extraordinær Efterspørgsel efter Guld; men foreløbig er der næppe Grund til at vente en saadan Forandring, som — tildels under Henvisning til den Indflydelse paa Guldets Værdi, som de hidtil stedfundne Møntreformer alt have øvet — stærkt bekjæmpes fra flere og indflydelsesrige Sider. Heller ikke Nordamerika synes for Øjeblikket at have særlig Opfordring til at forøge sin Guldbeholdning extraordinært. Efter at det har opnaaet at faa sine Sedler i pari Kurs og efter at man officielt har fastslaaet den dobbelte Møntfod, ville Bestræbelserne, som alt berørt, foreløbig nærmest gaa ud paa at udmønte Sølv til Afløsning af de mindre Sedler. At man skulde bestræbe sig for ogsaa at ombytte den nuværende Cirkulation af indløselige Sedler med en Guld cirkulation eller i alt Fald søge at indskrænke Seddelmængden yderligere, end de smaa Sedlers Afløsning ved Sølv vil medføre, synes lidet troligt, især naar Hensyn tages til den stærke Bevægelse, der har hersket i modsat Retning til Gunst for en forøget Papircirkulation. Disse tre Hoved-Arnesteder for en

extraordinær Guldefterspørgsel synes saaledes foreløbig at være eller i alt Fald snart at maatte blive mættede med Guld. Ganske vist ville ogsaa baade i Italien og Østrig-Ungarn Bestræbelserne for at komme bort fra de uindløselige Papirspenge kræve en fortsat Ophoben af Guld; men disse Rigers Finantstilstand og Handelsbalance vil næppe tillade dem at arbejde med synderlig Kraft i denne Retning. Der synes saaledes at være al Grund til at tro, at de extraordinære Krav til Guldmarkedet i den nærmeste Tid ville bortfalde og at der dermed vil blive gjort en Ende paa Guldets Stigning i Værdi og dermed paa det almindelige Prisfald.

Saaframt nu denne Antagelse, — der ikke fremsættes som en Forudsigelse, men med alt fornødent Forbehold —, maatte vise sig rigtig, og Priserne altsaa fremdeles holde sig omtrent paa det Punkt, eller rettere det almindelige Niveau, hvorpaa de nu befinde sig, opstaar da det Spørgsmaal, om Alt hermed vil være bragt i Orden. Hertil kan der kun svares et noget betinget Ja. Tilvejebringelsen af et saadant mere konstant Pris-Niveau vilde først og fremmest bringe Handel og Omsætning ind i mere normale og rolige Forhold. Paa dette Grundlag blive atter forstandige Beregninger og dermed vel begrundede Spekulationer mulige, og Handeler paa længere Tid — saaledes hele den indisk-kinesiske Handel, der efter sin Natur kræver en længere Tid imellem Opkøb og Afsætning — ville blive befriede fra en væsentlig Del af den helt uberegnelige Usikkerhed, som nu klæber ved den og t. Ex. i den seneste Tid har gjort Frihandelen i England ruinerende for saa Mange.*) Disse gunstigere Omsætningsfor-

*) Jfr. en Artikel om »The China Tea trade» i *Economist* for 21. Debr. 1878.

hold ville utvivlsomt ogsaa bidrage til at gjenoplive Kreditten i alt Fald paa dette Omraade, idet Faren for uforudseelige Tab bliver ringere og de derved fremkaldte Katastrofer sjældnere, ligesom Varelagere eller Varebeholdninger afgive en mere betryggende Garanti for Vedkommendes Vederhæftighed.

Anderledes derimod forholder det sig paa Industriens Omraade. Det er klart, at de Industrigrene eller særlige Fabriker, for hvilke de nugældende Priser af de ovenfor udviklede Grunde ere ruinerende, ikke ville blive hjulpede, at disse Priser blive staaende og blot ikke gaa længere ned. Hvad det her gjælder om, er jo at tilvejebringe det rette Forhold imellem Produktionsomkostningerne og Salgspriserne, og før dette er naaet, vil Forretningen ikke kunne svare Regning. Men om der end vistnok i mange Tilfælde vil medgaa længere Tid, inden denne Ligevægt gjenoprettes, ville disse Betingelser dog for en ikke ringe Del allerede være tilstede eller temmelig hurtig komme tilstede. For Raastoffernes Vedkommende er det jo alt Tilfældet, og for Arbejdslønnens tilfældes, og dens Nedsættelse vil formentlig efterhaanden saa meget lettere kunne gennemføres, som det kommer til at staa klarere, at Nedsættelsen i Virkeligheden er nominel, begrundet i Pengenes forandrede Værdi, der sætter Arbejderne i Stand til for den nedsatte Løn at købe lige saa Meget som før for den højere Løn. Jo mere Produktionsomkostningerne altsaa bestaa overvejende i Arbejds-løn og Indkjøb af Raa- og Hjelpestoffer, desto lettere ville Producenterne kunne bringe deres Virksomhed i Overensstemmelse med de forandrede Afsætningsvilkår, og Haandværkerne og den lille Industri ville saaledes i det Hele være de Producenter, som hurtigst ville forvinde

Trykket og atter komme ind under normale Forhold. Derimod er det klart, at den Kapital, der engang er anbragt i en Forretning, vedblivende kræver den samme Forrentning, og for de større Fabrikers og Landbrugets Vedkommende — saa vel som for tilsvarende Virksomheder: Minedrift og Skovdrift — stiller Forholdet sig derfor en Del anderledes, ligesom for Ejere af faste Ejendomme overhovedet. Imidlertid maa det dog ogsaa her erindres, at Forholdet i det Enkelte stiller sig temmelig forskjelligt. Saadanne Fabriker og Ejendomme, som fra tidligere Tid ere forblevne uforandret i de samme Hænder og paa hvilke der ikke netop i de faa særligt dyre Aar (omtr. 1871—75) er bleven anbragt betydelige nye Kapitaler, ville næppe lide under de forandrede Forhold, undtagen for saa vidt som de nu savne de ekstraordinært gode Indkomster, hvortil de maaske i nogle Aar have vænnet sig. De i den allerseneste Tid og nu efterhaanden fremkommende nye Forretninger, der grundlægges med en ringere Kapitalværdi, ville selvfølgelig netop være afpassede efter de nye Forhold, og da deres Tal stadig vil voxe, vil der herigjennem beredes Vej for et nyt Opsving ogsaa paa Industriens Omraade. Overgangen vil derimod blive følelig og tildels meget vanskelig for alle dem, som netop i den dyre Tid enten have grundlagt nye Forretninger eller betydeligt udvidet deres Virksomhed med stor Kapitalanvendelse eller kjøbt ældre Forretninger eller faste Ejendomme til de i hine Aar gjældende høje Priser. For saa vidt saadanne Producenter eller Besiddere ikke selv ere i Besiddelse af en saadan Formue, at de kunne afse den Kapital, der maa betragtes som tabt, ville de næppe have anden Udvej end at opgive deres Ejendomme. Dette er nu i de forløbne Aar allerede sket i et ikke saa

ringe
og de
Hænd
døde
tionen
Men d
af Kap
der e
domm
Produ
noget
domsf
men K
pligtel
kunne
Samfu
have d
staar
er virk
er hel
Prisni
Produ
det de
i Orde
med d
til et
sikker
atter t
rolig
Kapita
gaa ov

ringe Omfang; talrige Falliter have allerede fundet Sted, og derved ere mange Forretninger alt gaaede over i andre Hænder, der ikke have været bebyrdede med den store døde Kapital, som de tidligere Besiddere; thi Likvidationen rammer Laangiverne, Kreditorerne, Kapitalisterne. Men det Tab, der herved er lidt, er ikke et virkeligt Tab af Kapital; det er kun et Tab af Værdier. Den Kapital, der engang er anbragt i Forretningen eller Landejendommen, er fremdeles tilstede og dens Betydning for Produktionen er uforandret, og denne vil derfor ikke lide noget Skaar ved de indtrædende Forandringer i Ejendomsforholdene. Kreditorerne tabe en vis Pengefordring, — men Ejendommene befries for en tilsvarende Gjældsforpligtelse. Det er en Række af individuelle Tab, som kunne være højst følelige for de Paagjældende — men Samfundet er ikke blevet fattigere derved. For saa vidt have de Ret, der paastaa, at hele Forandringen kun bestaar deri, at der nu regnes med andre Tal. Thi dette er virkelig det endelige Resultat, naar Forandringen først er helt gennemført. Det er kun Overgangen til det nye Prisniveau, som griber endog højst forstyrrende ind i Produktion og Omsætning, saa længe den staar paa. Kan det derfor vel ikke ubetinget siges, at Alt vil være bragt i Orden igjen, saasnart man atter er kommen til Ende med det fortsatte almindelige Prisfald og dermed kommen til et konstant Prisniveau, saa tør det dog betragtes som sikkert, at hermed er Grundlaget for normale Forhold atter tilvejebragt og Betingelserne tilstede for en jævn og rolig Udvikling, der efterhaanden ved Opsparen af ny Kapital og større Forsigtighed i dens Anvendelse vil kunne gaa over til et nyt og varigere Opsving.

En Indvending vil nu maaske blive gjort gjældende imod hele den her gennemførte Betragtning, hvorefter det er Mangelen paa Guld, der har bevirket, at den fra først af ved andre Aarsager fremkaldte Krise har holdt sig langt ud over det Tidspunkt, da hine Aarsager ellers vilde være forsvundne, — nemlig den, at næsten alle Børsberetninger jo i den senere Tid lyde paa, at «Penge» ere rigelige og at der ingen Mangel er paa Guld i Bankerne. Denne Indvending beror paa en ikke ualmindelig Sammenblanding af Penge og Kapital. At der er «Penge» nok i Bankerne, vil ikkun sige, at der, som tilstrækkelig fremhævet i det Foregaaende, nu er Kapital nok tilstede i saa godt som alle Retninger. Til disse ophobede Kapitalforraad af alle Arter svarer med Nødvendighed Pengekapitaler, der repræsenterer dem paa Kapitalmarkedet; men netop fordi disse ligesom selve Naturalkapitalerne paa Grund af Forretningsløsheden holdes disponible, indgaa de ikke i den daglige Omsætning, komme ikke paa Varemarkedet, og selve Nødvendigheden af at holde disse Pengekapitaler disponible som Repræsentanter for de disponible Kapitalforraad unddrager dem fra den daglige Omsætning og formindsker altsaa den hertil disponible Pengemængde. Dette i Bankerne ophobede Guld vil først da komme ud i Omsætningen, naar selve de ophobede Kapitalforraad blive Gjenstand for Efterspørgsel og gaa over paa Varemarkedet — og i saa Fald neutralisere de saa at sige hinanden, saa at det udstrømmende Guld ikke i nogen væsentlig Grad vil kunne bidrage til at forhøje Varepriserne. Det Faktum staar jo under alle Omstændigheder uimodsigeligt fast, at Varepriserne i det sidste Par Aar gennemgaaende have været i Dalen; dette er lige saa fuldt et Udtryk for som en Følge af, at Pengene —

Gulde
saavel
duktio
spørg
I
skillig
paast
væsen
af er
haard
sager
har s
mønt
var d
og v
være
Kalan
maal
sig v
have
Spør
have
det
Sølv
har
1 1/4
at d
Guld
forde
form
af de
—

Guldet — er stegen i Værdi, og dette er atter ligeledes saavel et Udtryk for som en Følge af, at Udbudet, Produktionen, af Guld ikke har holdt Skridt med Efterspørgselen derefter.

Et Spørgsmaal vil nu maaske paatrænge sig Adskillige: Saafremt det virkelig forholder sig, som her paastaaet, at det er Guldets stigende Værdi, der har en saa væsentlig Andel i, at den økonomiske Misère, der fra først af er fremkaldt ved andre Aarsager, har holdt sig saa haardnakket længe efter, at Virkningerne af disse Aarsager ellers kunde være forvundne, og dersom dette atter har sin Grund i den Overgang til en udelukkende Guld-møntfod, som har fundet Sted i forskellige Lande, — var det da ikke aldeles forkert, at vi have taget Del heri, og vilde dog ikke i alt Fald vi for vort Vedkommende være blevne forskaanede for Andel i de nu indtraadte Kalamiteter, dersom vi havde beholdt vor tidligere Værdimaaler, Sølv, som jo formenes ikke at have forandret sig væsentlig, saa at Priserne hertillands i saa Fald vilde have holdt sig væsentlig uforandrede? Dette Dobbelt-Spørgsmaal maa besvares afgjort benægtende. Det vilde have gjort Lidet eller Intet til at forbedre Situationen i det Hele, om vi her i Landet havde beholdt vor gamle Sølvfod; thi hele den Guld-mængde, som vor Møntreform har draget bort fra Guldmarkedet, beløber sig til omtrent $1\frac{1}{4}$ á $1\frac{1}{2}$ Mill. £., hvilket er for ubetydeligt et Beløb til, at det kan have øvet nogen synderlig Indflydelse paa Guldets Værdistigning, især da Anskaffelsen er bleven fordelt paa omtrent fire Aar. Og ganske vist vilde vi formodentlig ikke have mærket saa meget til Forandringen af det almindelige Prisniveau indenfor vore egne Grændser, — men om vi derfor havde troet, at vi stode uberørte

af den almindelige Prisbevægelse, vilde vi have levet i en Selvskuffelse, der kunde medført nok saa uheldige Følger. Thi i alle vore Berøringer med Udlandets Markeder vilde vi have faaet at føle, at de tilsyneladende konstante Priser vare rent nominelle og at vi paa Vexelkurserne led det Tab, som vi tilsyneladende undgik i Priserne. Og hvad det vilde sige at have Vexelkurser, hvorefter 1 £ kunde svinge imellem 9 Rdl. og $11\frac{1}{2}$ Rdl., ville de kunne sige, der mindes den Tid, da vi havde uindløselige Papirspenge. Thi Forholdene vilde have været ganske de samme, som de vare, dengang vi havde uindløselige Papirspenge, hvis Kurs i Løbet af nogle Aar (1819—24) svingede imellem 230 og 300 — en Kurssvingning, ganske svarende til den ovenfor angivne. Et yderligere Bevis herfor afgiver Østrig-Unionen, hvor man, som alt berørt, nu, hvad Øjeblik man vilde, kunde faa en Cirkulation af med Sølv indløselige Papirspenge, men foretrækker at beholde de uindløselige Papirspenge. Efter at alle vore Naboer og vigtigste Samhandelslande havde bestemt sig for den udelukkende Guld fod, havde vi intet andet Valg end at følge Trop. Have vi derved lidt under de mindre heldige Virkninger af Møntreformerne, ville vi paa den anden Side ogsaa komme til at dele de rolige og sunde Forhold, naar de atter begynde at gjøre sig gjældende, medens vi ved at beholde Sølvfoden vilde have beredet os selv abnorme Tilstande af blivende Varighed.

D. 31. Jan. 1879.

Arbejderforsikringen.

II.

I gennem en historisk Udvikling søger Brentano i det i forrige Bind sidste Hefte omtalte Skrift, «Die Arbeiter-versicherung», at vise, hvorledes Forbindelsen mellem Erhvervsordning og Understøttelsesvæsen ogsaa i Fortiden var anerkjendt.

Naar man vil forstaa — skriver han — Understøttelsesvæsenets Ordning hos de germanske Folk paa den Tid, da Kristendommen antoges, maa man betragte den daværende Ejendomsordning og Opfattelse af Ejendomsretten. Opfattelsen af Ejendomsretten havde hos alle germanske Folk (m. Undt. af Skandinaverne) en dobbelt Oprindelse: Kristendommen og den germanske Ret.

Kristendommens Opfattelse af Ejendomsretten er i Grunden kun en Fortsættelse af den mosaiske. Efter denne ejede Jehova i Virkeligheden Alt: Jehova havde betroet hver Familie den Andel, der tilkom den, og de Uligheder, der i Aarenes Løb maatte udvikle sig, skulde udjævnnes ved Hjælp af Jubelaars-Institutionen. Denne Institution blev vel efterhaanden opgiven; men Grundopfattelsen, at Gud ejer Alt, holdt sig, og de jordiske Ejendomsbesiddere havde i Virkeligheden ingen fri Ejendom,

men kun en aldeles betinget Brugsret: de Fattige havde en positiv Ret til en Del af Jordens Udbytte, til at sanke Ax paa Marken, til Fattigtienende, til Almissee; thi efter den mosaiske Ret var Almissegivningen det Middel, hvorved der skulde bødes paa de Forstyrrelser af den normale Ordning, der maatte fremstaa, hvor Ejendomsfællesskabet afløstes af Privatejendom. — Denne Opfattelse er ogsaa i det Væsenlige den, der raadede fra Kristendommens Indførelse til Reformationen. Vel fandtes der ingen Forskrift om et «Jubelaar» (— en Forskrift, der forevrigt ogsaa hos Jøderne havde tabt sin Betydning paa Kristi Tid —); men den katholske Fortolkning af Lignelsen om den utro Forvalter, og Henvisningen til de første Kristnes Kommunisme som til et Ideal, vidner om denne Opfattelse: Ejendomsfællesskabet er den naturlige, oprindelige Tilstand; Privatejendommen er en Følge af Syndefaldet og skyldes Menneskenes Uretfærdighed. Vel anerkjender den kristelige Lære Privatejendomsretten; men den private Ejer har dog ingen absolut Raadighed; for sig selv skal han kun tage det Nødvendige, alt det Øvrige skal han overlade sine trængende Trosfæller; — og Forskjellen mellem den kristne og den jødiske Opfattelse bliver da kun den, at hos de Kristne er Almissepligten ikke (saaledes som hos Jøderne) en juridisk Pligt; frivilligt skal man give de Fattige, og disse skulle modtage med Tak. — Den kristne Opfattelse, at den Rige er forpligtet til at yde Fattigunderstøttelse, at Fattigplejen er et nødvendigt Correlat til Privatejendommen, gav sig nu nærmest Udtryk deri, at der tilførtes Kirken Formue i det Øjemed at understøtte de Fattige, og at Kirkeformuen ligefrem betegnedes som «de Fattiges Formue», «patrimonium pauperum». Men efterhaanden som Kirken forfaldt til

Verd
And
at d
sted
over
Forfa
at be
ligh
velon
rygte
selv
var
den
mild
i hvi
lige
den
tinge
thi v
og S

telse
Mark
den
sætn
utili

Rets
og U
nem
slæg
regn
Na

Verdslighed, Luxus og Pragtkjærlighed, blev de Fattiges Andel i Kirkeformuen stedse mindre, indtil det bestemtes, at den kun skulde udgjøre en Fjerdedel. Kirken viste stedse mere Tilbøjelighed til at vælte Fattigplejens Byrder over paa andre Skuldre. Den geraadede stedse mere i Forfald, og Oprettelsen af Tiggermunkeordnerne er maaske at betragte som en Slags Protest mod Kirkens Forsømmelighed ligeoverfor de Fattige. I Stedet for den tidligere velordnede kirkelige Fattigpleje traadte Klostrenes berygtede Almissevæsen, der udviklede Tiggeriet. Kirken selv syntes efterhaanden kun da at mindes, at dens Formue var de Fattiges Formue, naar det gjaldt om at forsvare den mod røverske Fyrsters Angreb, eller at faa fat paa milde Gaver. — Men hvor forskjellig den Grad end var, i hvilken Kirken tog sig af de Fattige, saa var det dog lige til Reformationen den kristelige Grundopfattelse, at den private Ejendomsbesidder kun havde en aldeles betinget Raadighed, og at han var forpligtet til milde Gaver; thi ved dem skulde den private Ejendomsrets Ubilligheder og Syndefuldhed mildnes.

Den germanske Ret støttede den kristne Opfattelse. Forud for den nu raadende private Ejendom gik Markfællesskabet. Endog før Kristendommen fastholdt den germanske Ret for hvert Samfund Gildernes Grund-sætning: «*unus subveniat alteri tamquam fratri suo in utili et honesto.*»

Paa Grundlag af Kristendommens og den germanske Rets samstemmende Grundopfattelse ordnedes nu Fattig- og Understøttelsesvæsenet. Og det ordnedes først gennem Familien, saaledes at ikke blot de ved Blodet Beslægtede men ogsaa de Ufri, der tilhørte Jorddrotten, regnedes til «Familien»; — dernæst gennem Gilderne,

der traadte frem, efterhaanden som Familieforbindelsen ikke ydede tilstrækkelig Beskyttelse, — og endelig gennem Kirken, der dog tildels betragtede sin Understøttelsespligt som kun subsidiær, idet denne Pligt først og fremmest paahvilede Familien.

Denne Ordning af Understøttelsesvæsenet stemmede fuldstændigt med de da herskende økonomiske Forhold: De Fri vare, netop fordi de vare fri, forpligtede til at sørge for sig selv, enten, forsaavidt de vare stærke og mægtige, individuelt, eller, naar de vare svage, gennem Gilder og andre gjensidige Understøttelsesforeninger. De Ufri kunde, netop fordi de vare ufri, ikke forpligtes til at sørge for sig selv; for dem skulde der sørges af dem, der nød Frugterne af deres ufri Arbejde. Og endelig: De der, paa Grund af overordenlige Forhold, led Nød, henvistes til et almindeligt Samfundsfond, som de Besiddende, i Henhold til Kristendommens og den germanske Rets Opfattelse, skjød sammen, og som Kirken forvaltede.

Men efter Reformationen fulgte ny økonomiske Forhold og en anden Opfattelse af Ejendomsretten, og dermed indtraadte ogsaa Understøttelsesvæsenet i et nyt Stadium. Det absolute Ejendomsbegreb, som Romerretten kjender, udviklede sig efterhaanden ogsaa hos de germanske Folk, først og fremmest med Hensyn til rørlige Ting. Denne Udvikling begunstigedes af to Faktorer: den germanske Rets Fortrængen ved Romerretten, og Luthers Opfattelse af Rigdom og Ejendom. Før Luther var Kommunismen stedse af Kirkefædre o. A. bleven prist som den naturlige Tilstand, og Privatejendommen var bleven betegnet som et «nødvendigt Onde», der skyldtes Syndefaldet; — nu fremstod Luther som en afgjort Mod-

stan
andr
absol
træn
ny T
sagt,
støtte
hede

nødv
pleje
Talle
først
støtte
et ar
til «
indra
tvært
nens
Tvan
Frihe
ved E
ikke
de Ar
kom
sogn
Fattig
lige E
en h
Bebo
støtte
Ansk

stander af Kommunismen. Og saaledes medførte de forandrede juridiske og religiøse Anskuelser, at Romerrettens absolute, individualistiske Ejendomsbegreb efterhaanden trængte sig frem. Hertil kom i de Lande, der antog den ny Tro: Kirkegodsets Sækularisation. Man inddrog, kort sagt, det Fond, hvoraf de Fattige hidtil vare blevne understøttede; — men selve Fattigdommen, Nøden og Elendigheden forsvandt ikke dermed.

En ny Ordning af Fattigvæsenet blev saaledes nødvendig, — og i England, hvor den kirkelige Fattigpleje havde holdt sig lige til Reformationen, og hvor Tallet paa de Trængende var særligt stort, maatte det først og fremmest blive erkjendt, at det tidligere Understøttelsessystem maatte afløses, ikke af et Intet, men af et andet System; thi simpelthen at henvise Arbejderne til «Selvhjælpen» gik ikke an, naar man ikke samtidigt indrømmede dem fuld økonomisk Selvstændighed, men tværtimod ved Lavsvæsen, Bestemmelser om Arbejdslønnens Regulering, Forbud mod Striker og mange andre Tvangsforholdsregler gjorde Indgreb i deres økonomiske Frihed. Naar man indskrænkede Næringsfriheden og derved Evnen til at sørge for sig selv, maatte man tage sig ikke blot af de ligefremt Arbejdsudygtige men ogsaa af de Arbejdsdygtige, naar de paa Grund af Sygdom el. Lign. kom i Nød. Dette skete derved at man bibeholdte Kirkesognets Forpligtelse til at sørge for sine Fattige. Ogsaa Fattigunderstøttelsens Forvaltning forblev foreløbig i kirkelige Hænder. De kirkelige Avtoriteter forpligtedes til paa en høflig Maade («gently») at opfordre Sognets formuende Beboere til at betale regelmæssige Bidrag til Fattigunderstøttelsen. Men Virkningerne af de forandrede religiøse Anskuelser viste sig snart: Tidligere havde der aldrig

været Tale om at maatte tvinge Folk til at bidrage til Fattigunderstøttelsen; — nu maatte det bestemmes ved Love (af 1552 og 1563), at naar den høflige Opfordring var forgæves, skulde Biskoppen alvorligt formane de Uvil- lige, og naar Biskoppens Formaning heller ikke frugtede, skulde Dommeren være beføjet til at paalægge den Gjen- stridige et i Forhold til hans Formue staaende ugenligt Bidrag, og til at fængsle ham, indtil han betalte. Endelig blev der i 1572 anordnet en almindelig lokal Beskatning for ved Hjælp af den at skaffe Midler til de Arbejds- udygtiges Underhold, og det blev bestemt, at det mulige Overskud skulde anvendes til Opførelsen af et Arbejdshus for arbejdsdygtige Tiggere. Saaledes forvandlede de oprindeligt frivillige Bidrag sig til en Fattig- skat. — Samtidigt med at Kirkens Fattigpleje efter- haanden gik over i Statens Hænder, skærpedes Bestem- melserne mod Tiggeri: Tiggerne truedes med barbariske Straffe, og Arbejdshuse oprettedes, ikke for at godkjende nogen »Ret til Arbejde«, men for at forhindre Misbrug af Fattigunderstøttelse, Dagdriveri osv. — I Aaret 1601 kodificeredes derefter de Fattiglove, der vare udkomne i England siden Reformationen, og dermed var den Fattig- ordning fastslaaet, der holdt sig i England indtil 1834. Men denne Fattigordning var kun en Del af og et nødvendigt Supplement til det økonomiske System, der hvilede paa Dronning Elisabeths saakaldte Lærlingelov af 1562, — en Lov, der bl. A. paa den ene Side bekræftede Lavenes Privilegier, og paa den anden Side bestemte, at Enhver i Alderen mellem 12 og 60 Aar kunde tvinges til at arbejde i Industri eller Landbrug, til en af Avtoriteterne fastsat Løn. I Overensstemmelse med Lærlingeloven af 1562 og Fattigloven af 1601 var

Understøttelsesvæsenet fra Dronning Elisabeths Tid til ind i det nittende Aarhundrede ordnet paa følgende Maade: — Haandværkerne i Byerne vare tvangspligtige Medlemmer af et Lav og forpligtede til at betale Bidrag, hvoraf de understøttedes i Tilfælde af Sygdom eller Nød; derfor sikrede Lavet, idet det skaffede dem en Ret til Arbejde, dem deres Erhvervsevne og saaledes ogsaa deres Evne til at betale hine Bidrag. — For de arbejdsdygtige Fattige var Forholdet ordnet saaledes: de vare forpligtede til at arbejde, men Muligheden for dem af at ernære sig selv ved Arbejde var begrænset ved Lavsindskrænkningerne, Vanskelighederne ved at etablere sig, Lønningsreguleringerne, Koalitionsforbudene etc.; og Sognets Formuende, hvem disse Indskrænkninger i Arbejdets Frihed kom tilgode, maatte derfor i Tilfælde af Sygdom eller Arbejdsløshed understøtte dem, mod at de til Gjengjæld arbejdede i Arbejdshuset. — Endelig de arbejdsudygtige Fattige: dem havde Kirken og Klostrene tidligere taget sig af; nu maatte Sognet uden Erstatning understøtte dem.

Ogsaa i andre Lande se vi, at Arbejdsgiverne forpligtedes til at understøtte Arbejderne, naar disses Erhvervsevne og følgelig deres Evne til at hjælpe sig selv indskrænkedes til Fordel for Arbejdsgiverne. Naar Staten beskar Arbejdernes økonomiske Frihed til Fordel for Arbejdsgiverne, var det ganske konsekvent, at disse til Gjengjæld forpligtedes til at hjælpe hine. —

En fuldstændig Omordning af Understøttelsesvæsenet blev nødvendig, da Individualismen ved det 18. Aarhundredes Slutning kom til at raade i de politiske og økonomiske Theorier. Ved Bedømmelsen af de sociale Indretninger opgaves de gamle religiøse og historisk-retlige Synspunkter; — Naturrets- og Nytte-Synspunktet

traadte i deres Sted. Den Enkeltes personlige Frihed blev Udgangspunktet for alle politiske og økonomiske Betragtninger. Intet burde gjøre Skaar i den Enkeltes Frihed, saalænge han ikke gjorde Indgreb i en Andens Frihed. Med denne den Enkeltes absolute Frihed maatte fuld Ejendoms-Frihed følge: Ejendomsbesidderen havde under Benyttelsen af sin Ejendom kun den negative Pligt: ikke at gjøre Indgreb i Andres Ejendomsret. Baade Naturretten og Nyttehensyn anbefalede absolut Frihed. Dermed fulgte da, at de Besiddende befriedes fra alt Ansvar ligeoverfor de Ikke-Besiddende; enhver Arbejdsdygtig var jo fri, havde altsaa den Mulighed at tjene sit Brød, og maatte selvfølgelig under alle Livets Forhold selv være ansvarlig for sin økonomiske Stilling; — kun af de Arbejdsudygtige, for hvem det ligefremt var umuligt at skaffe sig Midler til Livets Ophold, skulde den almindelige Velgjørenhed tage sig. — Denne Opfattelse blev i Slutningen af forrige og i Løbet af dette Aarhundrede praktisk gennemført i Evropeas forskellige Lande: det romerretlige Ejendomsbegreb trængte sig frem, ogsaa med Hensyn til Grundejendommen; Indskrænkningerne i Industriens Frihed afskaffedes, den ene efter den anden; Arbejdets Frihed blev erklæret at være Erhvervsordningens Grundprincip. Med denne Forandring i Erhvervsordningen maatte der følge en tilsvarende Forandring i Understøttelsesordningen.

I England — hvor Fattigbyrden var voxet til en trykkende Højde, hvor de Arbejdsløses og Trængendes Mængde ofte blev foruroligende stor, hvor den Uskik havde udviklet sig, at der af Sognet ofte endog gaves ligefremme Tilskud til Lønnen, — i England viste Nødvendigheden af Understøttelsesvæsenets Reform sig klart.

De mest forskjelligartede Forslag hertil fremkom. Man foreslog bl. A. at tvinge Arbejderne til at slutte sig til de gjensidige Hjelpekasser (*friendly societies*), der havde vundet en betydelig Udbredelse i England. Men medens Tyskland ved sin Hjelpekasselovgivning af 7. og 8. April 1876 vedtog en saadan Forpligtelse, har England — i alt Fald bortset fra rent ubetydelige Undtagelser — aldrig gennemført nogen Hjelpekassetvang for Arbejdere, der ikke ved et eller andet Privilegium havde faat en Art Ret til Arbejde og dermed en vis sikret Indkomst. Det nævnte Forslag fik altsaa ingen praktisk Betydning. Af Betydning blev derimod Lærlingelovens Ophævelse i 1814. Endnu vigtigere var Afskaffelsen af Koalitionsforbudene i 1824. Endelig bragte Fattigloven af 1834 den afgjørende Forandring i Understøttelsesvæsenet. Ved denne Lov blev Understøttelsesvæsenet ordnet paa en Maade, der stemmede med Principerne for den ny Erhvervsordnings, Næringsfrihedens System. Dette System havde skaffet enhver arbejdsdygtig Person Muligheden af at kunne sørge for sig selv; — forsømte han at benytte sig af denne Mulighed, maatte han i Følge den ny Fattiglov tage Skade for Hjemgjæld. I Betragtning af de store økonomiske Kriser, der periodisk gjøre Tusinder af Arbejdere uden egen Skyld brødløse, kunde Staten vel ikke ganske frigjøre sig for den Pligt ogsaa at drage en vis Omsorg for trængende Arbejdsdygtige; men Understøttelsen af dem søgtes navnlig begrænset til en Beskyttelse imod øjeblikkelig Mangel og til det absolut Nødvendige, hvorhos man søgte at undgaa Alt, hvad der kunde bidrage til at slappe Iveren for at sørge for sig selv. Derfor bestemte man, at arbejdsdygtige Personer, der maatte understøttes, skulde optages i Arbejdshuse, og at disse skulde ind-

rettes paa en saa lidet tillokkende Maade, at de vilde blive betragtede som en Art Fængsler. Naturligvis kunde denne Bestemmelse ikke gennemføres ligeoverfor de Tusinder, der uforskyldt styrttes i øjeblikkelig Nød ved de periodiske Kriser; men under normale Forhold vilde, antog man, Arbejdshus- og Fattigvæsens-Systemet ingenlunde indeholde nogen Opfordring til at forlade Selvhjælpen. Antagelsen er ogsaa tildels slaaet til: thi den uhyre Udbredelse i den sidste Menneskealder af de gjensidige Hjælpekasser i England (omtrent hvert tredje Menneske er i Storbritannien Medlem af en Hjælpekasse) skyldes for en stor Del Fattigloven af 1834. Og hele det vidtfor-grenede engelske Hjælpekassevæsen hviler paa Frivillighedens og Uafhængighedens Princip. Staten har vel indrømmet Hjælpekasserne enkelte mindre Begunstigelser (Stempelfrihed o. L.); men den har vogtet sig for at paa-lægge Arbejderne nogen Tiltrædelsespligt eller Arbejdsgiverne nogen Tilskudspligt. Grundlaget er: Frivillighed og Selvansvarlighed.

Saaledes se vi da, at det engelske Understøttelsesvæsen i Hovedsagen er ordnet paa følgende Maade:

Hver Enkelt er først og fremmest henvist til Selvhjælpen, dels den individuelle, dels den kollektive og korporative (Nærings-, Koalitions-, Foreningsfrihed). — Gjør en arbejdsdygtig Person ikke Brug af de Muligheder for at sørge for sig selv, som Næringsfriheden og de øvrige Friheder indeholde, saa tager det Offenlige af Humanitetshensyn og af Politihensyn sig vel af ham; men Understøttelsen ydes — bortset fra anormale Forhold — kun i Arbejdshuse og overhovedet paa en saadan Maade, at arbejdsdygtige Personer ikke skulle føle sig fristede til at attraa at komme under det offentlige Fattigvæsen. —

Forøv
væsen
Forst
ingen
angaa
er So

Princ
i Eng
bage
blev
kven
hvile
Unde
ning
Men
miss
tægt
Thi
tog
den
tysk
men
kom
var
og
vill
Hjæ
Ma
Tva
i M
hvi

Forøvrigt kjender den engelske Lovgivning, siden Lavsvæsenets Afskaffelse og Næringsfrihedens Indførelse, ingen Forsikringstvang, ingen Kassetvang for Arbejderne, og ingen Tilskudspligt for Arbejdsgiverne. — Hvad endelig angaar de Fattige, der ere ude af Stand til at arbejde, er Sognet som tidligere forpligtet til at understøtte dem.

I andre Lande se vi ikke de moderne økonomiske Principer gennemførte med en saadan Konsekvens som i England. Tyskland har saaledes svinget frem og tilbage mellem Tvang og Frihed. Ved Næringsloven af 1869 blev Næringsfriheden endelig gennemført; — men Konsekvenserne af de Principer, hvorpaa Erhvervsordningen hviler, blev kun for en Del dragne ved Ordningen af Understøttelsesvæsenet. Heller ikke Hjelpekasselovgivningen af 7. og 8. April 1876 har ophævet Kassetvangen. Men naar nogle Medlemmer af den danske Arbejderkommission tro, at kunne tage denne Omstændighed til Indtægt for deres Standpunkt, svæve de dog i Vildfarelse. Thi — som Brentano oplyser —: den tyske Rigsdag vedtog ikke Hjelpekasseloven af 1876, fordi, men uagtet den opretholder Tvangen! De fleste af Talerne i den tyske Rigsdag talte imod Kassetvangen, og deres Argumenter forsøgte man knap at gjendrive; men Forbunds-kommissæren erklærede, at Kassetvangens Bibeholdelse var en Betingelse for, at Loven kunde komme i Stand, og da Loven indeholder Bestemmelser, der antoges at ville fremme en senere Gennemførelse af et rationelt Hjelpekassesystem, fandt Rigsdagens Flertal sig i dens Mangler; — men principielt var de ganske vist imod Tvangen; thi de maatte misbillige den Anomali, der ligger i Modsigelsen mellem en moderne Erhvervsordning, som hviler paa Frihedens Grundlag, og en forældet Under-

støttelsesordning, som er en Levning af Fortidens Politivang. Efter den i det tyske Rige nu gjældende Ordning findes der da, i alt Fald tildels, en Kassetvang, saaledes at Svende, Medhjælpere og Fabrikarbejdere ere forpligtede til at høre til enten en af de Forsikrede selvstændigt grundlagt saakaldt «fri» Kasse, eller en af Arbejdsgiverne i Forbindelse med deres industrielle Etablissement oprettet Kasse, eller en paa Kommuneautoriteternes Anordning dannet Kasse. Foruden Tvangen ligeoverfor Arbejderne, kommer der ogsaa en Vang ligeoverfor Arbejdsgiverne, der bl. A. kunne forpligtes til visse Tilskud til Kommune-Hjælpekasserne. Denne i Strid med Erhvervsordningen staaende Vang bliver i Virkeligheden en Beskatning baade af Arbejdere og af Arbejdsgivere.

Resultaterne af Brentanos historiske Betragtninger over Sammenhængen mellem Erhvervsordning og Understøttelsesvæsen kunne da sammenfattes i følgende Sætninger: Fri Selvansvarlighed og Næringsfrihed eller Frihed til at skaffe sig sit Erhverv ere Correlater: de Rige, de fri Grundejere, de privilegerede Haandværksmestre fra Middelalderen indtil det 19. Aarh., og enhver Arbejdsdygtig i det 19. Aarhundrede maa (bortset fra anormale Tilfælde) sørge for sig selv. — Privilegeret Næringsret og Forsikringstvang ere Correlater: Lavsmestrene indrømmes der Privilegier, derfor paalagdes der dem ogsaa Forsikringstvang. — Indskrænkninger i Næringsretten og Pligt for dem, der drage Fordel af saadanne Indskrænkninger, til, naar fornødent, at sørge for dem, over hvem Indskrænkningerne gaa ud, ere Correlater: Ejendomsbesiddernes Almissepligt efter jødisk-kristelig Opfattelse; Jorddrotternes Omsorg for deres Livegne; Statens Omsorg for dem, der led under Lavsindskrænkningerne, Lønnings-

reguleringerne, Coalitionsforbuddene etc. — Endelig, af Humanitetshensyn, en almindeligt anerkjendt Pligt for Samfundet (Kirke eller Stat) til at sørge for de Fattige, der ere ude af Stand til selv at arbejde.

Sluttelig indskærper Brentano, at man ikke staar frit ved Valget af det Princip, der skal lægges til Grund for Understøttelsesvæsenet: Intet af de to modstaaende Principer, Tvang og Frihed, har nogen absolut Gyldighed, men hvert for sig have de en relativ Gyldighed; med den ene Erhvervsordning følger det ene Understøttelsesprincip, med den anden det andet; naar man altsaa ønsker Arbejderforsikringen organiseret efter Tvangsprincipet, bør man først sørge for at faa Næringsfriheden afløst af en Tvangsorganisation af det industrielle Samfund. — Den tyske Lovgivning har overset den indre Sammenhæng mellem Erhvervsordningen og Arbejderforsikringen; — men dens Afvigelser fra det, som Erfaringen og Sagens Natur byder, har da ogsaa — hvad Brentano viser i sit Værks andet Afsnit — hævnnet sig, idet den anordnede Tvangsforsikring har vist sig at være uvirkelig. I dette andet Afsnit gennemgaar Brentano — efter først at have fastslaaet de almindelige Fordringer, der ligge i den moderne økonomiske Ordning — de tyske Hjelpekasser i det Enkelte: Tvangskasserne, Fabriksygekasserne, de fri Kasser og Foreningskasserne. Under søgelsen, der ikke svæver i Luften, men tværtimod hviler paa et statistisk Grundlag, fører til det Resultat, at det tyske Hjelpekasseevæn, saavel i sin Helhed som i det Enkelte, maa betegnes som i højeste Grad utilfredsstillende. Og Grunden til dette nedslaaende Resultat er, at det tyske Hjelpekasseevæsens Ordning og den økonomiske Organisation staa i Strid med hin-

anden. De, der hos os have troet at kunne anbefale Tvangens Indførelse paa Arbejderforsikringens Omraade ved en Henvisning til Tyskland, burde dog gøre sig bekendt med Brentanos Kritik af de tyske Hjælpekasser.

Brentanos Kritik af Tvangs - Arbejderforsikringen og hans Paavisning af det tyske Hjælpekassevæsens utilfredsstillende Resultater er gennemført med stor Dygtighed. Hans positive Fordringer til Arbejderforsikringsvæsenet ville derimod maaske ikke paa alle Punkter befindes fyldestgørende, skjønt han ogsaa her har afgjort Ret i Meget.

Den første Fordring, Hovedfordringen, den uafviseligt nødvendige Fordring, som den bestaaende økonomiske Ordning stiller til en virksom Arbejderforsikring, er — som Br. viser — at der organiseres en Forsikring imod Arbejdsløshed. Kriser (og dermed følgende Arbejdsløshed) ere under Nutidens økonomiske Ordning uundgaaelige, og ere overhovedet uadskilleligt forbundne med Forbrugets Individualitet; er Arbejderne ikke forsikret imod Følgerne af dem, vil Forsikring imod Sygdom, Alderdom osv. være forgæves. — Den anden Fordring er, at de lokale Forsikringskasser afløses af Kasser, der omfatte Riget i dets Helhed. Kun derved bliver det muligt at give Kasserne en saa bred Basis, at de kunne staa med Sikkerhed. — Den tredje Fordring er denne: de Forsikrede skulle betale forskelligt høje Bidrag; thi de skulle betale Bidrag, der nøjagtigt staa i Forhold til den forskellige Grad af Fare, hvorfor hver især er udsat. Deraf følger, at der skal tages Hensyn baade til Alderen og til den forskellige Fare, hvorfor de forskellige Industrigræne udsættes. Af denne sidste Grund vil det i Almindelighed være ønskeligt, at Forsikringskasserne, samtidigt med at

de er
og sa
I
sørge
sikrin
af de
Klass
ledes
Navn
der a
kontr
inger
vil de
en p
omfat
Sam
den l
omfat
skyld
løshe
outs)
være
bejd
ening
øvrig
Fors
imod
Arbe
Et t
Fors
sikri

de ere nationale o: omfatte hele Riget, kun omfatte et og samme Fag.

Endel af Arbejderforsikringen — navnlig Børneforsørgelses-, Invaliditets-, Alderdoms- og Begravelsesforsikringen — vil i det Væsenlige bedst kunne overtages af de allerede bestaaende, navnlig paa de mere velhavende Klasser beregnede, Forsikringsselskaber. Ganske anderledes forholder det sig imidlertid med Sygeforsikringen. Navnlig af Hensyn til en virksom Kontrol (den Kontrol, der øves af dem, der ere personligt interesserede i at kontrollere, og som paa Grund af deres idelige Berøringer med de Forsikrede ere i Stand til at kontrollere) vil det være nødvendigt, at Sygeforsikringen overtages af en paa Gjensidighed hvilende Arbejder-Sygekasse, der kun omfatter Arbejdere af et og samme Fag. Ganske det Samme gjælder om Forsikringen imod Arbejdsløshed: ogsaa den kan kun overtages af nationale gjensidige Kasser, der omfatter Arbejdere af et bestemt Fag. Men Arbejdsløshed skyldes ikke blot Markedets almindelige Tilstand; Arbejdsløshed skyldes ogsaa Arbejdsstridigheder (Striker og Lock-outs); og Forsikringskassen mod Arbejdsløshed maa derfor være den Institution, der forøvrigt har at tage sig af Arbejdsstridigheder, de paagældende Arbejderes Fagforening. En Forbindelse mellem Fagforeningerne og de øvrige Forsikringsforeninger er, bortset fra Arbejdsløshed-Forsikringen, derimod slet ikke nødvendig; men derimod er ikke udelukket, at det kan være praktisk, om Arbejderne indbetale alle deres Forsikringspræmier under Et til Fagforeningen, der derefter udbetaler de enkelte Forsikringskasser, hvad der tilkommer dem.

Men Grundbetingelsen for Gjennemførelsen af Forsikring mod Arbejdsløshed saavel som af al anden Arbejder-

Forsikring er selvfølgelig, at Arbejdslønnen er tilstrækkelig høj. Lønnen maa være saa høj, at Arbejderen kan leve af den ikke blot i den Tid, han har Arbejde, men ogsaa i den Tid, han ikke har Arbejde; — den maa med andre Ord være saa høj, at Udgifterne til Arbejder-Børnenes Opdragelse og Undervisning, Udgifterne til Arbejdernes Begravelse, Udgifterne i Anledning af muligt indtrædende Sygdom, Invaliditet, Alderdom og Arbejdsløshed kunne afholdes af den. Men hvorledes skal dette kunne opnaas? Ved Hjælp af Fagforeninger efter engelsk Mønster! svarer Brentano. Han har jo i sit Skrift om Arbejdsforholdet søgt at vise det, og han minder i sin Bog om Arbejderforsikringen om, at disse Fagforeninger i Virkeligheden give os: Arbejderspørgsmaalets Løsning!

A. P.

Den
Sted
skilte
ophæ
en St
holdte
deltes

Foren
imod
imod
uden
ødelæ
en n
Krig
den
hvorl
lands
Ophæ
nings
indtæ
oftere
mest.

Om en central-evropæisk Toldforening.

Forkortet Gjengivelse af en Artikel af **G. de Molinari.**

I.

Den 1ste Januar 1834 fandt en betydningsfuld Begivenhed Sted i Tyskland. De fleste indenrigske Toldskranker, der adskilte det tyske Forbunds forskjellige Stater fra hverandre, blev ophævede: den tyske Toldforening traadte i Live, og optog i sig en Snes smaa og store Stater; kun ligeoverfor Udlandet bibeholdtes en Toldgrænse; Tolden opkrævedes i Forening og fordeltes derefter mellem de enkelte Deltagere.

Ikke uden Vanskelighed var denne fiskale og økonomiske Forening blevet dannet. I femten Aar var der blevet kæmpet imod de Industridrivendes Modstand og Kontorfolkenes Slendrian, imod Indvendingerne: 1. at denne Forening, som Theoretikere uden ethvert praktisk Begreb havde fattet Ideen til, vilde være ødelæggende for de smaa Stater; og 2. at den vilde indeholde en ny Spire til Splid og ikke vilde undlade at fremkalde en Krig mellem Deltagerne i den, — en Krig, der dog vilde have den Fordel, at den vilde sprænge Foreningen. — Man véd, hvorledes det er gaaet med disse pessimistiske Profetier: Tysklands Agerbrug, Bjergværksdrift, Industri og Handel have, efter Ophævelsen af de kunstige Skranker, der formindskede Afsætningsomraadet, taget et uhyre Opsving. Man véd, at Toldindtægten er bleven flere Gange fordoblet, uagtet Toldsatserne oftere ere gjorte lavere, og netop de smaa Stater have profiteret mest. Man véd, at omend Toldforbundet ikke har forhindret

Udbrudet af en Krig, har det dog medvirket til at fremme Tysklands Enhed. Man véd, kort sagt, at der i økonomisk og fiskal Henseende er opnaaet glimrende Resultater, og at Dannelsen af Toldforeningen er et af vort Aarhundredes største Fremskridt.

II.

Skulde det nu ikke være muligt at fortsætte dette Fremskridt, idet man afskaffede de indre Toldskranker i Mitteleuropa? Man betænke, at de mitteleuropæiske Staters Toldindtægter næsten udelukkende skyldes dels ikke-evropæiske dels britiske Varer; — de andre Varer give en Toldindtægt, der maaske neppe dækker Opkrævningsomkostningerne. Ved en Toldforening mellem Centraleuropas Stater (Frankrig, Belgien, Holland, Danmark, Tyskland, Østrig og Schweiz) vilde der da opnaas analoge Resultater med dem, der opnaaedes ved Toldforeningen mellem Tysklands Stater.

Ni Tiendedele af Frankrigs Toldindtægter skyldes ikke-evropæiske Artikler og Artikler fra Lande, der ikke høre til Mitteleuropa. Alene Kaffe og Sukker give over Halvdelen af Frankrigs Toldindtægter; engelske Varer, som Stenkul, Metaller, Maskiner og Manufakturvarer, levere en betydelig Toldindtægt. — Ligesaa i Tyskland: de ikke-evropæiske Varer Kaffe, Tobak og Sukker levere Broderparten af Toldindtægten. — I andre Lande stiller Sagen sig paa lignende Maade: I Danmark give Sukker, Manufakturvarer og Kaffe over Halvdelen af den samlede Toldindtægt, og Tobak, Metaller, Petroleum, Stenkul og Ris høre til Danmarks vigtigste toldgivende Varer.

Man betænke endvidere, hvor fordelagtigt det viste sig at være for Storbritannien, da det i Stedet for at lade Tolden hvile paa et stort Antal Artikler, lod et halvt Dusin Artikler indbringe næsten hele Landets Toldindtægt.

Men naar den allerstørste Del af de centraleuropæiske Landes Toldindtægt skyldes Varer af ikke-centraleuropæisk Oprindelse, hvilken Slutning bør man saa uddrage af denne Kjendsgjerning? Den Slutning, at det Besvær, som Toldskrankerne mellem de centraleuropæiske Stater indbyrdes foraarsage

Hande
altsaa
erne
Østrig
Menne
en Gr
trale

I
Indver
sejger
Gang
Racer
betrag
Blik,
er det
de sa
union
osv.,
men
enede
Forsta
nation
Maal-
skulde
besvæ
denne
ogsaa

centra
fælles
Vansk
sig sa
til et
Tarife
fra et

No

Handelen og de Rejsende, er ganske overflødigt. Man kan altsaa, uden at formindske Toldindtægterne, ophæve Toldskrankerne mellem Frankrig, Belgien, Holland, Danmark, Tyskland, Østrig og Schweiz, saaledes som man gjorde det for over en Menneskealder siden i Tyskland. Man bør altsaa oprette, paa en Grundvold analog med den tyske Toldforenings, en centraleuropæisk Toldforening.

III.

Dannelsen af en saadan Forening vilde utvivlsomt møde Indvendinger, der ville være om ikke alvorligere saa dog langt sejgere end de, den tyske Toldforening stødte paa. Denne Gang drejer det sig jo om at forene Nationer af forskellige Racer og forskellige Sprog under Et, — Nationer, der tildels betragte hverandre med fjendlige eller dog ikke venskabelige Blik, Nationer mellem hvilke en evig Fred er utænkelig. Men er dette en uovervindelig Vanskelighed? Vi have jo dog set de samme Nationer slutte sig sammen i Telegraf- og Postunioner, Møntunioner, komme overens om fælles Maal og Vægt osv., — Unioner og Overenskomster, som en Krig kan sprænge, men som dog indtil Videre lette Samkvemmet mellem de forenede Nationer. Naar det har været muligt at komme til en Forstaaelse om Bortrydningen af de Hindringer for det internationale Samkvem, der skyldtes Forskjellighederne i Penge-, Maal- og Vægtssystemerne, i Post- og Telegraftariferne etc., skulde man da ikke forsøge paa ogsaa at bortrydde den langt besværligere Hindring, som skyldes Tolden? Bortrydningen af denne Hindring er vel vanskeligere, men den er aabenbart ogsaa langt værdifuldere end de andre Reformers.

Først maatte da de Stater, der skulde indlemmes i den centraleuropæiske Toldforening, se at komme overens om en fælles Tariff. Her vilde man ikke støde paa de alvorligste Vanskeligheder. De Stater, som først og fremmest bør slutte sig sammen, ere, omend i forskellig Grad, efterhaanden naaede til et Toldsystem, der er relativt liberalt. Af de forskellige Tarifers Toldsatser kunde man tage et Gjennemsnit, der, bortset fra et ringe Antal Undtagelsestilfælde, ikke i nogen meget stærk

Grad vilde afvige fra det Bestaaende i de forskjellige Stater. Nogle Industrigræne vilde opnaa en noget større Beskyttelse, hvorover de neppe vilde beklage sig; andre vilde miste lidt Beskyttelse, men vilde som Erstatning opnaa andre Fordele bl. A. fri Adgang til et stort Marked. I det Hele vilde de smaa Lande profitere mest. For Danmark, den centraleuropæiske Toldforenings mindste Stat, vilde Udvidelsen være betydeligst. Der vilde gives fri Adgang til et Areal, der er befolket med omtr. 130 Mill. Mennesker, d. v. s. med 65 Gange flere Mennesker end Danmark. For Schweiz, Holland og Belgien vilde Udvidelsen ligeledes være særdeles betydelig; mindst vilde den være for Frankrig, Østrig-Ungarn og Tyskland, og dog vilde disse Stater faa Adgang til en Befolkning, der er over tre Gange større end deres egen.

De Vanskeligheder, der vilde stille sig i Vejen for Fordeelingen af Toldindtægterne mellem de forskjellige forenede Stater, vilde lige saa let kunne overvindes i et centraleuropæisk Forbund som i det tyske. Enhver af de kontraherende Stater skulde naturligvis bevare sin egen uafhængige Toldadministration. I saa Henseende skulde Intet ændres; kun skulde Nettoindtægten være fælles. Det Spørgsmaal, om den ligefrem skulde fordeles i Forhold til Befolkningernes Størrelse, eller om andre Momenter, f. Ex. Forbrugsevnen i de forskjellige Stater, tillige maatte tages i Betragtning, vilde ikke være væsentligt vanskeligere at løse i en centraleuropæisk end i en tysk Toldforening.

En alvorlig Vanskelighed vil derimod møde, naar Spørgsmaalet bliver om at bringe Enhed i Afgiftssystemerne. Selv i Tyskland er denne Vanskelighed ikke ganske fjernet. Uløseligt er Spørgsmaalet dog neppe. Alle de Lande, om hvilke Talen er, ere enige om at beskatte visse Varer, saasom Tobak, Sukker, Salt, Øl, Brændevin og Spirituosa. Der er kun Forskjel i Afgifternes Højde og i Opkrævningsmaaden. Frankrig vilde komme til at nedsætte sine Afgifter noget; Tyskland maatte sætte dem lidt i Vejret, og der er jo Intet den tyske Regering hellere vil. Tobak er i Frankrig og Østrig Gjenstand for Statsmonopol; i de andre Lande beskattes det kun ved Grænserne; men Bis-

mark vilde med største Fornøjelse paa dette Punkt slutte sig til Frankrig og Østrig. De smaa Stater vilde vel nødigt gjøre det; men netop de smaa Stater vilde jo, som anført, opnaa de største Fordele ved en Toldforening, og som en Betaling for disse Fordele kunde de da gjøre en Indrømmelse med Hensyn til en Vare, som Finansmændene, med eller uden Grund, ere enige om at betragte som et «fortrinligt Skatteobjekt.»

Endelig maatte der, for at lede og vaage over den ny Toldforening, oprettes en international Toldkommission, for Exempel i Lighed med den tyske Toldkongres, der til alle Parters Tilfredshed virkede indtil Dannelsen af det ny tyske Rige. I denne Toldkongres gjaldt almindelig Lighed, uden Hensyn til Staternes Størrelse etc.; enhver Stat havde en Stemme; hvert Aar maatte de forskjellige Staters Delegerede samle sig, snart i den ene Hovedstad, snart i den anden; Kongressens Myndighed var baade legislativ og administrativ.

IV.

En sikret Afsætning er det, Industrien først og fremmest ønsker. Man sætter ikke gjerne store Kapitaler fast, naar man ikke er sikker paa at have et nogenlunde udstrakt Marked. Af denne Grund er det jo netop, at Beskyttelsesmændene fordre Lukningen af det indenlandske Marked ligeoverfor Udlandet. Men dette indenlandske Marked er næsten altid for lille, og man maa føje et Stykke udenlandsk Marked til, naar Industriens Hovedgrene ikke skulle sygne hen. I Frankrig har, for Exempel, den aarlige Udførsel af Industriprodukter en Værdi af et Par Milliarder Francs, og den største Del af denne Sum, der fordeles som Driftsherreevinst, Dividender, Arbejdsløn etc., skaffer en betydelig Del af Befolkningen dens Subsistensmidler. Men dette udenlandske Marked er langt fra at være sikret: en skjøn Dag kan det blive formindsket ved en udenlandsk Tarifførhøjelse. Ved Afslutning af Handelstraktater har man søgt at skaffe en vis midlertidig Sikkerhed. Men denne Udvejs Utilstrækkelighed er kun altfor aabenbar. De Handelstraktater, der sluttedes efter 1861 for et Tidsrum af ti Aar, ere udløbne; og det viser sig umuligt eller vanskeligt at faa dem fornyede.

De fleste Landes Industrier lide under denne Usikkerhed eller blot foreløbige Sikkerhed.

En centraleuropæisk Toldforening vilde skaffe Industrien i de forskellige centraleuropæiske Lande et sikkert Afsætnings-omraade med 130 Millioner Forbrugere. Ganske vist vilde den fremdeles være udsat for de Svingninger, der vilde følge med Tarifforandringer i Landene udenfor Toldforeningen; men Sikkerheden vilde dog meget betydeligt forøges. — Man vil maaske indvende, at ligeoverfor denne økonomiske Fordel vilde der staa et Tab af politisk Uafhængighed for de associerede Stater. Ja, var Talen om en Toldforening mellem to ulige Magter, Frankrig og Belgien, eller Tyskland og Holland for Exempel, kunde man vel befrygte, at den Stærke vilde opsluge den Svagere; men i en Forening, der omfatter Frankrig, Tyskland og Østrig vilde der være Ligevægt mellem Kræfterne, og de smaa Magter vilde ikke her udsættes for at opsluges af de store. Naar Toldgrænserne mellem Tyskland og Holland bortskaffedes, vilde de hollandske Havne staa lige saa meget til den tyske Handels og Industris Afbenyttelse som om Holland var politisk knyttet til Tyskland. — Man vil maaske videre indvende, at Landene udenfor den foreslaaede Union, særlig England, vilde føle sig krænkede ved en saadan Sammenslutten af de midteuropæiske Markeder; ja England vilde maaske betragte den som en Art Gjenopretten af Kontinentalsystemet. Men for det Første vilde det jo staa de andre Stater frit for at melde sig ind i Toldforeningen ligesom i Postunionen. Og for det Andet lider netop England i en særlig Grad ved den nuværende Ordning, og en Ophævelse af de indre Toldgrænser i Mitteleuropa vilde være i højeste Grad fordelagtig for England.

Behøve vi at minde om, at Bortfjernelsen af Hindringerne for det internationale Samkvem er en af Nutidens vigtigste Op-gaver? Man bygger Jernbaner og Dampskibe, udvider Telegrafnettet, gjenneborer Bjerger og Landtænger, afslutter Post- og Monikonventioner, sparer, kort sagt, ikke nogen Udgift eller Ulejlighed for at bringe Folkene nærmere sammen. Er det ikke modsigende at opretholde uden Nødvendighed og med store Omkostninger Toldskranke for at vanskeliggjøre det Samkvem,

man paa den anden Side bestræber sig for at lette? Er det ikke absurd samtidigt at betale Ingeniørerne for at lette Befordringen af Rejsende og Varer, og Toldbetjentene for at vanskeliggjøre den?

Den Dag, da Offenligheden, i hvis Kufferter Toldbetjentene rode op, og hvis Handel de hindre, vil indse, at al den Tids-spilde, alle de Omkostninger, alle de Ærgrelser, der paaføres En ved at overskride Landets Grænser, ikke ere til Spor af Nytte, og at de kunne undgaas uden at Staten taber en Øre, ja maaske endog til Fordel for Statskassen, — den Dag ville de indre Toldgrænser være meget syge, og Afslutningen af en international Toldforening vil være forestaaende.

Dette er den franske Nationalekonoms Forslag. Den Tid, paa hvilken det er fremsat, er lidet heldig, forsaavidt de Reaktionslyster, der netop nu, navnlig i Tyskland, gjøre sig gjældende, gjøre det sandsynligt, at Forslaget vil blive afvist uden al Diskussion som en aabenbar Utopi, som en Ide der hos praktiske Mænd kun vil kunne vente et overlegent Smil. Forslaget er dog en korrekt videre Udvikling af den Tanke, hvorpaa det tyske Toldforbund hviler, og paa Grund af den Maade, hvorpaa Molinari har udført det, fortjener det Opmærksomhed, selv om dets Udsigter i Øjeblikket ere langt fra at være lyse.

Professor Jevons om Handelskriser og Solpletter.

«Det er interessant at lægge Mærke til alle de forskellige Maader, hvorpaa Folk søge at forklare de nuværende daarlige Tider. Udlandets Konkurrence, Overproduktion, Strikerne og Fagforeningsvæsenet, Krig, Fred, Mangel paa Guld, for meget Sølv, Lord Beaconsfield, uforsvarlig Udenrigspolitik, Bankdirektørenes Uredelighed, Mr. Edison og det elektriske Lys, — det er nogle faa af de Maader, hvorpaa Folk søger at forklare den nuværende Tilbagegang i det økonomiske Liv». — Omtrent saaledes begynder Prof. W. Stanley Jevons en interessant Artikel i det videnskabelige Ugeskrift «Nature» om de økonomiske Kriser, — en Artikel, der indeholder det Samme som det opsigtvækkende Foredrag, han for nogen Tid siden holdt i «British Association».

Men — fortsætter Prof. Jevons — det synes ikke at falde Mange ind at overveje, at hvad der nu gaar for sig, kun er en mild Gjentagelse af hvad der tidligere er sket fra Tid til anden. Ogsaa de tidligere Kriser forklares i Almindelighed som noget Tilfældigt. Overends' Fallit faar Skylden for Krisen i 1866; Pariserfreden og en Katastrofe i Amerika for den i 1857; Jernbanemanien, daarlig Høst og Oprør i Irland for den i 1847; Stiftelsen af endel Aktieselskaber og Anlægget af endel Fabriker og store Etablissementer for den i 1837; overdrevne Spekulationer og udenlandske Laan for den i 1825; Afslutningen af de napoleonske Krige for den i 1815. Altsaa for hver Krise anføres der en speciel Aarsag. Men saalænge disse

specielle Aarsager staa uden Forbindelse med hverandre, indeholde de ikke nogen Forklaring af den iøjnefaldende Regelmæssighed og Periodicitet, hvorved Kriserne udmærke sig.

Allerede for længe siden har man bemærket denne Periodicitet, og forskellige Videnskabsmænd have følt sig overbeviste om, at en eller anden dyb Aarsag maatte ligge bag den. Allerede for over tredive Aar siden skrev Dr. Hyde Clarke en Afhandling betitlet: «Fysisk Økonomi: en foreløbig Undersøgelse med Hensyn til de fysiske Love, der styre Hungersnød- og Panik-Perioderne.» I denne mærkelige Afhandling, som Jevons giver et lille Referat af, slaar Dr. Hyde Clarke paa Muligheden af, at de fysiske Aarsager til Krisernes regelmæssige Tilbagevenden kunde være af astronomisk eller meteorologisk Natur. Og det er dette, der giver Clarkes Afhandling Interesse fremfor flere andre Forfattere, der behandle samme Sag. Det er interessant at se Clarke fastholde Tilstedeværelsen af fysiske Aarsager, ihvorvel det ikke lykkedes ham at opdage noget astronomisk eller meteorologisk Fænomen, der bevægede sig paa samme Maade som Handelskriserne. Denne Opdagelse mener Jevons nu at have gjort.

Allerede for flere Aar tilbage begyndte Jevons at gruble over «den sande men hemmelighedsfulde Periodicitet» i Handelslivets Bevægelse. «Jeg troede da, i 1875, at jeg havde opdaget Solplet-Perioden i Priserne paa Korn og forskellige Agerbrugsprodukter, og jeg oplæste en Afhandling derom i British Association i Bristol». Afhandlingen blev imidlertid ikke offentliggjort, fordi forskellige Omstændigheder vakte Tvivl hos Forfatteren om Forklaringens Rigtighed. Han forudsagde i denne Afhandling en Krise for Aaret 1879, idet han i sine Beregninger gik ud fra, at Solplet-Periodens Længde er 11,1 Aar. Mr. J. A. Broun har imidlertid senere beregnet Solplet-Perioden til 10,45 Aar; derefter vilde Jevons da have forudsagt en Krise for Aaret 1878. Perioden 11,1 Aar voldte ham overhovedet mange Vanskeligheder; — Perioden 10,45 Aar rydder disse Vanskeligheder af Vejen! Jevons tog nu med nyt Mod fat paa sine Undersøgelser om Krisernes Historie. Han fortæller herom paa en højst underholdende Maade. Resultatet af Undersøgel-

serne blev en Konstatering af Kriser i England i følgende Aar: (1701?), 1711, 1721, 1731—32, (1742?, 1752?), 1763, 1772—73, 1783, 1793, (1804—5?), 1815, 1825, 1836—39 (1837 i de Forenede Stater), 1847, 1857, 1866, 1878. Jevons forudser, at man her vil komme med den Indvending, at nogle af disse Kriser ere yderst problematiske, og at andre ere saa smaa, at de egentlig ikke fortjene Navn af «Krise»; thi den Omstændighed, at et eller andet større Hus gaar fallit, eller at der er lidt Børsjobberi med uheldige Følger, berettiger dog ikke strax til at tale om «Kriser». Herpaa svarer han: «En Række af denne Art er ikke som en Kjede saa svag som det svageste Led; tværtimod: de stærkere Led styrke de svagere.» Dette Svar hensættes dog uden nogen nærmere Motivering. Og umiddelbart til det citerede Svar føjer han følgende Ord: «Altsaa, til Trods for nogle af de anførte Krisers tvivlsomme Existens, kan jeg ikke nære nogensomhelst Tvivl om, at de vigtigste Handelskriser falde med et gennemsnitligt Mellemlum paa c. 10,46 Aar. Denne Periodes næsten fuldstændige Coincidens med Solplet-Perioden paa 10,45 Aar (efter Brouns Beregning) er i sig selv et stærkt Bevis for, at Fænomenerne ere kausalt forbundne.» Men denne Sætning hensættes rigtignok, som om dens Rigtighed var selvindlysende.

Det kan imidlertid ikke fejle, at der hos mange Læsere vil opstaa en Tvivl, som kan udtrykkes i følgende Spørgsmaal: selv forudsat, at Kriserne ere adskilte fra hverandre netop ved saa mange Aar som Solplet-Perioden varer, er det saa dermed givet, at Solpletterne forårsage Kriserne? Disse Tvivlere gives der omtrent følgende Svar: Handelsforholdene i Vestevropa, navnlig England, paavirkes i stærk Grad af Forholdene i Ostindien, og vel ogsaa af dem i det tropiske Afrika, Amerika, Vestindien og endog Levanten; men paa Hungersnøden i Ostindien indvirker vistnok Solpletterne, og det er ogsaa meget muligt, at de samme meteorologiske Fænomener, der bevirke Hungersnøden i Ostindien, have nogen Indflydelse paa Forholdene i de andre nysnævnte tropiske Egne.

Men det kan gjerne være, at dette Svar ikke vil tilfredsstille Alle, og de ville da videre indvende: Selv om vi antage, at Kriserne omtrent ere adskilte fra hverandre ved 10,46 Aar, og at Solplet-Perioden har en Længde af 10,45 Aar, saa er der jo ikke dermed sagt Noget om, at Kriserne indtræde netop paa den Tid eller efter den Tid, da Solpletterne have deres supponerede Indflydelse paa Hungersnøden i Indien; maaske indtræde de før. — Denne Indvending besvares ikke.

Den nærmest liggende Indvending er denne: Der udbryder undertiden Kriser, som ikke passe ind i Rækken; hvad skulle vi f. Ex. gjøre af den store Krise i 1873? — Svaret herpaa er: Andre Aarsager end de meteorologiske kunne virke; 1873-Krisen kan jo skyldes disse exceptionelle Aarsager, der staa uden Forbindelse med Solpletterne.

Man har ogsaa fremhævet, at ofte ere nogle store Falliter snarere Aarsag til Kriserne end disse til hine; og det lader sig aldeles ikke paastaa, at Falliterne som Regel skyldes Begivenheder, der indtræde hvert tiende Aar; tværtimod: snart ligge disse Begivenheder meget nær, snart længere tilbage i Tiden. — «Economist», der — blandt mange andre Blade — har rejst Opposition imod den Jevons'skø Theori, gjør bl. A. gjældende (No. af 11. Jan. 1879), at Jevons's Krisis-Cyklus rækker tilbage til en Tid, da Evropeas Forbindelse med Indien ikke var saa livlig, at Solpletternes formentlige Indflydelse i Indien kunde fremkalde Kriser i Evropa. Der bliver altsaa bevist for meget.

Men alle disse Indvendinger (hvadenten de gaa ud paa, at der slet ikke eksisterer nogen tiaarig Krisis-Cyklus, fordi en saadan kun skaffes tilveje dels ved vilkaarligt at fjerne de Aar, der ikke passe ind i Kredsen, dels ved med Vold og Magt at gjøre Aar, som ikke kunne undværes i den tiaarige Kreds, til «Krisis-Aar», — eller de ere af anden Natur), forhindre ikke Prof. Jevons i at slutte sin i ethvert Fald meget sindrige og læseværdige Artikel med en Henstilling til de meteorologiske Instituter. Han anbefaler, at Styrken og Karakteren af Solens Straaler gjøres til Gjenstand for direkte Observationer. Saa-

danne Observationer ville muligvis faa den allerstørste Betydning for Handelen, og Prof. Jevons kan meget vel tænke sig den Tid, da Bladenes Telegrammer om Solens Styrke ville interessere Verden mere end nogetsomhelst Andet, af hvad Aviserne indeholde.

A. P.

Indt
ang.
af de
blade

ning
unde
med
gaae
•mer
Lys
prot
tegne
som
Ord
dater

Mæn
(spe
om
ning
fods
førs
Spør
bog.

Møntkonferencen.

Indberetning til den kgl. norske Regerings Finansdepartement ang. den i Paris, Avgust 1878, afholdte Møntkonferens. Afgivet af den Delegerede for Norge, Dr. O. J. Broch. Aftryk af «Aftenbladet». Kristiania, 1879. Mallings.

Den internationale Møntkonference, der — paa Foranledning af Nordamerikas Forenede Stater — afholdtes i Paris under Verdensudstillingen, sluttedes af sin Præsident, Leon Say, med en Udtalelse om, at der vel ikke af Konferencen var fremgaaet nogen positiv Forholdsregel eller nogen fælles Beslutning; men der var ved de stedfundne Diskussioner kastet meget Lys over en dunkel Materie, og Konferencens Forhandlingsprotokol var et Værk, hvori mange Kjendsgjerninger vare opregnede, mange Anskuelser udviklede og Bemærkninger udtalte, som kunde tjene til Vejledning og Oplysning.» Netop disse Ord finde Anvendelse paa Dr. Brochs den 14. Januar d. A. daterede Indberetning.

Dr. Brochs Bog — 190 Sider stor — indeholder en stor Mængde Oplysninger om Møntforholdene i de forskjellige Stater (specielt om de Forenede Staters Møntlovgivning siden 1793), om Produktionen af ædelt Metal, om Sølvpriserne og Udmøntningen af Sølv og Guld, om Guldfods-, Sølvfods- og Dobbeltfods-Landene samt Papirpenge-Landene, om Ædelmetal-Udførselen til Orienten etc. etc. Med Hensyn til de herhenhørende Spørgsmaal kan Dr. B.s Bog benyttes som en bekvem Haandbog. Den giver dernæst et meget udførligt Referat af For-

handlingerne paa Møntkonferencen. Vel fremkom der ikke her noget egenligt nyt Argument med Hensyn til det saa ofte omdebatterede Spørgsmaal om, hvilken Møntfod, den dobbelte eller den enkelte, der er at foretrække; — men de forskjellige Delegerede, de nordamerikanske saavelsom de evropæiske, forsvarede deres respektive, meget afvigende Anskuelser med saa megen Grundighed, og gav dem en saa alsidig Belysning, at man vil kunne ty til Referatet af deres Debatter, naar man ønsker at erfare, hvad der siges *pro*, og hvad *contra*.

Naar vi ved en senere Lejlighed vende tilbage til Mønt- og Ædelmetal-Spørgsmaalet for at gjøre det til Gjenstand for en udførligere Belysning, vil Dr. Brochs fyldige Beretning kunne afgive meget og værdifuldt Materiale.

A. P.

Gol
trag
1878.

progr
Tyskl
er ve
kunne
anført
melde
marek
Indfø
af et
lige,
vilde
sidste
holdb
fende
hvorl
ødelæ
hvorl
have
styrte
hed,
stand

Ny udenlandsk Literatur.

Goldfeld: Deutschlands Zoll- und Handelspolitik. Ein Beitrag zur Kritik des Bismarck'schen Schreibens vom 15. Decbr. 1878. Leipzig, 1879. Köszling. (41 S.)

Som det var at vente har Bismarcks Told- og Skatteprogram af 15. Decbr. f. A. fremkaldt en hel Brochureliteratur i Tyskland. Et af de betydeligste af de udkomne Smaaskrifter er vel Dr. Ludv. Bambergers, til hvilket vi en anden Gang kunne knytte nogle Bemærkninger. Idag nævne vi det ovenanførte lille Skrift, der af Forf. er blevet os tilsendt til Anmeldelse. Forf. kritiserer i meget stærke Udtryk den Bismarck'ske Ide at gjøre (paa et Par Undtagelser nær) alle Indførselsartikler toldpligtige. Han viser de økonomiske Følger af et Forsøg paa at gennemføre Principet om «den almindelige, lige Toldpligt». Og han mener, at i finansiel Henseende vilde Bismarck slet ikke opnaa Noget ved sit Projekt. Denne sidste Formening og et Par andre ere maaske ikke ganske holdbare; men det livfulde lille Skrift indeholder mange træffende Bemærkninger, og viser paa en i det Hele korrekt Maade, hvorledes Gjennemførelsen af det Bismarck'ske Program vilde ødelægge Handel og Industri og den hele Nationalvelstand, og hvorledes den — *last not least* — i social Henseende vilde have de fordærligste Følger ved at ruinere Middelstanden og styrte den egenlige Arbejderstand ned i den dybeste Elendighed, ved, kort sagt, end yderligere at forøge de sociale Afstande og Modsætninger.

A. P.

Smaa Meddelelser.

Brevkorrespondancen. I sin Beretning om Samfærdselsmidlerne paa Verdensudstillingen i Paris, 1867, beregner Neumann-Spallart, at alle Jordens Beboere udvexlede omtrent 2300 Millioner Breve indbyrdes, i Aaret 1865. Men otte Aar senere, 1873, beregner den tyske Generalpostdirektør, Stephan, paa Grundlag af officielt Materiale, at Posten dengang aarligt expederede mindst 3300 Millioner Breve, altsaa en Tilvæxt paa 1000 Millioner. Og nu er Brevkorrespondancen endog kommet op over 4020 Millioner Breve. I fem Aar er Verdens Brevkorrespondance taget til med 700 Millioner Breve, — i fem Aar, der lide under Tilbagegang i det industrielle og kommercielle Liv. Denne Beregning er udført med Forsigtighed, og er snarere for lav end for høj, — og dog siger den os, at Posten daglig besørger 11 Millioner Breve, eller 127 Breve i hvert Sekund! Af disse 4020 Mill. Breve falde paa Evropa 3040 Mill., paa Amerika 760 Mill., paa Asien 150 Mill., paa Avstralien 50 Mill. og paa Afrika omtrent 25 Millioner. Regner man hele Jordens Befolkning til 1400 Millioner, falder der gennemsnitligt paa hvert Individ aarlig omtrent 3 Breve. Men Svingningerne omkring dette Gennemsnitstal ere meget betydelige. Øverst staar Storbritannien med over 1000 Mill. Breve o: $33\frac{1}{2}$ pr. Individ aarligt. Storbritannien har altsaa omtrent en Tredjedel af hele den evropæiske Korrespondance. I Schweiz kommer der paa hvert Individ 24 Breve aarligt. I Tyskland $16\frac{1}{2}$ Brev pr. Individ, tilsammen næsten 600 Mill. Breve. Holland indtager den fjerde Plads med $15\frac{1}{2}$ Brev pr. Individ. I Belgien falder 13 Breve pr. Individ. I Danmark omtrent 12. Derefter komme Østrig (11), Frankrig (10), Sverige (7), Norge (lidt over 6). Spanien, Ungarn, Italien og Portugal staa kun lidet over Gennemsnittet; og under dette staa Grækenland (2), Rusland (1), Serbien (0,9), Rumænien (0,5) og Tyrkiet (0,2). — Flest Aviser modtager Schweiz, forholdsvis, nemlig c. 18

Aviser pr. Individ. Derefter komme et Par tyske Lande og Danmark. — Udenfor Evropa er Korrespondancen mest levende i Avstralien, de Forenede Stater og Canada.

Telegrafkorrespondancen er stegen efter et endnu stærkere Forhold end Brevkorrespondancen. I 1860 expederedes der i Evropa knap 9 Millioner Telegrammer; i 1876 over 81 Mill.; — altsaa er Korrespondancen blevet mere end ni Gange fordoblet i sexten Aar. Stationernes Tal voxede i disse Aar fra 3500 til 27 264; en næsten ligesaa stor relativ Tilvæxt. I Amerika beregnes (1875—77) Telegrammernes Tal til 23 Mill., i Avstralien $2\frac{1}{2}$ Mill., i Asien $2\frac{1}{3}$, i Afrika $1\frac{1}{5}$ Mill., — ialt til over 110 Millioner. Altsaa udvexles der daglig omtr. 305 000 Telegrammer, hvoraf 227 000 falde paa Evropa. Den højeste Udvikling har Telegrafvæsenet faaet i Schweiz: Gjennemsnitligt falder der paa hver Schweizer et større Antal Telegrammer end paa noget andet Lands Borgere: paa 1000 Indv. falder der i Schweiz 1061 Privatdepescher, i Holland 641, i Storbritannien 638, i Belgien 588, i Danmark 494, i Norge 415, i det tyske Rigsomraade 286, i Frankrig 275, i Sverig 252 . . . i Spanien 77 og i Rusland 45. I Schweiz falder der endvidere paa hver Station det mindste Indvaanertal; i nogle tyske Stater, i Storbritannien og Belgien falder der ligeledes et forholdsvis ringe Indvaanertal paa hver Station; Rumænien og Rusland derimod det største. Næst Belgien staar Schweiz endvidere højest med Hensyn til Længden af de pr. Kvadratmil faldende Linjer; Rusland staar lavest. Endelig har Schweiz (og Belgien) den billigste interne Telegramtaxt; næstbilligst er den i Holland og derefter i Danmark; dyrest er den i Tyrkiet og Rusland. (Efter Neumann-Spallart.)

Bibliografi.

- Baudrillart. Histoire du luxe privé et public depuis l'antiquité jusqu'à nos jours. Tome II. Le Luxe romain. Hachette.
7 fr. 50.
- Cernuschi. La Diplomatie monétaire en 1878. Articles publiés dans le «Siècle». Guillaumin. 3 fr.
- Cernuschi. Les Projets monétaires de M. Say. Articles publiés dans le «Siècle». Guillaumin. 1 fr.
- Mannequin. Le Problème monétaire et la distribution de la richesse. Guillaumin. 5 fr.
- Noël. Histoire du commerce extérieur de la France depuis la Revolution. Guillaumin. 6 fr.
- Passy. L'Histoire et les sciences sociales et politiques. Mémoire. Guillaumin. 1 fr. 50.
- Crump. A New Departure in the Domain of Political Economy. Part I. Longmans. 12 sh.
- Festenberg-Packisch. Deutschland's Zoll- u. Handelspolitik 1873—1877. Die zoll- u. handelspolit. Debatten im deutschen Reichstage während der drei ersten Legislaturperioden. Nach den stenograph. Berichten zusammengestellt u. erläutert. (959 S.) Berlin, Puttkammer & Mühlbrecht. 20 M.
- Lehmann. Der Welt-Post-Verein u. seine Congresse. Nach aml. Quellen bearb. (104 S.) Leipzig, Mentzel. 1 M. 20.
- Volkswirtschaftliche Zeitfragen. Vorträge u. Abhandl., herausgegeb. v. d. Volkswirthsch. Gesellschaft in Berlin. Berlin, Leonhard Simion.

I Artiklen «Skattebyrden i Danmark» i forrige Hefte blev der af en Fejltagelse ikke læst Korrektur paa nogle af Tabellerne. Der er derved indløbet nogle Talfejl. S. 80 er Toldindtægten af Sukker angivet c. 300,000 Kr. for lavt og Toldindtægten af Oljer c. 90,000 Kr. for lavt.

Om den nationalekonomiske og statistiske Universitets-Undervisning.

Af Aleksis Petersen.

I.

Om Udvikling af Selvvirksomhed hos de Studerende.

Tyskernes Skrivelyst er bekjendt nok. Det er en bekjendt Sag, at der i Tyskland aarligt bringes en langt større Masse nationalekonomisk Literatur paa Markedet end i noget andet Land. Er der Nogen, der tvivler herom, kan han jo se efter i et Bogkatalog, for Exempel i Otto Mühlbrechts Oversigt over den samlede stats- og retsvidenskabelige Literatur. For 1877 vil han her finde noteret

	rets- og statsv. Værker
1732 tyske	—
656 franske	—
415 engelske	—
259 italienske	—
250 danske, svenske og hollandske	—
78 spanske	—

For foregaaende Aar vil der findes tilsvarende Tal*). Ret talende Tal; — det vil sige med Hensyn til Kvanti-

*) Mühlbrecht: Uebersicht der gesammten staats- u. rechtswissensch. Literatur. Berlin, Puttkammer & Mühlbrecht.

teten! Bogkatalogerne indeholde en Række mere eller mindre velklingende Titler; — men de fortælle Intet om, med hvilken Adkomst Titlerne bæres. De fortælle os, hvor tykke Bøgerne ere; — men de fortælle Intet om det Forhold, hvori Kjærnen staar til Skallen. Men selv om det nu maa indrømmes, at dette Forhold i Tyskland ofte er langt fra at være et heldigt, saa er der dog neppe ret mange Sagkyndige, der betvivle, at ogsaa med Hensyn til Kvaliteten af den statsvidenskabelige Literatur staar Tyskland i Nutiden (ikke i Fortiden) over alle andre Lande. Den franske Literatur kan aldeles ikke tænke paa at indlade sig paa nogen Sammenligning med den tyske, og Englænderne*), der i gamle Dage arbejdede saa udmærket, have først i den allersidste Tid begyndt at vise Tilbøjelighed til at indhente, hvad de have forsømt i den sidste Menneskealder.

Hvad er nu Grunden til den store literære Produktion i Tyskland? Man kan give det foreløbige Svar, at der i Tyskland udbydes saa meget mere nationaløk. Literatur, fordi Efterspørgslen dér er saa meget større. Det er klart nok, at de tyske Forfattere og Forlæggere ikke vilde blive ved med at skrive og forlægge, naar Bøgerne ikke fandt Kjøbere. Man vil vel tilføje, at Forfatterne og Forlæggerne selv have medvirket til at fremkalde den store Efterspørgsel; i Virkeligheden er der til en vis Grad et Vexelvirkningsforhold mellem Produktion og Konsumtion. Danske Forlæggere gjorde vel i at mærke sig, at det dog for en Del staar i deres Magt at fremkalde en større Interesse for nationaløk. Læsning.

*) Cliffe Leslie i Jahrb. f. Nationalök. u. Statist. 1879. Bd. XXXII S. 124.

Men det nævnte Svar er kun et aldeles foreløbigt. Det er ikke meget oplysende at meddele, at Produktionen er stor, fordi Konsumtionen er stor. Der opstaar yderligere Spørgsmaal: Hvorfor er Konsumtionen saa stor? Hvorledes har der i Tyskland udviklet sig en forholdsvis saa stor Evne til at behandle økonomiske Spørgsmaal, og en saa stor Interesse hos Publikum for nationaløk. Lektüre? Og vil denne Interesse holde sig? eller vil den snart igjen fordunste? er den m. a. O. kun ganske overfladisk?

Det sidste Spørgsmaal tør besvares benægtende. I det Hele og Store maa det antages, at Interessen vil holde sig. I det Enkelte kan den svækkes. Det er bekendt nok, at en meget stor Del af den tyske økonomiske Literatur er helliget det «socialle Spørgsmaal». Dette (eller disse) Spørgsmaal stilles bestandigt paany, og «løses» atter og atter, — eller søges løste. I og for sig vilde det være rimeligt, om Tyskerne snart fik nok af disse «Løsninger» af en Knude, der bestandig forbliver lige gordisk. Men dertil kommer, at nu da den socialistiske Diskussion skal standses ved Politiforanstaltninger, vil den rimelige Følge være en Nedgang i den herhenhørende Literatur. Socialisterne maa jo ikke mere tale eller skrive; — de Andre maa nok, men Monologer blive dog i Længden lidt kjedelige, baade for Talerne og Tilhørerne. Derfor er det ikke nogen urimelig Antagelse, at den literære Produktion i en enkelt Retning vil gaa ned; men forøvrigt er der ingen Grund til at formode nogen større og varigere Tilbagegang: en Betragtning af Forholdene i Tyskland vil neppe bibringe nogen saadan Formodning.

Ved en Undersøgelse af den tyske nationaløkonomiske

Literatur vil man dels kunne skaffe sig Oplysning om Forfatternes Evne til at behandle økonomiske Sager, dels om i hvilken Retning Læsernes Interesse gaar. I sidste Henseende vil man opdage, at omend Interessen selvfølgelig overvejende knytter sig til Spørgsmaal, der staa paa Dagsordenen, og til saadanne Spørgsmaal af den politiske Økonomi, den økonomiske Politik og Finansvidenskaben, der lade sig behandle i Brochurer og i Skrifter, som aabenbart kun ville-leve et Døgnliv, — saa er den dog ogsaa, omend i en noget mindre Grad, af en gediegnere Karakter. Hvorledes vilde det være muligt for Forfattere og Forlæggere at blive ved med at udgive det ene Oplag efter det andet af saadanne tunge Værker som Schäffles, Rau-Wagners, Roschers m. fl., — naar de ikke stod ligeoverfor et Publikum med alvorlige Interesser? Og hvor talende er det ikke, at det vedblivende betaler sig i Tyskland at udgive ny Oversættelser af de gamle engelske og andre Klassikere! Af Adam Smiths «Wealth of Nations» er der saaledes i 1878 udkommet mindst to ny tyske Oversættelser. Vilde en saadan Forfatter-, Oversætter- og Forlæggervirksomhed være mulig, naar der ikke i Tyskland fandtes et talrigt Publikum, der med Grundighed og Alvor bestræber sig for at sætte sig ind i Nationaløkonomien?

Men hvori ligger det da, at den nationaløkonomiske Interesse i Tyskland er langt mere omfattende og langt mere dybtgaaende end i noget andet Land? Og hvori ligger det, at der i Tyskland findes et forholdsvis meget stort Antal Forfattere, der ikke blot have Lyst (thi «Skrivelysten» forklarer ikke Alt) men ogsaa Evne, — Forfattere, der med en vel noget tung, men dog kyndig Haand, med Samvittighedsfuldhed, Grundighed og Lærdom formaa at

tilfredsstille denne Interesse? Af Aarsager hertil kunde der naturligvis angives flere; — men én af dem turde være den, at Universitets-Undervisningen i Tyskland har gjort saa betydelige Fremskridt, at den nu indtager et højere Standpunkt der end i noget andet Land. Dette Fremskridt har vel atter været et flersidigt, — og én af de Retninger, i hvilke Universitets-Studiet i Tyskland har gjort Fremskridt i de senere Aar, skal i det Følgende nærmere omtales, i det Haab at et nøjere Kjendskab til de heldige Bestræbelser i vort Naboland vil forøge Opfordringen til herhjemme at gjøre noget Lignende.

Selvkritik er en Dyd, der er mere udviklet i Tyskland end i adskillige andre Lande. Et Exempel paa den har man i den Kritik over Universitets-Tilstandene, der i Tyskland saa ofte udgaar fra selve Universitets-Kredsene. Særligt med Hensyn til det nationaløkonomiske og statistiske, og overhovedet det statsvidenskabelige Universitets-Studium kunde der nævnes en hel Række af kritiske Skrifter forfattede af selve Professorerne eller Andre, der staa Universitetet nær*). Langtfra alle men dog endel af de Fordringer, der opstilledes, og de Raad, der gaves i de kritiske Skrifter, der ligge nogle Aar tilbage i Tiden, er der blevet taget Hensyn til. Og det har vist sig heldigt, at man tog saadanne Hensyn; thi om Tilstanden end endnu ikke er tilfredsstillende, om mange Krav end fremdeles staa uopfyldte, — saa spores der dog en betydelig

*) Som Forfattere til saadanne Skrifter kunne eksempelvis nævnes: Proff. Ad. Wagner, L. v. Stein, E. Nasse, G. Fischer, Böhmert, Schäffle, Gneist, Muther, Giercke, Gerstner, DD. Engel, Richter, Göppert, Ortlöf, F. Dahn, G. Meyer, von Bethmann-Hollweg osv.

Fremgang; og fra Universitetet, hvor Fremgangen begyndte, breder den sig ud over det hele Samfund.

En Læsning af de tyske Professorers Kritik af de tyske Universitets-Forhold vilde maaske overbevise om, at den Kritik, der rammede Tyskland, for en stor Del ogsaa rammer Danmark. Men her skulle Universitets-Forholdene i deres Almindelighed dog ikke undersøges. Kun Spørgsmaalet om Formerne for Universitets-Undervisningen skal her omhandles. Hvorledes staar det i saa Henseende til i Danmark?

I Kirke- og Undervisningsministeriets Lønningslov af 25. Marts 1871 tales der ganske i Almindelighed om «Forelæsninger, Examinatorier og Øvelser». Ved en saadan almindelig Betegnelse er der ikke gjort nogen væsentligere Indskrænkning i Lærernes Frihed til selv at bestemme Undervisningsformen efter Emnets Natur. I Fr. 26. Jan. 1821 bestemtes det, at en blandt de juridiske Professorer skulde, efter foregaaende indbyrdes Overenskomst, aarligen i et af Aarets Semestre anstille Disputere-Øvelser. Denne Forpligtelse hævedes ved Fr. 30. Decbr. 1839; men Retten til at holde denne eller andre Slags Øvelser er der jo fremdeles. Øvelsernes Karakter og Omfang er ikke begrænset ved Loven, men er det maaske faktisk. En af de nødvendige Betingelser for at Øvelserne kunne blive tilstrækkeligt alsidige, er aabenbart et tilstrækkeligt talrigt Lærerpersonele. Under normale Forhold findes der i Danmark efter den bestaaende Ordning to Universitets-Lærere i alle de nationaløkonomiske og statistiske Fag. For et helt Land er det ikke noget talrigt Lærerpersonele; — og hvor let kan der ikke indtræde Omstændigheder, hvorved det, for kortere eller længere Tid, bliver halveret. I hele den Tid, da jeg var stats-

videnskabelig Student, fandtes der, for Exempel, kun én Professor for de statsvidenskabelige Studerende; — denne ene Professor holdt Forelæsninger over Nationaløkonomi og Finansvidenskab; men i Statistik var det i al den Tid umuligt at faa nogen Vejledning ved Københavns Universitet (ligesaa lidt som i Statsforfatningsret, Statsforvaltningsret, almindelig Statslære, Folkeret m. fl. statsvidenskabelige Fag). Saadanne vare Forholdene dengang. Sammenlignelsesvis ere de altsaa nu særdeles gunstige. Men de kunde og burde dog vel være endnu gunstigere.

I det Følgende skal det blive vist, hvorledes de nu brugelige Undervisnings-Former formentligt bør udvides; men inden der skrides hertil, maa det dog fremhæves, at Vejledningen (— der selvfølgelig i og for sig godt kan være af høj Værdi, selv om den meddeles under utilstrækkelige Former —) benyttes af et paafaldende ringe Antal Studerende. Hvem benytter de nationaløkonomiske Professorers Vejledning? Saa godt som udelukkende kun de, der forberede sig til statsvidenskabelig Examen. Af Jurister ser man næsten aldrig nogen paa de nationaløkonomiske Forelæsninger. Hvor ganske anderledes er Forholdet i saa Henseende i Tyskland! I Tyskland er det netop Juristerne, som for den altovervejende Del fylde de nationaløkonomiske Auditorier. I nogle af Tysklands Stater ere de juridiske Studenter ligefrem forpligtede til at høre nationaløkonomiske Forelæsninger; og i de tyske Stater (Preussen, for Exempel), hvor der ikke eksisterer nogensomhelst Tvang til at høre saadanne Forelæsninger, hverken for juridiske eller for andre Studerende, ønskes det dog, at de juridiske Studenter høre i det Mindste en nationaløkonomisk Forelæsning. Og dette Ønske opfyldes, — og opfyldes med Fornøjelse. Ja en Professor

i Lovkyndighed, Dr. O. Gierke*) i Breslau, er endog i Stand til at skrive: «Enhver juridisk Student hører, og i Reglen med særlig Iver, sin Forelæsning over National-økonomi». Saaledes i Tyskland!**)

I Danmark optage

*) «Die juristische Studienordnung», en velskreven, skarp Kritik af Juristernes Universitets-Studium, opt. i Jahrbuch f. Gesetzgeb., Verwalt. u. Volksw. I, 1877.

**) I en Note skal jeg anføre et lille Vidnesbyrd om tyske Studenters (og netop for en stor Del juridiske Studenters) Interesse for økonomiske Studier. Ja, Vidnesbyrdet er maaske endda ikke saa lidetsigende. Det er Stiftelsen af nationaløkonomiske Studenter-Foreninger. Det er vel kun faa tyske Universitets-Byer, der have saadanne Foreninger; men Leipzig hører i alt Fald til dem. Statutterne for en saadan Forening ligge for mig; og da Sagen har sin Interesse skal jeg omtale den.

«Der Akademisch-Volkswirtschaftliche Verein zu Leipzig» har det Formaal at opmuntre og fremme nationalekonomiske Studier blandt de Studerende ved Universitetet i Leipzig (§ 1). Dette Maal søges naat: 1. ved en Gang ugenlig i Semestret at holde Taleøvelser over økonomiske Spørgsmaal; 2. ved Anskaffelse af økonomiske Værker og Tidsskrifter, der cirkulere mellem Medlemmerne, og derefter samles til et Bibliothek. (§ 2). Ordenlige Medlemmer kunne kun Docenter og Studerende ved Universitetet i Leipzig blive (§ 4); men Andre kunne optages som overordenlige Medlemmer (§ 9) eller som Æresmedlemmer (§ 10). Til første Bestyrelsesmedlem kan kun vælges en Universitets-Docent; han repræsenterer Foreningen udadtil og leder de videnskabelige Debatter (§ 12). De andre Bestyrelsesmedlemmer skulle være Studenter (§ 13).

Denne Forening (— meddeles der mig af Hr. Student P. Chr. Hansen, hvem Nationaløkon. Tidsskrift allerede et Par Gange tidligere har nævnt: XI, 191 og XII 27—28) er fremgaaet af en Art nationaløkonomiske Diskussions-Møder, som den nationalek. Leipziger-Professor, Dr. Birnbaum, foranstaltede. Disse Diskussions-Møder fandt i sin Tid en overordenlig Tilslutning; navnlig mødte socialistiskindede Studenter *en masse*, trods (eller maaske fordi?) Prof. Birnbaum er en af de mest afgjorte Modstandere af Socialismen. Der opstod ligefrem Partier: Højre, Venstre, Centrum etc., og Debatterne antog en alt Andet end fredelig Karakter. Man talte spottende om Hr. Birnbaums socialistiske «Rigsdag». Det skal endog være kommet saa vidt, at «das Universitäts-

de juridiske Studerende yderst sjældent i deres Studium
Fag, som ikke netop ere Examensfag, — og da der ved

gericht maatte skride ind og forbyde Møderne. Faktisk er det i alt Fald, at de pludseligt standsede. — Men i Vinteren 1876—77 kaldtes den ovennævnte Forening til Live, og i den optoges de roligere og alvorligere Bestanddele af den tidligere «Rigsdag». Dens første Præsident, der, som ovenfor anført, skal være en Universitets-Lærer, er Professor Birnbaum. De ugenlige Sammenkomster afholdes — naturligvis — «bei einem Glase Bier». Deltagernes Antal varierer mellem 15 og 40. Diskussionerne, der oftest knytte sig til et Indledningsforedrag, ledes efter strengt parlamentariske Regler, hvilket er absolut nødvendigt for Ordenens Overholdelse. Debatterne ere ofte i højeste Grad animerede, og socialistiske Anskuelser komme endnu af og til til Orde, trods Udskillelsen af de fleste socialistiske og radikale Elementer. — Hr. P. Chr. Hansen, tidligere et ledende Medlem i den akadem. nationaløk. Forening, overvurderer ikke saadanne Studenterforeningers videnskabelige Værdi; men han mener, at de dog vel kunne være nyttige, og de vidne i alt Fald om de Studerendes nationalekonomiske Interesse. — Et andet tidligere Medlem, ligeledes et ledende, stud. juris J. Goldfeld, skriver paa en lignende Maade til mig: «Jeg indrømmer, at man kan have meget forskellige Anskuelser om saadanne Foreningers videnskabelige Værdi. De indeholde sikkert en stærk Fristelse til Overfladiskhed, til at tale med om Ting, som endnu ere En ganske ny. Virkningerne ere højst forskellige, efter de forskellige Individualiteter. Selv har jeg lært overordenligt meget i Foreningen, uagtet jeg ofte manglede Tid til at forberede mig og til i Forvejen at indhente Oplysninger om Diskussionsemnet. Men i Debatterne tog jeg næsten altid levende Del. De videnskabelige Spørgsmaal faa en ganske anderledes plastisk Skikkelse, naar de ikke blot fra Kathedret og fra Lærebøger drage forbi de Studerende, men naar disse tillige selv tage fat paa Sagen, forfølge den polemisk, og tænke sig ind i den. Saadanne Diskussioner vække utvivlsomt mangan hidtil slumrende Interesse for Nationaløkonomien.»

Dog ikke nok hermed. Den omtalte Forening er ikke blot en Diskussionsforening; heller ikke blot en Diskussionsforening plus en Læseforening; — den har tillige arrangeret økonomiske Excursioner. Under Ledelse af Prof. Birnbaum, der af sine Elever omtales som en overordenligt dygtig Lærer og som en sjelden Personlighed, har Foreningen besøgt Fabriker, Bjergværker, større

Examensbordet ikke fordres det Mindste af dem med Hensyn til Nationaløkonomi, er Følgen klar. Men ikke blot Juristerne mangle ved de økonomiske Forelæsninger; det Samme er Tilfældet med næsten alle dem, der ikke netop ere «studiosi politices». Deres Tal er imidlertid meget beskedent: den statsvidenskabelige Examen er i flere Retninger en mangelfuld Examen, og den byder i ethvert Fald saa faa Fordele, at kun meget Faa føle sig fristede til at tage den. Da nu, for det Første, det nationaløkonomiske Universitets-Studium drives af yderst Faa udenfor de statsvidenskabelige Studerendes snævre Rækker, da, for det Andet, kun et Mindretal af de statsvidenskabelige Studerende drive deres økonomiske Studier paa en virkelig fyldestgørende Maade; og da, for det Tredje, Tallet paa dem, der ved Selv-Studier eller overhovedet ved andre Studier end Universitets-Studier erhverve sig grundige og systematisk

Landbrug etc., for at Medlemmerne kunne erhverve et vist praktisk Kjendskab til, hvad der er Gjenstand for deres theoretiske Studier. Disse Udflugter omtales som i højeste Grad lærerige. —

Endvidere har jeg liggende for mig Statutterne for den «akademisch-landwirthschaftliche Verein», en af Studenter ved Leipzig-Universitetet grundet videnskabelig Forening (§ 1). Foreningens Formaal er at fremme Studiet af Landøkonomi og dermed beslægtede Videnskaber, samt at opmuntre til kammeratligt Samliv mellem Medlemmerne (§ 2). Foreningen søger at naa dette Maal ved en Gang ugenlig, saalænge Semestret varer, at afholde Møder, hvor der forhandles om landøkonomiske og dermed beslægtede Spørgsmaal; fremdeles ved selskabelige Sammenkomster (§ 3). Til ordenligt Medlem kan optages enhver Student ved Universitetet i Leipzig, dog saaledes at Landøkonomer, Kameralister og Agrikulturkemikere mindst skulle udgjøre de to Tredjedele af det hele Medlemstal. Formanden skal være Landøkonom (§ 5). — Ogsaa denne Forening, der for en stor Del synes at være anlagt efter den foran omtalte Mønster, er et utvivlsomt Vidnesbyrd om Studenternes Interesser.

sammenhængende nationaløkonomiske Kundskaber i Danmark er saare begrænset, bliver den nødvendige Konklusion: at grundige nationaløkonomiske Kundskaber i Danmark kun besiddes af et meget, meget ringe Tal. Dette Tal behøvede vel endda ikke at være saa overordenligt ringe, naar alle statsvidenskabelige Kandidater*) kunde antages at have erhvervet sig en gennemgaaende nationaløkonomisk Dannelse; men — som alt antydet — er denne Antagelse desværre ikke tilstedelig: de allerfleste af de statsvidenskabelige Studerende optage Kundskabsstoffet paa en næsten fuldstændigt passiv Maade; Selvvirkomheden udebliver, — og deraf følger: saasnart de Studerende med Titlen «*cand. polit.*» forlade Universitetet, sætte de skyndsomst deres nationaløkonomiske Visdom paa Hylden, og dér faar den Lov at staa og skimle.

Saaledes ere Forholdene i Danmark. Tallet paa dem, der besidde en fyldestgørende nationaløkonomisk Dannelse, virkelig Forstand paa eller endog blot sand og alvorlig Interesse for økonomiske Spørgsmaal er kun lille, og langt, langt mindre, næsten forsvindende er Tallet paa dem, der ere i Stand til paa den økonomiske Videnskabs Omraade at optræde som Producenter. Blev Formerne for Universitets-Undervisningen udvidede paa den Maade, der i det Følgende skal omhandles, vilde der sikkert opnaas langt mere tilfreds-

*) Den statsvidenskabelige Examen skabtes i Aaret 1848. I de 27 Aar, i hvilke den er bleven afholdt, er den bleven taget af ialt 165 Kandidater, varierende fra 0 til 13 om Aaret, men dog i Reglen ikke fjernende sig meget fra Middeltallet. (Prof. Goos's Afhandling om Københavns Universitet 1828—78; det Letterstedtske Nordisk Tidsskrift 1878, S. 773.)

stillende Resultater, end de der nu opnaas. Thi man fastholde dette: skal det lykkes at bibringe Folket nogen nationaløkonomisk Dannelse, maa Impulsen udgaa fra Universitetet; — fra ovenaf maa Reformen komme.

Det Ønske at bibringe Befolkningen nogen økonomisk Dannelse, næres jo virkelig i videre Kredse. Noget Bevis for dets Berettigelse behøves vel ikke og vil vel ikke blive fordret, da af kyndige Folk kun nogle meget faa (og meget sære) Undtagelser nære Tvivl i saa Henseende. Lad det derfor, ved denne Lejlighed, være nok at henvise til dette:

At ethvert Samfundsmedlem trænger til økonomiske Kundskaber og til nogen Forstand paa det Samfund, hvori det lever, fremgaar allerede tilstrækkeligt tydeligt deraf, at ethvert Samfundsmedlem faktisk skaffer sig eller søger at skaffe sig økonomiske Kundskaber: der gives intet tænkende Væsen, der er ganske blottet for økonomisk Begreb, Spørgsmaalet er altsaa kun om den Maade hvorpaa, om den Vej, ad hvilken Kundskaberne skulle erhverves. Hvor de økonomiske Kundskaber ikke meddeles i Skolerne, hverken de højere eller de lavere, ere de fleste Mennesker henviste til at erhverve sig dem ad rent empirisk Vej. Men naar Erfaringskredsen er snævert begrænset (— hvad den er for Flertallet —), og naar Observationsevnen, Dømmekraften og overhovedet Aands-evnerne ere meget ufuldstændigt udviklede (— hvad ogsaa gjælder om den store Masse), — saa er det ganske naturligt, at de økonomiske Begreber, der erhverves ad den rent empiriske Vej, ofte eller oftest erhverves i en forkvaklet eller, mildest talt, højst ufuldkommen Form. Det gaar her som med Sundhedslæren: ogsaa med Hensyn til

den gjælder det, at ethvert tænkende Væsen maa tilegne sig i det Mindste nogle Begreber, og blive de ikke tilegnede ad anden Vej, tilegnes de ad rent empirisk Vej, hvilket atter medfører, at de sædvanligvis tilegnes i en højst ufuldkommen, ja misforstaaet, undertiden endog farlig Form. Derfor: netop de Grunde, man i den senere Tid, med Rette, har anført for Indførelsen af Sundheds-læren som Skolefag, tale for at Alle ordenligt lære nogen Nationaløkonomi, saaledes at de ikke omtrent udelukkende føle sig overladte til «den sunde Fornufts udisciplinerede og Slumpetræfs-Indskydelser». — Man kan ogsaa henvise til det Faktum, at «Folket, i det Mindste Kulturfolkene, ligefrem forlange nationaløkonomiske Kundskaber. De socialistiske Bevægelser skyldes tildels dette Forlangende. Folket søgte paa egen Haand Oplysning om sit økonomiske Livs Aarsager og Virkninger, der vedrøre det saa stærkt og dog synes det saa fremmede, og det optog med Begjærlighed de Lærdomme, man prægede for det, uden at kunne vide eller se, at de vare falske og fordrejede*.)» Dette er rigtigt. Det er ikke rigtigt, at Undervisningen i Nationaløkonomi skulde være en Garanti imod Udbredelsen af visse bestemte økonomiske Anskuelser**); — men det er rigtigt, at Arbejdernes hele Deltagelse i Arbejderbevægelsen, og den hele Tilstømning til den ejendommelige Undervisning, der med saa stor Beredvillighed gives i Krostuer, i Foreninger og Klubber, ved Diskussionsmøder etc., tyder paa en Trang til, en mere eller mindre bevidst Attraa efter økonomisk Be-

*) P. Dehns Artikel om Nationaløkonomien som Undervisningsgenstand, i «Arbeiterfreund», 1878, p. 253 fg.

**) Nationaløk. Tidsskrift, X 251.

læring. Og jo mere Folket kaldes til at tage Del i det politiske Liv, og jo mere det økonomiske Samfunds-Liv udvikles, d. v. s.: jo mere de enkelte Samfundsmedlemmers tidligere relative Isolering afløses af en stedse skarpere Solidaritet, — desto stærkere vil det føles, at det er nødvendigt, at hvert enkelt Samfundsmedlem faar nogen Forstand paa det socialøkonomiske Maskineri, hvorefter det udgjør et Led.

Dette erkjendes jo ogsaa i vide Kredse. Men hidtil er man i Danmark dog ikke kommet meget videre end til den theoretiske Erkjendelse. I flere andre Lande har man derimod praktisk udrettet en hel Del. I flere andre Lande læres Nationaløkonomi ikke blot ved Universiteterne, men ogsaa ved de polytekniske Lærestalter, ved de forskellige Industriskoler og Handelsskoler, ved Landbohøjskolerne, ved Skolelærerseminarier, i de højere Skoler, ja endog undertiden i de lavere*). — Nu er det dog paa Tiden, at ogsaa Danmark begynder at tage alvorligt fat. I en Forhandling, der for nogle Aar siden førtes om denne Sag i Nationaløkonomisk Forening**), blev som en Hovedvanskelighed fremhævet: Manglen paa Lærerkræfter. Og i Virkeligheden maa Bestræbelserne rettes imod: dels at skaffe tilstrækkelige Lærerkræfter frem, dels at tilvejebringe en større literær Produktion. At det kommer an herpaa, vil sikkert omtrent Alle indrømme, saa dette behøver ikke nogen nøjere Udvikling. Men da Mange svæve

*) Hele denne Sag har en betydelig Literatur. En af de nyeste Artikler om Nationaløkonomien som Undervisningsfag i Folkeskolen er P. Dehns ovennævnte. Der gjøres her bl. A. Rede for de Undervisningsplaner, H. Passy, Courcelle-Seneuil, Garnier m. Fl. have udkastet.

**) Nationaløkon. Tidsskrift III, 219.

i den Tro, at den Art Produktion, der skal søges tilvejebragt, egentlig kun er den populære, den paa Befolkningens store Flertal beregnede, — vil det maaske ikke være af Vejen, at accentuere, at Producenter af populære Skrifter neppe ville udvikles i noget større Omfang, naar der ikke bag dem staar et om end kun lille Antal videnskabelige Producenter. Ligesaa med Lærerne: et Forsøg, der udelukkende gik ud paa at bibringe Skolelærere og Seminarister nogle halvfærdige nationaløkonomiske Kundskaber, vilde ikke have tilfredsstillende Resultater. At fremskaffe baade Lærerkrafter og en literær Produktion af alle Grader, — derpaa kommer det an. Men erkjender man det meget Usandsynlige i, at Bestræbelser for at fremkalde en betydeligere populær Produktion og for at tilvejebringe talrige og dygtige Lærerkrafter af lavere Grader ville krones med Held, saalænge de videnskabelige Producenter og Lærerkrafter af højere Grader ere saa faatallige, at de kunne tælles paa Fingrene, — saa vil man formodentlig ogsaa indrømme, at det Rationelle er at begynde Reformerne — ikke midtvejs eller fra neden — men fra oven, hvorfra den da skal forplante sig videre ned gennem alle Led.

Hvori bør Reformen da bestaa? Universitetet bør i det størst mulige Omfang arbejde hen til, at de nævnte Betingelser (fyldestgjørende Lærerkrafter og større literær Produktion) for Folkets økonomiske Dannelse skaffes tilveje, — men hvorledes?

Flere Maader, som nærværende Afhandling ikke nøjere vil udtale sig om, kunde nævnes. — Det vilde saaledes

være af den største Vigtighed, at der tilførtes de national-økonomiske Forelæsninger et større Antal Tilhørere. I Danmark maa en nationaløkonomisk Professor være glad, naar han har et Auditorium paa en Snes Stykker; — alene ved ét af Tysklands en og tyve Universiteter, Leipzig, har én af de nationaløkonomiske Lærere, Roscher, omtrent — 350 Tilhørere! De ny Tilhørere, der burde tilføres de nationaløkonomiske Forelæsninger, burde først og fremmest være de juridiske Studenter, og her kunde der atter være Tale om enten at indføre Nationaløkonomi som et Examensfag for Juristerne, eller, i det Mindste, gjøre det til Pligt for de juridiske Studerende i et Par Semestre at følge nationaløkonomiske Forelæsninger; — en tredje Udvej var en hel Omordning af baade den juridiske og den statsvidenskabelige Examen. Ogsaa for Andre end Juristerne kunde der forøvrigt være god Grund til at indføre Nationaløkonomien som Examensfag. — Af største Vigtighed vilde det ligeledes være, om den statsvidenskabelige Examen blev skærpet. Og her staar det heldigvis i Professorernes egen Magt at udrette Meget; thi selv om den statsvidenskabelige Examen ikke ligefrem omordnes ved Lov, kunne Professorerne godt paa egen Haand skærpe Fordringerne i den Grad, at Studenterne ikke længere skulle svæve i den Vildfarelse, at den statsvidenskabelige Examen kan expederes i et Par Semestre. Saalænge selve Examen ikke er bleven omordnet paa en virkelig tilfredsstillende Maade, have Professorerne al Opfordring til ikke at skaane de Studerende. De Studerende, der derved vilde foranlediges til at opgive Examen, kan Samfundet godt undvære som «*candidati politici*». Det, hvorpaa det kommer an, er ikke, at Tallet paa statsvidenskabelige Kandidater, men

at Tallet paa virkeligt økonomisk Dannede er det størst mulige. — Som sagt: disse og andre*) Maader, hvorpaa der kunde reformeres, skal nærværende Afhandling ikke nøjere prøve. Det Spørgsmaal, derimod, til hvis Belysning den skal levere et Bidrag, er dette: hvilke Undervisnings-Former bør indføres, eller hvorledes bør

*) I Tyskland har man f. Ex. trot at burde anbefale Oprettelsen af særlige statsøkonomiske Fakulteter. (I 1840 skrev saaledes R. Mohl i Deutsche Vierteljahrschrift herom, og efter ham have mange Andre ført Ordet herfor.) Fordele herved kunne vel anføres, — men ogsaa Mangler. En Afvejning af disse mod hine er her overflødig, og Diskussionen af Spørgsmaalet maa betragtes som ørkesløs. Men maaske det kan interessere Lærerne at erfare, hvorledes Forholdet faktisk er ordnet i Tyskland. Derfor følgende korte Oplysninger:

Tre sydtyske Universiteter (Tübingen, München og Würzburg) have særlige «statsøkonomiske» («staatswirthschaftliche») Fakulteter. Det statsøkonomiske Fakultet i Tübingen tæller 3 statsvidenskabelige-nationalekonomiske Professorer, 1 landøkonomisk, 1 statsretlig og 1 statistisk Professor; derhos 3 Privatdocenter. I München: 1 Nationalekonom, 1 Forvaltningsretslærer, 1 Kulturhistoriker, 1 for Forstvidenskab, 1 for Bjergværksvæsen, 1 for Statistik og Finansvidenskab, og 1 for Landøkonomi. Det statsøkonomiske Fakultet i Würzburg tæller kun 3 ordenlige Professorer: 1 Nationalekonom, 1 Forvaltningslærer og 1 Teknolog. — I Strassburg findes et «rets- og statsvidenskabeligt» Fakultet (ligesaa i Østrig og ved de tysk-schweiziske Universiteter Bern og Zürich). — Men ved alle andre tyske Universiteter høre de nationalekonomiske og statistiske Professorer ind under det gamle «filosofiske» Fakultet, hvor de altsaa ere skilte fra dem, de naturligt høre sammen med, Juristerne, og kun udgjøre en svag Minoritet ligeoverfor en stor for Størstedelen fjernt staaende Majoritet, altsaa en meget uheldig Ordning. Jfr. Wagner: Zur Statistik und zur Frage der Einricht. d. nationalök. u. stat. Unterrichts an d. deutschen Univ., — i: Zeitschr. d. k. preuss. stat. Bureaus, 1877.

I Danmark hørte før 1848 den statsøkonomiske Professor under det filosofiske Fakultet. I 1848 udskiltes de økonomiske Fag fra det filosofiske og henlagdes under det juridiske Fakultet. Dette udvidedes da til et «rets- og statsvidenskabeligt Fakultet»

de nu brugelige udvides, for at de Universitets-Studerende (i alt Fald nogle af dem) kunne, i Stedet for at være rent receptive, udvikles til Selvvirksomhed? Med andre Ord: ved hvilke Undervisnings-Former bør deres Produktions-Evne søges udviklet?

De Former, under hvilke Undervisningen gives ved Københavns Universitet, ere — saavidt mine Erfaringer række — følgende: Forelæsninger, Examinatorier og skriftlige Øvelser.

Forelæsningsernes Nytte, ja Uundværlighed skal ikke bestrides. Men — selv de bedste af dem optages i Almindelighed for mekanisk af Tilhørerne, opmuntrer dem ikke tilstrækkeligt til selvstændig Tænkning, sporer dem, kort sagt, ikke tilstrækkeligt frem til Selvvirksomhed. Det er Manglen ved dem! Thi det vil dog vist blive indrømmet af omtrent alle Professorer, at — bortset fra nogle ganske faa Undtagelser — forholde Tilhørerne sig ligeoverfor Forelæsningerne altfor receptivt. Dette skal naturligvis ikke forstaas, som om Tilhørerne sad og døsede; — naar Foredraget er, som det skal være, vil det nok holde dem vaagne. Men alligevel vil det ikke benegtes, at de ikke opmuntres tilstrækkeligt til Selvvirksomhed; thi den Art Selvvirksomhed, der ofte giver sig Udtryk i en overfladisk Kritik, i en Kritik der oftest hviler paa en mangelfuld Forstaaelse, har ikke nogen høj Værdi. Det er ligeledes en Kjendsgjerning, at selv om Professorerne for at opmuntre til Selvstudium give Anvisning paa Literaturen over de paagældende Spørgsmaal, saa følges saadanne Anvisninger kun af nogle yderst spar-

somme Undtagelser; thi det er kun sjældent, at de Studerende gaa udover, hvad der udtrykkeligt kræves til Examen. Denne Mangel klæber nu vel ved alle akademiske Foredrag; — men: ved et af de økonomiske Fag, Statistik, viser Forelæsningsformens Utilstrækkelighed sig dog i et særligt stærkt Lys; thi Statistik læres kun vanskeligt og ufuldkomment gennem Øret; — her maa Øjet træde til.

Paa den anførte Mangel ved Forelæsningsformen bødes der ikke meget ved Examinatorierne. Under visse Betingelser kan det være heldigt, at Examinatorierne udvikle sig til «Konversatorier»; men denne Undervisningsform spiller i Danmark neppe nogen videre Rolle (hvorimod den i Tyskland er betydeligt mere udviklet). Hos os indskrænke Examinatorierne sig oftest dertil, at — til Trods for Professorernes stadige Tilskyndelser — kun et mindre Tal af de Studerende lade sig prøve af Professoren, medens Flertallet af dem (de, der ikke sætte sig paa første Bænk) forholde sig omtrent lige saa passive som ved Forelæsningerne.

Men de skriftlige Øvelser da? Bringe de da ikke Eleverne til at være produktive i Stedet for blot receptive? Til en vis Grad naturligvis, men rigtignok kun en temmelig lav Grad. Thi den Produktion, der her er Tale om, har ikke meget at sige. Professoren stiller en Opgave, fælles for alle de Studerende. De Studerende besvare den saa paa Universitetet eller hjemme, i Løbet af nogle faa Timer, omtrent paa samme Maade og efter samme Omfang (nogle faa Kvart-Sider) som en «dansk Stil»

Altsaa: Ved Københavns Universitet spiller — ikke i et enkelt, men i alle de Fakulteter, hvor det Praktiske

ikke nødvendigvis har en særlig fremtrædende Plads, saaledes som i det lægevidenskabelige — Forelæsningsformen en dominerende Rolle, og de to andre Undervisningsformer kun en temmelig underordnet. Examinatorierne både ikke tilstrækkeligt paa den nævnte Ufuldkommenhed ved Forelæsningsformen. Og heller ikke de skriftlige Øvelser udvikle, saaledes som de sædvanligvis drives, nogen egenlig Produktions-Evne hos de Studerende.

Hvorledes skal nu denne Evne udvikles? Hvorledes skal det lykkes at faa de Studerende (eller dog de mere Begavede blandt dem) til at udfolde Selvvirksomhed, til at indlade sig paa Privatstudier, og til at magte en større Opgave?

Ikke derved at Forelæsningsformen afskaffes. Ikke engang derved at den indskrænkes. Men derved, at der ved Siden af den stilles supplerende Øvelser.

Universitets-Undervisningen bør udvides, saaledes at navnlig følgende theoretisk-videnskabelige og praktiske Formaal have for Øje: Der skal gives de viderekomne Studerende Lejlighed til ved en indgaaende Tankeudvexling med Professorerne at faa alle de Tvivl klarede, Forelæsningerne og Studierne maatte vække hos dem. De skulle opmuntres til Privatstudier, og vejledes derved, saaledes at de bestandigt tilskyndes til selvstændig Arbejden. Der skal endvidere gives unge Videnskabsmænd Lejlighed til methodisk at uddanne sig for Docent- eller Forfattervirksomheden. Der skal endelig gives unge administrative Embedsmænd og Andre (juridiske Embedsmænd, Læger m. Fl.), for hvem National-økonomi og Statistik har en større Betydning, Lejlighed til at gennemgaa et theoretisk-praktisk Kursus i National-økonomi og Statistik, saaledes at de ikke blot blive for-

trolige med Nationaløkonomien og Statistikens Theori, men saaledes at de ogsaa erhverve et praktisk Kjendskab specielt til de statistiske Operationer.

Disse theoretiske og praktiske Formaal bør «haves for Øje». At de under vore smaa Forhold ikke kunne naas i deres fulde Omfang, er klart nok. Men man burde dog, uden at udsætte sig for en Beskyldning for overdreven Fordringsfuldhed, kunne hævde, at der bør arbejdes henimod dem*). Og ved Hjælp af de nedenfor angivne Midler, af hvilke dog de fleste utvivlsomt vilde kunne bringes i Anvendelse ved Københavns Universitet, vilde vi sikkert bringes de nævnte Formaal endel nærmere, end vi nu ere.

Som Midler nævnes: 1. Forelæsninger med dertil sig sluttende Samtaler mellem Professoren og de Studerende; 2. forskellige praktiske Øvelser (Udarbejdelse af større eller mindre nationaløkonomiske eller statistiske Afhandlinger; Foredragsholden; Diskussioner; Medvirken ved Arbejder i det statistiske Bureau o. L.); 3. Excursioner (den saakaldte «Anschauungsunterricht»). — Alle disse Undervisningsformer udmærke sig bl. A. derved, at de give en rigere Lejlighed til personligt Samkvem mellem Professoren og de Studerende end Fore-

*) Gierkes Ord (l. c. p. 32) kan jeg gjøre til mine: «At Udsigten til at Alt, hvad der ovenfor blev fordret, skulde virkeliggjøres med ét Slag, kun er ringe, overser jeg ikke. Alligevel troede jeg, at jeg ikke burde indskrænke mig til en Formulering af Minimalfordringerne, men jeg ansaa det for rigtigt aabent at bekjende det Maal, der bør stræbes efter. Naar imidlertid Nogen, idet han holder sig til det Enkelte, vilde paa den nu saa yndede Maade forkaste det Hele, fordi dette eller hint synes ham overdrevent, saa forsikrer jeg ham, at ogsaa ethvert enkelt Skridt, der fører frem i den betegnede Retning, vilde være fortjenstligt og nyttigt.»

lærings-Undervisningen; og — fremhæver en paa dette Omraade specielt sagkyndig Avtoritet, Prof. Conrad, — vil man udvikle Studenternes videnskabelige Drift, maa det ske derved, at «Universitets-Læreren mere end hidtil sætter sig i nærmere personligt Forhold til de ved Flid og Begavelse sig udmærkende Studenter, og søger at øve en større Indflydelse paa den Enkelte». De opfordre endvidere de Studerende til selvstændig, mundlig eller skriftlig Producent; og — fremhæver nysnævnte Avtoritet — «vi gaa endog saa vidt at hævde, at National-økonomi og Statistik kun kunne læres med gennemgribende Nytte, naar Eleven ved Siden af Forelæsningerne forsøger sig paa selvstændig Producent, fordi han alene derved kan lære Forskningsomraadets Vanskeligheder helt at kjende*.)» Den Udvikling af Evnen til selvstændig Producent, som de nævnte Undervisningsformer tilsigte, er ogsaa nyttig og nødvendig for dem, der, naar de forlade Universitetet, træde ind i en hvilken som helst rent praktisk Virksomhed og ikke tænke paa at overtage videnskabelige eller literære Opgaver. Thi allerede en mindre fremtrædende Deltagelse i det kommunale eller politiske Liv vil stille En Spørgsmaal, som man langt lettere vil kunne behandle, naar man i sin Studeretid selvstændigt har taget fat paa de Vanskeligheder, store Opgaver frembyde*.)

Betydningen af de nævnte tre Midler vil nøjere fremgaa af den specielle Redegjørelse i nærværende Afhandlings anden Del. En mere almindelig, foreløbig Forklaring af dem ville følgende Bemærkninger give:

*) Sammlung nationalök. u. statist. Abhändl. d. staatsw. Seminars zu Halle. I, Forordet.

1. Det Supplement, Forelæsninger have i Examinatorier, er ikke tilstrækkeligt. Det er at ønske, at der gives de Studerende, der baade have Evne og en alvorlig Vilje til at arbejde, Lejlighed til jævnlig (f. Ex. ugenlig) at samtale med Professoren (Konversatorier). Ved disse Sammenkomster vil der være Lejlighed til at udvexle Bemærkninger om de Punkter i Professorens Forelæsninger, der maatte være de Studerende uklare. Her ville de Studerende ogsaa bekvemt kunne vejledes med Hensyn til deres Privatstudier. Her vil ogsaa kunne samtales om nyudkomne økonomiske Bøger, om vigtige økonomiske Begivenheder, om økonomiske Love og Lovforslag, om de forskjellige økonomiske Spørgsmaal, der staa paa Dagsordenen etc. etc. — Saadanne Sammenkomster kunne, idet de gjøre det muligt for Professoren at træde i et nærmere personligt Forhold til de enkelte Studerende, virke i høj Grad befrugtende. Dette har man ogsaa erkjendt i Tyskland, hvor de ere meget hyppige og i høj Grad udviklede og udviklende. Det er mig ikke ubekjendt, at ogsaa danske Professorer have fulgt deres tyske Kollegers Exempel; men dette er dog ikke sket i noget betydeligt Omfang. De omtalte Sammenkomster ville navnlig være paa deres Plads ved saadanne Fag, hvor de Studerendes Tal er stærkt begrænset. Da nu Tallet paa dem, der for Alvor ville studere Nationaløkonomi og Statistik i Danmark er og indtil Videre vil vedblive at være stærkt begrænset, og da økonomiske Spørgsmaal (i alt Fald tildels) særligt egne sig for den mundtlige Forhandling, ville de omtalte Sammenkomster her være fortrinligt paa deres Plads. — Det er en Selvfølge, og behøver derfor ikke nogen nøjere Udvikling, at ved denne Undervisningsform saavelsom ved de, der i det Følgende

skulle omtales, maa der tages et særdeles stærkt Hensyn til de individuelle Forhold. Det individuelle Moment spiller her en saa fremtrædende Rolle, at de almindelige Regler, der maatte kunne gives, maatte være af en særdeles vid og elastisk Natur.

2. De praktiske Øvelser kunne være meget forskjelligartede, og ere, saaledes som det vil fremgaa af Afhandlingens andet Afsnit, ogsaa i Tyskland faktisk ordnede paa meget forskellige Maader. — Professoren kan overdrage en eller nogle Studerende at holde et Foredrag over et Emne, der enten vælges af de Studerende selv eller opgives af Professoren; eller han kan paalægge dem Udarbejdelsen af større eller mindre Afhandlinger; og saadanne Afhandlinger kunne enten være Frugten af et individuelt Arbejde, eller — hvad der har været Tilfældet ved enkelte statistiske Opgaver — af et kollektivt Arbejde, en Samvirken mellem Flere. Til Foredragene og Afhandlingerne kan der slutte sig Diskussioner. Af flere Professorer anbefales det som en nyttig og lærerig Øvelse, at en af Deltagerne udarbejder et udførligt Referat af Forhandlingerne. Foruden disse skriftlige og mundlige Øvelser gives der endelig paa flere Steder i Tyskland de Studerende Adgang til at tage Del i de Arbejder, der forefalde i det statistiske Bureau, for at de kunne erhverve et praktisk Kjendskab til Statistikens Teknik og de statistiske Operationer, det statistiske Materiales Indsamling og dets Bearbejdelse m. m.

Det er, som man ser, meget forskjelligartede Øvelser, der her er Tale om. Og hver enkelt af dem lader sig desuden udforme paa meget forskellige Maader*). En

*) I sin Bog «Ueber die Errichtung staatsw. Seminarien» (Jena 1857) fremsatte Prof. Dr. G. Fischer en udførligt motiveret Plan til Ord-

Hovedvanskelighed, i alt Fald en Hovedopgave for Professoren vil ligge i Valget af passende Themata. Nogle almindelige Sætninger med Hensyn til dem kan man jo nok blive enig om. Øvelsernes Gjenstand, det Emne, der skal behandles, maa — for det Første — have et «passende Omfang». Det maa ikke være saa stort, at det ikke kan behandles udtømmende i Løbet af en vis rimelig Frist, (nogle Maaneder, for Exempel). Vel maa det ikke være for ubetydeligt, men paa den anden Side maa det heller ikke være saa omfattende, at den Studerende ikke kan faa Tid til at skænke Enkelthederne i det en alvorlig Opmærksomhed. Paa Detailforskning og paa Udarbejdelsen af Monografier skal der lægges et stærkt Eftertryk i disse Øvelser. Syslen med Enkeltheder er ofte i høj Grad lærerig; Fortaben i de store Systemer undertiden farlig. For det Andet maa Emnet helst være af en vis praktisk Karakter, da Deltagernes Interesse for Øvelserne i Almindelighed vil styrkes derved. For det Tredje maa Emnet frembyde theoretiske Vanskeligheder; hvad enten disse bestaa deri, at der ved Behandlingen hyppigt maa gaas tilbage til de

ningen af disse saakaldte «Seminarøvelser». Denne Plan har i det Væsenlige været praktisk gennemført ved Universitetet i Jena. Det Fischer'ske Seminarium var navnlig beregnet paa Studenter ikke saa meget paa Videnskabsmænd og Embedsmænd; paa dem ere derimod andre Seminarier, som vi i det Følgende skulle gjøre Bekjendtskab med, mere beregnede. Fischers Plan har man bebrejdet «for megen Storartethed og Idealitet». Se saaledes Gerstner: «Ueber staatsw. Seminarien an d. deutschen Universitäten, mit besond. Rücksicht auf die bayerischen», i: Zeitschr. f. d. ges. Staatsw. 1859 (15. Bd.) Gerstner fremsætter her, næst efter at have kriticeret Fischers Plan, nogle mindre vidtgaaende Forslag. Foruden de Skrifter og Afhandlinger, der nævnes i det Følgende, kan her nævnes: Mackowiczka: «Ueber staatsw. Seminarien» i: Pickfords Volksw. Monatschr. II. 1859.

højeste ledende Principer, eller deri at Emnet i Virkeligheden er sammensat af en Række sammenviklede Stridsspørgsmaal; eller deri, at dets Behandling forudsætter grundige Hjælpekundskaber, navnlig historiske og statistiske; eller deri, at Spørgsmaalet kan betragtes fra meget forskellige Synspunkter*). — Saadanne almindelige Fordringer kan man nok opstille. Men dermed er Sagen ikke færdig. Det er klart, at det meget ofte vil være vanskeligt at finde Emner, der rigtigt stemme med de Studerendes Individualitet. Denne Vanskelighed forøges, naar Deltagerne i Øvelserne ere Mænd med højst forskellige Anlæg og Interesser. Det Naturligste vilde vel være, om Docenten koncentrerede Øvelserne om den Gruppe af Spørgsmaal, hvor han selv er bedst hjemme, hvor han fuldstændigst behersker Literaturen og sikrest er i Stand til at kontrollere de Studerendes Arbejder. Denne Vej har Prof. Schmoller i Strassburg fulgt; han har koncentreret Øvelserne om Lavsvæsen, Industripolitik og herhenhørende Spørgsmaal, d. v. s. de Spørgsmaal, han selv mest har bearbejdet, og han har her overvejende fulgt en bestemt Forskningsmethode (Arkiv-Studier*). Men Forholdene gjør det ikke altid muligt at følge den af Schmoller anbefalede og fulgte Fremgangsmaade. Prof. Conrad (der ved Siden af Schmoller er den mest ansete Autoritet med Hensyn til de Øvelser, hvorom her er Tale) har ved sine Øvelser i Halle meget forskelligartede Deltagere: Landøkonomer, af hvilke nogle forberede sig til Lærervirksomhed, medens andre have til Hensigt at gaa

*) Fischer l. c. p. 37 fg.

**) Schmoller: Strassburg zur Zeit der Zunftkämpfe. Strassburg, 1875. Forordet.

i Virke-
 udviklede
 og forud-
 riske og
 agtes fra
 mindelige
 er Sagen
 vil være
 med de
 kelighed
 ed højst
 te vilde
 om den
 jemme,
 sikrest
 arbejder.
 gt; han
 ripolitik
 al, han
 vejende
 idier)*).
 ge den
 Prof.
 ansete
 r Tale)
 e Del-
 sig til
 at gaa
 ssburg,

over i praktisk Virksomhed, fremdeles Jurister, Statistikere, Nationaløkonomer, af hvilke nogle ville slaa ind paa den akademiske Vej, medens andre arbejder i Pressen o. s. v. Hvor Forholdene ere saa uensartede, kan vel en vis Gruppe Spørgsmaal træde i Forgrunden (Studiet af de landøkonomiske Spørgsmaal florerer i Halle under Conrads Ledelse), men i det Hele maa Docenten dog rette sig efter de Studerendes Ønsker og Interesser. Det er klart, at Arbejdet forøges i høj Grad for ham, naar Øvelserne maa bevæge sig paa de forskjelligste Omraader, da han jo altid, saavidt muligt, bør være i Stand til at angive den hensigtsmæssigste Behandling af det paagjældende Emne, samt være i Stand til at kontrollere Gjennemførelsen. Prof. Conrad har imidlertid ikke skyet dette betydelige Arbejde. Han har arbejdet sammen med Deltagerne i sine Seminarøvelser, saaledes som der arbejdes i kemiske og fysiologiske Laboratorier. Og end ydermere er hans Arbejde blevet forøget derved, at han har lagt en stor Vægt paa, at de Arbejder, der udføres af de Studerende under hans Tilsyn, kunne forelægges et større Publikum. Derved øves der paa begge Parter en Pression, der kun kan virke velgjørende: Docenten tvinges til ved Valget af Themata at gaa frem med dobbelt Omhu og til at stille større Fordringer til Bearbejdelsen; Studenten tvinges til at tænke ikke blot paa Indholdet men ogsaa paa Formen. En gjentagen grundig Omarbejdelse af Afhandlingen vil i de fleste Tilfælde være nødvendig; men den ville de Studerende i Almindelighed ikke gjerne paatage sig, naar Afhandlingen ikke er bestemt til Offenliggjørelse, naar de altsaa ikke have Publikums Kritik at frygte. Derfor er det, at Prof. Conrad for nogen Tid siden har besluttet sig

til at samle de af Deltagerne i hans Øvelser udarbejdede Afhandlinger i et særligt Værk*).

Til Forelæsningerne, Examinatorierne og Konversatorierne, til Udarbejdelsen af Afhandlinger og Foredrag, til Diskussionerne og overhovedet til alle de i det Foregaaende nævnte Øvelser kommer endelig

3. Den saakaldte «Anschauungsunterricht». Ved Excursionerne skal Nationaløkonomen og Statistikeren umiddelbart lære Skuepladsen for de Kjendsgjerninger, han skriver om, at kjende. Excursions-Øvelser ere blevne stedse almindeligere i Tyskland**); thi efterhaanden som de realistiske Bevægelser have gjort sig stærkere gjældende, ere ogsaa i Tyskland Forsøgene paa at skildre de sociale Forhold, og overhovedet Virkeligheden, ud af Forfatterens «egen Bevidstheds Dyb», komne i Miskredit. Særlig for Nationaløkonomen og Statistikeren er det umiddelbare Studium af Virkeligheden nødvendigt; ellers staar han magtesløs ligeoverfor den praktiske Mands Indvendinger. I Erkendelse heraf have nationaløkonomiske Professorer foretaget Udflugter med de Studerende bl. A. til store Fabriker, hvor særligt Storindustriens Organisation er blevet betonet. Her indhentes i det størst mulige Omfang Oplysninger om Produktionstederne for Raastofferne og disses Priser, om Afsætningsforholdene, om

*) Sammlung nationalök. u. statist. Abhandl. d. staatsw. Seminars zu Halle. I. Forordet.

**) Navnlig har Prof. Dr. V. Böhmert, tidligere i Zürich, nu i Dresden, gjort meget, baade ved Ord og Handling, for denne Undervisnings-Form. Se nogle Afhandlinger af ham i Zeitschrift d. k. sächs. statist. Bureaus (især: «Das statist. Seminar des Dresdner Polytechnikums u. k. sächs. statist. Bureaus»). Se ogsaa hans «Das Studium d. Wirtschaftswissenschaften an d. techn. Hochschulen». Zürich. 1872. S. 44 fg.

Maskinvæsenet og Arbejdets Deling, om Arbejdsløn, Akkordarbejde, Præmiefordeling og Andelssystem, om Fabrikreglementerne, om Arbejdernes Forsikringsforhold, om Arbejderboliger, overhovedet om Arbejdernes Forhold og Kapitalforholdene. Ved en senere Sammenkomst kan saa en af Deltagerne aflægge Beretning om det Sete, og til denne Beretning kan der knytte sig en almindelig Diskussion af de herhenhørende Forhold. — Ved andre Udflugter stifte de Studerende Bekjendtskab med Toldforhold, Børsordningen og Kommunikationsforhold, lære Jernbanevæsenets indre økonomiske Organisation etc. at kjende. Fremdeles Udflugter til Mønster-Landbrug, Besøg af Fængsler, Arbejdshuse, Velgjørenhedsanstalter osv. osv. — At denne Art Undervisning i mange Tilfælde er nødvendig, behøver neppe nogen nøjere Udvikling. Vel ser man — for blot at nævne ét Exempel — mangel på en finansvidenskabelig Forfatter vidtløftigt udtale sig om den heldigste Form for Brændevinsafgiften, om Mæskekar m. m.; — men hvorledes han kan have nogen begrundet Mening herom, naar han aldrig har saa meget som set og overhovedet i det heldigste Tilfælde kun har en yderst uklar Anelse om, hvad Brændevinsbrænding, Mæskekar etc. er, er ikke godt at vide. — Den nævnte Undervisning kan altsaa i mange Tilfælde være saa temmelig nødvendig. Men det vil naturligvis ofte være vanskeligt eller umuligt for vedkommende nationalekonomiske Professor at lede den. Hvad er der at gøre herved? I Tyskland have nationalekonomiske Professorer, der manglede de nødvendige tekniske Forudsætninger, undertiden ordnet Sagen saaledes, at de vel selv tog Del i Excursionen, men dog overdrog den egenlige Ledelse af den til en dertil kvalificeret Tekniker, en teknisk Professor f. Ex.

Gjennemførelsen af den foreslaaede Reform er en af Betingelserne for, at Folket kan blive gennemtrængt af den økonomiske Dannelse, der nu savnes saa haardt. Men er den mulig? Ganske sikkert! Om enkelte af de i det Foregaaende anbefalede Midler gjælder det maaske, at de ville støde paa Vanskeligheder, der ikke let lade sig fjerne; men de fleste af dem ville i og for sig meget vel kunne bringes i Anvendelse ogsaa i Danmark. Under de nu bestaaende Forhold vil der imidlertid rejse sig en Hindring mod Reformens Gjennemførelse, i alt Fald imod en mere fuldstændig Gjennemførelse af den. Reformen gaar jo, som man vil have bemærket, ikke ud paa en Afskaffelse eller Indskrænkning af de bestaaende Undervisningsformer; den gaar ud paa Indførelsen af helt eller delvis ny Undervisningsformer. Den gaar, med andre Ord, ud paa en positiv Arbejds-Forøgelse, og, lad os kun tilstaa det, en betydelig Forøgelse. Men en Forøgelse af Arbejdet synes at forudsætte en Forøgelse af Lærerpersonalets Størrelse. To Universitetslærere i alle de økonomiske og statistiske Fag er dog vel sparsomt for et helt Land. Staten maa altsaa, paa den ene eller den anden Maade, ofre noget mere paa den offentlige nationaløkonomiske Undervisning. For hvad den ofrer herpaa, vil den faa Erstatning, rigelig Erstatning. En Henvisning til Tyskernes mangelfulde økonomiske Dannelse gjendriver ikke denne Paastand; thi naar det tyske Folk, trods en partiel Gjennemførelse af de anbefalede Midler, fremdeles mangler økonomisk Dannelse, da er Grunden den, at andre Betingelser have manglet; — den akademiske Undervisning er selvfølgelig ikke Alt. En stærk og frodig Udvikling af Videnskaben forhindrer

— hvad vi bl. A. se i Tyskland — ikke Folket i at blive misregeret; — den er ikke Alt; men Meget er dog afhængig af den.

Hvis den Indvending kunde tænkes, at de i det Foregaaende anbefalede Forholdsregler ere for doktrinære, for besværlige, eller overflødige, eller til ingen Nytte, eller Lignende, — saa vil det følgende Afsnit bidrage til at stille det hele omhandlede Spørgsmaal i et klarere Lys.

Hvad er «Socialisme»?

1. Prof. Gustav Cohn: Was ist Socialismus? Berlin, 1878. C. Habel. (31 S.)
2. Artikler i «Allgemeine Zeitung» (Marts, April 1879).

Ordet er bekjendt nok; — men om hvad det udtrykker, ere Forestillingerne ofte meget uklare, og — lad os tilføje — meget afvigende: snart forstaas Et ved det, snart noget ganske Andet; kun det synes sikkert, at ser det ene Parti noget meget Slemt i det, plejer det andet at se noget meget Godt deri. Gammelt er det ikke: det er blevet lavet i Frankrig for omtrent fyrretyve Aar siden. Louis Reybaud paastaar, at det er ham, der har indført det; — men Pierre Leroux siger: «jeg har smedet dette Ord som en Modsætning til Ordet «Individualisme», der netop dengang (Slutningen af Trediverne) begyndte at komme i Brug.» Dette være som det vil; Pierre Leroux giver i alt Fald en Slags Definition af det. Han forklarer, at Ordet «Socialisme» skulde betegne en politisk Organisation, hvor Individet blev ofret for det Væsen, der kaldes Samfund.

Her have vi altsaa den første Opfattelse: I Modsætning til «Individualisme», der overlader hver Enkelt til sig selv, og som opløser Samfundet i Atomer, betegner

«So
sonl
ligh
Ver
lukk
ere
an,
af d
og h
som
saam
luk
Soci
gaae
socia
uund
som
den
gaae
for v
Men
Hvem
og ik
have
den,
«mild
«en h
Under

I
ikke
ligefr
Nati

«Socialismen» den Organisation, hvor den Enkeltes personlige Frihed opsluges af det Almene. Det er to Yderligheder, der kun existere i de abstrakte Forestillingers Verden, og hvoraf intet lader sig fuldstændigt og udelukkende gennemføre i den virkelige. Til en vis Grad ere begge Principer berettigede; det, hvorpaa det kommer an, er: hvor stort et Spillerum skal der indrømmes hvert af dem? — et Spørgsmaal, der er vanskeligt at besvare, og hvis Afgjørelse bliver stedse vanskeligere, efterhaanden som Samfundstilstandene bliver mere komplicerede. Kun saameget er vist, at intet af dem kan komme til udelukkende Gyldighed: ikke engang den mest radikale Socialist vil tilintetgjøre al individuel Frihed, og den videst gaaende Individualist forudsætter dog altid Noget af den sociale Solidaritet, som han overalt forefinder som en uundværlig Betingelse for Menneskenes Samleven. Da, som bemærket, Socialismen umuligt kan realiseres paa den Maade, at al Individualisme udelukkes, er man gaaet over til at opfatte hint Udtryk som betegnende en for vidt gaaende Virkeliggjørelse af det ene Princip. Men hvem skal afstikke Grænsen mellem de to Principer? Hvem er den store Dommer, der skal udtale sit: hertil, og ikke videre!

Det er en noget slap Begrebsbestemmelse, vi her have at gøre med. Men det bidrager ikke til at styrke den, naar Folk — besjælede af det prisværdige Ønske at «mildne Modsætningerne» — definere Socialismen som «enhver (ogsaa den naturlige, berettigede, nødvendige) Underordnelse af Enkeltviljen under Almenviljen.»

En anden Opfattelse gaar ud paa, at Socialismen ikke er Betegnelsen for et Organisations-Princip, men ligefrem en ejendommelig «ny Videnskab». Hos Saint-

Simon og Fourier, hos Mestrene saavel som Disciplene, er der bestandig Tale om en saadan ny Videnskab. «Aandrige Autodidakter kunne jo sjeldent lade være med at grunde ny Videnskaber; — hvor langt vanskeligere maa Folk, der mene at kunne kurere alle Menneskeslægtens Lidelser, da have ved at modstaa Fristelsen».

Et Skridt videre førte til, at «Socialvidenskab» og «Socialisme» blev betragtede som Synonymer. Men denne Opfattelse træffer man dog heldigvis kun sjeldnere.

I det franske Akademis Ordbog (af 1878) defineres «Socialisme» saaledes: «den Lære, som hyldes af dem, der mene at kunne forandre Samfundets Tilstand og at kunne reformere det efter en ganske ny Plan.» Og i Littrés Ordbog gives følgende Definition: «et System, der, idet det sætter de politiske Reformere i anden Række, indeholder en Plan til sociale Reformere.» Den sidste Definition er, som man ser, noget mere omfattende; men begge betone Socialismens praktiske, ikke dens videnskabelige, Karakter.

Vi gaa videre. Vi gaa til den populære Opfattelse, der ikke undersøger, om «Socialismen» er et «Organisationsprincip», en «ny Videnskab», eller et «Socialprojekt», men som holder sig til de «socialistiske» Bestræbelsers materielle Indhold: «den radikale Forbedring af den besiddelsesløse Mængdes Kaar». «Naar en Arbejder af sin Arbejdsherre forlanger højere Løn eller kortere Arbejdstid, saa ser Arbejdsherren heri, forsaavidt Forlangendet forekommer ham uberettiget, ikke blot de skadelige Virkninger af «Socialismen», men han betragter endog selve Forlangendet som «socialistisk». Altsaa: Udtrykket af de arbejdende Klassers forøgede Selvbevidsthed — der ganske vist tildels er blevet fremmet ved Udbredel-

sen af de socialistiske Systemer — betegnes som en Ytring af Socialismen.»

Og ligeledes er det den populære Opfattelse, der har fastholdt Ordet «Socialisme» som en Betegnelse for det socialdemokratiske (eller «kommunistiske») Revolutionsparti. Dette er karakteristisk: De gamle Førere for det nuværende tyske Socialdemokrati have kastet «Socialismen» ud af Partiprogrammet, — og alligevel giver den populære Opfattelse netop den af disse Førere ledede Bevægelse Navnet «den socialistiske». I deres «kommunistiske Manifest» af 1847 tale Karl Marx og Fr. Engels med Haan om «Socialismen» som Modsætning til det «kommunistiske» Parti, i hvis Navn Manifestet udstedtes. «Kommunisterne» erklære her, at deres Formaal ikke kan naas ved «Socialisternes» fredelige Midler men kun ved en voldsom Omvæltning af den hele nuværende Samfundsordning. «Lad de herskende Klasser — saaledes slutter det «kommunistiske» Manifest truende — «lad de herskende Klasser skjælve for den kommunistiske Revolution; — Proletarerne have intet Andet end deres Lænker at tabe; — de have en Verden at erobre!» Og netop disse «socialdemokratiske» Revolutionsmænd, disse «kommunistiske» Voldsmænd, der selv have frabedt sig alt Fællesskab med «Socialisterne», betegnes af den populære Opfattelse som — «Socialister».

I saadanne Betydninger bruges Ordet «Socialisme». Foruden de anførte gives der andre Definitioner. Dem er der nok af. Men hvad skal der blive af de sociale Diskussioner, der jo bestandig blive stedse bitrere og hidsigere, naar man debatterer frem og tilbage med Begreber af den mest uklare Beskaffenhed, og har en For-

kjærlighed for Stikord, der snart tages i en Betydning, snart i en ganske anden. Hvorledes skal Videnskaben bringe Klarhed i dette Virvar? Beherske den populære Sprogbrug vil Videnskaben ikke kunne, — dertil er Afstanden mellem Videnskaben og Livet for lang og Sprogbrugen i det Hele for uregerlig, og saalænge den er saa uenig med sig selv, vil den neppe opnaa at se det samme Ord altid brugt i samme Betydning; — men vi burde se at virke hen til, at Folk blev sig Rækkevidden af de Ord, de bruge, bevidst, og at Forholdet mellem Ordets forskjellige Betydninger og det virkelige Liv blev klart. —

I «Socialismen» se altsaa Nogle et Organisationsprincip: Visse Fornødenheder tilfredsstilles for Samfundet ved Samfundet, og den kollektive Organisation kan da enten være frivillig eller hvile paa offentlig Tvang, og den kan dels være en i snævrere Forstand økonomisk, d. v. s. stemme med Egennytte-Principet: Ydelse og Modydelse, dels være offerberedvillig, altsaa hæve sig over det strengt økonomiske Princip.

Den frivillige Virksomhed fremviser, ligesaa vel som den offentlige, begge Arter. De fri Foreninger for Indkjøb af Levnetsmidler, for Alderdomsforsørgelse, de frivillige Sygekasser, Læseforeninger osv. osv. have regelmæssigt en i strengere Forstand økonomisk Karakter, forsaavidt de hvile paa Egennyttens Grundsætning: saa at hver Enkelt, der slutter sig til Foreningen, vil drage en Nytte af den, der forekommer ham at staa i et rimeligt Forhold til hans Bidrag til den. Det er ofte rent tekniske Grunde, der give Anledning til Dannelsen af saadanne Foreninger: visse Grupper af Mennesker mene — for Exempel —, at de bedre kunne tilfredsstille deres Læselyst, naar de danne en Læseforening, end naar de

sørge for sig selv individuelt. Hvilken Organisationsform der her er den hensigtsmæssigste, den bedste og billigste, beror ofte paa de konkrete Omstændigheder. — Men foruden saadanne frivillige Foreninger med en økonomisk Karakter gives der ogsaa frivillige Foreninger, der ikke bære Egennyttens Præg, og som maa betegnes som offerberedvillige. Herhen hører den store Mængde af disse Samfund, hvor der bringes personlige og økonomiske Ofre af dem, der have Evne og Vilje hertil, for dem, der under Livets forskellige Forhold trænge til en hjælpende Haand. Det, der er karakteristisk for disse Samfund, er Foreningen af Opofrelser og Frivillighed. Hvadenten nu Impulserne til denne Frivillighed maa søges lavere eller højere, i Ærgjerrighed og Forfængelighed eller i Kjærlighed og Barmhjertighed, — vist er det: Frivilligheden er i Modsætning til Statsmagtens Tvang en Grænse, paa hvis ene Side Vanskelighederne falde bort, medens de paa den anden Side vælde frem.

Overskrides denne Grænse og afløses Frivilligheden af offentlig Tvang, — styrte Vanskelighederne løs. Ja, dette gjælder, selv om der endnu slet ikke er Tale om, at den Ene skal finde sig i Opofrelser for den Andens Skyld: saasnart den offentlige Tvang viser sig, indfinder Betænkelighederne sig. Staten erklærer, for Exempel, at den vil overtage den eller den Forretning, enten fordi Staten kan udføre den bedre og billigere end Private, eller fordi et fiskalt Øjemed kan forbindes hermed; — her er ikke Tale om Opofrelser af den Ene til Bedste for den Anden; her foreligger et teknisk Spørgsmaal, enten det tekniske Spørgsmaal om Statsvirksomheden er mere hensigtssvarende end Privatvirksomheden (Statsjernbaner *contra* Privatjernbaner, f. Ex.), eller et finansteknisk

Spørgsmaal (Tobaksmonopol *contra* anden Skat, f. Ex.). Men — det er Ulykken — ved Siden af det tekniske Spørgsmaal foreligger der ogsaa et politisk. Spørgsmaalet om Statens Forfatning og Forvaltning maa altid træde frem. Det paastaas, at Staten bedre end de Private kan udføre denne eller hin Forretning; — men af hvad Beskaffenhed ere de Auctoriteter, af hvem man lover sig et bedre Arbejde? Præstere det samme Folks Mænd noget væsenligt Andet som «Stat» end som Privatmænd? Og hertil slutter sig et yderligere Spørgsmaal af en eminent politisk Karakter: vil den individuelle Friheds Omraade ikke blive utilbørligt indsnevret, og den offentlige Tvangs utilbørligt udvidet, naar Staten overtager Forretninger, der tidligere besørgedes af de Private selv? Jo mere ideal Staten er, jo mere harmonisk Statslivet forholder sig til den Enkeltes Liv, jo mere solidarisk den Enkelte føler sig med Staten, jo friere, kort sagt, Staten er, — desto snarere vil man finde sig i Tvangen, fordi man da desto mere betragter denne som et Udtryk for Ens egen Vilje. Omvendt: jo længere man er fra dette Ideal — og alle Stater ere fremdeles langt, meget langt derfra — desto ængsteligere vil man føle sig overfor en stærk Udvidelse af Statsvirksomheden. — Og træder nu hertil det aabent udtalte Formaal ved offentlig Tvang at udskrive Bidrag hos Nogle til Fordel for Andre, — stige Vanskelighederne i en mægtig Grad. Saa hører man Raabet: «Socialisme!» Det maa visselig indrømmes, at det rene individualistiske Princip — at overlade Alt uden Undtagelse til sig selv — sammenlignelsesvis er beundringsværdigt simpelt og konsekvent; — men det har rigtignok intetsteds ladet sig fuldstændigt gennemføre, og enhver Kulturstats Lovgivning modsiger det paa mange Punkter. Ja, med den stigende Kultur

er der endog Rimelighed for, at det vil blive brudt paa stedsde flere Punkter. Derover forurolige man sig ikke! «Efter at alle Evropas større Stater, den ene efter den anden, have gjort den almindelige Værnepligt til en Bestanddel af deres Forfatning, efter at det altsaa er blevet erkjendt, at enhver Borger er forpligtet til at ofre sit Liv for Staten, naar denne fordrer det, burde der principielt ikke herske nogen Tvivl om, at Borgerne kunne forpligtes til enhver anden Ydelse, der er mindre værd end Livet. Spørgsmaalet er kun: hvorledes fordeles disse Forpligtelser retfærdigt og hensigtsmæssigt i det enkelte Tilfælde?» Borgerne forpligtes til at bringe Fattigunderstøttelsen, Retsplejen, Skolevæsenet etc. etc. økonomiske og personlige Ofre, af den samme Grund, der forpligter dem til at vove Liv og Sundhed for Staten. Af saadanne Ofre fordrer Nutidens Stat langt flere end den middelalderlige; man betegner derfor ogsaa denne som den blot «privatrettlige». Kun Kirken var i Middelalderen Almeninteressens Repræsentant. I Nutiden har Staten overtaget Kirkens sociale Opgaver — og flere til. Hvor Grænsen skal sættes, beror paa hvert enkelt Tilfældes særlige Beskaffenhed. At fastsætte en almindelig Grænse, paa hvis ene Side «den sande Statsvisdom» ligger, medens «Socialismen» begynder paa den anden, vilde være forbundet med noget Besvær. I nogle Stater gives Undervisningen i Borgerskolen gratis. Er det «Socialisme»? Formodentlig ikke, eftersom den preussiske Regering, der dog neppe er socialistisk, anerkjender dette Princip. «Men fornylig er Kanton Zürich gaaet videre, og har tilladt sig den Luxus at forsyne Skolebørnene med de nødvendige Skolebøger paa det Offentliges Bekostning. Har Kanton Zürich dermed betraadt «Socialismens» Vej?» Man anerkjender

det Berettigede i, at Undervisningen meddeles helt eller delvis gratis i de lavere Skoler. Men i hvilke? Kun i de laveste? Slet ikke i de højere? Skal man forlange af de Universitetsstuderende, at de for Forelæsninger og Prøver skulle betale saa meget, at Universitetet dermed kan bestride alle sine Omkostninger? Den, der vilde opstille et saadant Forlangende, vilde strax blive betegnet som «Materialist»; man vilde minde ham om «den uberegnelige Fordel, Landet i sin Helhed har af Universitetet; man vilde prise Videnskaben, der skal lyse frit som Solens Lys.» Men naar saa en Anden, i sine Bestræbelser for at være «konsekvent», gik til den modsatte Yderlighed og forlangte, at *al* Undervisning, ogsaa den højeste, skulde være gratis, — vilde han blive afvist med Ordet «Socialisme». Det er Grænsespørgsmaal, som man ser, Spørgsmaal der ikke lade sig afgjøre *a priori*. Saadanne Spørgsmaal frembyder Nutidens økonomiske og sociale Lovgivning Masser af. Overalt Modsætninger mellem Individualinteressen og Socialinteressen. Ved et Stikord kan den i ethvert Fald ikke løses. I ethvert enkelt Tilfælde maa man — saavidt muligt — se at træffe sin Afgjørelse saaledes, at, paa den ene Side, det solidariske Element i Nutidens Stat kommer til sin Ret, og, paa den anden Side, de offentlige Midler behandles med Varsomhed.

Staten maa, ved Siden af de Private, paatage sig en ikke ringe positiv Virksomhed. Og desforuden findes der en stor Samling af blot regulerende, fremmende, kontrollerende, paabydende og forbydende Love, der ville ordne det individuelle Liv ved Statstvang. Mange mene, at disse Paabud og Forbud kun ere Undtagelser fra den almindelige Regel om den individuelle Frihed, der bedst skal fremme alle Enkeltes og derigjennem ogsaa det

Heles Vel. I Modsætning til denne Anskuelse henviser man til alle den fri Konkurrences mislige Følger, dens umoralske Midler, dens Underkuelse af de mere samvittighedsfulde Konkurrenter, dens Fremkalden af Over-spekulation og Kriser, dens Exploitering af de Svage : Flertallet, og Begunstigelse af de Stærke : Mindretallet etc. etc. Men det vilde rigtignok være en grundig Misforstaaelse at tro, at Forholdene vilde blive bedre ved at udstøde den individuelle Frihed af hele Produktions- og Omsætningsprocessen og basere det Hele paa det socialistiske Princip. Vel lader det sig ikke bestride, at man ved at ødelægge den personlige Frihed ogsaa slipper for de Misligheder, den avler; man behøver jo blot at slaa alle Syge ihjel, saa trænger man ikke mere til Læger og Lægemidler. Men den personlige Frihed er et saa kosteligt Gode — og navnlig for de mest Civiliserede — at ethvert samfundsforændrende Forsøg, der vilde tilintetgjøre den, vilde være dødfødt. En «kollektivistisk» Organisation, der ikke anerkjendte den individuelle Interesse, vilde være umulig. Dertil kommer, at det er en uhyre Vildfarelse at tro, at det nuværende økonomiske Livs moralske og aandelige Mangler udelukkende skyldes den bestaaende Ordning af det, og at de kunde fjernes ved Indførelsen af en anden Organisation. Det kan være sandt nok, at mange onde Lidenskaber løslades og megen Slethed modnes i det moderne Erhvervslivs kvalme Luft; men Roden til det Gode og det Slette ligger dog langt dybere end i denne eller hin økonomiske Organisation. Det er ikke nok at indføre ny Former, — selv om man kunde det, selv om Langsomheden i den sociale Udvikling lod sig overvinde og Udviklingens Gang overhovedet forudse. — Se, disse Indrømmelser gør Professor Cohn;

men — saa mener han ogsaa, at han efter dem saa meget bestemtere kan hævde, at Forholdsregler, ved hvilke det individuelle Erhvervsliv korrigeres (Fabriklove, Love om Næringsmidler, Sundhedspolitiet, Pristaxter m. m.), ere nødvendige. Den individuelle Frihed er berettiget; men — «det vilde være Barbari, om man i den størst mulige hensynsløse Udfoldelse af denne Frihed saa Idealet for et civiliseret Samfund, og det er der da i Grunden heller ikke noget eneste alvorligt Menneske, der mener.» Grænser maa der sættes, ligesaa vel med Hensyn til Statskontrollen som med Hensyn til selve Statsvirksomheden; hvor disse Grænser skulle sættes, og af hvilken Art de bør være, maa afgøres, ved en Afvejning af Fordele mod Mangler, for hvert særligt Tilfælde; — en absolut Løsning er ikke mulig.

— Saaledes den zürichske Professor. Overalt i hans lille Skrift se vi Bestræbelsen for at give Højre hvad Højres er, og Venstre hvad Venstres er.

Paa dette Skrift bygger nu en Forfatter, der skriver i «Allgemeine Zeitung», videre. Ogsaa han hævder: «Spørgsmaalet er slet ikke: Socialisme *eller* Individualisme; men Fordringen lyder: Socialisme *og* Individualisme i vekslede Kombinationer. Kun med Hensyn til disse kan Uenighed være mulig.» De, der ere bange for Ord, som nu engang ere blevne brændemærkede, kunne jo i Stedet for «socialistisk» bruge «social»; at der bør indrømmes det «sociale» Princip Plads ved Siden af det «individualistiske», ville de i alt Fald ikke benegte. I hvilken Grad de respektive Principer skulle gennemføres, er *quaestio facti*; men da det individualistiske i Aarhundredets første Halvdel er bleven saa stærkt begunstiget, er der Rimelighed for, at en Reaktion nu vil gjøre sig gjældende til

Fordel for det modstaaende. — Socialismen i denne mere almindelige Forstand er ikke noget saa vanskeligt Spørgsmaal, at man ikke skulde kunne komme til en Forstaaelse; — men Socialismen i en mere speciel Forstand frembyder langt større Anledning til Uenighed, og dog er Enighed netop her af Vigtighed. — Den moderne Socialisme har givet en Diagnose af Produktionen og Fordelingen, der i Meget er træffende; — desto mere lader dens Therapi tilbage at ønske. Den klager over «Planløshed» i det bestaaende økonomiske System, og forlanger i Stedet for Regelløsheden «Planmæssighed». Men hvorledes? Socialismen opstiller Fordringen, — men glemmer at vise, hvorledes den lader sig gennemføre. Omvendt gaa Individualisterne til den modsatte Yderlighed, paastaa at Opgaven ligefrem er uløselig i alle Retninger, overse altsaa, at vi «egenlig allerede staa midt i Socialismen», at megen Kapital allerede er bleven «kollektivistisk», at Staten har store Ejendomme, tildels «organiserer Arbejdet» og producerer «planmæssigt» (Tobaksmonopolet i Frankrig, for Exempel).

Ogsaa denne Forfatter søger at gjøre begge Partier tilpas. — Til Socialisterne siger han: I har Ret! I har gennem Eders Mænd, Rodbertus, Marx, Engels og Lassalle, præsteret «det betydeligste videnskabelige Arbejde, der overhovedet er præsteret paa den theoretiske Nationaløkonomis Omraade siden Adam Smith og Ricardo!» Men trøst Jer: Vi staa allerede «midt i Socialismen!» — Og til Individualisterne siger han: I har Ret, og I behøver ikke at frygte Socialisterne; de opstiller jo kun Fordringer uden at paavise Gjennemførelsens Mulighed! Trøst Jer desuden med, at «Individualismen er kommen til stedse mere Gyldighed i den moderne Verden.»

Til Individualisterne hedder det: de socialistiske For-
dringer ere «utopiske», altsaa magtesløse. — Til Social-
isterne derimod: Historien viser, at hvad der idag kaldes
«utopisk», imorgen er virkeligt.

Det er en mæglende Holdning, der her søges ind-
taget: «Modsætningen er ikke saa stor mellem det social-
istiske Program og den individualistiske Virkelighed, som
de to extreme Partier med deres Overdrivelser søge at
gjøre gjældende.» «Sandheden ligger i Midten», og «den
videnskabelige Parol er: organisk historisk Udvikling;
Tilknytning til det Bestaaende; ingen Omstyrtning, ingen
Stilstand.»

Bestræbelsen for at være «upartisk» er tydelig.
Lykkes den, og vil den blive godkjendt? I alt Fald For-
fatteren i «Allgem. Zeitung» synes at helde temmeligt
stærkt henimod Schäffle-Wagner. Indrømmelserne til
Venstre ere aabenbart overvejende. Og dog — med
Højre, hvem man kun nødigt og sparsomt gjør Ind-
rømmelser, er det muligt at komme til en Forstaaelse.
Med yderste Venstre er en Forsoning umulig. Her ere
alle Indrømmelser, alle mæglende og mildnende Forsøg
spildte.

A. P.

Danmarks, Sverigs og Norges Samkvem med Udlandet.

Danmarks, Sveriges og Norges Samkvem med Udlandet 1871—77.
Nye Undersøgelser om Loven for den internationale Trafik. Af
C. L. Madsen, Konsulent for det Store Nordiske Telegrafskabs
Bestyrelse. Med 3 Tabeller. Kjøbenhavn. Forlagt af G. E. C. Gad.
1879 (26 + XXIII S. in 4-to).

Denne Bog er et nyt Bidrag til Belysning af den store Opgave, Forf. har sat sig. Da «Nationaløkonomisk Tidsskrift» gjentagende Gange — enten ved at bringe Artikler fra selve Forf.s Haand, eller ved en blot refererende Omtale, eller gennem en kritisk Belysning — har beskæftiget sig med denne Opgave, ville Læserne vide, at den gaar ud paa: i en Ligning — den internationale Trafikligning — at samle og indordne de mange Elementer og Faktorer (saasom Vareomsætningen, Skibsfarten, Personfrekvensen, de regelmæssige Jernbanetog og Dampskibsforbindelser o. m. A.), som tilsammen bestemme Telegramvexlingen mellem hvert Par af Lande. Thi det er jo, som Læserne erindre, Forf.s Udgangspunkt, at den internationale Telegramvexling er et Resultat af og Udtryk for den samlede internationale Handelstrafik. Hvorledes Forf. har vundet dette Udgangspunkt, er tidligere blevet omtalt, hvorfor vi ikke idag atter skulle dvæle derved.

I det her foreliggende Arbejde, der danner det tredje i Rækken af Forf.s nye Undersøgelser, men forøvrigt er en selvstændig Afhandling, fremstiller Forf. paa Grundlag af den af ham opstillede Hypothese Hovedtrækkene af de tre nordiske Rigers Samkvem med Udlandet i Aarene 1871—77, og han kommer her til mange højst interessante Sammenstillinger og Slutninger. — Det statistiske Materiale, der siden de tidligere Afhandlinger er udvidet med 3 Aar for hvert af de nævnte Lande, er hentet fra den officielle Statistik, men er for det specielle Brug, især hvad Skibsfarten og de regelmæssige Samfærdselsmidler angaar, omordnet og kompletteret, saa at Fremkaffelsen af dette omfattende Stof aabenbart har været et ingenlunde let men tværtimod besværligt Arbejde. Den store Mængde af statistiske, tildels nye, Data er meget overskueligt ordnet i de 3 Tabeller, der ledsage Afhandlingen, og hvori er samlet og fremstillet de 27 «Trafik-Elementer», som Forf. inddrager i sine Undersøgelser. Af disse fremhæve vi Post- og Telegraftrafikken, Værdien af Ind- og Udførselen, Skibsfarten i det direkte Samkvem, Fragtarten under eget og fremmede Flag, den i hver Fart optjente Bruttofragt og de regelmæssige Samfærdselsmidler. Tabellerne vise, hvorledes Danmarks, Sverigs og Norges samlede Trafik er fordelt paa hvert enkelt Land og de fremmede Verdensdele, og de give, paa enkelte Undtagelser nær, samtlige Data for hvert Aar fra 1871 og saa langt Undersøgelserne og det statistiske Materiale naar (til 1877 for Danmark, og til 1876 for Sverig og Norge). Tabellerne indeholde endvidere Oplysninger om Handelsflaaderne, Notitser om hvert enkelt «Trafik-Element», og de ere indrettede saaledes, at de efterhaanden kunne udfyldes og omfatte Trafikken for hele Tiaaret

1871—80. Det er uægteligt betydelige Interesser, Forf. her beskæftiger sig med: en udenrigsk Brevvexling for de tre nordiske Riger paa $16\frac{1}{2}$ Mill. Breve, en international Telegramvexling paa 882 000 Telegrammer, en udenrigsk Vareind- og Udførsel til en samlet Værdi af 1207 Mill. Kr., en optjent international Bruttofragt paa $178\frac{1}{2}$ Mill. Kr., en Handelsflaade paa 14 434 Sejlskibe og 1119 Dampskibe med en Drægtighed af over 2 Millioner Tons osv. osv. (Tallene for Aar 1876).

Først omtaler Forf. forskellige Mangler og Unøjagtigheder i den officielle Statistik, oplyser om, hvorledes endel af disse ere søgte rettede, og gaar dernæst over til at fremstille nogle ret mærkelige Forhold i den procentvise Fordeling af hvert Aars samlede Trafik paa hele Udlandet. Dette Forhold, som Forf. med megen Omhu og Aar for Aar efterviser, udtrykkes i en lille, interessant Tabel, som vi tillade os at hidsætte; den oplyser om, at hvert af de tre Landes kommercielle Trafik fordeler sig for hvert Aar over de større geografiske Afsnit omtrent som følger:

	Danmark	Sverig	Norge
Landene ved Østersøen og Kattegat	60	47	33
— Nordøen og Kanalen	34	47	47
— Middelhavet	2	2,5	5
— Verdenshavene	4	3,5	15
Snm	100	100	100

Denne Fordeling vises at være mindst variabel for Sverigs Vedkommende og mest for Norges, hvortil Grunden søges i Fragtfarten, der betegnes som det «urolige» Element. Forf. uddrager af disse Forhold forskellige Slutninger, der især have Interesse for Kjøbenhavns kommercielle Stilling til Landene ved Østersøen og Kattegat. Hele Spørgsmaalet om Trafikens Fordeling mellem de

forskjellige Lande har aabenbart en ikke ringe praktisk Interesse.

Paa de følgende Sider omhandler Forf. den postale Trafik og de regelmæssige Samfærdselsmidler. Han paa-viser for en Række af Aar et konstant Forhold mellem Danmarks postale og telegrafiske Trafik og udleder deraf, at begge følge den samme Lov, d. v. s. at de ikke ere afhængige af Taxtreguleringer, men af Fremgangen i og Lettelser for det kommercielle Samkvem.

Forf. kommer her til at berøre Spørgsmaalet om, hvorvidt den udenrigske Total-Vareomsætning fordeles sig mellem et større eller et mindre Antal Enkelt-Omsætninger. Det er rimeligt, at den hele Udvikling af Samfærdsels- og Transportmidler (større Hurtighed, Sikkerhed, Regelmæssighed osv.) har haft til Følge, at Total-Omsætningen nu opløses i relativt talrigere Expeditioner (der følgelig gennemsnitligt blive mindre) end tidligere. Det er aabenbart, at Spørgsmaalet om, hvorvidt Vareomsætningen saaledes bliver stedse mere «udstykket», har en betydelig Interesse, og Oplysninger herom vilde vistnok tildels kunne skaffes tilveje uden altfor stort Besvær.

Forf. dvæler endelig ved den saa stærkt tiltagne Dampskibsfart, ved Bruttofragten, Handelsflaadernes Afbenyttelse og Sammensætning med Hensyn til Skibenes Drægtighed; herom giver Afhandlingen endel nye Oplysninger, særlig hvad Bruttofragten angaar, hvilken for Danmarks Vedkommende beregnes til ca. 37 Millioner Kroner, hvoraf omtrent Halvdelen optjenes af danske Skibe i Fart paa England.

Det andet Afsnit af Afhandlingen omhandler «Trafik-ligningen». Flere Forslag til Omdannelse af denne nævnes og Forf. udvikler udførligt de statistiske og matematiske

Grunde, der have været afgjørende for ham. De videre Undersøgelser ere byggede paa de vexlende Forhold mellem Værdi af Vareomsætningen og Skibsfarten (Bestuvningsværdien), hvilket tidligere har tildraget sig Forf.s Opmærksomhed og som ogsaa kom paa Omtale i den Diskussion, der har været ført i nærværende Tidsskrift mellem Forf. og Kand. Westergaard. Ved paany at optage dette Spørgsmaal kommer Forf. efter en længere mathematisk Udvikling til en Række Kvotienter, som have den Egen- skab, at de for et Land med fuldstændigt ensartet udviklede Samfærdselsforhold blive $= 1$, men større, naar Samfærdselen med Udlandet har udviklet sig stærkere i en eller flere Retninger. Det viser sig, at de danske Kvotienter have den højeste Værdi, derefter følge de norske og derefter de svenske. Forskjellen er dog ikke betydelig. — Af denne Undersøgelse tager Forf. Anledning til at indføre en ny Faktor i det kommercielle Led i Trafik- ligningen (Personfrekvensen og de Transporter, der sær- ligt ere indrettede for den).

I nogle Slutningsord giver Forf. endelig i korte Træk en Fremstilling af den væsentlige Ulighed, som bestaar mellem den internationale Trafik og den Bevægelse, der finder Sted indenfor et Lands egne Grænser. Det er denne Ulighed, der medfører, at Midler, der have en afgjørende Evne til at fremme Trafiken i Indlandet (Taxt- nedsaettelser, for Exempell), hyppigt falde næsten magtes- løse til Jorden, naar det gjælder det internationale Om- raade. —

Naar vi — efter disse korte Antydninger af Bogens Indhold, der vise, at vi her have et betydeligt Stof for os — udtale, at det er med en høj Grad af Utrættelighed,

at Forf. arbejder paa den Opgave, han har stillet sig, saa ville vi neppe møde Modsigelse. Omtvisteligt er derimod dette Spørgsmaal: Vil Forf. formaa at løse Opgaven? Han har ikke løst den endnu: den Ligning, han oprindeligt opstillede, har han alt modificeret noget, og vil sagtens modificere yderligere, efterhaanden som han skrider videre frem. Hidtil har han holdt sig til Danmark, Norge og Sverige — 3: Lande med en overvejende søværts international Trafik; — naar han nu i sine Undersøgelser inddrog — hvad han sikkert agter at gjøre — Lande med udelukkende eller overvejende kontinental Trafik, hvilke Resultater vilde han saa ikke komme til! Paa en yderligere Modifikation af den opstillede »Trafikligning» maa vi altsaa — hvad Forf. sikkert selv vil indrømme — være belavede. — Et andet Spørgsmaal er dette: Vil Forf. overhovedet kunne afvinde sine Undersøgelser nogen »praktisk» Interesse? I saa Henseende skulle vi blot hen-vise til hans Artikel i nærværende Tidsskrifts forrige Bind om de forskellige Samfærdselslinjer mellem Danmark og Udlandet. Her har Forf., idet han støtter sig til sine Undersøgelser om »de kommercielle Tyngdepunkter», været i Stand til at levere et Bidrag til et afgjort praktisk Spørgsmaals Besvarelse. Ganske vist har han ikke løst det; thi om Gjedsør-Warnemünde eller en anden Forbindelseslinje mellem Danmark og Kontinentet er at foretrække, er afhængigt af flere Forhold (bl. a. af tekniske), som Forf. ikke har undersøgt; — men i ethvert Fald maa man indrømme, at paa en enkelt Side, der ogsaa maa tages i Betragtning, har han formaaet at kaste et stærkt Lys.

Bogens Motto er: »Lovbunden Orden voxer frem af Sandhed i Tal, i Maal og Vægt». Forf. beflitter sig øjensynligt paa »Sandhed i Tal», og idet han lægger hele sit

Tal-Materiale frem, hvilket fortjener Paaskjønnelse, gjør han Kontrollen mulig. Den «lovbundne Orden» vil, mener han, den mathematiske Methode hjælpe os med at opdage. Medens han tidligere har vist sig noget berørt af nyere Forsvarere af den mathematiske Methode (Jevons), findes der i dette Arbejde et enkelt Sted, der kunde friste til den Tro, at han ogsaa har studeret Thünens «Isolirte Staat».

Og hermed anbefale vi Læserne selv at gjøre sig nøjere bekendt med «Danmarks, Sverigs og Norges Samkvem med Udlandet.»

H.

Nationalekonomisk Forening.

Fredagen den 4. April afholdt Foreningen Møde. Hr. Godsejer **Fr. Oldenburg** indledede Forhandlingerne. Nedenstaaende er en forkortet Gjengivelse af Godsejer **Oldenburgs** Foredrag om

forskjellige Industriers Stilling under den nuværende økonomiske Krise.

Spiren til den nuværende Krise kan spores langt tilbage i Tiden som en begyndende økonomisk Usundhed i forskellige Lande. Der skal her kun mindes om den i Nordamerika kort efter Borgerkrigen opstaaede dristige og storslaaede Jernbanespekulation og derpaa kortelig paavises Sygdommens Udvikling i et enkelt os nærliggende Land, Tyskland, hvor efter Königsgrätz det nordtyske Forbund konstituerede sig som Stormagt, hvor de virkelige eller indbildte Fordele herved, den glade Sejersstemning frembragte et nyt Liv i den økonomiske Udvikling, men tillige en Spekulationslyst, der ogsaa her snart skulde forlade de normale Baner. Paa Industriens Omraade se vi saaledes en Virksomhed som Strousbergs frodigt udvikle sig længe før Krigen, tiltrækkende og demoraliserende alle Samfundets Klasser og ligesom i Amerika o. a. St. fremlokkende den Spekulation i Raastoffer til Jernbanebygning, der senere skulde antage endnu større Dimensioner. I Handelen havde der dannet sig en fleraarig høj Vexelkurs i næsten samtlige tyske Pladser paa Udlandet, der væsenligst var kronisk begrundet i den tyske Mønts Værdiforringelse, men som af den derværende Forret-

ningsverden betragtedes som en midlertidig Tilstand, bestemt til at hæves gennem en forøget tysk Vareexport. Der udviklede sig herved en Spekulation i udenlandske Vexler, der grundede sig ej i virkelige Fordringer, men i et forventet Omslag i Handelsbalancen, hvorved de under en høj Kurs solgte Vexler kunde senere blive dækkede med andre under en lav Kurs købte. Men til disse Spekulationsvexler sluttede sig en anden Art, nemlig egenlige Laanevexler, idet den vaagnende Spekulationslyst fristede en stor Del af den tyske Forretningsverden til at arbejde med for ringe Driftskapital og skaffe det Manglende gennem Krediten i Form af Vexler, der forud vare bestemte til at fornyes paa Forfaldsdagen, ligesom Spekulationsvexlerne bleve det, da det forventede Omslag i Handelsbalancen udeblev. Ved begge disse Arter Vexler udvikledes et fleraarigt Vexelrytteri paa Udlandet, som rystede Tysklands Pengeforhold ved at skabe fingerede Kapitaler i Landet selv og fingerede Fordringer paa Udlandet til dermed at dække dettes reelle Fordringer paa Tyskland. Og denne alt udskejende Spekulationslyst dæmpedes kun ved Et: Frygten for en ny fransk Krig efter dem i 54 og 59. Beviset herfor er den afgjorte Mistillid til Tysklands Fremtid, hvormed den franske Krigserklæring i 1870 hilsendes paa Berlinerbørsen, dels gennem et stærkt Fald af de preussiske Statspapirer, dels gennem en høj Agio paa Statens Sedler. Men Wörth og Sedan forandrede med et Slag hele Situationen fra Angst og Uvished til en vild Sejersrus, der kun manglede Et til at legemliggjøre sig, nemlig Penge. De kom navnlig i Form af den franske Krigserstatning, med Renter ca. $5\frac{1}{2}$ Milliard fr., hvoraf — saavidt jeg kan skjønne, — ej stort over $\frac{1}{4}$ à $\frac{1}{3}$ medgik til Erstatning og Udbedring af alle i Krigen lidte Tab og til Indløsning af de elssask-lothningske Jernbaner. Hele Resten kom mere eller mindre nye Anlæg tilgode; den langt overvejende Del brugtes til Indløsning af de af det nordtyske Forbund og de sydtyske Stater for og i Anledning af Krigen stiftede Rigslaan. Disses Kapitaler bleve herved disponible og skulde søge andre produktive Anvendelser. Men hertil fattedes den første af alle Betingelser, nemlig Tiden. Det viste sig nemlig umuligt for

den tyske Produktion i saa kort en Tid som de ca. $2\frac{1}{2}$ Aar, Frankrig behøvede til Krigserstatningens Udredelse, at absorbere dennes Beløb ad produktiv Vej. Altsaa maatte hine frigjorte Kapitaler for en stor Del søge Anvendelser, der ej vare begrundede i Markedets objektive Krav og derfor maatte tilsigte en øjeblikkelig høj Gevinst paa Sikkerhedens Bekostning.

Da Pengenes Værdi, deres Kjøbeevne, forholder sig omvendt som deres Mængde, maatte den første Virkning af Milliarderne eller rettere af de Summer, de havde frigjorte, blive en almindelig Prisstigning af alle Tysklands Produkter. Derved maatte Indførselen stige over Udførselen — af Raastoffer og Materialier til disses Forarbejdning — eller Milliarderne maatte sprede sig over alle de Lande, hvormed Tyskland stod i Handelsforbindelse, og da dedér fremkaldte den selsamme Prisstigning og forøgede Indførsel, maatte de sprede sig videre til den øvrige kommercielle Verden. Men den omløbende Pengemængde forøgedes ej blot gennem den franske Krigserstatning. Dels havde Frankrig for at hjælpe sig under og efter Krigserstatningen forøget sin Seddelmasse med ca. $1\frac{1}{2}$ Milliard fr., dels havde de andre Stater forøget deres, saa at ved Begyndelsen af 73 de vigtigste europæiske og amerikanske Bankers Seddelmasse var voxet med over 3 Milliarder fr. udover Status i Januar 69, medens deres Metalbeholdninger ej engang vare stegne med $\frac{1}{3}$ af deres Seddelbeløb. Da nu Sedlerne i Omsætningen virke som Mønt, saa maatte de yderligere stimulere den Prisforhøjelse, som indledede Krisen, og som ej kunde lokalt begrænses, men maatte forplante sig overalt gennem alle Omsætningens Aarer. Hvorledes iøvrigt dette økonomiske Sygdomsstof, der i Form af Spekulationslyst og Milliarder havde samlet sig overalt, yderligere aggraveret af flere Regeringers, navnlig den tyskes, administrative Misgreb, skaffede sig sit første akute Udbrud i Form af en ren lokal Børskrise, i Wien Maj 73, der derpaa udbredte sig videre, ompændende tilsidst alle Jordens Lande og begravnende større Formuer, end nogen tidligere Krise, — forbigaas her; thi denne Del af Verdensbevægelsen er gennemkæmpet; Børskrisens Vulkan er uddød. Ikke saaledes med den store Krises

anden Akt, Produktionskrisen. Her havde Varernes universelle Prisstigning i de første Aar efter 70 fremkaldt en Produktion, hvis Lige Verden ej før havde set. Den var bleven mulig ved Produktionsmidlernes enorme Udvikling efter Krisen i 1857. Sammenlignet mellem Begyndelsen af 60'ne og af 73 var saaledes Englands Dampkraft fordoblet, Englands og Nordamerikas Jernbanelængde stegen med 70 pCt., deres Handelsmarine alene i 72—73 voxet med over $\frac{1}{4}$ Million Tons; Verdenstelegrafens Traadlængde stegen fra nogle faa tusind Mil i 50'ne til en Længde i 73 af 50 Gange Ækvator rundt o. s. v. Ved alt dette blev det muligt i langt højere Grad end før at forhandle om og bestille Varer fra de fjerneste Egne, at faa dem frembragte i hidtil ukjendte Mængder og at skaffe dem frem til Kjøberne næsten paa Dag og Klokkeslet. Og alle disse Muligheder bleve til Virkeligheder ved Formen for Nutidens Omsætning, der ej sker kontant, men gennem Krediten i Form af Vexler. Tilliden til Situationen havde givet disse den mest udstrakte Anvendelse, idet fra Januar 69 til Januar 73 de vigtigste evropæiske og amerikanske Bankers Vexelporfeuille var, ligesom deres Seddelbeløb, voxet med over 3 Milliarder fr. Stimuleret gennem alle disse Faktorer var Verdensomsættningens gennemsnitlige aarlige Tilvæxt i 70—73 bleven det Tredobbelte af den i 65—70. Men jo stærkere Stimulationen havde været, desto voldsommere blev ogsaa Tilbageslaget. Det anmeldte sig gennem en synkende Verdensomsætning, i 74 ca. 1 Milliard fr. mindre end i 73, gennem aftagende Vexelporfeuilleer, og det kom, da alle de Løfter, Krediten havde indrømmet, omsider skulde kontant indfries. Da viste det sig, at Produktionen af mangfoldige Gjenstande langt oversteg Efterspørgselen; altsaa maatte deres Priser falde, og da indtraadte, af Frygt for yderligere Prisfald, den Panik, som drev Varepriserne ned imod deres yderste Minimum, Produktionsomkostningerne, og hvad der ej kan naa op til dette Minimum, det danner den Gruppe af Varer, der i det Følgende kaldes de overproducerede i Modsætning til dem, der fremdeles i stigende Mængder kunne produceres og afsættes til lave Priser. Denne Distinktion maa man nøje fastholde,

om man vil forstaa den nuværende Krise. Man maa ej blot banlyse den i og for sig selvmodsigende Tanke om en almindelig Overproduktion, men ogsaa Tanken om at de sidste Aar have ophævet hin Distinktions Gyldighed. Til Begrunding heraf ville vi henregne til de endnu overproducerede Varer Produkterne af nogle af Jordens største Industrier, t. Ex. Kul, Jern, tilhugne og savskaarne Trævarer, Mursten o. A. Til de uformindsket afsættelige Varer henhøre vi de større textile Produkter, navnlig Bomuldsvarer, tildels Uldvarer, endvidere Nydelsesmidlernes store Klasse: Sukker, Kaffe, The osv., fremdeles Landbrugets Produkter: Korn, Smør, Kjød o. A. I enkelte af disse Varers Industrier har Konkurrencen fremkaldt mindre lokale Forstyrrelser, t. Ex. i Englands Bomuldsindustri; men for hver enkelt Vare gjælder det, at Forbruget er enten i stadig Stigende efter Krisens Kulminationsaar, t. Ex. i England fra 72—73 til 78 med 22 pCt. for The, med 21 pCt. for Sukker o. s. v., eller at det ej blot fuldt har kunnet anvende Alt, hvad Aarenes Høst have frembragt, men endog har fremkaldt ny Jords Indtagning til Dyrkning i en hidtil ukendt Maalestok, overalt hvor saadan fandtes, t. Ex. i Sverig, i Indien og navnlig i Nordamerika, hvor i 77 og 78 ere indtagne ca. 600 geogr. Kv.-Mil raa Jord til Dyrkning. Helt anderledes stille sig de overproducerede Varer. At Overproduktionen maatte ramme dem fremfor hine, er af flere Grunde højst forklarligt. For det Første ere de nævnte overproducerede Varer enten tilstede i en allerede halvfærdig Tilstand i Naturen, eller de kunne med Nutidens enorme Produktionsmidler skaffes tilveje i en ubegrænset kort Tid og i en ubegrænset Mængde, medens de andre Varers Produktionstid er bestemt begrænset af den Tid, Naturen behøver til at frembringe og modne dem, og deres Produktionsmængde er begrænset af den Mængde Jord, som til en given Tid er opdyrket, og til hvis Udvidelse gennem ny Jords Indtagning til Dyrkning der udfordres langt længere Tid, end t. Ex. til at grave en ny Gang i en Kulgrube. Dernæst er de overproducerede Varers fysiske Beskaffenhed af en saadan Art, at de en Gang fremstillede og anvendte kunne uden væsenlig Værdiforringelse bevares i lange Tider, medens

de relativt let afsættelige Varer, t. Ex. Korn, Smør, Kjød miste deres Anvendelighed efter et Par Aar eller et Par Maaneder og snart maa erstattes gennem en ny Frembringelse. Deres Produktion har derfor af den ene eller den anden af disse Grunde eller af begge ej kunnet, saaledes som de andre Varers, antciperes forud til Tilfredsstillelse af en længere Tids Forbrug.

Overproduktionen viser sig nu under forskellige Former. Tage vi saaledes Træ og Mursten, saa fremkaldtes Overproduktionen heri navnlig gennem en stærk Efterspørgsel til nye Bygninger. Fra forøgede Kredit- og Omløbsmidler sluttede man uden videre til forøget Kapitalrigdom, derpaa til forøgede Bybefolkninger o. s. v. Navnlig Lavissee har i «Revue des deux mondes» onskabsfuldt, men morsomt skildret de berlinske Byggeselskabers Opstaaen. Saa opstod den Bygningssvindel i hele den civiliserede Verdens Hoved- og store Provinsstæder, der som al anden Svindel ophørte, da den omsider var puku-niært udtømt. Efterspørgselen efter hine Raastoffer var, om man vil, forbigaaende; men dens Resultater bleve særdeles langvarige, i Form af Bygninger og nye Kvarterer Jorden over, som man under normale Forhold vilde behøve en halv eller en hel Menneskealder til at bygge og befolke, om de forhaandenværende Bygninger og Kvarterer skulde beholdt deres Befolkning. Altsaa er Trangen til Nybygninger for en lang Tid tilfredsstillet. Derved maatte Efterspørgselen efter Træ og Mursten aftage, og derved indtraadte disse Raastoffer sammen med Bygningerne i de overproducerede Varers Klasse. Ingen anden Vare viser under Krisen saa store Omskiftninger, som Bjælker og Savtræ. Tage vi saaledes, af Mangel paa andet Materiale, et af de største skovproducerende Lande, Sverige, hvis Export af Træ langt overgaar alle andre Varers, finde vi dens Træexport stærkt aftagende efter Krisens Kulminationsaar; men, i Miskjendelse af Situationen, slaar den sig i 77 op med over 6 pCt. imod 76 — for derpaa at falde i 78 med det kolossale Beløb af 17 pCt. og formedelst de vigende Priser med et Værditab af 44 pCt. i 78 mod 77. Her ser man Overproduktionen i den mest haandgribelige Form; men man

ser den ligesaa tydeligt, ved at berejse Landet, af den store Mængde nu stillestaaende eller kun halvt arbejdende Savværker i Sverigs bedste og nærsomste Skove og af de store Ophobninger af Trævarer af ringere Kvaliteter. Men vi standse ej hermed. Hint Fald i den svenske Træexport har i det sidste Aar medført et tilsvarende i Skibsfragterne for Træ, hvorved en Mængde Skibe, især af den norske Handelsmarine har maattet oplægges. Derved maatte Reparationer og Nybygninger af Skibe for en Del blive overflødige; dette medførte en tilsvarende Standsning for Træskibsværfterne; og derved formindskedes yderligere Efterspørgselen efter Træ. Den Svindlens Bølge, de store Steders Byggekonsortier i sin Tid satte i Bevægelse, har saaledes ej blot direkte ramt Træindustrien, men ogsaa Rhederiet og Skibsbygningen, for tilsidst atter at tørne imod Træindustrien. En anden Udviklingsgang har Sygdommen i Jernindustrien. I «Economist's Commercial history of 1878 er uden Kommentar meddelt en Statistik over Verdensproduktionen af Jern. Ved en nærmere Betragtning heraf finder man i de 13—14 Millioner Tons, Slægten for Tiden forbruger, udtrykte store økonomiske Omvæltninger. Fra 1850—65 steg Produktionen gennemsnitlig aarlig med 320 000 Tons; fra 65—71 med gj. aarl. 545 000 T., fra 71—73 med gj. aarl. 1 064 000 T., og fra 73 til 77 aftog den gj. aarl. med 266 000 T. Den sundeste af alle disse Udviklinger var Stigningen i 50—65; thi den vilde, om den var bleven holdt, nøjagtig have givet Alt, hvad der er produceret og forbrugt fra 50 til 77. Men alt fra 65—66 begynder for Alvor den Jernbanesvindel, især i Nordamerika, Østrig-Ungarn og Tyskland, hvortil der før hentydedes, der vel først senere skulde kulminere, men som alt da formaaede at drive Jernproduktionens aarlige Tilvæxt op med 70 pCt. og fremkalde den Overpekulation i Jern, man almindelig tilskriver en senere Periode. De store Kapitalanlæg, der gjordes for at forhøje Produktionens aarlige Tilvæxt fra 320 000 T. før 65 til 545 000 i 65—71 vilde om denne Tilvæxt var bleven holdt nemlig have medført en Produktion fra 65 til 77 af i Alt 163,3 Millioner T., medens den virkelige Produktion og Forbrug kun har udgjort

117,5 Mill. T. Altsaa var Overproduktionens Fejl 39 pCt. Endvidere: De nye Kapitalanlæg, der behøvedes til at forcere Tilvæksten op fra 545 000 T. før 71 til 1 064 000 T. aarligt i 71—73, vilde, selv om de enorme Priser paa Jern havde holdt sig, have medført en Produktion fra 71 til 77 af i Alt 130 Mill. T. mod en virkelig Produktion af 96,1 Mill. Tons, altsaa var Overspekulationens Fejl 35 pCt., lidt mindre end den tidligere formedelst det forholdsvis større Antal Aar med aftagende Produktion. Altsaa maa alle de Kapitalanlæg af forskellige faste og flydende Former, som Overspekulationen har fremkaldt, nu ligge uproduktive med Undtagelse af de ubetydelige Dele, der have kunnet anbringes i andre Industrier. Klarest fremtræder imidlertid Sygdommen gennem den aarlige Tilvæksts Aftagen med 266 000 Tons efter 73. Thi et Nutidens Samfund, der ej alene ikke har Trang til et stigende Forbrug af et Stof som Jern, der danner Bestanddelen i omtrent alle Redskaber, fra det mindste Værktøj til den mægtigste Maskine, men endog kan nøjes med en aftagende Produktion, — et saadant Samfund maa være økonomisk sygt. Og hin aarlige Aftagen i Produktionen har sine andre positive Udtryk. I England, der afgiver ca. Halvdelen af Verdensproduktionen, stode af 977 Højoyne den 1ste Januar 79 de 454 kolde, af dets Miner vare mangfoldige opgivne, ikke blot af de under Svindelen aabnede fattige og daarlige, men ogsaa af ældre Miner, hvis Produkter tidligere kunde komme paa Markedet, men som nu ere distancerede af Miner af overlegen Kvalitet og Righoldighed med mindre Produktionsomkostninger, medens desuagtet den samlede Produktion er aftagen. Ganske de samme Fænomener finde vi i Nordamerikas og Tysklands Jernproduktion til Udgangen af 1878: overalt Nedlægnings af tidligere Brug, overalt kun de bedre Kvaliteter, der lønne sig at bearbejde — derfor overalt Virkninger af Overproduktionen den Dag idag. Atter en anden Sygdomsform viser en tredje stor Industri, Kullets. Af Mangel paa statistisk Materiale over Verdensproduktionen maa jeg holde mig til Englands, som leverer omtrent Halvdelen af de 5—6 Milliarder Centner, Slægten aarlig forbruger. Medens Jernet viser et Fald i Produktionen efter 72—73, viser

Kulproduktionen en hel anden Gang. Efter i 66—70 at være jævnt tiltagende med gennemsnitlig aarlig $2\frac{1}{2}$ pCt., slaar den sig i 70—73 pludselig op med gennemsnitlig aarlig 5 pCt. Men nu indtræder det uventede Tilfælde, at Kulproduktionen istedetfor som i andre overproducerede Retninger at aflage efter Krisens Kulminationsaar, tvertimod er stegen efter 73, omend ubetydeligt, i det sidste Aar med en Brøkdel af 1 pCt., og synes at nærme sig en konstant Størrelse. Dette Fænomen, der i lang Tid har forvirret den engelske Forretningsverden, har nu funden sin naturlige Forklaring i en Række sammenstødende Forhold. Dels er Kullet's Anvendelse i Industrien af alle vel den mest universelle; dets Indskrænkning i de aftagende Industrier er for en Del bleven opvejet ved dets Udvidelse i andre, der leverer afsættelige Varer i alle Kvaliteter i stigende Mængder. Dels har den paa Grund af Overproduktion nu indtraadte Formindskning af Jernbaneanlæg og Jernskibsbygning og derigennem af Jernproduktion jo ej medført en tilsvarende af det daglige Behov af Kul til de alt anlagte Baner. Dels er dets Produktionsomkostninger sunkne ved Opgivelsen af en Mængde Kulværker, der i den blomstrende Periode aabnedes uden enhver geognostisk Sandsynlighed, og af en Mængde andre, der før Krisen dreves med Overskud. Herved er Arbejdsmængden stegen fra 223 Tons pr. Mand aarlig i 60'ne til 273 i 78. Naar desuagtet Kulproduktionens nuværende Tilvæxtprocent langtfra holder Skridt med Befolkningens og er ca. 5 Gange mindre end før Krisen, saa maa en Overproduktion have fundet Sted. Trods de store Ofre, de nævnte Nedlægninger have medført, viser der sig ogsaa i Op-svinget i 71 en Overspekulation af 4 pCt. over det virkelige Forbrug til 78. Ligesom ved Jernet har den ramt de ringere Kvaliteter af Varer og af Gruber.

Disse Exempler maa være Nok til at vise den kvalitative Forskjel mellem den overproducerede og den anden Varegruppes Industrier: i denne en stigende Produktion og Forbrug, i hin Tilbagegang og Stagnation. Men den første Betingelse for enhver sund Industri er et udvidet Forbrug, der kan absorbere den ved Konkurrencen udvidede Produktion.

Udvidelsens Grad kan være højst forskjellig i de forskjellige Industrier, dog ej under den forbrugende Befolknings Tilvæxt; i Reglen vil den være endnu større formedelst de enkelte Individuers med Kulturen stigende Fornødenheder og den forøgede Lethed i Omsætningen. Derfor maa en i længere Tid konstant eller en aftagende Produktion af Varer, der hverken ere gaaede af Brug eller ere erstattede af andre, være fremkommen efter en Overproduktion, hvorved den Produktion, der med stigende Tilvæxt skulde været fordelt paa et vist Tidsrum, er bleven sammentrængt paa et mindre Afsnit af dette og forceret ud over, hvad der i Resten af dette kunde forbruges. Allsaa maa alle de Kapitalanlæg, hvorved hin forcerede Produktion blev mulig, forblive uproduktive, indtil Forbrugen atter medfører en stigende Produktion. Det Samme maatte ske med den Forøgelse af Arbejdskraften, Overproduktionen fremkaldte, med Undtagelse af den Del, der har kunnet anbringes i andre Erhverv. Af alt dette fremkommer den Arbejdsstandsning og den Arbejdsløshed, der betegner den nuværende Tilstand. Dennes Sygdom ligger derfor ingenlunde i, at den eller den overproducerede Vare i og for sig er ubrugelig, men deri, at Produktionsomkostningerne for alle Varers Kvaliteter ej kunne dækkes af deres Ombytningsværdi overfor de afsættelige Varers. M. a. O.: disse to Varegrupper ere ej tilstede, kunne ej finde hinanden paa Markedet i det Forhold, at den ene kan gaa helt i Bytte mod den anden. Der bliver af den ene Gruppe altid Noget, som maatte produceres, om samtlige Kapitalanlæg skulde være produktive, men som ej kan afsættes, fordi Forbruget deraf for en længere Tid er tilfredsstillet. Og disse forskjellige økonomiske Disharmonier ere jo Udtrykket for Et og det Samme: den partielle Overproduktion, og deri ligger Krisen, den universelle Krise. Thi Overproduktionen rammer ej blot hine Raastoffer, men den rammer dem netop, fordi store Industrier, der anvende dem, selv ere overproducerede, fordi Bygningen af Huse, Træ- og Jernskibe, Jernbaner, Fabriker m. v. til disse Raastoffers Benyttelse, Transport, Forarbejdning ej kunde vedblive i den Maalestok, som Svindelen havde skabt,

altsaa maatte være ledsaget af uproduktive Kapitalanlæg med disses uudblivelige Følger. Hin partielle Overproduktion kan derfor ej være lokalt begrænset til Raastoffernes Produktions-hjem; den maa være universel som de to Faktorer, der affødte den: den universelle Prisstigning, det universelle Fald i Krediten.

Vende vi os nu fra den partielle Overproduktion til det andet Hovedfænomen i den nuværende Krise: det almindelige efter Paniken tiltagende Prisfald for Varer eller de omløbende Penges stigende Værdi, saa maa denne jo være begrundet enten i et formindsket Tilbud af eller i en forøget Efterspørgsel efter omløbende Penge, eller i begge Faktorer. Den ligger nu i begge. For det Første er Tilbudet formindsket gennem en formindsket Produktion af de ædle Metaller efter 1870. Dette maatte ske, da Milliarderne og Kreditmidlerne strømmede ud over Verden, dreve Varepriserne op, Pengepriserne ned, og altsaa gjorde det fordelagtigere t. Ex. at grave Kul, end at grave Guld. Dernæst er Efterspørgselen stegen, da de store Seddelbanker begyndte at inddrage de Seddelmasser, de i Svindelens Periode havde udgivet, da Nordamerika og Rusland begyndte at forberede sig paa de uindløselige Sedlers Afløsning med Mønt, da alene Frankrigs Bank inddrog de $1\frac{1}{2}$ Milliard Sedler, hvormed Landet havde hjulpet sig under den tyske Krigserstatning. Men en anden stor Indskrænkning i den omløbende Pengemængde er fremkommen ved den i flere Stater, Tyskland, Norge-Sverig, Danmark under Krisen skete Overgang til den rene Guldfoed, fuldt motiveret ved Sølvets synkende Værdi, hvis Virkning tilsidst vilde have udtrykt sig gennem en uheldig Vexelkurs overfor Udlandet, saaledes som i Tyskland før Krigen. I Erkendelsen heraf have selv Landene med en dobbelt Møntfoed, den latinske Møntunion, forhøjet Anvendelsen af Guld, formindsket den af Sølv. Da Guldet saaledes i nogle Lande helt, i andre tildels, har i de større Betalinger maattet alene overtage baade sin egen og Sølvets tidligere Funktion, saa maatte Efterspørgselen efter Guld i Verdensomsætningen stige. Men ogsaa i Landenes indre Omsætninger har dette fundet Sted; da den tidligere liv-

lige Tuskhandel mellem Land og By, mellem Landmandens Korn og Smør og Kjøbmandens Jern og Tømmer indskrænkedes ved, at den ene Varegruppe ej kunde gaa helt i Bytte med den anden, steg Efterspørgselen efter kontante Penge. Af alt dette fremgaar, at de tvende Faktorer, det aftagende Tilbud af og den stigende Efterspørgsel efter omløbende Penge, have ved at virke i samme Retning maattet drive Pengepriserne op, Varepriserne ned.

Ere nu de to Hovedfænomener i Krisen begge i sig selv Sygdomme? At den partielle Overproduktion er det, er klart. Thi den fremkalder Stilstand, Kapitalfortæring og Arbejdsløshed overalt, hvor den rammer. Men er ogsaa de afsættelige Varers lave Pris en Sygdom? Ja, privatøkonomisk er den det for Alle, som have købt dyrt og nu skulle sælge eller udbytte det saaledes Kjøbte. Men nationaløkonomisk er den det ikke, saalænge Arbejdernes Løn og Driftsherrens Gevinst kunne betales med et saadant Beløb, at Varerne uafbrudt kunne produceres og bringes paa Markedet i større Omfang end tidligere. Derfor se vi baade her og i Udlandet t. Ex. Skarer af Landmænd gaa fra de Gaarde og Forpagtninger, de have købt for dyrt; men Agerbruget selv staar urokket. Der er derfor Intet til Hinder for, at disse Varers naturlige Pris, bestemt ved Produktionsomkostningerne, kan ligge under den nuværende, og Markedets Forsyning desuagtet vedblive. Og den maa det maaske, om vi hurtigt skulle ud af Krisen. Thi kun to Veje føre ud af den. Da nemlig Krisen ligger i, at de overproducerede Varers Produktionsomkostninger ej for alle Kvaliteter kunne dækkes af deres Ombytningsværdi, saa maa enten denne stige, eller hine maa falde, om Krisen skal ophøre. Den første Vej bliver trang og langsom; thi den betyder en forøget Kjøbeevne hos Slægten, der atter forudsætter en forøget Spareevne. Men hvorfra skal denne virksomt komme, naar den halve økonomiske Verden er i Tilbagegang, naar Millioner af Mennesker gaa ledige paa Torvet af Mangel paa Arbejde, den første Betingelse for at spare? Hvad forslaar her et eller to Aars god Høst i Evropa og Amerika? Der er jo ej blot at dække Underskuddet sammesteds i de nærmest foregaaende Aars maadelige

Høste, Tabet ved Tysklands Kvægest, ved Frankrigs Druesyge. Ej engang dette kan den. Men der er endvidere at dække de enorme Tab ved Misvæxt og Hungersnød i Kina og Indien, ved to store Krige og flere mindre, ved alle Krisens uproduktive Kapitalanlæg. Hvor uendelig lang vil ej Vejen blive, om alle disse Tab skulde dækkes alene gennem Slægtens Spareevne? Den anden Vej, Produktionsomkostningernes Synken, kan blive langt hurtigere. Men den vil da, for her blot i Korthed at holde os til en enkelt Omkostning, Arbejdslønnen, blive ensbetydende med en yderligere Synken af de afsættelige Varers Ombytningsevne. Korn, Smør, Kjød, Bomuldsvarer, Sukker, Jordrente o. A. maa synke end dybere, og hvor meget disse Varer end ville svinge frem og tilbage under en saadan Synkningsproces, og derved afgive et frugtbart Emne for Spekulationen, maa de ende med at synke til det Punkt, at Arbejdslønnen, hvormed alle Produktionens Arbejdere, fra Daglejeren til Ingeniøren, fra Formanden til Driftsbestyreren, skulle købe disse Varer, bliver saa billig, at de overproducerede Varers store Industrier kunne gennem formindskede Produktionsomkostninger optage deres Forretninger med samme Gevinst, som andre Industrier. Kun disse to Veje ere tænkelige. Hvilken af dem Krisen vil gaa — ja Hvo véd det! Men hidtil synes den at have valgt den sidste, den hurtigere Vej. Ej blot de stadigt synkende Priser vise dette, men selve Arbejdslønnen har gjort dybe Fald, om end langt fra tilstrækkelige, navnlig i Byerne. Men hvad enten Krisen gaar den ene eller den anden af disse Veje, eller de ved maaske at mødes yderligere afkorte dens Varighed, altid vil Ombytningens Niveau mellem de nu overproducerede og de afsættelige Varer blive den sidste Betingelse for dens Ophør. Saalænge dette ej er naat, i det Mindste saalænge ere vi i de nedadgaaende Konjunkturer med deres store Udjevninger i Form af finansielle Katastrofer. Og ad hvilke andre Veje vil man naa Depressionspunktet? Øjner man maaske en Frelse gennem den lave Bankrente? Denne har jo fulgt os i flere Aar, og Tilstanden har dog ej bedret sig. Den oplyser heller Intet, thi den bestemmes af Forholdet mel-

lem Tilbud af og Efterspørgsel efter Bankkapital imod den Sikkerhed, som Bankerne fordre i Hypothek eller Vexler. Jo vanskeligere det bliver, paa Grund af store Industriers Tilbagegang og de sidste Aars talrige Falliter, at skaffe saadan Sikkerhed, desto mere maa, alt Andet lige, Bankrenten falde. Dennes forholdsvis lave Standpunkt er derfor fuldt forenelig med en ringe Bankkapital. Og man maa haabe, det er saa. Thi var den lave Bankrente begrundet i Overflødighed af Bankkapital, saa blev den kun det numeriske Udtryk for, at al Forretningssaad, al Forretningsmulighed var ved at uddø. — Eller venter man en Bedring gennem en forøget Guldproduktion? Vel er det, som Prof. Scharling i sit Skrift om «Guldlandenes Opdagelse» klart har paavist, sandt, at en Forandring i den omløbende Pengemængde ingenlunde fører til en simpel Regning med andre Tal, og at der til enhver Tid behøves et vist Forhold mellem Vare-Omsætningen og den omløbende Pengemængde, der ej ustraffet kan ændres. Men hvilket er da dette Forhold? Saalænge dette Spørgsmaal ej kan besvares, véd man jo ej, om der nu er Mangel paa Guld, eller om den forcerede Guldproduktion efter 1848 ikke netop var en Overproduktion, der gennem en formindsket Produktion i de senere Aar nu reguleres. Og psykologisk var det umuligt Andet, end at den maatte være det, naar man mindes de vilde Liden-skaber, der fremavlede og ledsagede den, indtil den tilsidst gav Evropa en Guldsmængde næsten dobbelt saa stor som før 1848. Men selv hvor der er en Guldsmangel, kan denne jo højst medføre enten en slæbende Omsætning eller en Pengekrise i snævrere Forstand. Men saadanne have vi jo slet ikke. Vi have en Produktionskrise, begrundet i relativ Overfladighed paa nogle Varer, altsaa relativ Mangel paa andre. Og hvor meget end Verdens Guld forøgedes, det kan dog ej af 2 Tønder Kul gjøre 1, eller af 1 Tønde Korn gjøre 2.

Til dette Indledningsforedrag knyttede der sig følgende Diskussion:

Journalist **Bauer** ønskede, at Diskussionen ogsaa maatte komme til at behandle de Forhold, hvorunder den indenlandske Industri for Tiden befandt sig. Det Tryk, der hvilede paa denne og som forøgedes ved, at man ikke havde benyttet den forudgaaende Periode fra Næringsfrihedens Indførelse til 1873—74 paa rette Maade, havde flere Aarsager. I det nævnte Tidsrum faldt Overgangen fra Haandværket og den lille Industri til den store og forskellige vigtige Fremskridt med Hensyn til nye Arbejdsmethoder og Maskiner; der var rigelig Tilbud af Kapital til industrielle Anvendelser, og endelig vare ogsaa vi blevene naaede af den stærke kunstindustrielle Bevægelse, der for Tiden herskede i hele den civiliserede Verden. Med 1874 begyndte Vanskelighederne at blive følelige og havde ved den fortsatte Udvikling medført den Krise, hvorunder man nu led.

Professor **Scharling** beklagede, at et, mod Forventning, ansat Aftenmøde i Folketinget vilde kalde ham bort fra Foreningen, saa at han kun nu havde Lejlighed til at fremsætte en kortere Bemærkning. — Naar der var blevet opkastet det Spørgsmaal: hvor stor en Guldmenge udkræver Omsætningen?, saa kunde der ikke gives noget almengyldigt Svar herpaa, allerede af den Grund at det, hvorpaa det kom an, ikke var den absolute Mængde, men tværtimod Forholdet mellem de i Øjeblikket tilstedeværende Kvantaa paa den ene Side af Guld, paa den anden Side af Omsætningsgjenstande. Det var af Vigtighed, at dette Forhold holdt sig nogenlunde konstant. Og forsaavidt der normalt var en vis Stigning i Vareomsætningen, vilde der normalt ogsaa føles Trang til en vis Forøgelse af Guldmengden. At Guldproduktionen i 1848 burde betegnes som en Overproduktion, var muligt; men efter at denne betydelige Guldforøgelse engang var kommen tilstede, var det af Vigtighed, at den da tilvejebragte Stilling blev opretholdt. En Forøgelse af Guldproduktionen i nærværende Øjeblik troede Taleren vilde virke gavnligt ind paa Forholdene af den Grund, at den vilde hæve et af de Momenter, der mest bidrog til at forhindre, at de ved tidligere Overproduktion og Svindel forstyrrede Forhold atter kom til Ro, nemlig det jævnt fortsatte Prisfald. Naar Indlederen af den Grund vilde tillægge

dette Prisfald mindre Betydning, at de Tab, Prisfaldet bragte, vare individuelle Tab, saa kunde han vel have Ret deri; men overses maatte det dog ikke, at en stor Mængde individuelle Tab tilsidst kunde blive et nationaløkonomisk Tab. En Guld-Produktion, der oversteg Behovet, var vel skadelig; men en for lille Produktion var maaske endnu skadeligere. — Taleren sluttede med en Tak til Indlederen.

Professor **Falbe Hansen** fremhævede den Omstændighed, at Bankbeholdningerne ere saa rigelige, som et Tegn, der tydede paa, at den tilstedeværende Guldbeholdning er tilstrækkelig. Han udtalte den Anskuelse, at Møntreformen har haft en betydelig Indflydelse paa Prisforholdene og Krisen i Danmark; alligevel havde det dog været fuldstændigt rigtigt, at vi gennemførte Møntreformen. — Taleren mente ikke, at Amerika vilde faa den Indflydelse paa vort Agerbrug, som Nogle frygtede. Vel havde man i Amerika optaget store Strækninger til Dyrkning; men man havde paa den anden Side forladt andre betydelige Strækninger. Hovedgrunden til Amerikas forøgede Export var en Indskrænkning af Amerikanernes eget Forbrug. — Hvad endelig angik Spørgsmaalet om Betydningen af en Forøgelse af Guldmaengden, troede Taleren ikke, at en saadan kunde have andet end en blot foreløbig, altsaa ikke nogen vedvarende stimulerende Indflydelse.

Redaktionssekretær **Nathansen** udtalte, at de store Guldbeholdninger i Bankerne snarest vidnede om Stilstanden i Industri og Handel; — et Andet var, at naar der endelig engang indtraadte Bedring, vilde disse Guldbeholdninger kunne være til megen Nytte: der vilde i dem være en overordenlig Støtte til at fremme en Bedring, naar denne først begyndte at indfinde sig.

Professor **Falbe Hansen** og cand. polit. **Rubin** vekslede et Par Smaareplikker om Forholdet mellem Møntreformen i Danmark og Krisen.

Højesteretssagfører **Oet. Hansen** havde vel med megen Interesse læst Professor Scharlings Afhandling og hørt Indlederens Foredrag, men maatte dog sige, at han ikke havde faaet sine Tvivl løste, og at navnlig Spørgsmaalet om, hvorfor Krisen var

saa vedholdende, ikke var blevet ham tilstrækkeligt klart. Professor Scharling havde henvist til Guldets relative ringe Mængde, og Indlederen var gaaet noget videre; — men den Forretningssløshed og den Nedgang i Produktion og Afsætning, hvorover der ganske i Almindelighed klagedes, samt Krisens Vedholdenhed var ikke blevet tilstrækkeligt forklaret. Skulde det ikke være Tilfældet, at Verdens Konsumtionsevne i det Hele var forringet? Alle vilde spare. Professor Falbe Hansen havde jo saaledes henvist til Amerika, der ikke længere kunde konsumere sin egne Varer; i England, Kina og flere Lande saa vi ligeledes en aftagende Konsumtionsevne. Verden var bleven anlagt paa at producere mere, end der kunde forbruges. Grunden til Krisen kunde dog neppe være, at der er for lidt Guld; Guldets ringe Mængde maatte nærmest have en nominel Betydning, og vilde egentlig kun have en reel Betydning for Kapitalister og Kreditorer og Debitorer. Indlederen havde nævnt for faa Varer som Gjenstand for Overproduktion.

Professor **Falbe Hansen** henviste til J. B. Says Afsætnings-teori, der viste Umuligheden af en almindelig Overproduktion.

Højesteretssagfører **Oct. Hansen** forvarede sig imod den Opfattelse, at han skulde tro paa en almindelig Overproduktion. Han indsaa meget vel, at en saadan var en *contradictio in adjecto*. Alligevel maatte han fastholde sin Formening om en aftagende Konsumtionsevne.

Bankkasserer **Bing** var ikke enig med Indlederen i hans Distinktion mellem de forskellige Arter Varer, og fremhævede, at der ogsaa i Agerbruget maatte siges at have fundet Overproduktion Sted. Ogsaa i Agerbruget var der blevet nedlagt for mange Kapitaler, og det vilde nu være ønskeligt, om man kunde faa fat paa dem.

Om dette Punkt vexlede Admiral **Bille**, Bankkasserer **Bing** og **Indlederen** nogle Bemærkninger.

Godsejer **Oldenburg** havde gjentagende Ordet for at svare de forskellige Talere. Hans Repliker samles i Følgende:

«Det var mig umuligt i en halv Time at faa fremhævet alle Momenter i et saa omfattende Spørgsmaal. En æret Talers Bemærkning om den sidste Tids begyndende Udvikling af Staal-

fabrikationen paa Jernfabrikationens Bekostning, er meget rigtig. Jeg skal supplere den med, at det navnlig ere Staalskinnerne, som have tilltaget, medens Jernskinnerne have aftaget; de sidstes Tilvirkning alene i Nord-England fra 324 000 Tons i 1873 til 36 000 Tons i 1877, og i Wales i de sidste 8 Aar fra 500 000 Tons til 50 000 T. o. s. v. Da Fabrikationen af Staal fordrer mindre Kul, end den af Jern, vil Kulproduktionen i Længden neppe blive uberørt af denne Overgang. En anden æret Taler mente, at der i Indledningen var nævnt for faa overproducerede Varer, om Krisen skulde forklares af en partiel Overproduktion. Men der fremhævedes udtrykkeligt, at Overproduktionen af Jern, Kul, Træ o. s. v. var begrundet i og forbunden med Overproduktion af Bygninger, Jernbaner, Skibe o. s. v., og alle disse Industrier af Raastoffer og store Anlæg udgjøre vel mindst Halvdelen af den økonomiske Verdensvirksomhed; ja, i Henseende til Arbejdskraften sikkerlig langt mere, end den anden Halvdel, nemlig Jordens Anvendelse til Korn, Bomuld, Kolonialvarer, Kvægavl o. A. — At antage en Overproduktion ligesaa vel i de afsættelige som i de andre Varers Industrier, betyder at antage en almindelig Overproduktion, hvis logiske Umulighed jeg ej føler mig opfordret til her at paavise. Derimod har Krisen i alle Industrier fremkaldt nyttige, taabelige Kapitalanlæg. Men den nødvendige Modningstid og den begrænsede Mængde opdyrket Jord, ikke Jordbrugernes Maadehold og Forudseenhed, have forhindret Kornets o. a. Varers Overproduktion. En saadan kan ej have fundet Sted i de Industrier, hvis Varer i stigende Mængder produceres og forbruges gennem alle Kvaliteter. Her finder jo tvertimod en relativ Underproduktion Sted.

Prof. Falbe Hansens Bemærkning om, at de sidste Aars store Udvidelse af Amerikas Opdyrkning kun er forbigaaende, kan jeg i en Forstand godt tiltræde. Thi skulde den blive saaledes ved, maatte Europas Korn- og Kjødproduktion tilsidst blive overflødig, og Amerikas øvrige Industri fuldstændig opføre af Mangel paa Arbejdskraft. Der blev nemlig i 1877 indtaget $3\frac{1}{3}$, i 1878 $7\frac{1}{2}$ Millioner Acres raa Jord til Dykning. Denne Stigning hidrører fra, at i 1878 over 100 000 Familjer

ere gaaede over til Jordbruget fra andre Industrier. De ville neppe vende tilbage til disse, saalænge de ere overproducerede, og i denne Mellemtid vil Amerikas Opdyrkning, hvor extensionsen end er, have vundet en Udvidelse, der sikkert vil mærkes paa Verdensforsyningen.

Jeg formaar ej med Prof. Scharling at indse, at en overfor sit tidligere Beløb formindsket Guldmenge maa fremkalde en Krise, allermindst en Produktionskrise. Udtalt i sin Almindelighed vilde hint Axiom blive enstyvende med det: at en Overproduktion af Guld var umulig, eller at Guld ej var underkastet de almindelige økonomiske Love, eller at Guld slet ikke var en Vare, men noget Andet, hvis Begreb endnu ej er bestemt. Derimod er jeg enig med Prof. Scharling i at en Forøgelse af Guldmengden nu vilde virke i høj Grad «stimulerende». Men derved vilde Sygdommen yderligere forværres, idet Spekulationen i Varer vilde fremlokkes, medens dennes første, sunde Betingelse fattes: en virkelig Trang til Varer af alle Arter. Vi kunde saa begynde forfra med Krisen, da Milliarderne «stimulerede» Produktionen saaledes, at den tilsidst gik istaa. Privatøkonomisk derimod vil en forøget Guldmenge have Betydning. Men dette vedkommer os ej her, hvor vi tale om en universel-økonomisk Krise. Denne vil være ophørt, naar Varene i stigende Forbrug kunne gaa helt i Bytte med hverandre; men om den eller den Maskine, Ejendom o. s. v. er af en Kjøber betalt med sin halve, af en anden med sin dobbelte Værdi, er Krisen fuldkommen ligegyldigt. Skal denne vente paa, at alle Spillerne i dens store Lotteri faa deres privatøkonomiske Tab dækkede, deres Daarskaber udslettede, saa bliver den permanent. — Men ligesaa uheldig en gennem en forøget Guldproduktion stimuleret Produktion af Varer, der alt ere tilstede i tilstrækkelig Mængde, vilde være, ligesaa misforstaaede ere de af Mangel paa Enighed o. A. heldigvis mislykkede Forsøg, navnlig i England og Amerika, paa at indskrænke Produktionen, t. Ex. gennem en afkortet Arbejdstid, for derved at drive Varepriserne op. Da nemlig Forrentningen af en Industris faste Kapitaler, Driftsherrens Ulejlighed, det overordnede Tilsyn, Kontorhold m. v. væsentlig blive de samme,

enten Fabriken gaar 6 eller 12 Timer om Dagen, saa maa Varernes Produktionsomkostninger blive større under den korte end under den lange Arbejdstid; altsaa vilde Krisens produktive Tab yderligere forøges. Betingelsen for ethvert industrielt Fremskridt er jo den billigst mulige Produktion af en vis Kvalitet Vare, ikke den dyrest mulige. Man skal derfor hverken ønske Produktionen «stimuleret» eller reduceret, men nøjes med Haabet om, at den store Krise vil uforstyrret af alle ydre Paavirkninger, som Krige o. A., gaa den normale Gang, enhver Sygdom behøver, og som alene Tiden kan give.»

Professor **Falbe Hansen** sluttede Diskussionen med en Tak til Indlederen.

Kjøbenhavns Statistik.

Tabelværk til Kjøbenhavns Statistik Nr. 3. Tabellarisk Fremstilling af de vigtigste Kjøbenhavns Havn vedrørende Forhold. Ledsaget af et Kort over Havnen. Udgivet af Kjøbenhavns Magistrat i Forening med Kjøbenhavns Havnevæsen. Kjøbenhavn 1878. XXXIV og 201 S. 4to.

Det foreliggende Værk om de statistiske Forhold vedrørende Kjøbenhavns Havn giver en Samling tabellariske Oversigter over Havnens Regnskaber, Staden Kjøbenhavns Handelsflaade, Skibsfarten paa Kjøbenhavn, Benyttelsen af Havnens Bolværker, Vind-, Strøm- og Vand-Standsforholdene i Havnen og Kjøbenhavns Vareomsætning. Ihvorvel det kun er den søværts Vareomsætning, der direkte vedrører Havnen, er dog Tilførselen til Byen og Udførselen fra Byen ad Landsiden medtaget, forsaa-vidt Materiale forelaa, for at give et saa samlet Billede som muligt af Stadens samlede Varetrafik. — Tabellerne omfatte dels Forholdene i de sidste Decennier, dels og navnlig Forholdene i Aaret 1877. — I den Indledning, som medfølger Tabelværket, og i hvilken der er foretaget et Sammen drag af de indvundne Resultater, er der ogsaa meddelt en kortfattet topografisk Beskrivelse af Havnen. Til yderligere Oplysning om Havnens Topografi tjener det Værket ledsagende Kort, ved hvilket der navnlig er lagt Vægt paa, ved særlige Farvebelægninger, at give et anskueligt Billede af de store Havnearbejder, der ere foretagne siden 1864.

Vi skulle i det Følgende gjengive saadanne enkelte Data af Tabelværket, som maa formodes at have almen Interesse.

Siden Vedtagelsen af Havneplanen i Aaret 1864 og Arbejdernes Paabegyndelse med Aaret 1865 er der uddybet i Havnen for Havnevæsenet 1 811 408 Læster (à 4000 Å), og desuden har Havnevæsenet optaget 311 986 Læster ved Uddybning af Vandarealer, tilhørende Marinen eller Private. De optagne Fyldmasser ere benyttede til Landdannelser paa bekvemme og hensigtsmæssige Steder, hvilke atter delvis ere forsynede med Bolværker og andre lignende Hjælpemidler. Saaledes ere Bolværkslængderne blevne forøgede med næsten 50 pCt. af deres Længde i 1862 og beløbe sig nu til ca. 49 000 Fod. Samtlige Udgifter til Havneplanens Realisation udgjorde indtil Udgangen af 1877 (inklusive Anskaffelse af Uddybningsmateriel o. L.) 6 003 290 Kr. Havnens samlede Vandareal udgjør c. 107 Tdr. Land, hvori dog hverken er medregnet Indrerhedens Arealer eller de Arealer, der benyttes til Orlogsværftet og Flaadens Leje. Den egenlige Havns Hovedløb har en Bredder af mindst 200 Fod, en Dybde af 22—20 Fod og ved de c. 17 000 Fods Bolværk, der vender ud til Hovedløbet, en Dybde af 18—16 Fod.

Af Havneregnskaberne fremgaar det, at Havnens væsenligste ordinære Indtægter fremkommer ved Akcisen, Havneafgiften samt Bolværks- og Pælepengene med et Beløb af resp. 140 118 Kr., 357 473 Kr. og 101 813 Kr. i Aaret 1877. Akcisen og Havneafgiften ere stegne til henvend det Dobbelte af deres Beløb i Aaret 1865, Bolværks- og Pælepengene til det 3- à 4-dobbelte. Havnens samtlige Indtægter i Aaret 1877, eksklusive et Laan af Kommunen paa 200 000 Kr., beløb sig til 692 824 Kr.

Af Oversigterne over Stadens Handelsflaade fremgaar det, at den Drægtighed, Københavns Handelsflaade havde ved Aarhundredets Begyndelse (før Søkrigen med England 1807—14) nemlig c. 50 000 Reg.-Tons, først igjen naaedes efter 70 Aars Forløb, idet Handelsflaadens Drægtighed først med Aaret 1872 naaer til 52 374 Reg.-Tons. Vælger man af det hele i Tabelværket omhandlede Tidsrum 1832—77 det Aar, i hvilket

Handelsflaaden stod paa sit laveste Standpunkt, nemlig Aaret 1838, da den bestod af 265 Skibe med en samlet Drægtighed af 26 653 Reg.-Tons, viser det sig, at denne Drægtighed efter andre 38 Aars Forløb, i 1877, var stegen til det Tredobbelte, nemlig 77 213 Reg.-Tons, fordelt paa 443 Skibe, og deraf faldt endda Halvdelen, 36 977 Reg.-Tons, paa Dampskiksflaaden, medens Handelsflaaden i 1838 intet Dampskib ejede.

Skibsfarten paa Kjøbenhavn beløb sig i Aaret 1865—66 i Alt til 24 668 Skibe (deraf 6772 Dampskibe) med en samlet Bestuvning af 675 901 Reg.-Tons og i Aaret 1877 til 30 398 Skibe (deraf 12 081 Dampskibe) med en samlet Bestuvning af 1 090 079 Reg.-Tons. Antallet af nyankomne Skibe, der i 1877 lagde til ved Havnens Bolværker, var i Alt 14 022 med en Drægtighed af 1 506 040 Reg.-Tons og en Længde af 1 399 611 Fod. Antallet af Anlæg ved Toldbodens Bolværker var i Aaret 1877 1537, d. v. s. steget med 27 pCt. af Antallet i 1871, og Dampskibenes faste Anlæg ved Kvæsthusbroen samt Sunddampskibenes faste Anlæg ved Havnegade var i Aaret 1877 4480, d. v. s. steget med tilsammen 58 pCt. af Antallet i 1871. — Den samlede Mængde af lossede og ladede Varer (Bestuvning af ind- og udgaaede Skibe) ved Havnens Bolværker beløb sig i Aaret 1877 til 1 093 450 Reg.-Tons. Fra indenlandsk Sted indkom af Varer 124 892 Reg.-Tons og fra Bilandene og Udlandet 642 629 Reg.-Tons eller resp. 16,3 pCt. og 83,7 pCt. af den hele indgaaede Varemængde. Til indenlandsk Sted udgik af Varer 124 374 Reg.-Tons og til Bilandene og Udlandet 201 555 Reg.-Tons eller respektive 38,2 og 61,8 pCt. af den hele udgaaede Varemængde. Af Omsætningen med Udlandet falder 40 pCt. paa Storbritannien og Irland, ca. 25 pCt. paa Sverig og ca. 13 pCt. paa Tyskland, medens det Øvrige var fordelt paa de øvrige Lande.

Den samlede Vareomsætning med Indlandet ad Jernbanen og ad Søvejen beløb sig i Aaret 1877 til 10 041 017 Centner, hvoraf 5 633 644 Centner indførtes og 4 407 373 Centner udførtes. Værdien af Indførselen lader sig kalkulere til en Sum af 52 899 111 Kr. og af Udførselen til en Sum af 69 736 677 Kr. Den samlede Vareomsætning med Udlandet beløb sig i 1877

til 20 944 578 Centner, hvoraf Indførselen udgjorde 16 710 074 Centner og Udførselen 4 234 504 Centner. Værdien af denne Omsætning, der siden 1864—65 er stegen til henved det 3-dobbelte Centnerbeløb, lader sig for Indførselens Vedkommende kalkulere til 152 832 010 Kr. og for Udførselens Vedkommende til 94 311 992 Kr. Københavns samlede Vareomsætning ad Søvejen og med Jernbanen i Aaret 1877 bliver altsaa 30 985 595 Centner til en kalkuleret Værdi af 369 779 790 Kr.

Ved en udførlig Opgjørelse af Københavns Vareomsætning med Indlandet, sammenholdt med de af Statens statistiske Bureau foretagne Opgjørelser af Københavns Omsætning med Udlandet, er det i dette Tabelværk første Gang lykkedes at faa en samlet Oversigt over Ind- og Udførselen af hver enkelt af de vigtigere Varegrupper fra og til Ind- og Udland. Da der imidlertid ingen Kontrolmidler haves, hvorved det kan ses, hvor stor en Varemængde, der tilføres København fra Omegnen, forsaavidt Transporten ikke foregaar ad Søvejen eller med Jernbanen, maa der paa dette Omraade jo stedse være en Lakune. Den største Mangel ved denne Lakune afhjælpes dog ved den Oversigt, der er given over Korntilførselen til Københavns Torv fra Stadens Omegn (efter ugenlige Opgjørelser, som Magistraten lader foretage). Ved at sammenholde alle de foreliggende Opgivelser ses det, at Tilførselen af Korn- og Sædevarer til København i Aaret 1877 i Alt har beløbet sig til 4 371 260 Centner og Udførselen til 2 372 067 Centner. Af denne Udførselsmængde gik 1 250 561 Centner som formalet Korn til Udlandet, d. e. et henved 4 Gange saa stort Beløb som der af denne Vare udførtes i Aaret 1865.

Smaa Meddelelser.

Kjøbenhavns Handelsflaade. Man antager, at Kjøbenhavns Handelsflaade ved Slutningen af forrige Aarhundrede talte mindst 350 Skibe med en samlet Drægtighed af mindst 50 000 Register-Tons. De ulykkelige Begivenheder i Begyndelsen af dette Aarhundrede gav ogsaa Hovedstadens Handel et Knæk, som den var længe om at forvinde; herom vidner bl. A. Nedgangen i Handelsflaaden: ifølge det nyligt udkomne Nr. 3 af «Tabelværk til Kbhvns Statistik» talte den kbhvske Handelsflaade i 1833 netop 300 Skibe*) med 32 236 Reg.-Tons; og i de følgende Aar sank disse Tal endnu yderligere, saaledes at Flaaden i 1845 endog kun bestod af 251 Skibe med 28 898 Reg.-Tons. En lille Fremgang begyndte nu, saaledes at Flaaden i 1853 naaede op til samme Standpunkt som det den havde indtaget tyve Aar tidligere. Fra 1853 af bliver Fremgangen livligere: i Slutningen af Treserne naas en Flaade paa omtr. 400 Skibe med circa 50 000 Reg.-Tons. I Halvfjerdserne har Tilvæksten været endnu stærkere, og i 1877 talte den kjøbenhavnske Handelsflaade 443 Skibe med 77 213 Reg.-Tons. Drægtigheden pr. Skib bliver herefter 174 Reg.-Tons, medens den i 1833 kun havde været 107 Reg.-Tons.

Af denne Flaade ere 325 Skibe Sejlskibe med 40 236 Reg.-Tons (c. 124 Reg.-Tons pr. Skib). Disse Tal ere ikke væsenligt forskellige fra de tilsvarende i 1859. De smaa Sejlskibe og de meget store udgjøre nu en større Procent af

*) Ved «Skibe» forstaas her Fartøjer paa over 4 Reg.-Tons.

hele Sejlskibsflaaden end tidligere; de mellemstore altsaa en mindre. Af Sejlskibe paa over 500 Reg.-Tons har Kjøbenhavn (i 1877) kun 8 med lidt over 6000 Reg.-Tons, altsaa gennemsnitligt 750 Reg.-Tons pr. Skib.

Er Sejlskibsflaaden ikke bleven væsenligt forøget i den sidste Snest Aar, er dette derimod saa meget desto stærkere Tilfældet med Dampskibsflaaden; og Forøgelsen af Dampskibene gjælder alle Størrelser af dem. I 1843 havde Kjøbenhavn kun 3 Dampskibe, og dette Tal arbejdede sig i de følgende Aar kun langsomt opad. Ved Begyndelsen af Tres'erne, altsaa tyve Aar senere, var Dampskibsflaaden endnu ikke naaet højere op end til omtr. 20 Skibe med circa 2500 Reg.-Tons. Men hvor stærk har Tilvæksten ikke været i de sidste to Tiaar, navnlig i Halvfjerdserne! I 1877 havde Kjøbenhavn 118 Dampskibe med næsten 37 000 Reg.-Tons (c. 314 Tons pr. Skib) og næsten 9000 Hestes Kraft (c. gennemsn. henved 80). Af Dampskibe paa over 500 Reg.-Tons har Kjøbenhavn 33 (altsaa fire Gange flere end af Sejlskibe) med næsten 27 000 Reg.-Tons (c. 815 Tons pr. Skib). — Paa hvor forskjellig Maade Sejl- og Dampskibe overhovedet ere fordelte mellem de forskjellige Størrelses-Grupper af Skibe, vise følgende Tal:

Drægtighed	Sejlskibe		Dampskibe	
	Antal	Reg.-Tons	Antal	Reg.-Tons
4—20 Reg.-Tons	97	932	24	249
20—50 —	48	1651 ¹ / ₂	6	219
50—100 —	54	4109	15	1153
100—300 —	92	17 986 ¹ / ₂	32	5404 ¹ / ₂
300—500 —	26	9475 ¹ / ₂	8	3069 ¹ / ₂
over 500 —	8	6081 ¹ / ₂	33	26 882
	325	40 236	118	36 977

Man vil bemærke de meget store Dampskibes Overvægt, medens Sejlskibenes Hovedstyrke falder paa Skibe af Mellemstørrelse.

Af Dampskibsflaaden ejede et enkelt Selskab, «Det forenede Dampskibsselskab», henved Halvdelen, nemlig 55 Skibe med 13 000 Reg.-Tons.

Endelig havde Kjøbenhavn i 1877 582 Baade paa 4 Reg.-Tons eller derunder.

En tysk «Storby». I flere Henseender er Leipzigs Udvikling typisk for de tyske Storbyers Udvikling i dette Aarhundrede. Derfor har den af Direktøren for Leipzigs statistiske Bureau, E. Hasse, udgivne Bog «Die Stadt Leipzig und ihre Umgebung, geographisch u. statistisch beschrieben» (Leipzig, 1878) en mere almindelig Interesse. I «Daheim» findes forskellige Meddelelser af denne Bog; af dem ere de følgende tagne.

Karakteristisk for Udviklingen i de store Byer er det, at de voxe ikke saa meget ved deres eget Overskud af Fødsler over Dødsfald, som ved Indvandring fra andre Steder, altsaa navnlig paa Landbefolkningens Bekostning. Ved Aarhundredets Begyndelse havde Leipzig 32 000 Indv.; — i 1875 127 000; ja regner man de tilgrænsende Landsbyer med, endog 190 000 Indv. Men af de 95 000 Indv., hvormed Befolkningen steg i 75 Aar, skyldes kun 15 000 Overskudet af Fødsler over Dødsfald; — Overskudet af Indvandring over Udvandring var altsaa 80 000. Det kan derfor ikke undre, at i Leipzig ere indfødte Leipziggere i Minoritet: de indfødte Leipziggere udgjorde i 1875 kun 36 pCt.; fra det øvrige Sachsen stammede 29 pCt., fra det øvrige Tyskland 32 pCt. og fra Udlandet 3 pCt.

Vi se i Leipzig som i andre store Byer, hvorledes den unge arbejdskraftige Befolkning strømmer til Byen fra Landet, medens de Gamle ofte vende tilbage til deres landlige Hjem. Aldersklassen 15—30 Aar udgjorde saaledes i Leipzig ikke mindre end 39 pCt. af hele Befolkningen, medens Aldersklassen 30—60 Aar udgjorde 30 pCt., og Aldersklasserne over 60 Aar endog ikke engang 5 pCt. (4,8 pCt.).

I Alderen 14—20 Aar fandt af Mænd og Kvinder følgende Procent Beskæftigelse i de forskellige Virksomhedsgrene:

	Mænd	Kvinder
I Kunst, Videnskab, Embedsstilling . . .	16,3	2,6 pCt.
I Industri og Handel	68,4	14 —
I personlig Tjenestestilling	3,2	42,8 —
Uden Erhvervs-Stilling	12,1	40,1 —

I Alderen 20—30 Aar:

	Mænd	Kvinder
I Kunst, Videnskab, Embedsstilling . . .	31,2	1,7 pCt.
I Industri og Handel	62,2	14,6 —
I personlig Tjenestestilling	5,0	33,4 —
Uden Erhvervs-Stilling	0,6	50,1 —

I Alderen 30—60 Aar:

	Mænd	Kvinder
I Kunst, Videnskab, Embedsstilling . . .	17,3	1,4 pCt.
I Industri og Handel	67,9	15,7 —
I personlig Tjenestestilling	8,1	8,2 —
Uden Erhvervs-Stilling	3,8	74,5 —

I en Alder paa over 60 Aar:

	Mænd	Kvinder
I Kunst, Videnskab, Embedsstilling . . .	17,4	0,8 pCt.
I Industri og Handel	44,6	18,9 —
I personlig Tjenestestilling	6,8	4,7 —
Uden Erhvervs-Stilling	31,2	75,4 —

Forskjellighederne ere iøjnefaldende. Man ser, hvor aldeles overvejende Mændene arbejde i Industri og Handel, medens Kvinderne navnlig søge Erhverv som Tjenestetyende; deres Beskæftigelse i Industrien (Fabrikarbejdersker) er dog i Tiltagen. Den med Alderen stærkt stigende Procent for Kvinder «uden Erhvervsstilling» staar selvfølgelig i Forbindelse med Indgaaelsen af Ægteskab.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvor mange Personer der gennemsnitligt lever i de resp. Lejligheder, oplyses, at i Aaret 1875 kom der følgende Antal af Beboere paa hvert opvarmeligt Værelse:

i Lejligheder paa 1 Værelse	3,76	Beboere pr. Værelse
i — - 2 —	2,45	—
i — - 4 —	1,45	—
i — - 6 —	1,11	—
i — - 8 —	0,3	—
Gennemsnitligt	1,8	—

Endvidere ses det, at der af hele Byens Befolkning levede

21,4 pCt. i Lejligheder paa 1 Værelse
25,9 - i — - 2 —
12,8 - i — - 4 —
4,9 - i — - 6 —
5,6 - i — - 8 —

Henved Halvdelen lever altsaa i Lejligheder paa 1 og 2 Værelser; — men i Berlin lever noget over Halvdelen af Befolkningen i Lejligheder paa kun ét Værelse!

Af 1000 Personer boede

i Kjælderens	23 Personer
i Entresol	3 —
i Stueetagen	172 —
paa første Sal	237 —
paa anden Sal	228 —
paa tredje Sal	205 —
paa fjerde Sal	123 —
paa femte Sal	7 —

De dyreste Lejligheder ere her, som andetsteds, førstesals-Lejligheder. Den aarlige Gjennemsnitsleje var i 1875 pr. Værelse paa første Sal ikke fuldt 180 Kr. I Kjælderlejlighederne, de billigste, gaves der gjennemsnitligt c. 110 Kr. i aarlig Leje pr. opvarmeligt Værelse. — Se vi hen til Lejlighedernes Størrelse, bemærke vi, at de store Lejligheder og de ganske smaa paa 1 Værelse ere de dyreste; Mellemligheder paa 3 à 4 Værelser ere de billigste. Arbejderne og de meget Rige maa betale mest; den lavere Middelstand slipper billigst.

Om den nationaløkonomiske og statistiske Universitets-Undervisning.

Af Aleksis Petersen.

II.

Oplysninger om de praktiske nationaløkonomiske og statistiske Øvelser ved de tyske Universiteter.

Ved Tysklands en og tyve Universiteter holdes der over de nationaløkonomiske Fag en imponerende Række af Forelæsninger. Den, der gennemgaar de tyske Lektions-Kataloger, vil modtage et stærkt Indtryk af, at der i Tyskland arbejdes alvorligt. Og dette Indtryk vil blive yderligere styrket, naar han bemærker, hvorledes der til Forelæsningerne slutter sig praktiske Øvelser. De praktiske nationaløkonomiske Øvelser ere i de senere Aar blevne saa almindelige, at der nu kun er faa Universiteter, der helt savne dem. Vel klages der over, at de endnu ikke have vundet tilstrækkelig Udbredelse: der er tildels for faa Lærerkrafter, og personlige Forhold gjør det ofte vanskeligt for Docenterne at holde praktiske Øvelser; — alligevel blive de stedse almindeligere.

Med den statistiske Undervisning staar det mindre godt til. Paa flere tyske Universiteter (deriblandt 3 preus-

siske) mangler Statistik ganske som Undervisningsfag. «Beskrivende Statistik» egner sig heller ikke for Forelæsningsformen; det store Talmateriale er baade besværligt for Læreren og for Tilhørerne. Over Statistikens Historie, over Principerne for statistiske Undersøgelser, over Statistikens Theori og Teknik holdes der derimod ikke faa Forelæsninger. Praktiske statistiske Øvelser drives kun ved faa Universiteter; de fleste Universiteter savne dem ganske *).

Tallet paa Deltagerne i de praktiske Øvelser er, som de følgende Oplysninger vise, i Almindelighed kun temmeligt begrænset. Det medfører dog den Fordel, at Docenterne saa meget desto bedre kunne tage sig af de enkelte. De faa Deltagere kunne faa en udmærket grundig Uddannelse; de mange vilde maaske kun have faaet en overfladisk.

Nogen betydeligere Literatur har denne Afhandlings Gjenstand ikke. Nævnes kan Prof. G. Fischers alt citerede Bog, der nu imidlertid ligger adskillige Aar tilbage i Tiden; — fremdeles nogle Artikler i forskellige Tidsskrifter; — om Øvelserne ved et Par Universiteter, Halle og Strassburg, have de paagjældende Professorer, Conrad og Schmoller, givet Offenligheden nogle, dog temmeligt kortfattede, Oplysninger; — men om Forholdene ved det store Flertal af Universiteter véd Offenligheden Intet. Til nærværende Forfatters Raadighed har der imidlertid staaet en Række personlige Meddelelser, som forskellige ansatte Universitets-Lærere og et Par Studerende med stor

*) Wagner: Zur Statistik u. zur Frage d. Einrichtung d. nationalök. u. statist. Unterrichts an d. deutschen Universitäten; — i Zeitschr. d. k. preuss. stat. Bureau. 1877.

Forekommenhed have givet ham. Disse Meddelelser bøde paa Literaturens Ufuldstændighed. Forøvrigt skulle de benyttede Kilder i det Følgende blive angivet paa de paagjældende Steder.

I Jena virkede Bruno Hildebrand som Professor fra 1861 til sin Død, d. 29. Januar 1878. Der er ikke mange Universitets-Lærere, der have haft en saa stor Indflydelse paa den studerende Ungdom som han. Fra det af ham ledede «Seminarium» er der udgaaet et forholdsvis særdeles stort Antal Nationaløkonomer og Statistikere.

«Som en ægte Thüringens Søn besad Hildebrand en sjelden Glæde over Livet. . . . Hans livlige Temperament gjorde Omgangen med ham velgjørende. . . . Og med Thüringerens Munterhed forbandt han ogsaa sin Stammes solide Egenskaber. . . . Han var et Organisationsgenie; han vidste det, og det æggede ham at benytte det. . . . Han var opfyldt af en ligefrem storartet Begejstring for Videnskaben, og hengav sig med Inderlighed til dens Planteskole, Universitetet. . . . Det laa ham fjernt at fremsætte sin Lære dogmatisk; han opfordrede tværtimod udtrykkeligt til Kritik, og gav Materialet dertil. Heller ingen af hans Disciple har da ganske fulgt hans Retning; men hver er vandret sin selvstændige Vej, kun støttet af hans Methode. Han vilde lære at tænke og ansporede paa en sjelden Maade dertil. Jeg har aldrig hørt en Forelæsning, der var saa let at følge som hans, da han ubetinget undgik enhver Digression, aldrig brugte et Ord mere end

uundgaeligt nødvendigt, og ved en overordenlig klar Disposition og skarp Afgrænsning af de enkelte Spørgsmaal bestandigt gav Tilhøreren Hvilepunkter og saaledes lettede en ny Koncentration for det følgende Spørgsmaal. ... Men hvad der udmærkede ham fremfor alle andre Mænd af hans Fag, var: en sjelden Forbindelse af Evne til abstrakt Tænken med en fremragende Begavelse for det praktiske Livs reale Kombinationer, og en lige stærk Interesse for Videnskaben og for reale Forhold; det var dette, der gjorde ham til født Nationalekonom. Filosofiske Problemer saavelsom praktiske rev ham med sig, og begge var han i samme Grad voxen. Man kunde ofte høre ham sige, at en Nationalekonom med den ene Fod maatte staa i Videnskaben, med den anden i det praktiske Liv, naar han skulde magte sin Opgave, og selv opfyldte han denne Fordring i fuldeste Maal*)."

En saadan Mand og en Mand, der i den Grad forenede Theorien med det praktiske Liv, maatte være mere end nogen Anden skikket til at lede de theoretisk-praktiske Ovelser.

Men det statsvidenskabelige Seminarium i Jena har Krav paa første Plads, ikke blot fordi det, ledet af en saa betydelig Mand som Br. Hildebrand, fik en ganske overordenlig Indflydelse, men ogsaa ligefrem af den Grund, at det er det ældste.

Begivenhederne i 1848 havde klart lagt for Dagen, at den statsvidenskabelige Dannelse, særligt Embedsmændenes, (i Tyskland, saavel som andetsteds) var util-

*) Prof. Conrads Nekrolog over Hildebrand i *Jahrbücher für Nationalökonomie u. Statistik.* 1878, Bd. XXX.

fredsstillende. Der opstod det Spørgsmaal: om den Maade, hvorpaa Statsvidenskaberne lærtes paa Universiteterne, var fyldestgørende, og om det ikke vilde være hensigtsmæssigt at oprette en særlig Anstalt, der ved Siden af Universitetet og ved Øvelser, der supplerede Universitets-Forelæsningerne, skulde virke for en mere fuldstændig statsvidenskabelig Dannelse og specielt for Udviklingen af Selvvirksomhed hos de Studerende. Et Forslag fremkom fra Dr. A. Schaumann, Professor i Historie ved Universitetet i Jena, og i Overensstemmelse hermed traadte i Sommeren 1849 «das staatswissenschaftliche Seminar auf der Universität zu Jena» i Live, ledet af Professorerne Ad. Schaumann og Gust. Fischer.

Ifølge Statutterne (af 1852) dannede Seminariet «et med Universitetet forbundet, de øvrige Anstalter sideordnet, Institut». — Det lededes oprindeligt af to akademiske Lærere. — Det skulde navnlig befatte sig med saadanne Spørgsmaal af Nationaløkonomien, Stats- og Folkeretten, «der ere af praktisk Vigtighed, og ved hvis Løsning Theorien kommer til en omfattende Anvendelse. Historiens og Statistikens Resultater skulle stadig tages i omhyggelig Betragtning». — «Øvelserne bestaa dels i skriftlige Arbejder dels i Foredrag og Diskussioner. Paa Uddannelsen af det fri Foredrag skal der lægges en særlig Vægt.» — «Da Seminariet ingenlunde alene har det Formaal at forberede fremtidige Embedsmænd til deres Kald, men tværtimod er bestemt til efter Evne at virke for en almindelig politisk Dannelse, staar Deltagelsen i det aaben for Studenter af alle Fakulteter.» — Undervisningen meddeles gratis. — Seminariet modtager en lille Understøttelse, dels til Anskaffelse af Bøger, dels til Præmier eller Stipendier til flinke Studerende m. m. —

Kun saadanne Studerende optages, der godtgjøre at være i Besiddelse af visse statsvidenskabelige Forkundskaber eller dog at have hørt statsvidenskabelige Forelæsninger.

Om dette Jena-Seminariums første otte Aar har en af dets første Ledere, Prof. G. Fischer, afgivet en udførlig Beretning*). Det ses af den, at omend Seminariet i Begyndelsen havde at kæmpe med store Vanskeligheder, vidste det dog efterhaanden i stedse fuldere Maal at overvinde dem, og allerede i 1857 da Fischer gav sin Fremstilling af dets hele Væsen, Indretning og Virkemaade, havde det opnaaet smukke Resultater. Men et nyt Sving i hele den statsøkonomiske og statistiske Undervisning i Jena kom der dog, da Br. Hildebrand i 1861 kaldtes til dette Universitet.

Tidligere havde Seminariet lagt Hovedvægten paa politiske Spørgsmaal. Nu, under Hildebrands Ledelse, fik det en anden Karakter: Nationaløkonomien traadte i Forgrunden. Men dertil kom noget Mere: I 1864 var der blevet skabt et «de forenede thüringske Staters statistiske Bureau i Jena», og for dette Bureau blev Hildebrand Chef. Der tilvejebragtes saaledes en vis Forbindelse mellem Universitetet og det statistiske Bureau. Vel var dette intet Universitets-Institut, men havde ved Siden af Universitetet en fuldstændig uafhængig Stilling. «Men da Statistiken leverer det faktiske Grundlag for alle statsvidenskabelige og navnlig alle nationaløkonomiske Forskninger, har det statistiske Bureau for den statsvidenskabelige Professor en lignende Opgave som Laboratoriet for

*) Ueber die Errichtung staatswissenschaftlicher Seminarien auf den deutschen Universitäten, nebst einem Bericht über das staatsw. Seminar zu Jena. Von Dr. Gustav Fischer. Jena, 1857.

Læreren i Kemi. Det er det Værksted, hvor videnskabelige Tanker skulle prøves og lutres ved Erfaringens Kjendsgjærninger, og det bliver den Kilde, hvorfra de levende Kjendsgjærningers befrugtende Strøm tilflyder de statsvidenskabelige Forelæsninger. Det vil maaske ogsaa efterhaanden blive en Dannelsesanstalt, hvor enkelte moderne statsvidenskabelige Studerende kunne gennemgaa et praktisk Kursus, der gjør dem fortrolige med Bearbejdelsen af statistisk Materiale og Behandlingen af statistiske Opgaver*.)» Og i en Skrivelse til den weimarske Regering henlede Hildebrand Opmærksomheden paa det Ønskelige i, at alle unge administrative Embedsmænd efter at have taget Examen kom til at udføre en Art Forberedelsestjeneste i det statistiske Bureau. Den Tanke, at det statistiske Bureau tillige kunde blive en Art Uddannelsesanstalt for administrative Embedsmænd, blev tildels virkeliggjort i Berlin**) og i Wien i Begyndelsen af Tres'erne. I 1865 lykkedes det ogsaa Hildebrand at forbinde et «statistisk Seminarium» med det statistiske Bureau. Men medens de statistiske Seminarier i Berlin og Wien ere «smaa statistiske Universiteter, der tillige meddele Undervisning i alle for Statistikerne uundværlige national-økonomiske theoretiske Discipliner», havde det statistiske Seminarium i Jena baade et Universitet og et rent akademisk statsvidenskabeligt Seminarium umiddelbart ved sin Side, hvorfor det nærmest fremtraadte som et Supplement til disse to Institutioner, og navnlig gav dem, der alt havde fuldendt deres statsvidenskabelige Studier, Lejlighed til at uddanne sig til praktiske Statistikere. Det

*) Jahrb. f. Nationalök. u. Statist. III, 71—73.

**) Se nedenfor.

statistiske Seminarium fik da Karakteren af et Praktikum, hvor Hovedvægten lagdes paa den selvstændige Behandling af statistiske Opgaver, og de Foredrag over Statistikens Methode, som Chefen holdt, traadte i anden Række. Arbejderne var dels rent tekniske dels videnskabelige. Med de første gjordes Begyndelsen, saaledes at Deltagerne lærte, hvorledes det statistiske Raamateriale maa behandles. De videnskabelige Arbejder vare dels rent statistiske dels statistisk-nationaløkonomiske. Slutstenen var Udarbejdelsen af Formularer og Instruktioner for statistiske Enquêter*).

I dette «statistiske Seminarium» og i hint «statsvidenskabelige Seminarium» udfoldede Hildebrand sin Hovedvirksomhed. Allerede som Student havde han ledet Disputereøvelser, og med dem begyndte han sin Docentvirksomhed; thi han tillagde dem en stor pædagogisk Betydning. I Seminariet «virkede han ved sin hele Personlighed umiddelbart paa de Studerende, idet han rev dem med sig ved sin videnskabelige Begejstring. Hvor liden Mildhed og Tolerance man ellers maatte være tilbøjelig til at indrømme ham i Livet, saa taalmodig og overbærende med Fejl og tolerant mod afvigende Anskuelse var han i Seminariet. Derhos forstod han paa en beundringsværdig Maade at bringe Liv i Diskussionen. Enhver søgte han at tvinge til at ytre sin Mening, for at den Paaagjældende derved enten kunde bringes til at danne sig en Mening eller kunde faa Øjet op for sin Anskuelses Utilstrækkelighed. Netop i Nationaløkonomien gjøre Forelæsningerne kun sjældent Studenten opmærksom paa Gjenstandens egen-

*) Jahrb. f. Nationalök. u. Statist. VI, 77—78.

lige Vanskeligheder; han maa, saaledes som Hildebrand forstod det, bringes i direkte Berøring med dem*.)»

En anseelig Mængde af videnskabelige Arbejder og en endnu større Mængde Disciple ville vidne om Jena-Seminiernes Nytte, og ved dem ere Jenas Fortjenester af Statsvidenskaberne blevne saa meget desto større**). Men efter Hildebrands Død i 1878 forlagdes det statistiske Bureau til Weimar og dermed gik det statistiske Seminarium ind. —

— Jena-Seminariet er Tysklands ældste og berømteste. Men ikke langt fra Jena, ligger en anden Universitets-Stad, hvor det nationaløkonomiske og statistiske Studium staar i det skønneste Flor.

Professor Dr. Johannes Conrad, tidligere Medudgiver, nu Eneudgiver af de Hildebrand'ske «Jahrbücher», oprettede i Halle i 1872 et statsvidenskabeligt Seminarium efter det Hildebrand'ske Forbillede. Dette Seminarium har i de faa Aar, i hvilke det har bestaaet, arbejdet saa godt, at det nu anses for Tysklands første, eller i alt Fald kun kjender én Konkurrent, der er det jævnyrdigt eller maaske kunde gjøre det Rangen stridig, det Schmoller'ske Seminarium i Strassburg.

Det statsvidenskabelige Seminarium i Halle (— der af Staten modtager, uden nogensomhelst Forskrift eller Betingelse, en aarlig Understøttelse paa 600 Mrk., som

*) Jahrb. f. Nationalök. u. Statist. XXX, p. XIV—XVI.

**) Samme Tidsskr. Aarg. 1872: Die Verdienste d. Univ. Jena.

navnlig gaa til Bøger, Udarbejdelsen af statistiske Tabeller og Lærermateriale, derimod hidtil ikke til Præmier — holdes *«privatissime men gratis»*. Særlige Statuter findes ikke; men, efter hvad Prof. Conrad godhedsfuldt meddeler mig, plejer han ved Optagelsen at meddele Deltagerne følgende Regler:

Det statsvidenskabelig Seminarium har det Formaal at byde de Studerende, der have hørt de vigtigere nationalekonomiske Forelæsninger, Lejlighed til: 1. at udbede sig nøjere Forklaring af Læreren over de Punkter i Forelæsningerne, der maatte være dem uklare; — 2. at beskæftige sig paa en grundigere Maade med enkelte Spørgsmaal; — 3. at øve sig i fri Foredrag og i Disputation; — 4. at udføre større videnskabelige Arbejder under Lærerens Vejledning og Tilsyn. — I dette Øjemed opstiller Seminariets Chef ved hvert Semesters Begyndelse en lang Række af Themata, hvoraf hvert ordenligt Medlem mindst maa overtage ét, forsaavidt han ikke bearbejder et passende selvvalgt Thema. Over det valgte Emne holder Vedkommende da et Foredrag, der i Reglen ikke maa vare længere end $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ Time; dog kan Sagen fortsættes i et følgende Møde. (Ugenlig holdes der i Seminariet et Møde paa to Timer.) Foredraget benyttes navnlig som Indledning til den Debat, der udfylder Resten af Mødet. Bestræbelserne rettes paa at faa alle Medlemmerne til at udtale sig, at tvinge dem til at gjøre sig Umage for at løse det foreliggende Problem, at blive opmærksom paa alle dettes Vanskeligheder, og overhovedet ved Hjælp af den gjensidige Kritik at klare Anskuelserne. Prof. Conrad slutter derefter Forhandlingerne med et Resumé af dem. — Over Forhandlingerne føres der en Protokol, dels som en Øvelse i Protokolføring, dels for event. i et

følgende Møde at kunne gjenoptage Diskussionen eller for at give Lejlighed til Spørgsmaal og Indvendinger. — Emnernes Valg er selvfølgelig af stor Vigtighed: Begynderes Foredrag indskrænke sig ofte til et simpelt Referat; men altid bør det valgte Emne byde interessant og tilstrækkeligt Stof for Diskussion. Have de viderekomne Deltagere paataget sig et større Arbejde, kan dette enten meddeles brudstykvís, eller, hvis det ikke egner sig for Foredragsformen, gennemgaar Prof. C. det privatim med Forfatterne. — Paa Foredrag, Debatter og Udarbejdelsen af skriftlige Arbejder kommer det altsaa væsenlig an. Men en yderligere Fuldstændiggjørelse faar Undervisningen i Excursioner: hvert Semester besøger Prof. C. med Medlemmerne Fabriketablissementer, Bjergværk, Fattiganstalter, Arbejdshuse, Strafanstalter o. s. v. — Prof. C. begyndte med 5 ordenlige Medlemmer; nu har han i Almindelighed 10—15. Desforuden er der undertiden overordenlige Medlemmer, der tage Del i Debatterne, men som af en eller anden Grund ere fritagne for at holde Foredrag. Disse overordenlige Medlemmer ere oftest ældre Folk, Ministerialembedsmænd osv., hvis Tid paa anden Maade er for stærkt optagen.

Prof. Conrad fejler til sine Meddelelser til mig endnu følgende Ord: „Jeg har megen Glæde af dette Seminarium. Den Flid og Interesse, som Medlemmerne udvise, er særdeles glædelig. Næsten aldrig mangler det paa indledende Foredrag, selv ikke naar Medlemstallet er lille. En hel Række af Arbejder, som ere blevne udførte i Seminariet, ere udkomne i Trykken. . . . Jeg ser Tyngdepunktet for min Docentvirksomhed i dette Seminarium.“

De videnskabelige Arbejder, der skyldes Seminariet i

Halle, ere efterhaanden blevne saa talrige og saa betydelige, at Prof. C. har set sig foranlediget til at foranstalte Udgivelsen af en «Sammlung nationalökonomischer und statistischer Abhandlungen des staatsw. Seminars zu Halle». Der vil man kunne overbevise sig om, at det er betydningsfulde Arbejder, som her er Tale om. De første Hefter af det nævnte Tidsskrift indeholde Afhandlinger af Dr. Humbert om Sukkerroedriftens Indflydelse paa Landbruget*), af Dr. James om den amerikanske Toldtarif, af Dr. Paasche om Pengenes Værdiforringelse, af Dr. Patten om de nordamerikanske Staters Finanser**) osv. Men specielt skal jeg henlede Opmærksomheden paa Afhandlingene i 1ste Bd.s 2det H., om Livsstillingens Indflydelse paa Dødelighedsforholdene***), fordi denne Afhandling netop er en Frugt af det kollektive Arbejde, jeg tidligere hentydede til. Denne 156 Sider store Bog er i Virkeligheden en Frugt af et Samarbejde mellem 8 af Seminariets Medlemmer. Den endelige Udarbejdelse af det Hele har Seminariets Chef besørget. Foruden den Interesse Bogen har som et Bidrag til Belysning af et endnu meget forsømt men højst vigtigt Punkt i Dødelighedsstatistikken, har den — og det er netop det, som jeg i denne Sammenhæng ønsker at fremhæve — Interesse derved, at den er et Exempel paa, hvorledes en dygtig Leder af et statsvidenskabeligt Seminarium formaar at faa de enkelte Medlemmer til at samarbejde paa en for dem højst lærerig og frugtbringende Maade, samtidigt med at

*) Nationalök. Tidsskrift XII, 377.

**) Nationalök. Tidsskr. XII, 378.

***) Beitrag zur Untersuchung des Einflusses von Lebensstellung u. Beruf auf die Mortalitätsverhältnisse. Auf Grund des statistischen Materials zu Halle a. S. von 1855—74. Jena, 1877.

der skaffes et ogsaa for Almenheden nyttigt Arbejde til-
 veje. — Og dette er ikke det eneste Exempel paa, hvor-
 ledes Seminariets Direktør og de Seminariemedlemmer,
 der særligt ville hellige sig Statistiken, arbejde sammen.
 Ogsaa andre større eller mindre statistiske Afhandlinger*)
 ere Frugter af saadant Samarbejde. Det behøver ikke
 nogen nøjere Udvikling, at det kollektive Arbejde i Reglen
 vil passe bedre paa det statistiske end paa andre Om-
 raader. Men det er klart, at dette Arbejde og overhovedet
 den hele Virksomhed i Seminariet i en meget betydelig
 Grad maa lægge Beslag paa Docentens Tid. —

— Samme Aar, 1872, som Seminariet i Halle stift-
 edes et andet, der i Forening med hint vel er Tysklands
 mest blomstrende: Strassburger-Seminariet.

Det statsvidenskabelige Seminarium i Strassburg (der
 modtager en aarlig Understøttelse paa 1200 Mrk., navnlig
 til Anskaffelse af Bøger, dog ogsaa til Præmier) bestyres
 af Professorerne Schmoller og Knapp. Den Først-
 nævnte har udtalt som sin Overbevisning, at den sæd-
 vanlige Maade, hvorpaa Seminarieøvelserne ledes ved de
 tyske Universiteter, ikke er ganske hensigtsvarende.
 Overdrager man hver enkelt deltagende Student at holde
 et Foredrag eller skrive en Afhandling om et eller andet
 selvvalgt Emne, saa kan det vel virke fremmende og op-
 muntrende paa mange; men «til et strengt videnskabeligt,
 exakt Studium oplæres de dog ikke. Om Viljen end er

*) F. Ex. om Forbryderstatistiken, de sidste Aars Prisudvikling, og
 vistnok flere Misceller i Jahrb. f. Nationalök.

den bedste, hæve Arbejderne sig dog ikke over den tvivlsomme Mellemting mellem en Gymnasialopsats og en ledende Artikel; Forfatterne ledes til den Tro, at de besidde et virkeligt Kjendskab til den Sag, med Hensyn til hvilken de have læst nogle Afhandlinger og slaaet op i nogle Lærebøger; de øvrige Seminar-Deltageres Diskussion holder sig paa Overfladen; Docenten selv kan trods den bedste Vilje ikke i alle de forhandlede Spørgsmaal fuldstændigt beherske Literaturen og Kilderne.» For nu at undgaa disse Misligheder og for ved et grundigt Arbejde at opnaa fuldt gediegne Resultater, besluttede Schmoller at concentrere Seminarøvelserne om Industriforfatningens og Industripolitikens Historie og nærværende Tilstand, idet han forbeholdt sig senere paa lignende Maade historisk og exakt at behandle Landbo- og Handelspolitiken. Paa en tilsvarende Maade ledede hans Kollega (tidligere Prof. Lexis, nu Prof. Knapp) en specifik statistisk Afdeling af Seminarøvelserne. Schmoller begyndte altsaa at studere Kilderne (Stadsretter, Love, Lavsbestemmelser etc. etc.) med de Studerende, at gjennemse Arkiverne med dem, og overhovedet at tage Sagen med et *non plus ultra* af tysk Grundighed. «Jeg tror,» skriver han, «at jeg kan betegne Resultatet for mig selv saavel som for de Studerende som et i enhver Henseende gunstigt.»*) — Imidlertid maa det dog fastholdes, at der med Hensyn til disse Seminarøvelser ikke lader sig fastslaa nogen almengyldig Fremgangsmaade: Alt maa afpasses efter de konkrete Omstændigheder. Men i det her foreliggende Tilfælde har den af Schmoller fulgte Fremgangsmaade

*) Schmoller: Strassburg zur Zeit der Zunftkämpfe. Strassburg, 1875. Fortalen.

utvivlsomt vist sig at være formaalstjenlig: den har sat Seminarøvelsernes Leder i Stand til at levere ikke faa betydelige Bidrag til det tyske Lavsvæsens Historie*), ligesom vi ogsaa have den at takke for de betydelige Afhandlinger, navnlig vedrørende Lavsforholdene, der skyldes Deltagerne i Øvelserne**).

Tallet paa Deltagerne er i Reglen 6—8, undertiden dog 10—14. Deraf er omtrent de tre Fjerdedele viderekomne Studenter, og en Fjerdedel Doktorer, Folk der forberede sig til Docentvirksomheden o. A.

Øvelserne holdes engang om Ugen, Kl. 7—9 Aften; men Docenterne blive i Reglen endnu et Par Timer sammen med de Studerende. Enhver Deltager skal mindst levere ét videnskabeligt Arbejde om Semestret. Efter at Schmoller eller Knapp har læst det igjennem, læses det højt for de andre Deltagere, hvorpaa der da følger en Debat. Forøvrigt gaar Tiden til Studium og indbyrdes Diskussion af vedk. Kilder, Dokumenter, Love etc.

«Undervisningens Karakter og Methode,» saaledes slutter Schmoller et Brev, hvoraf nogle af de foranstaaende Oplysninger ere tagne, «stemmer med Knapps og min videnskabelige Retning. Vi bekæmpe fremfor Alt enhver Dogmatisme, enhver Skolastik; exakt Detailforskning er vort Løsen.» — ***)

*) Det nyeste af disse Bidrag er Schmollers store Værk: Die Strassburger Tucher- u. Weberzunft. Strassburg, 1879.

*) For Exempel: Dr. Schanz: Zur Geschichte der Gesellenverbände; Dr. Stjeda: Die Entstehung d. Zunftwesens; Dr. Farnam: Die französische Gewerbepolitik von Colbert bis Turgot; Dr. Kaizl: Der Kampf um Gewerbereform in Bayern 1799—1868, nebst e. Ueberbl. üb. d. Entw. d. Zunftwesens u. d. Gewerbefreiheit in Deutschland; Thun: Die Industrie am Niederrhein; m. fl.

**) Strassburger-Seminarieret hører til et af de faa statutmæssigt ordnede. Statutterne (af 19. Juni 1875) indeholde ikke noget videre

— I Preussen høre, som alt fremhævet, de fleste juridiske Studerende, i alt Fald ved flere Universiteter, en eller nogle nationaløkonomiske Forelæsninger, og — siges der — ofte med særlig Interesse; — men ved Examensbordet skulle de ikke godtgjøre deres nationaløkonomiske Kundskaber. Nationaløkonomi er i Preussen ikke noget Examensfag, og overhovedet ere Forholdene for de nationaløkonomiske Universitets-Studier ugunstigere dér end i flere andre tyske Stater. Dette influerer naturligvis stærkt paa Deltagelsen i de praktiske Øvelser. Prof. Dr. Ad. Wagner i Berlin tæller saaledes ved sine Øvelser kun 8 à 18 Deltagere, hvoriblandt flere Udlændinge

Oplysende. Da nogle Læsere maaske dog kunne have Lyst til at se dem, og da de ikke optage stor Plads, meddeles de her i Oversættelse:

• § 1. Det statsvidenskabelige Seminarium hører til Universitetets videnskabelige Anstalter. I Spidsen for det staar en Bestyrelse, som af de statsvidenskabelige Professorers Tal udnævnes hertil ved Rigskanslerembedet. Den besørger Seminariets løbende Administrationsforretninger og disponerer, under Kurators Medunderskrift, over Seminariets Midler. — § 2. Det statsv. Seminar har det Formaal at tjene de theoretiske og praktiske Øvelser paa Statsvidenskabernes Omraade; desuden at lette de Studerende Studiet af Literaturen og Kilderne ved det i Seminarværelset opstillede Bibliothek. — § 3. Benyttelsen af Bibliotheket i Seminarværelset staar — foruden i den Tid, i hvilken en af Docenterne holder Øvelser — aabent for: 1. de Studerende, der tage Del i Øvelserne; 2. ogsaa for de øvrige rets- og statsvidenskabelige Studerende, saavidt Pladsen slaar til. Dog maa begge Arter af Læsere ved Semestrets Begyndelse melde sig hos Bestyrelsen, og anmode denne om et Kort, der ligeoverfor de tilsynshavende Pedeller legitimere dem til Benyttelse af Læseværelset for det løbende Semester. Ingen Studerende maa fjerne en Bog fra Seminarværelset. Dem, der handle herimod, har Bestyrelsen Ret til at udelukke fra Seminarlæseværelset. — § 4. Bestyrelsen har Ret til af de Studerendes Midte at udnævne en Bibliothekar, der lønnes af Seminarmidlerne.

(Amerikanere, Italianere, Russere) og disse høre ofte til de flinkeste og flittigste; men endog 8 anser han for et vel højt Tal; han mener, at det er heldigt om Øvelserne kun tælle 4 à 8 Deltagere. Ved hans Øvelser forpligte Deltagerne sig i Almindelighed til at levere et skriftligt Arbejde i Semestret; undertiden slaar Tiden dog ikke til. Tidligere lod han Deltagerne holde Foredrag; nu foretrækker han at forlange skriftlige Arbejder. Ved Valget af Emne maa der tages et væsenligt Hensyn til de Paagjældendes Studier, Stilling, Interesser etc. Det anses for bedst, at de selv vælge sig et Emne; dog bringes ogsaa saadanne i Forslag. Ved Semestrets Begyndelse opstilles der et Arbejds-Program, Emnerne og deres Behandlingsmaade, Literaturen etc. drøftes. Naar Afhandlingerne, der nødig maa være altfor lange, ere færdige, indleveres de til Wagner; han gennemgaar dem; de oplæses i et af de ugenlige Møder og diskuteres. I denne Diskussion tager navnlig Wagner og de paagjældende Forfattere Del, i en mindre Grad dog ogsaa de Andre. Wagner foretrækker som Emner mest praktiske Spørgsmaal, der da bør behandles med Hensyn til deres theoretisk-principielle Side. Dog forekommer der ogsaa rent theoretiske Spørgsmaal. Undertiden leveres der ogsaa et kritisk Referat af en vigtig Bog. Vægten lægges her ikke saa meget paa historiske Arbejder (til hvilke Andre, f. Ex. Schmoller, tage et overvejende Hensyn), men mere paa den juridisk-økonomiske Literatur og navnlig paa skarpt principielle Skrifter. — Wagner holder om Vinteren sine Øvelser i det kgl. preuss. statistiske Bureaus Seminarium. Deltagerne her ere navnlig yngre Doktorer, yngre Embedsmænd, ogsaa praktiske Folk, Bankierer m. fl., fremdeles nogle Studenter, navnlig Udlændinge. Om

Sommeren holder han sine Øvelser ved Universitetet, og Deltagerne ere da navnlig Studenter, dog ogsaa Folk af de andre nævnte Kategorier. I det statistiske Seminarium lægger han noget mere Vægt paa det Praktiske; ved Universitetet noget mere paa det Theoretiske. Til Universitetet er ikke knyttet noget egenligt statsvidenskabeligt Seminarium med Statuter, fastslaaet Organisation, Statsunderstøttelse osv. Øvelserne ere ganske frivillige fra Professorens Side; men Deltagelsen i dem er ogsaa frivillig og gratis*).

Men til det kgl. preussiske statistiske Bureau er der knyttet et statistisk Seminarium! Og dette bør vi dog ikke forbigaa i Tavshed; thi vel er det ikke nogen Universitets-Anstalt, og hører forsaavidt ikke hjemme i en Afhandling om Universitets-Undervisningen, men det staar dog i Virkeligheden Universitetet saa nær, og har overhovedet en saa stor Betydning ogsaa for Universitetet, at det ogsaa ved denne Lejlighed bør nævnes.

I sytten Aar har det med Preussens statistiske Bureau forbundne Seminarium arbejdet under Ledelse af den berømte Statistiker, Dr. E. Engel. Det er kommet den fulde Opnaaelse af de i Afhandlingens første Afsnit betegnede Maal nærmere end nogetsomhelst andet nationaløkonomisk-statistisk Seminarium; og det har betjent sig af de fleste af de paa disse Blade omtalte Midler. Det oprettedes**) i 1862 som et «theoretisk-praktisk Kursus til Uddannelse i den officielle Statistik», navnlig beregnet paa yngre administrative Embedsmænd, dog saaledes at det ogsaa skulde staa aabent for Andre, Justitsembedsmænd, Læger,

*) Ifølge personlig Meddelelse fra Prof. Dr. Ad. Wagner.

**) Zeitschr. d. k. preuss. statist. Bureau. 1862.

Videnskabsmænd m. fl., baade Ind- og Udlændinge. Embedsmands-Elementet synes oprindeligt at have haft Overvægten; senere har det videnskabelige Element gjort sig stærkere gjældende. En Række af de mest ansete Professorer have virket ved Seminariet, holdt Foredrag over alle Statistikens Grene, over Nationaløkonomi og Finansvidenskab i deres Sammenhæng med Statistiken og i deres Vexelforhold til Lovgivningen, ledet økonomiske Excursioner osv. Medlemmerne af Seminariet have udarbejdet større videnskabelige Afhandlinger, diskuteret dem indbyrdes, holdt Foredrag (den diskutive Foredragsform har vist sig at være særdeles tilfredsstillende), samt medvirket ved Arbejder i det statistiske Bureau, saavidt muligt saaledes at ethvert Medlem er blevet gjort bekendt med alle Bureau-Funktioner. Til deres Afbenyttelse have de de fortrinligste videnskabelige Apparater: der eksisterer intetsteds noget righoldigere statistisk Bibliothek end det preussiske statistiske Bureaus. Med visse Modifikationer have Medlemmerne i det Hele været forpligtede at tage Del i alle Seminarieøvelser. Forøvrigt er Forholdet mellem Seminariets Lærere og Medlemmer blevet opfattet som et Forhold mellem ældre og yngre Kolleger; særligt ere Medlemmerne blevne gjorte opmærksomme paa, at de aabent bør udtale, og nærmest for det statistiske Bureaus Chef, alle deres Ønsker og Anskuelser med Hensyn til de trufne Indretninger. Naar Medlemmerne forlade Seminariet (i Almindelighed efter et Ophold paa 1 à 2 Semestre) meddeles der dem paa Forlangende et Vidnesbyrd om den Uddannelse, de have opnaaet. I disse Vidnesbyrd undgaas enhver ufortjent Ros, de affattes overhovedet med stor Samvittighedsfuldhed, og de have derfor opnaaet en stor praktisk Betydning for Modtagerne. Et fordelagtigt

Vidnesbyrd fra det berlinske statistiske Seminarium har for Mange vist sig at være en sand Talisman. Og de, hvem et fordelagtigt Vidnesbyrd blev negtet, have senere gjort sig den yderste Umage for ved deres Arbejder at vinde Seminariets Anerkjendelse. Det berlinske statistiske Seminarium har opnaaet en Anseelse som intet andet*). —

— Det statsvidenskabelige Seminar i Heidelberg staar under fælles Ledelse af den nationaløkonomiske Professor Dr. Carl Knies (af det filosofiske Fakultet) og den statsretlige Professor Dr. J. C. Bluntschli (af det juridiske Fakultet). Seminariet oppebærer en aarlig Understøttelse paa 515 Mark (300 Gylden), der navnlig anvendes til Anskaffelse af Bøger. Det har de sædvanlige Træk, idet det: 1. giver Medlemmerne Adgang til at søge Opklaring af Tvivl, som deres Studier eller Forelæsningerne maatte have vakt hos dem; 2. forlanger af dem, at de skulle holde et frit Foredrag eller forfatte et skriftligt Arbejde, der cirkulerer mellem Medlemmerne, og underkastes en almindelig Diskussion. Undertiden opstiller Docenten et Spørgsmaal til Diskussion, og plejer da at vælge et, der har øjeblikkelig Interesse som staaende paa Dagsordenen. Ogsaa overdrages det til Medlemmerne at gjøre kritisk Rede for nyudkommen økonomisk Literatur.

Ved dette Seminarium betale Deltagerne (m. Undt. af Uformuende) Honorar som for en Forelæsning.

I Heidelberg studere forholdsvis mange Udlændinge, og disse overdrages der sædvanligvis et «nationalt» Emne,

*) Zeitschrift d. k. preuss. statist. Bureaus, *passim*.

saa at Amerikanere f. Ex. behandle Papirpengespørgsmaal, Serber, Rumæner og Russere Landbo- og Kommune forhold osv.

Prof. Knies, der godhedsfuldt har givet mig de foranstaaende Oplysninger, skriver: «Efter mine mangeaarige Erfaringer ere disse Øvelser meget nyttige for de Studerende, og mange have udtalt deres levende Tak for dem og prist Resultaterne. . . . Selv har jeg stor Glæde af dem, om de end give mere Arbejde end en Forelæsning.» —

— I Baden er «Kameralisternes» Tal i det Hele i Nedadgaaen, og dette viser sig ogsaa deri, at Deltagerne i Seminarieøvelserne her kun ere meget faatallige. Det kameralistiske Seminarium i Freiburg har saaledes i de senere Aar kun været besøgt af en 3 à 4 Deltagere. Nogle videnskabelige Arbejder ere udgaaede herfra, navnlig bør nævnes Dr. O. Arendt: Die internationale Zahlungsbilanz Deutschlands*). Derimod lægger Seminariets Leder, Prof. Dr. Lexis, (efter hvad han meddeler mig) mindre Vægt paa Disputationer, Foredrag o. L., hvilket jo spiller en stor Rolle i andre Seminarier.

Seminariet i Freiburg modtager en aarlig Understøttelse paa 344 Mrk. (200 Gylden). Det er et af de faa, der have faste Statuter. Prof. Lexis har godhedsfuldt tilsendt mig et Exemplar af dem, og i nedenstaaende Note meddeler jeg en Oversættelse deraf**). —

*) Nationaløk. Tidsskrift XII, 376.

**) Statuter for det kameralistiske Seminarium ved Universitetet i Freiburg i B.:

§ 1. Det kameralistiske Seminarium er en Fuldstændiggjør-

Ved de Universiteter, der nedenfor skulle nævnes, bestaar der (maaske m. Undt. af et enkelt af dem) ikke noget egenligt «statsvidenskabeligt Seminarium». D. v. s.: det er ikke gjort Professoren til Pligt at holde Seminarieøvelser, og Staten stiller ikke til hans Disposition en vis

else af de theoretiske Forelæsninger over Nationaløkonomikens og den indre Statsforvaltnings forskellige Discipliner. Det tilsigter at føre Medlemmerne til selvstændig videnskabelig Bearbejdelse og Behandling af Spørgsmaal og Forhold fra den almindelige og specielle politiske Økonomis, den økonomiske Politiks, Finansvidenskabens og den indre Forvaltningslæres (Politividenskabens) Omraader.

§ 2. Seminariet staar under Ledelse af Professoren i de kameralistiske Fag.

§ 3. Seminariemedlemmerne ere ordenlige eller overordnede, og blive udnævnte af Seminariets Direktør efter foregaaende skriftlig eller mundlig Anmeldelse.

§ 4. Deltagelsen er gratis. Adgang til den staar aaben for Studenter af alle Fakulteter.

§ 5. Seminarieøvelserne finde ugenlig Sted. De bestaa: 1. i fri Foredrag paa Grundlag af skriftlige Referater og i fri Diskussioner, under Seminariedirektørens Ledelse, af Problemer og Spørgsmaal af Nationaløkonomikens og den indre Statsforvaltning; 2. i Redegjørelse for vigtig nationaløkonomisk Literatur; 3. i Udarbejdelsen og kritisk Diskussion af videnskabelige Arbejder. Til disse Øvelser slutte sig Excursioner for at tage industrielle Foretagender, større Landejendomme, vigtige sociale Instituter etc. i Øjesyn.

§ 6. Ethvert ordenligt Medlem er forpligtet til i Semestret at holde mindst ét Foredrag.

§ 7. I Forhold til Flid og Præstationer tilkjendes der Seminariemedlemmerne Pengepræmier af Seminariets Direktør.

§ 8. Skulde det af det storhert. Ministerium bestemte Beløb til Pengepræmier ikke blive anvendt i dette Øjemed i et Semester, overlades det til Direktøren at fordele det ikke anvendte Beløb i et følgende Semester som Præmie eller at anvende det til Anskaffelse af Bøger til Bibliotheket.

§ 9. Seminariets Direktør er forpligtet til ved hvert Semesters Slutning at afgive Beretning til Senatet om Seminariets Virksomhed og om Anvendelsen af Pengene.

Pengesum til Fordeling som Præmier eller til lignende Anvendelse. Men der holdes i Virkeligheden ved de følgende Universiteter Øvelser af samme Art som ved de alt omtalte, og de betegnes derfor ogsaa jævnlig som «Seminarieøvelser»; — Forskjellen er kun en ydre. —

— Ved Tübinger-Universitetet holdes der «praktiske Øvelser», der i Lektionskataloget betegnes som Øvelser i «Seminariet». Saadanne Øvelser ere for Nationaløkonomiens Vedkommende blevne holdte der regelmæssigt siden 1873, men fandt allerede tidligere af og til Sted. De nationalekonomiske, finansvidenskabelige og statistiske Øvelser holdes af Professorerne v. Schönberg og Neumann. Den statistiske Professor, v. Rümelin, synes ikke at holde Øvelser. Derimod holder Prof. Jolly «politividenskabelige» Øvelser. Prof. v. Weber foranstalter regelmæssigt om Sommeren forst- og landøkonomiske Excursioner, ligesom Teknologen Dir. Dr. Dorn arrangerer Udflugter til industrielle Etablissementer. Deltagelsen i alle disse Øvelser er frivillig og gratis. Deltagernes Antal er i Reglen lidt over en halv Snes, undertiden dog noget større (Schönberg har saaledes i det sidste Semester 23 Deltagere i sine Øvelser). Neumanns og Schönbergs nationalekonomiske Øvelser bestaa dels i Konversatorier, dels i mindre Foredrag, hvortil Studenterne have et Par Dage at forberede sig i, dels i større Foredrag, med skriftlige Udarbejdelser som Grundlag, og med paafølgende Diskussion. Diskussionen deles ofte i en Generaldebat og en Specialdebat. Ogsaa til den skrives der først efter en Forberedelse paa nogle Dage. Professoren

gør de Studerende opmærksom paa den vedk. Literatur, paa de Punkter, der navnlig bør fremdrages, etc. (Meddelelse fra Prof. v. Schönberg). —

— Efter denne lille Udflugt til det berømte württembergske Universitet vende vi tilbage til Preussen. I Bonn virke de to Nationaløkonomer Professorerne Erwin Nasse og Adolf Held. I Preussen, hvor Nationaløkonomi ikke er nogen væsentlig Bestanddel af den juridiske Examen, er Juristernes Deltagelse i de nationaløkonomiske Forelæsninger vel i det Hele mindre end i flere andre tyske Stater; men de to hinanden meget nærstaaende Professorers Samvirken har i den sidste halve Snes Aar virket i høj Grad fremmende paa de nationaløkonomiske Studier i Bonn, og Tilhørertallet varierer nu for de nationaløkonomiske Forelæsninger mellem 20 og 100. Af dette ikke ubetydelige Tal tage gennemsnitligt omtrent 12 Del i de Øvelser, som Prof. Held siden 1869—70 holder *«privatis sine gratis»*. Disse Deltagere ere navnlig Jurister, dog ogsaa Historikere og Landøkonomer, af og til ogsaa ældre Fagmænd fra Udlandet (navnlig Rusland). De samles en Aften ugenlig hos Prof. Held. Fra disse Øvelser ere udgaaede flere Afhandlinger, for hvilke Doktorgrad er bleven erhvervet (f. Ex. Om Tobakskattens forskjellige Former, Om Velstandsstatistiken paa Grundlag af Indkomstskatstatistiken, Om Patentlovgivningen, Om de franske Syndikater, Om de engelske *friendly societies*, Om det fysiokratiske System etc. etc.). Prof. Dr. Held udtaler i et Brev til mig, at en af de store Fordele ved disse Øvelser er, at »de fremkalde en fuldstændigere Forbindelse mellem Pro-

fessoren og de Studerende. . . . Den hele Institution skaffer mig megen Glæde, og jeg tager ikke i Betænkning at betegne den som den mest frugtbringende Del af min Lærervirksomhed. . . . Mange af Deltagerne vedblive at besøge Øvelserne, selv efter at de have forladt Universitetet, som saakaldte Hospitanter.» —

— I Göttingen holder den statistiske Professor, Wappäus, ikke Øvelser. Derimod holdes der national-økonomiske Øvelser, under Benævnelserne «kameralistiske Øvelser», «kameralistiske Konversatorier», «Samtaler over kameralistiske Sager» o. L., af Professorerne G. Hanssen og Ad. Soetbeer. Disse Øvelser holdes *«privatissime sed gratis»*. De afholdes i Lærerens Bolig, under de sædvanlige Former: Foredrag, med skriftlige Udarbejdelser som Grundlag, og paafølgende Diskussion. Prof. Hanssen har tidligere ogsaa foranstaltet Excursioner for at tage Landejendomme, Fabriker etc. i Øjesyn; nu foretrækker han imidlertid, at han og Deltagerne i hans Øvelser slutte sig til de Excursioner, der arrangeres af Professorerne i Landøkonomi og teknisk Kemi. Tallet paa Deltagere i Øvelserne maa ikke gjerne være under 6 og ønskes paa den anden Side ikke højere end 8, og herimellem bevæger det sig ogsaa i Almindelighed. (Meddelelse fra Prof. Dr. Hanssen).

— Mangle statistiske Øvelser i Göttingen, er det omvendt netop ved dem, at Universitetet i Giessen ud-

mærker sig. Her har den velbekjendte Statistiker, Professor Laspeyres, allerede i flere Aar lagt en særlig Vægt paa sine nationaløkonomisk-statistiske Øvelser. Af den theoretiske Nationaløkonomi, som Prof. Laspeyres saa vidt muligt søger at støtte paa statistisk Bevisførelse, tager han et eller andet Parti, der er særligt modtageligt for statistisk Behandling; og med Hensyn til det valgte Parti søger han da at vise dem blandt sine Tilhørere, der specielt interessere sig for Statistik, hvorledes det statistiske Urmateriale vindes, hvorledes det bearbejdes af den officielle Statistik, og hvorledes man kan benytte denne til nationaløkonomisk Bevisførelse. — Disse Øvelser forudsætte jo endel mekaniske Regneoperationer. For at nu ikke for megen Tid skal gaa til dem, kan Prof. L. aarligt disponere over 1000 Mrk., hvormed han betaler to kvindelige Kalkulatorer, og derved lettes Arbejdet betydeligt. — Af de nationaløkonomisk-statistiske Spørgsmaal, Prof. L. har behandlet i Forening med Deltagerne i hans Øvelser, nævnes eksempelvis: Høstens Indflydelse paa Priserne til forskellige Tider; Virkningen af Ophævelsen af den preussiske Male- og Slægteskat paa Bevægelserne i Brød- og Kjødpriserne; de maanedlige Svingninger i Priserne paa forskellige Kornarter; Forholdet mellem Kornets Markedspriser og Spekulationspriser; Forskjellighederne i Udbyttet af Indkomstskatten i forskellige Landsdele etc. — Ved disse Øvelser er der under Prof. Laspeyres Vejledning blevet uddannet flere professionelle Statistikere, af hvilke nogle nu arbejde i Statens Tjeneste. Ogsaa for sine egne Arbejder har han utvivlsomt draget stor Nytte af dem. — Deltagernes Antal ønsker han stærkt begrænset, da der paa den Slags Øvelser kun kan være Plads for

Faa; og i Virkeligheden vexler det ogsaa mellem 3 og 6.
(Meddelelse fra Prof. Dr. Laspeyres). —

— Ogsaa i München holdes der praktiske statistiske Øvelser. Ved Münchener-Universitetet holder Prof. Helferich nationaløkonomiske Øvelser, medens Prof. Mayr holder statistiske Øvelser og underviser i Statistikens Teknik. Disse Øvelser have dog ikke noget større Omfang. Derimod er der med det bayerske statistiske Bureau forbundet et Kursus («Seminarium»). Deltagelse heri staar i Reglen kun aaben for de Statstjenesteaspiranter, der have bestaaet Examen og som hellige sig den indre Forvaltning; undtagelsesvis kan den dog ogsaa indrømmes andre administrative Embedsaspiranter. Ifølge Programmet for dette statistiske Kursus*) bestaa Øvelserne i Foredrag og Diskussioner om Statistikens Væsen, Methode og Teknik samt om dens Vexelforhold til Lovgivning og Forvaltning; endvidere overdrages det Deltagerne at udarbejde selvstændige statistiske Afhandlinger; endelig tage de Del i de praktiske Arbejder i det statistiske Bureau. — Ministerialraad Dr. G. Mayr, der baade er Chef for Bayerns statistiske Bureau og Professor ved Universitetet i München, meddeler mig, at der er blevet afholdt en Række af saadanne Kursus, men at de i den sidste Tid, paa Grund af personlige Forhold, have været suspenderede. —

— Saa iøjnefaldende Resultater som Schmoller og Conrad have opnaaet i Strassburg og Halle, har Breslau

*) Amtsblatt des kgl. Staatsministeriums des Innern. 1874.

visselig ikke at opvise. Her ere de i alle Henseender mere beskedne. Men det kan være, at Øvelses-Metoden i Breslau fortjener at henstilles til nærmere Overvejelse, netop paa Grund af sine mere beskedne Proportioner; hvor den ene Fremgangsmaade ikke er paa sin Plads, vil den anden maaske passe bedre. Jeg skal derfor, idet jeg støtter mig til en Meddelelse fra Prof. Dr. Lujo Brentano i Breslau, fortælle hvorledes denne Professor har ordnet de praktiske Øvelser: Brentano opfordrer de national-økonomiske Studerende til at melde sig til Øvelser hos ham. Dem, der melde sig, siger han, at kun virkeligt Flittige kunne tage Del i Øvelserne; de, der ikke have Tid og alvorlig Vilje til at være flittige, maa holde sig borte. Ifølge denne Opfordring melder der sig maaske henved en halv Snes (ifjor 9). Med hver Enkelt forhandler B. for at se, hvad de særligt interessere sig for, og derefter giver han dem hver især en Opgave til skriftlig Bearbejdelse, afpasset efter hver Enkelts Interesser og Udviklingstrin. Indtil denne Opgave er færdig, samles Deltagerne en Aften ugenlig i B.s Hjem, hvor der forhandles om den Literatur, der maa komme i Betragtning ved Opgavens Besvarelse, m. m. Derhos forlanger B., at Deltagerne hjemme skulle læse et vist Antal Sider (for Exempel) af Adam Smiths «Wealth of Nations», og naar de saa komme sammen hos B., drøftes det Læste, baade med Hensyn til Smiths Methode og med Hensyn til Indholdet af hans Lære. Enhver Bemærkning af Betydning giver Anledning til en kortere eller længere Diskussion, der fortsættes, indtil Deltagerne synes at være naaede til en fuld Forstaaelse af det Læste. — Indløber der en Afhandling fra en af Studenterne afbrydes Læsningen af Smith. B. gennemgaar saa Afhandlingen, forsyner den

med Randgloser, oplæser den for de andre Deltagere, og gjør den endelig til Gjenstand for en almindelig Debat mellem Forfatteren og de øvrige Studenter. — Det er den Fremgangsmaade, som Brentano har fundet bedst afpasset efter Forholdene i Breslau. —

— Det sidste Universitet, jeg skal omtale, er Universitetet i Leipzig. Og naar dette nævnes, er det ikke for at gjøre udførligere Rede for dets statsvidenskabelige Seminarieøvelser; thi disse synes, saavidt jeg har bragt i Erfaring, ikke at frembyde Noget, der væsentligt adskiller dem fra, hvad tidligere er omtalt. Øvelserne bestaa i Foredrag, enten frit eller Gjengivelse af en skreven Afhandling; til Foredraget knytter sig en Diskussion, og denne afsluttes med et Resumé, som Øvelsernes Leder, Prof. Roscher, giver af de fremkomne Udtalelser, hvortil han føjer sin egen Opfattelse af Sagen. Heri er der, som man vil se, ikke Noget, der afviger fra, hvad man har bemærket ved andre Universiteter. Men Grunden til, at jeg nævner de Roscher'ske Øvelser er nærmest den, at jeg anser det for værende af Interesse at høre en Studenter-Udtalelse med Hensyn til dem. Vi have nu adskillige Gange hørt Professorernes Mening; men den anden Parts Mening, Studenternes, er ogsaa af Betydning. Og jeg har Grund til at betragte Hr. P. Chr. Hansens Udtalelse som fuldstændigt stemmende med de dygtige og fremadstræbende Studenter Opfattelse. Student P. Chr. Hansen skriver: «Disse Øvelser ere for de flittige Elever af den største Værdi. Under en saadan Lærers umiddelbare Vejledning lærer

Eleven, hvorledes han skal arbejde, forske, prøve og kriticere. Kathederforelæsningerne have, naar de staa alene, hyppigt den Virkning, at de tilføre Tilhøreren en Mængde Stof, uden at de føre til Erkjendelsen af, hvorledes denne Viden skal anvendes i det enkelte praktiske Tilfælde. Men hine Øvelser tvinge den Studerende til at koncentrere sig; de ere derhos et Middel mod den Fare, at fortabe sig for meget i det Almindelige; de udvikle endelig Evnen til at udtrykke sig. . . . Min Mening om et godt ledet statsvidenskabeligt Seminarium er den, at det er et af de værdifuldeste, ja nødvendigeste Supplementer til vore Universitets-Studier. Deltagelsen er vel kun ringe: til 20 er i Leipzig Tallet paa Deltagere begrænset (medens Roscher ved sine Forelæsninger tæller omtrent 350 Tilhørere!), og af disse 20, der stedse melde sig ved Semestrets Begyndelse, trække nogle sig lidt efter lidt tilbage; — men altid bliver der dog endel unge fremadstræbende Mænd tilbage, der trofast holde ud, og som ville være den højtagtede Lærer taknemlige for de forskelligartede Opmuntringer, Samarbejdet byder». — Ogsaa fra stud. jur. J. Goldfeld — tidligere Deltager i Roschers Øvelser i Leipzig, nu Student i Berlin under Wagner — har jeg en Udtalelse i samme Retning. Ogsaa han omtaler i det ovenfor citerede Brev Seminarieøvelserne som i højeste Grad nyttige. Professorer og Studenter ere her i den fuldeste Overensstemmelse.

Den foranstaaende Oversigt over de praktiske nationaløkonomiske og statistiske Øvelser omfatter vel ikke alle tyske Universiteter, men er formentlig dog tilstrække-

ligt omfattende til at belyse Betydningen af de i Afhandlingens første Del fremsatte almindeligere Bemærkninger om Formerne for Universitets-Undervisningen. Af de otte Universiteter, der mangle i foranstaaende Oversigt, synes de fire (Universiteterne i Marburg, Rostock, Würzburg og Erlangen) slet ikke at være i Besiddelse af praktiske nationaløkonomiske og statistiske Øvelser; og hvad angaar Universiteterne i Königsberg, Greifswalde, Münster og Kiel, synes Øvelserne her at være for lidet betydende, til at de kunne gjøre Krav paa særlig Omtale*).

En saadan kan jeg, paa Grund af de for nærværende Afhandling afstukne Grænser, heller ikke ved denne Lejlighed skænke de tekniske o. a. Højskoler, hvor der drives praktiske nationaløkonomiske og statistiske Øvelser. Medens det Offenlige i Danmark har gjort saa overordentligt lidet for det nationaløkonomiske Studium, er der i Tyskland blevet oprettet nationaløkonomiske og statistiske Lærerpøster ved de polytekniske Højskoler i Dresden, Karlsruhe, München, Stuttgart, Darmstadt, Braunschweig, Hannover; ved «Gewerbeakademiet» i Berlin og ved det i Aachen; ved det landøkonomiske Akademi i Hohenheim i Württemberg og ved det i Proskau i Schlesien, — og ved endnu flere Højskoler**). Paa enkelte af disse Steder (saaledes i Dresden) indskrænker den paagjældende Lærer (i Dresden Prof. Dr. V. Böhmert) sig ikke til at holde Forelæsninger, men arrangerer ogsaa «Seminarie-øvelser» i Smag med de ovenfor skildrede***). Dette har

*) Wagners anførte Artikel, hvis Oplysninger dog kun gaa fra 1874 til Sommersemesteret 1877 incl.

**) Wagner l. c.

***) Böhmerts ovenfor citerede Afhandlinger i Zeitschr. d. kgl. sächs. statist. Bureaus, og hans Bog Das Studium d. Wirtschaftswissenschaften an den technischen Hochschulen.

jeg kun villet bemærke; den udførligere Omtale af, hvad der i Udlandet er gjort for den nationaløkonomiske og statistiske Undervisning udenfor Universiteterne, maa jeg opsætte til en anden Gang.

Et lille Ord til Slutning: Ved de i det Foregaaende omtalte Universiteter har man fulgt forskellige Fremgangsmaader og opnaaet forskellige Resultater. Hvorfor? Naturligvis fordi Forholdene, Lærerforhold og Elevforhold, ved det ene Universitet ikke ere som ved det andet. Men naar der i det samme Land er Plads for saa mange Forskjelligheder, er det rimeligt, at Forskjellighederne vilde blive endnu større, naar vi i Stedet for at holde os til det samme Land, drog andre Lande med ind i Sammenligningen. Altsaa: jeg véd meget vel, at fordi Tyskland bærer sig saadan eller saadan ad, er det ikke sagt, at andre Lande kunne bære sig ad paa samme Maade. Alligevel har jeg trot det nyttigt at meddele lidt om, hvorledes det gaar til i vort sydlige Naboland.

Arbejderkommissionen og Selvhjælpsforeningerne.

Af Læge **Th. Sørensen** i Hobro.

I. Alderdomsforsørgelseskasser. II. Spare- og Laanekasser.

Det er tidt nok blevet gjort gjældende, at det saakaldte Arbejderspørgsmaal ikke er et enkelt men en hel Række af Spørgsmaal. Dersom der endnu skulde findes Nogen, hvem dette ikke stod klart, kunde man henvise den Paa-gjældende til Arbejderkommissionens Betænkning, thi denne er forsaavidt et meget omfattende Arbejde, som den berører en Uendelighed af sociale Problemer. Hvorledes Kommissionen har løst i sin Helhed den Opgave, der er stillet den, skal jeg overlade til Andres Bedømmelse; det er kun med dens Stilling overfor nogle af Arbejdernes Selvhjælpsbestræbelser (Alderdomsforsørgelseskasser og Spare- og Laanekasser), jeg her agter at beskæftige mig*). Naar jeg herved føres ind paa at foreslaa enkelte Ændringer i Kommissionens Forslag, da sker det ingenlunde i den Tro, at det skulde være lykkedes mig bedre end Kommissionen at finde de Vises Sten, men kun som en Henstilling til nærmere Prøvelse. Man kunde indvende, at der just ikke er stor Trang til nye Forslag, eftersom der i Forvejen er en saadan Overflod af dem paa dette

*) For Sygekassernes Vedkommende henvises til en Artikel i «Ugeskrift for Læger» for 8de Februar d. A.

Omraade, at man er udsat for at drukne i dem. Det er ganske vist, men paa den anden Side «Man» drukner nu engang ikke saa let, snarere er det Forslagsstilleren, der risikerer at gaa uanset tilbunds — i Papirskurven, en Skjæbnens Tilskikkelse, for hvilken der dog gives den Trøst, at man har baade stort og tildels ogsaa godt Sel-skab. Selv Arbejderkommissionens Betænkning vil vel, om den end paa ingen Maade gaar uanset hen, dog blive henlagt til kommende Tider; i det Mindste have de i den nedlagte Tanker ikke synderlig Udsigt til at træde ud i Livet under de nuværende politiske Forhold.

I. Alderdomsforsørgelseskasser

have destoværre ikke fundet videre Udbredelse blandt Arbejderne her i Landet, mindst som rene Selvhjælpsforeninger. Som saadanne træffer man dem hovedsagelig kun, hvor de ere satte i Forbindelse med Sygekasser, men Understøttelsen, der ydes af denne Form, er i Reglen saa ringe, at der højst uegenlig kan være Tale om en Forsørgelse, selv med de tarveligste Fordringer til en saadan. De Foreninger, hvor Understøttelsen virkelig kan faa nogen Betydning for Arbejdernes Alderdom, ere saa godt som alle baserede paa Hjælp til Selvhjælp, idet Hjælpen enten ydes af Kommuner eller af Arbejdsgivere. Skjønt Kommissionen finder denne ringe Udvikling af Arbejdernes Alderdomsforsørgelse forklarlig nok, ser den dog heri et socialt Onde af saa stor en Betydning, at det berettiger til kraftige og dybt indgribende Forholdsregler, hvis saadanne maa anses for nødvendige til at hæve det. Hvilke Midler giver den da Anvisning paa? Et Mindretal, bestaaende af de samme Medlemmer, der foreslaa Tvangs-Sygekasser, anbefaler ogsaa her at indføre Tvang. Et

andet Mindretal (Jessen) giver Arbejderne Anvisning paa at benytte Livsforsikrings- og Forsørgelsesanstalten af 1871; Flertallet foreslaar en Statsanstalt, hvor Alderdomsforsørgelsen tilvejebringes ved Tilskud fra det Offenlige til Arbejdernes Indskud — begge de sidste fastholde Frivilligheden.

Det førstnævnte Mindretal betragter altsaa Tvang som Betingelsen for en eventuel almindelig Alderdomsforsørgelse; det gaar ud fra, at Midlerne til denne Forsørgelse maa udredes af Arbejdet, og at der derfor maa vælges et System, hvorved den til Alderdomsforsørgelsen bestemte Kvotadel af Arbejdslønnen ikke finder anden Anvendelse end den tilsigtede; endelig giver det for Haandværkets Vedkommende Anvisning paa Lavsforeninger som dem, der ville være bedst skikkede til at ordne Sagen. I Motiveringingen af sit Standpunkt fremsætter dette Mindretal forskellige træffende Bemærkninger, ligesom dets Paakaldelse af Tvangen her maa forekomme mere berettiget end ved Sygekasser, naar der ses hen til de tarvelige Resultater, som Frivilligheden hidtil har bragt paa dette Omraade. Paa den anden Side ligger dets svage Punkt, som Flertallet gør opmærksom paa, i Vanskeligheden ved at paavise, hvorledes Arbejdslønnen kan bringes til at stige saameget, at den kan bære Omkostningerne ved en Alderdomsforsørgelse, uden at udsætte Arbejderen med hans Familie for Nød, thi ogsaa Mindretallet gaar ud fra, at den nuværende Arbejdsløn som Regel ikke formaar dette. Tvangsforsørgelsen i og for sig vil neppe tilvejebringe denne Stigning; snarere stod det til at vente, at den Indvirkning paa Arbejdernes Karakter og hele Livssyn, som følger med den frivillige Selvhjælp, i Tidens Løb kunde blive en virksom Faktor til at hidføre den.

Dog skal jeg ikke nærmere gaa ind herpaa, eftersom jeg tidligere i Nationaløkonomisk Tidsskrift *) har fremsat min Opfattelse af dette Spørgsmaal.

Det andet Mindretal er enigt med Flertallet i ikke at kunne slutte sig til Tvangen; paa den anden Side kan det heller ikke slutte sig til dettes Forslag om en særlig Alderdomsforsørgelsesanstalt med Tilskud fra det Offentlige, men mener derimod, at Livsforsikrings- og Forsørgelsesanstalten af 1871 i sin omændrede Skikkelse kan gjøre tilstrækkelig Fyldest, naar den bestyres og indrettes paa rette Maade. Anstaltens Bestyrelse har jo imidlertid allerede truffet ikke saa faa Foranstaltninger til at lette Arbejdernes Alderdomsforsørgelse. Det er saaledes bekendt nok, at Hævningen af Livrenten kan tiltrædes til enhver Tid med kort Varsel; at Livrenten kan kjøbes paa længst Liv, hvis baade Mand og Hustru leve paa den Tid, hvor den ønskes at træde i Kraft; at dersom baade Mand og Hustru dør, før Livrenten bliver virksom, betales Indskudene med Renter og Rentes-Rente tilbage til den sidst Afdødes Bo, med Fradrag af $\frac{1}{21}$ Del af det samlede Beløb. Ydermere tilbyder Anstalten — i alt Fald har den da gjort det overfor en større Fabrik i Jylland —, at den Efterlevende, hvis Manden eller Hustruen dør, før Livrenten træder i Kraft, kan forlange udbetalt som Begravelseshjælp en vis Del af det Opsparede. Tør man nu vente, at denne Imødekommen eller en endnu større, som Mindretallet ønsker den, vil bære Frugt? Det kan vel være Tvivl underkastet. Ved den ovennævnte Fabrik f. Ex. er jo nok en Del af Arbejderne gaaet ind paa at gjøre Indskud, men, vel at mærke, Arbejdsherren yder

*) Ellefte Bind's femte og sjette Hefte.

Hjælp til Selvhjælpen, idet han har tilbudt aarligt at tilskyde en vis Sum for hver af hans Arbejdere, som vil indskyde ligesaa meget. Hvor der derimod er Tale om den rene Selvhjælp, gaar det ikke saa let. For $1\frac{1}{2}$ Aar siden foreslog jeg saaledes den herværende Arbejderforening at træde i Forbindelse med Anstalten, netop paa Grundlag af disse Løttelser i Vilkaarene, men der fandtes blandt dens c. 300 Medlemmer ikke en Eneste, som var villig dertil. Saavidt jeg formaar at se, tør man i det Hele kun vente ringe Udbytte af Forsøg paa at faa den nuværende Generation af Arbejdere til selv at skabe sig en Alderdomsforsørgelse, dertil er den endnu altfor uøvet i Retning af Selvhjælp. Vil man have denne Generation med, maa man vistnok tilbyde den Hjælp til Selvhjælpen — og herpaa er det ogsaa, at Flertallets Forslag gaar ud.

Hovedindholdet af dette er følgende: Der oprettes som Statsanstalt en Alderdomsforsørgelseskasse for Ubejmede, med Indbetalingssted i hver Kommune, hvor Indskud modtages mindst en Gang om Ugen; Ingen kan i Aarets Løb indskyde over 50 Kr.; indenfor en vis Begrænsning (20 Kr. aarligt til samme Person) tilskyder det Offentlige (Staten med 75 pCt. og Opholdskommunen med 25 pCt.) ligesaa meget, som hvert af Kassens Medlemmer har indskudt; hvad der indskydes af gifte Folk, betragtes som indskudt med Halvdelen for hver af Ægtefællerne; ved 60 Aars Alderen kjøbes der Medlemmet for den hele paa dets Konto indestaaende Sum (Indskud, Tilskud, Renter) en Livrente; dør Medlemmet før den Tid, tilfalder det Indskudte med Renter dets Bo, ligesom dette Beløb kan tilbagebetales til Medlemmet, naar det udtræder mellem 25 og 50 Aars Alderen; forandrer et Medlems

Stilling sig før det 45de Aar saaledes, at det ikke længere opfylder Betingelsen for Indtrædelse, kan det blive i Forsørgelseskassen, men faar ikke Tilskud saalænge. Hvad først og fremmest Statshjælpen angaar, da skal jeg ikke komme ind paa, hvilken Betydning dette nye Princip, eller rettere Principbrud, i sine Konsekvenser kunde faa for den nuværende Samfundsordning; herom kan der disputeres i det Uendelige for og imod, og vil sandsynligvis ogsaa blive det. Derimod vil jeg et Øjeblik standse ved dens mulige Indflydelse paa Arbejdernes Selvhjælpsbestræbelser. Vil den fremme eller svække disse? Vil den ikke, idet den blander Hjælp udenfra med Selvhjælpen, formindske dennes gavnlige Indflydelse paa Arbejdernes Karakter? Selv om man var villig til at indrømme dette, er det dog paa den anden Side klart, at en delvis Selvhjælp maa være bedre end slet ingen, og paa Alderdomsforsørgelsens Gebet tør man, som ovenfor sagt, neppe vente synderligt af den nuværende Generation, naar den udelukkende henvises til sig selv. Men vil det da ikke gaa, som Mindretallet gør gjældende, at man paa denne Maade alligevel kun opnaar at faa de bedre Elementer i Arbejderklassen ind paa at gøre Ofre? Muligt vil man i den første Tid kun faa disse med, men saa er ogsaa Exemplet givet, og man kan nu engang ikke vente at faa de mindre gode Elementer med, før hine have betraadt Vejen. Men de dygtige og forsynlige Arbejdere sørge ogsaa uden denne Hjælp for at sikre deres Alderdom — indvender Mindretallet. Ganske vist ville disse nok drage Omsorg herfor, men deres Bestræbelser i saa Henseende hvile i Reglen paa et sikrere Grundlag, naar de fremtræde under Form af Indskud i en af Staten garanteret Anstalt, og hvad der har endnu mere at sige, denne

Form af Alderdomsforsørgelse falder lettere i Øjnene end de fleste andre, og er saaledes bedre skikket til at fremkalde Efterfølgelse, til at afgive Exempler. Selv om det derfor let lod sig gjøre at drage Grænsen for Optagelse i Anstalten saaledes, at de udelukkedes, burde det i det Mindste foreløbigt neppe ske. Her komme vi til det vanskeligste Punkt ved hele Sagen, Grænsebestemmelsen, thi hvor findes et i Praxis let anvendeligt Kjendetegn paa Ubemidlede, ved hvis Hjælp man kan aabne alle disse Adgang men heller ikke Andre. Flertallet har først henvendt sin Opmærksomhed paa Indtægten som det nærmest liggende, men kan ikke tilraade at benytte dette Kriterium af Hensyn til Nødvendigheden af en forskjellig Indkomstgrænse for By og Land, for Gifte og Ugifte, fremdeles den besværlige Kontrol osv. I Stedet derfor holder det sig til Skjelnemærket: «Arbejdsgiver eller ikke», og foreslaar, «at Medlem kan enhver i Landet forsørgelsesberettiget Mand og Kvinde være, som har fyldt sit 15de Aar, og ikke holder Tyende eller benytter anden fast Medhjælp i sin Virksomhed — dog at Ingen kan være Medlem, der ejer eller bruger en Landejendom, hvis Tilliggende er større end $\frac{1}{4}$ Td. Hartkorn, eller hvis Bedrift er saa stor, at der til dens Udøvelse holdes Forspand.»

At en Indtægtsgrænse vilde være mere rationel, forekommer mig givet; hvorvidt den medfører saa store Vanskeligheder, at man har handlet rigtigt i at opgive den, maa Andre afgjøre. Men stiller Flertallets Forslag end færre Vanskeligheder i Udsigt, medfører det til Gjen gjæld, saaledes som det nu er affattet, at en hel Del Personer kunne faa Adgang til Hjælp fra det Offenlige, uden at have Hjælp nødig til deres Alderdomsforsørgelse. Dette indrømmer forøvrigt Flertallet selv, men desuagtet

leder man forgjæves i dets Forslag efter nogen Anvisning paa at fjerne eller i alt Fald formindske denne Mangel. Der var jo dog forskellige Veje at gaa. Enten kunde man lade de kommunale Bestyrelser, indenfor den engang givne Begrænsning for Optagelse i Anstalten, afgjøre om de Personer, der ønske at blive Medlemmer, ere saaledes stillede i økonomisk Henseende, at der er nogen rimelig Grund til at optage dem — dog saaledes at Kjendelsen kunde indankes for Anstaltens Bestyrelse. Eller hvis man ikke tør give saa stort et Spillerum for Kommuner-nes Skjøn, navnlig fordi de ere pekuniært interesserede i Sagen, kunde Manglen dog tildels afhjælpes paa et senere Stadium gennem Bestemmelsen om, hvorledes der skal forholdes, naar Medlemmets Stilling forandrer sig saaledes, at han ikke længere opfylder Betingelsen for Indtrædelse. Flertallet foreslaar her, at dersom en saadan Forandring indtræder før det 45de Aar, «kan han dog vedblive at være Medlem, men faar ikke Tilskud saalænge.» Altsaa, hvis en Mand bliver Arbejdsgiver før sit 45de Aar, yder det Offenlige ham vel ikke længere Tilskud, i alt Fald saalænge han vedbliver at være Arbejdsgiver, men de tidligere Tilskud falde ikke bort, uanset om han f. Ex. ved Arv eller Giftermaal er bleven en velstaaende Mand; naar han kun vedbliver at gjøre Indskud, kan han sikre sig denne Hjælp fra det Offenlige til at købe sig en Livrente i 60 Aars Alderen. Det er dog et noget abnormt Forhold. Jeg kan forstaa, om man nødigt vil fastslaa, at den, der ikke længere opfylder Betingelsen for Indtrædelse, med det samme ophører at være Medlem og saaledes mister Tilskudene, thi det er muligt, at man herved kunde udelukke enkelte Arbejdere, der efter møjsommeligt at have forbedret deres Stilling til en Tid, dog ende

i Trang. Men i det mindste kunde der da her anbringes en Kontrol — hvordan denne nu end indrettedes —, ved hvilken det blev muligt at udskille de Elementer, der aldeles ikke høre hjemme i Anstalten. Ogsaa ved det Tidspunkt, da Livrenten skal kjøbes, er en Kontrol paa sin Plads. Herved vilde man dog i nogle Tilfælde kunne forhindre den Mislighed, at en Udenforstaaende ved at gjøre Indskud for en Person, der efter Bogstaven opfylder Betingelsen for Optagelse, kunde tilsnige sig en Fordel paa det Offenliges Bekostning — hvad der f. Ex. lod sig gjøre i Aftægtsforholdet. Der er nu ogsaa to Medlemmer af Flertallet, som henvise til Nødvendigheden af en Kontrol (Falbe-Hansen og Faber), idet de udtale, at Retten til at erholde Tilskudene fra det Offenlige bør gjøres afhængig af, om Vedkommende ikke paa den Tid, da Livrenten kjøbes, har Udsigt til en efter Omstændighederne rigelig Forsørgelse; et Spørgsmaal, hvis Afgjørelse de ville overlade til Kommunen. Men denne Henviſning er ikke naaet længere frem end til en Anmærkning til Forslaget; i dets Text har den intet Udtryk fundet. Formodenlig maa Aarsagen hertil søges i Besværigheden ved at gennemføre en saadan Kontrol, og det lader sig jo heller ikke nægte, at Flertallets Forslag uden den vil være langt lettere at føre ud i Livet, men paa den anden Side gaar det med let gennemførlige Forslag som med Guld — de kunne kjøbes for dyrt.

Hvad man nu end mener om Betimeligheden af en Kontrol, er der upaatvivleligt den Mangel ved Flertallets Forslag, som ogsaa det førstnævnte Mindretal i Forbigaaende gjør opmærksom paa, at der ikke er taget Hensyn til de Medlemmer, der miste Arbejdsfærdigheden inden det 60de Aar, det Tidspunkt, da Hævningen af Livrenten

begynder. Hvor stor et saadant Medlems Trang end er, sin Livrente kan han skyde en hvid Pind efter, hvis han da ikke evner at vente til det nævnte Aar, og den Sum, han har indskudt, er det ham heller ikke let at faa udbetalt. Der er her to Bestemmelser i Forslaget, der komme i Betragtning. Den ene lyder saaledes: «I Alderen mellem det fyldte 25de og det fyldte 50de Aar, kan ethvert Medlem med $\frac{1}{2}$ Aars Opsigelse udtage den hele eller en Del af den paa Indskudskontoen*) indestaaende Sum. De dertil svarende Tilskud falde da tilbage. Medlemmer under 25 og over 50 Aar kunne ikke faa deres Indskud tilbagebetalt.» Den anden Bestemmelse fastslaar, at «dersom de samlede Indskud i 3 paa hinanden følgende Aar ikke udgjør 12 Kr., betragtes dette som en Opsigelse, saafremt de samlede Indskud ikke ialt udgjør 100 Kr.» Hvis altsaa et Medlem mister sin Arbejdsfærdighed mellem det 25de og 50de Aar, kan han efter $\frac{1}{2}$ Aars Forløb faa sine Indskud med paaløbende Renter tilbage; indtræffer det derimod efter det 50de Aar, kan han kun faa dem tilbage ved i 3 paa hinanden følgende Aar ikke at gjøre Indskud til en samlet Sum af 12 Kr. — altsaa først efter 3 Aars Forløb og endda kun under Forudsætning af, at hans samlede Indskud ikke udgjør 100 Kr. Det vil let ses, at de ovennævnte Bestemmelser, hvor hensigtsmæssige de end kunne være under almindelige Forhold, ikke passe i disse Undtagelsestilfælde; her behøves særegne Bestemmelser. Hvorfor skal overhovedet et Medlem miste Tilskudene fra det Offenlige, naar han f. Ex. ved en ulykkelig Begivenhed er bleven Invalid, og af den Grund ikke længere kan vedblive at

*) For hvert Medlem føres der særlig Konto for Indskud og Tilskud.

gjøre Indskud? Det er neppe rigtigt, thi selv om Arbejdsgiverens Erstatningsforpligtelse i Forvejen var fastslaaet ved Lov, vil der dog være mange Tilfælde, hvor der ikke kan blive Tale om en saadan. Jeg ser ikke rettere end, at Anstaltens Bestyrelse i dette Tilfælde bør kunne give Vedkommende Adgang til at tiltræde Hævnningen af Livrenten før det som Regel fastsatte Tidspunkt, hvts man ikke ubetinget vil tilstaa ham det som en Ret. Det samme gjælder, naar en kronisk Sygdom helt eller tildels har berøvet et Medlem hans Arbejdsfærlighed; dog ville Mange under saadanne Omstændigheder vel foretrække at udtage deres Indskud, selv om Tilskudene herved gaa tabt. Naar nemlig en Mand er angrebet af en kronisk Lidelse, der efter menneskelig Beregning kun tilsteder ham et eller to Leveaar, er han naturligvis bedre tjent med at faa en større Sum udbetalt en Gang for alle, end med en lille Livrente. For disse Tilfældes Skyld maatte da Bestyrelsen kunne lette Adgangen til at erholde Indskudene tilbagebetalte efter det 50de Aar, thi her er det ikke tilstrækkeligt at henvise den Paagjældende til foreløbigt at søge Laan paa den paa hans Indskuds-konto staaende Sum.

Ved de øvrige Punkter i Flertallets Forslag finder jeg ingen Anledning til at dvæle, da jeg for mit Vedkommende ikke ser, at der kan indvindes noget væsenligt mod dem, naar først Principet om Tilskud fra det Offenlige er slaaet fast. Derimod skal jeg med et Par Ord berøre den Bestemmelse, som et Medlem af Flertallet (Jensen) foreslaar føjet til Forslaget, og hvis Vedtagelse vilde have til Følge, at det førstnævnte Mindretal subsidiært kunde tiltræde det. Den gaar ud paa, at «Medlem af Forsørgelsesanstalten skal være enhver Mand og Kvinde i Alderen

mellem det fyldte 15de og 20de Aar, der indtager en Stilling som Tyende, Haandværkslærling eller Fabrikarbejder. Vedkommende Husbond, Mester eller Fabrikkejer skal for disse tvungne Medlemmer udrede et Indskud af mindst 2 Øre daglig.» Det er altsaa en Art Skole, hvor man søger at gjøre den vordende Arbejderbefolkning fortrolig med Tanken om at skabe sig en Alderdomsforsørgelse. Vil man have Tvang, kan den ikke godt være lempeligere. Blandt andet kan der da her ikke indvendes, at man gjennem Tvangen muligt kommer til at paalægge uoverkommelige Ofre, thi for Tyendets og Fabrikarbejdernes Vedkommende gjælder det i den Alder vel som Regel, at de tvungne Indskud uden nogetsomhelst Savn kunne overføres fra de Paagjældendes Luxuskonto. Snarere kunde man for Haandværkslærlingenes Vedkommende henvise til, at det for mange af disse aldeles ikke vil blive nogen Skole i Forsynlighed, hvad der jo er Tanken. Ved flere Haandværk er det, som bekendt, udenfor de større Byer Sædvane, at Lærlingen ingen Pengeløn faar i sin Læretid; det bliver altsaa Mesteren, der maa betale Indskudene af sin egen Lomme, men herved bortfalder for Lærlingen det Opdragende i Foranstaltningen. Men jeg skal iøvrigt ikke komme nærmere ind paa denne, da enhver Form af Tvang, selv den lempeligste, forekommer mig at være et forhastet Skridt, saalænge indtil det evident er godtgjort, at Frivilligheden ikke kan magte Selvhjælpen, hverken den rene eller den delvise. For det kan ligge klart for Dagen, maa der imidlertid saavel fra Privates som fra det Offenliges Side være gjort langt større Anstrengelser, end der hidtil er gjort, for at vække Arbejderne, for at bringe dem til af egen Drift at se ud

mod Fremtiden og i Tide forberede sig paa at imødegaa dens Krav.

II. Spare- og Laanekasser for Arbejdere.

Det er en Form af gjensidig Hjelpeforening, som just ikke kan smigre sig med at have Kommissionens Bifald i nogen synderlig Grad. Ikke saaledes forstaaet, som om denne ikke skulde ønske, at Arbejderne traadte i Forbindelse med Sparekasser, tvertimod vil den gjøre dem Adgangen hertil saa let som muligt, men Sparekassen maa kun ikke optræde som Laangiver overfor Arbejderne, thi den Form af Pengenes Anbringelse bliver let usikker. Kommissionen udtaler rigtignok ikke dette med saa rene Ord her, som hvor Talen er om Sygekassernes Kapitaler, men det ligger dog i dens Tankegang, naar den fremhæver, at det neppe kan anses for ønskeligt, om der oprettedes en stor Mængde smaa og ubetydelige Sparekasser, men anser det for tilstrækkeligt, naar der findes et stort Antal Kontorer, hvor Ind- og Udbetalinger kunne finde Sted — der henvises i saa Henseende til Postkontorerne og de regnskabsførende Postexpeditioner, hvad enten nu disse optræde som Agenter for enkelte større af Staten anerkjendte Sparekasser eller for en selvstændig af Staten bestyret Postsparekasse. Ved en saadan Ordning vilde Pengene nemlig neppe finde Vej tilbage til Smaafolk i Form af kortvarige Laan, medens det derimod er den naturligste Anbringelse for dem, naar de ere spredte over en stor Mængde smaa Arbejdersparekasser. Kommissionens reservede Stilling overfor disse, dens Frygt for at Smaafolks Sparepenge ikke skulle være sikkert nok anbragte i dem, staar vel i Forbindelse med de Misligheder i forskjellige Retninger, som de senere

Aar have aabenbaret paa Spareinstitutionens Omraade. Hvor naturligt det end kan være, at disse have fremkaldt en vis Ængstelse og et dermed følgende Krav paa Re-formering af denne Institution, var det dog vel muligt, at Ængstelsen atter igjen kunde føre lidt for vidt. Det forekommer den mig at gjøre, naar man nu pludselig vil have Opsparingen i de lavere Samfundslag, saavidt muligt, stærkt centraliseret, og derfor, skjønt jeg meget vel véd, at det for Tiden er et kjætersk Standpunkt at indtage, benytter jeg Lejligheden til at lægge et Ord ind for de smaa Sparekasser, eller rettere for den Form af dem, der væsenligt er beregnet paa at træde i Forhold til Arbejderklassen, modtagende dens Penge og atter igjen anbringende dem hos den.

Selvfølgelig vil Ingen paastaa, at smaa Laan paa kort Tid til Arbejdere og Ligestillede nødvendigvis maa være en usikker Anbringelse af Penge. At den kan være det, er klart nok, ligesom enhver anden Anbringelse af Penge, der ikke sker under visse Kvanteler, men den behøver ikke at være det, og mindst da ved Sparekasser med en snævert begrænset Virksomhedskreds, hvor det nødvendige Personalkjendskab let kan være tilstede hos Bestyrelsen. Naar Udlaanet her kun finder Sted til Sparerne selv, mod to Mænds Selvskyldnerkavtion, paa kort Tid ($\frac{1}{2}$ —1 Aar) og med bestemte Afdrag, kan man temmelig let sikre sig, i hvilken Henseende det ikke har mindst at sige, at det er Arbejderes Penge, som Arbejderen laaner. Skjønt et enkelt Exempel kun har ringe, for ikke at sige aldeles ingen Betydning, kan jeg dog ikke nægte mig at anføre et fra By og et fra Land. Den lille Arbejdersparekasse her i Byen (Hobro), ved hvilken jeg fungerer som Revisor, og som i de sidste 3 Aar har

udlaant c. 15 000 Kr. til sine Medlemmer i Summer paa 20—200 Kr., har i den Tid ikke tabt en Øre og ikke haft Rettens Hjælp nødvendig til at inddrive en Øre. Ganske paa samme Maade forholder det sig med en Landsparekasse her i Nærheden (Store Brønnum), der i Løbet af 9 Aar har udlaant over 40 000 Kr. næsten udelukkende til Husmænd og Indsiddere; heller ikke den har lidt det mindste Tab, ligesaa lidt som nogen af Laantagernes Kavtionister. Naar Laanerenten er sat 1 pCt. højere end Sparerenten og det Reservefond, der herved tilvejebringes, ydermere styrkes enten ved at ethvert Medlem af Spare- og Laanekassen forpligtes til at indskyde et vist lille Beløb i Reservefonden, eller ved at der af Andre indbetales en Garantikapital; naar Revisionen er mere end en Form-sag, saa at Kassen intet Tab lider ved uordenlig Regnskabsføring eller Svig; naar en tilstrækkelig Del af Kapitalen holdes tilbage til Forrentning i en større Sparekasse, for at de løbende Krav altid kunne imødegaas — da behøver man neppe at ængste sig for de indskudte Sparepenge. Man vil maaske indvende, at selv om Alt kan gaa godt under en fornuftig og omhyggelig Bestyrelse, saa ligger Faren netop i, at man ikke er sikker paa, overalt at have en saadan. Ja! her vender jeg atter tilbage til mit «præterea censeo». Naar blot de, der staa udenfor Arbejderklassen, vilde støtte denne med at indrette og tage Del i Bestyrelsen af denne som de andre Former af Selvhjælpsforeninger, vil Faren herfor neppe være stor, især naar hertil kom et Tilsyn fra Regeringens Side med hele Spareinstitutionen.

Dog skal det naturligvis indrømmes, at det er vanskeligere at faa mange smaa Sparekasser solidt bestyrede end nogle faa store, og det bliver derfor nødvendigt at

undersøge, om de kunne byde nogen Fordel, der er istand til at opveje denne Ulempe. Jeg forudsætter som givet, at Udlaan af smaa Summer paa kort Tid, skjønt de jo godt kunde finde Sted, selv om Spareinstitutionen var stærkt centraliseret, dog sikrest udgaa fra lokale Sparekasser med en snæver Virkekreds, og Spørgsmaalet bliver altsaa, om saadanne Laan have nogen virkelig Betydning for Smaakaarsfolk. I saa Henseende kan der vel henvises til den rige Udvikling af de Schultze-Delitzsche Almuebanker i Tyskland, thi i Principet ere disse ikke andet end Spare- og Laanekasser for Smaafolk. Det er ogsaa klart nok, at det for smaa Haandværksmestre maa være et stort Gode, om de have let Adgang til, for billig Rente at erholde Kapital til Indkjøb af Raamateriale, saa at de kunne benytte det for Indkjøbet gunstigste Tidspunkt. Ligeledes kan et Laan jo tidt tjene smaa Næringsdrivende, ja selv egenlige Arbejdere, til et billigt Indkjøb, dog ligger for de sidste vel Hovedvægten paa, at de herved kunne hjælpes ud af en Klatgjæld, naar de ved uheldige Omstændigheder eller trykkede Tider ere komne noget i Baghaanden. Den Velgjerning, der herved kan vises Arbejderen, maa ikke vurderes for ringe, thi der er noget i det Raisonnement, man tidt hører af deres Mund, at «naar en Mand har faaet en samlet Sum fra en Sparekasse mod bestemte Afdrag, da véd han, at disse skulle betales og saa blive de betalte; ved de mange smaa Gjældsposter rundt omkring frembyder Betalingen sig derimod ikke som en paatrængende Nødvendighed til bestemt Tid, og den driver derfor ofte hen.» Paa Landet er det navnlig ved at hjælpe ubemidlede Husmænd til Indkjøb af Sædekorn, til Skiften af Kreatur osv., at Laanene kunne gjøre Nytte, ligesom i det Hele ved at bringe

Smaafolk ud af en foreløbig Forlegenhed. Ligesaa meget disse Sparekasser kunne gavne ved at støtte Folk, der fortjene Kredit, ligesaa meget kunne de imidlertid skade ved at tage Folk under Armene, der kun misbruge Hjælpen, aldeles bortset fra, om ogsaa Kassen intet Tab lider derved. Men dersom jeg tør slutte fra den Sparekasse, med hvis Forhold jeg er bekendt, da vil man selv hos Arbejdere, naar de sidde i Bestyrelsen for en saadan, kunne finde baade Evnen og Viljen til at anvende den rette Kritik.

Der kunde maaske indvendes, at det for en Sparekasses Vedkommende ikke kommer an paa, om den ved Anbringelsen af sine Penge gjør Smaafolk mere eller mindre Gavn, eftersom det aldeles ikke er dens Formaal at virke som filantropisk Institution gennem sine Udlaan. Men selv om dette indrømmes, har dog denne Form af Sparekasser i alt Fald det Fortrin, at de lettere, end det f. Ex. vilde være for en Postsparekasse, kunne knytte til sig en Arbejderbefolkning, hvis Sans for Sparsommelighed ikke er mere udviklet, end Tilfældet er med vor. Overfor en saadan har det saaledes ikke saa lidt at sige, hvor lavt Minimumsgrænsen for Indskudene er sat, thi kunne Spareskillingerne først indsættes, naar de have naaet en rund Sum, glide de inden den Tid let bort mellem Fingrene. Ved en Postsparekasse her i Landet vilde Minimum neppe blive sat under 1 Kr., hvad der jo nogenlunde vilde svare til det i England, Belgien og andre Lande fastsatte; ved Arbejdersparekassen kan og bør man derimod gaa langt længere ned. I de mig bekendte er Minimum sat fra 8—16—33 Øre (det sidste i en Landsparekasse). Hvor den er knyttet til en Arbejderforening med andre sideordnede Formaal, som Tilfældet er i flere

Byer, er desuden hvert Medlem af Foreningen forpligtet til ugenligt at indskyde et vist Minimum, forskjelligt i Sommer- og Vintermaanederne, og disse Øre afhentes af Foreningens Bud — hvilket Fortrin der ligger i en saadan frivilligt paatagen Tvang, behøver ikke at paa-vises. Ogsaa paa Landet lod Sagen sig ordne paa denne Maade, omend med mere Besvær, idet der behøvedes flere, i saa Tilfælde ulønnede, Optrædere af det tvungne ugenlige Indskud.

Det lader sig vel altsaa ikke benegte, at der kan være Fordele ved disse smaa Sparekasser, naar kun Sikkerheden for Sparerne er god. I saa Henseende gaar Opinionen imidlertid for Tiden dem imod. Men det er neppe ubilligt, om det forlanges, at deres Upaalidelighed godtgøres ved Kjendsgjæringer og ikke ved Henvisning til, at Sandsynligheden taler for, at de maa være det, thi som det franske Ordspil siger: «le vrai n'est pas toujours le vraisemblable». Kan man godtgøre, at de virkelig have vist sig upaalidelige, ja lad dem saa falde; kan man det ikke, var det da ikke rettere at støtte dem ved at bringe de bedre Stillede til at ofre dem lidt Tid og Kræfter?

Den tyske Toldsag.

I.

Danmark og Tyskland. Krisen og Handelspolitiken. Udviklingen af det internationale Samkvem og den internationale Solidaritet. 12. November-Skrivelsen. Finanstold og Beskyttelsestold. Programmet af 15. Decr. Bismarck vil gaa 60 Aar tilbage i Tiden. Tarifforslaget.

Bismarck og v. Thüngen. En »agrarisk« Politik bebudes.

De stærke Bevægelser, der for Tiden føles i Evropas, navnlig Tysklands Toldpolitik, maa Danmark følge med vaagent Øje. Om Øjeblikket er kommet til at nedsætte »en stor Toldkommission« — hvad »Dagbladet« f. Ex. mener — er et andet Spørgsmaal. Der er sikkert dem, der mene, at vi netop nu bør vogte os for en forhastet Optræden. Den toldpolitiske Reaktion i Tyskland har for en stor Del udviklet sig under Indflydelse af en enkelt Mands personlige Prestige. Naar denne Mand er borte, ville Forholdene maaske stille sig paa en ganske anden Maade. Den nuværende tilbagegaaende Bevægelse i Tyskland har udviklet sig paa en saa lidet naturlig Maade, at der aldeles ikke er nogen Sandsynlighed for, at den i en længere Tid vil blive fortsat i sin nuværende Retning. Heri ligger, at vi netop i nærværende Øjeblik bør være særdeles varsomme med at foretage gennemgribende Forandringer i vor økonomiske Politik. Beskyttelsesmændene

ville vel mene, at nu maa der smedes, medens Jernet er varmt; men sindige Folk, der have Almenvellet for Øje, ville indse, at vi netop i nærværende Øjeblik skulle vogte os for en for rask Optræden. Alle ville derimod erkjende, at vi ikke tør lukke vort Øje for, hvad der nu gaar for sig i Tyskland, men at vi tværtimod maa vise det en agtpaagivende Opmærksomhed.

Politiske Motiver have i en stærkt fremtrædende Grad bidraget til at fremkalde den økonomiske Reaktion i Tyskland; dog have økonomiske Motiver selvfølgelig ogsaa været medvirkende. En stærk og vedholdende økonomisk Krise hjemsøger Tyskland, saavel som andre Lande. Denne Krise har udviklet sig under en Handelspolitik, der i Modsætning til Fortidens og til den nu projekterede gjerne kan kaldes, om end noget evfemistisk, «Frihandelspolitik»; — «altsaa», argumenterer man, «altsaa er Frihandelspolitiken Aarsagen til Krisen; og altsaa maa vi forandre Politik, hvis vi ville ud af Krisen.» Forsaavidt en saadan Argumentation virkeligt fremsættes *bona fide*, skyldes den en mangelfuld Logik og et mangelfuldt Kjendskab til Historien. Handelspolitiken har visselig en stor Indflydelse paa den økonomiske Stilling; men en stor Masse andre sociale Momenter ere medvirkende; disse eller nogle af disse Momenter kunne gjøre sig saa stærkt gjældende, at den handelspolitiske Indflydelse derved bliver mere eller mindre neutraliseret. Hvorledes den tidligere Handelspolitik har virket, og hvorledes den nu projekterede vil virke, lader sig ikke bestemme, saalænge de andre medvirkende Momenteres Styrkegrad ikke er bleven udmaalt. Dette siger Logiken, og historisk-statistiske Undersøgelser bekræfte, at vi til en given Tid kunne finde økonomiske Forhold, der slet ikke stemme

med de *a-priori*-Slutninger, en exclusiv Hensynstagen til det handelspolitiske Moment havde ladet os danne.

Det er gaaet galt under den nuværende Handelspolitik, Frihandelspolitiken; altsaa er det gaaet galt paa Grund af den, og altsaa maa vi prøve noget Nyt, — siger man! Da Bismarck imidlertid, trods sin Genialitet, endnu ikke har været i Stand til at opfinde en Handelspolitik, der er ny i den Forstand, at den hverken er Frihandel eller Beskyttelse, bestaar det Ny efter hans Forslag simpelthen i en Tilbagevenden til den gamle Protektionisme. Denne havde den Opgave at «beskytte» det paagjældende Land imod den Ulykke at modtage Varer fra andre Lande. Og i Tyskland er Feltraabet da igjen blevet: «Tyskland for Tyskerne». Russerne ville hertil svare: «Rusland for Russerne»! Franskmændene: «Frankrig for Franskmændene!» Og de Danske: «Danmark for de Danske!» Og saa fremdeles. Men er det muligt saaledes at skrue Udviklingen tilbage? Er det muligt for de respektive Lande saaledes at spærre sig af fra Omverdenen?

Hvad siger Statistiken? Statistiken og Historien lader os med temmelig stor Sikkerhed formode, at de under Bismarcks Auspicier begyndte nationale Afspærringsforsøg — disse Forsøg paa at hemme den internationale Vareombytning — ikke have nogen megen stor Fremtid for sig. Et Par Data til dette Spørgsmaals Belysning.

Hele Jordens Kornhandel beregnedes for omtrent hundrede Aar siden til maaske lidt over 10 Millioner Hektoliter aarlig; — nu gaa mindst 200 Mill. Hektol. Korn i Udenrigshandelen, og de forskjellige Staters Beboere købe og sælge hvert Aar Brødfrugter til en Værdi af

mindst 4500 Mill. Kr. Skal dette fremtidigt ophøre? Skal Tyskeren herefter kun spise tysk Korn? Skal alene Russeren spise russisk Korn? og skal Danmark ophøre med at ud- og indføre Korn? Alle Parter vilde være slet tjente dermed: paa et Sted vilde man foræde sig, paa et andet Sted sulte ihjel. — Og Kreaturhandelen! I de sidste Aar har Handelen alene mellem de evropæiske Stater omfattet langt over 2 Millioner Stk. Hornkvæg, $3\frac{1}{2}$ Mill. Stk. Faar og $2\frac{1}{2}$ Mill. Stk. Svin. Dertil kommer, at Nordamerikas Forenede Stater 1876—77 udførte for 250 Mill. Kr. Kvæg og Kjød, og at alene England i 1877 betalte omtr. 200 Mill. Kr. for udenlandsk Kjød og Kreaturer; ja for den hele Tilførsel af Levnetsmidler betalte England Udlandet c. 2900 Mill. Kr., medens det i 1857 kun havde betalt 1150 Mill. Kr. herfor. Skal ogsaa denne internationale Handel med Livsfornödenheder ophøre? — Og nu Handelen med de tre dominerende Beklædningsstoffer! Bomulden, som vi maa hente udenfor Evropa, giver Verdenshandelen 29 Millioner Centner; den raa Faareuld 14 Mill. Centner, medens Evropa fra Østasien aarligt maa hente 13 Millioner Pd. Raasilke til en Værdi af 3- à 400 Millioner Kr. — Disse Tal vise dog vel tilstrækkeligt tydeligt den bestaaende Civilisations udpræget kosmopolitiske Karakter. Mener man at kunne udviske det; mener man at protektionistiske Toldforholdsregler — d. v. s. Forholdsregler, der i Virkeligheden ikke gaa ud paa Andet end paa en Besværliggjørelse af det internationale Samkvem — i Længden ville blive taalte? Har man betænkt, hvor store de Interesser ere, det her drejer sig om? Oprettelsen af beskyttende Toldskrænker er i Principet ganske det Samme som en større eller mindre Ødelæggelse af de 43 000 Mil Jernbaner, der omspænde Jorden.

De $1\frac{1}{2}$ Mill. Jernbanevogne, der for Tiden existere, befordre aarlig 16 000 Millioner Centner Fragtgods. Tør man ignorere alle de Interesser, der knytte sig hertil? Ser man ikke, hvad det betyder, at — trods den økonomiske Misere — repræsenterer den aarlige Udenrigs-Omsætning en Værdi paa over 50 000 Millioner Kroner, medens den for ti Aar siden knap var 40 000 Mill. Kr.?)

Det hele internationale Samfærdsels- og Omsætningsvæsen har bragt den evropæiske Civilisation op til en tidligere uanet Højde; — dette Resultat er ikke blevet naaet uden Ofre. Paa Omsætnings- og Samfærdselsvæsenet er der tværtimod blevet kostet umaadeligt. Men disse umaadelige Bekostninger ville, i større eller mindre Grad, have været fuldstændigt spildte, hvis man nu, med Bismarck, vil vende tilbage til det System, man med saa stort Besvær tildels havde faaet rystet af sig. Med stort Besvær fik man den gamle Protektionisme fjernet, indgik Toldforbund, sluttede Told- og Handels-traktater, fik de forskellige Landes Jernbaner mere eller mindre sammenknyttede, stiftede en Verdenspostforening, afsluttede Telegrafkonventioner og internationale Overenskomster om Mønt, Maal og Vægt, etc. etc., — Altsammen i det Øjemed at gjøre det lettere for det ene Land at træde i Bytteforhold til det andet. Og nu kommer Bismarck og siger, at alle disse Anstrengelser maatte ønskes ugjorte: Tyskland for Tyskerne! Men — spørges der — hvorfor ikke gaa videre? hvorfor ikke tage Konsekvenserne: Preussen for Preusserne, Sachsen for Sachserne, Lippe-Detmold for Lippe-Detmolderne!

*) Neumann-Spallart: Der Schutz in der Weltwirthschaft. Berlin, Simion. 1879.

Bismarck vil vende tilbage til Fortiden. Men er dette muligt? Vi kunne med største Lethed dekretere, at den Toldtarif, vi nu have, skal ombyttes med den, vi havde for 20, 30, 50 Aar siden. Og hvad saa? Vilde vi med det Samme have gjenindført de Tilstande, der fandtes for 20, 30, 50 Aar siden? Paa ingen Maade! Med et Pennestrog kunne vi udslette den skrevne Lov; — men det internationale Samfærdsels- og Omsætningsvæsens Udvikling i de sidste 20, 30, 50 Aar har bragt Noget med sig, som et Pennestrog ikke sletter ud. Det økonomiske Solidaritetsforhold, der i stedse stærkere Grad har udviklet sig mellem de forskellige Nationer, lader sig ikke slette ud. Under Følelsen af den internationale økonomiske Solidaritet stiller de enkelte Landes Produktion og Konsumtion sig nu paa en ganske anden Maade end for en Menneskealder siden. En ny økonomisk Virksomhed har udviklet sig i et eller andet Land; — en ældre er til Gjengjæld bleven opgivet. England, f. Ex., ønsker nu at indføre 25 pCt. mere Brød end for sytten Aar siden; — til Gjengjæld producerer det mere Jern end tidligere og ønsker at udføre mere deraf end tidligere, for dermed at betale den Hvede der indføres. Saaledes overalt. At lade uvidende om Omskiftelserne i de forskellige Landes økonomiske Virksomheder, vilde hævne sig. Det vil vise sig, at Protektionismen ikke i det nittende Aarhundredes anden Halvdel vil frembringe samme Virkninger som i Aarhundredets første Halvdel.

Bismarck vil alligevel gjøre Forsøg paa at vende tilbage til Fortiden. Han vil, siger han, hjælpe paa Tysklands Industri. Og Godsejeren har maaske heller ikke Noget imod at skaffe Godsejerne nogle Smaafordele. Man indvender rigtignok mod hans Projekter, at selv om de

kunne være endel Producenter behagelige, ville de dog være alle Konsumenter ubehagelige. Konsumenter ere vi Alle, — og maaske netop derfor bryder man sig ikke om dem. Det er, synes det, Særinteresserne, ikke Almeninteressen, man vil tage sig af. I saa Fald kan det maaske gjøre noget Indtryk, naar der mindes om, at Protektionismen, forsaavidt den er effektiv d. v. s. forsaavidt den virkelig holder Udlandets Varer ude, ikke blot gaar ud over hele det konsumerende Publikum, over Almeninteressen, men at den ogsaa rammer særdeles store Særinteresser paa det Føleligste, nemlig alle de Interesser der knytte sig til Handels- og Transportindustrien. Det er ikke Smaating, det her drejer sig om: alene Jernbanedriften beskæftiger $2\frac{1}{2}$ à 3 Mill. Arbejdere; med adskillige af de største Industrigræne kan den tage det op. Vi maa altsaa anmode om, at, naar den omtalte «store Toldkommission» bliver sammensat — hvilket nok ikke vil være saa ganske let —, at der da tages det tilbørlige Hensyn ogsaa til Interesser, der ikke ere Fabrikinteresser. Vi maa anmode om, at alle de Interesser, Handelsvirksomheden repræsenterer, samt alle de Interesser — baade Kapitalist- og Arbejder-Interesser —, der knytte sig til Jernbane- og Telegrafvæsen, til Skibsfarten og til det hele Samfærdselsvæsen, tilstrækkeligt fyldigt maa komme til Orde. Og ikke blot for de Privates Skyld, men ogsaa for sin egen maa Staten tænke lidt paa de her nævnte Interesser. Staten ejer, for Exempel, selv Jernbaner; men disses Rentabilitet vil en effektiv Beskyttelsestold nødvendigvis forringe, muligvis endog i en betydelig Grad. Paa saadanne Konti har man for Tysklands Vedkommende beregnet særdeles store Tab*).

*) Jfr. Neumann-Spallart anf. Skr.

Men Bismarck holder alligevel fast ved sin Plan, og skal nok vide at drive den igennem. Og dette er ham af Vigtighed, ikke blot for de Industridrivendes og nogle Andres Skyld, men ogsaa for — Statskassens Skyld. Det ubehagelige Tilfælde er jo indtruffet, at de fem Milliarder for længe siden ere opspiste. Kun faa Aar efter at have modtaget en Pengesum, der i 1871 syntes aldeles exorbitant, maa de tyske Finansmænd lægge deres Hoveder i Blød for at udfinde ny Indtægtskilder. Tilfældet er ubehageligt, men ikke uforklarligt: de Bismarck'ske Militærudgifter have forvandlet Statskassen til et Danaidernes Kar. Derfor søger Bismarck i sin Plan at forene det Uforenelige; to hinanden modsigende Øjemed skulle opga i en højere Enhed: Industrien skal «beskyttes» mod Udlandets Indførsel til Tyskland, og Statskassen skal fyldes; Beskyttelsestold og Finanstold i broderlig Forening.

Om de store Finansprojekter har man siden Aar og Dag forhandlet i Tyskland. Første Plads i disse Forhandlinger havde det omfattende Tobaksmonopolprojekt i lang Tid. Men ny Flugt i hele Sagen bragte Bismarck ved sine til Forbundsraadet rettede to Skrivelser fra forrige Aars Slutning: Skrivelsen af 12. November og den endnu berømtre af 15. December.

I Skrivelsen af 12. November hedder det:

«Rigets saavelsom de enkelte Forbundsstaters finansielle Stilling udkræver en Forøgelse af Rigsindtægterne derved, at de Riget til Raadighed staaende Indtægtskilder i stærkere Grad benyttes. Ved den i forrige Sommer (1878) afholdte Ministerkonference i Heidelberg, har da ogsaa den Overbevisning fundet enstemmig Udtryk, at det indirekte Skattesystem maa videre udvikles i Tyskland. ... Desuden fordrer den tyske Industris nuværende Tilstand ... at man indgaaende undersøger dette Spørgsmaal: bør ikke Forsyningen

af det tyske Marked i højere Grad sikres de nationale Produkter, og bør der ikke virkes hen til en Forøgelse af den indenlandske Produktion?»

Efter at Rigskansleren derefter nøjere har omtalt den attraaede Beskyttelse samt berørt forskellige Punkter i Toldtarifen, der formentlig bør ændres, slutter han sin Skrivelse med at anbefale Forbundsraadet Nedsættelsen af en Kommission, hvis Opgave det skulde være at undersøge alle Tarifspørgsmaalene. Denne Kommission blev da nedsat, og under 15. December f. A. gav Rigskansleren derefter en Udvikling af de Synspunkter, der efter hans Mening burde være de ledende ved Toldtarifens Revision.

«I første Linje,» saaledes begynder Bismarck sit interessante Program, «i første Linje staar den finansielle Reforms Interesse for mig: den direkte Skattebyrde bør formindskes, idet Riget faar sine af indirekte Afgifter flydende Indtægter forøgede.»

At Tyskland trænger til at faa sine indirekte Skatter forhøjede søger Bismarck at vise ved til sin Skrivelse at føje en Oversigt over forskellige Staters Toldindtægter. Af denne Oversigt ses det, at i følgende Stater udgjorde den opkrævede Told aarligt i Gjennemsnit

i Amerikas Foren. Stater	16,34	Reichsm.	pr. Individ af Befolkn.
i Storbritannien	12,50	—	—
i Danmark	10,60	—	—
i Sverig	5,03	—	—
i Frankrig	4,88	—	—
i Italien	2,97	—	—
i Tyske Rige	2,83	—	—
i Rusland	2,63	—	—
i Østrig-Ungarn	1,26	—	—

Vi Danske kunne jo glæde os over, at vi indtage en udsædvanligt høj Plads. Men for Tyskland ser det sørgeligt ud: i alt Fald uddrager den tyske Rigskansler af denne, i Virkeligheden aldeles intetsigende, Sammen-

stilling, den Slutning, at Tyskland staar paa et nedslaaende primitivt Standpunkt; — det synes, at hans Mening er den, at den Stat, som har den højeste Told og Told paa det største Antal Varer, — er den lykkeligst udviklede. En nøjere Forklaring heraf gives ikke, medmindre man vil finde Forklaringen i det gamle noksom bekendte Argument, at Tolden er en Afgift, som «ikke mærkes».

Bismarck udvikler videre:

«Ikke i en Forøgelse af de for Riget og Staterne nødvendige Byrder, men deri, at en større Del af de uundgaaelige Byrder opkræves under de mindre trykkende indirekte Skatters Form, — bestaar den Finansreform, hvis Virkeliggjørelse ogsaa Toldtarifrevisionen skal tjene. For at skaffe et med dette Hensyn stemmende Grundlag for Revisionen bør det efter min Mening anbefales, at ikke blot enkelte Artikler, der særligt egne sig derfor, belægges med højere Told, men at man vender tilbage til Principet: alle over Toldgrænsen indgaaende Varers Toldpligt, — et Princip, der var opstillet som Regel i den preussiske Toldlovgivning af 1818, og senere kom til Udtryk i Forenings-Toldtarifens almindelige Indførselsafgift indtil Aaret 1865.»

Bismarck vil have højere Told og Told paa alle Varer, — i det Øjemed, forsikrer han, at lette Trykket paa Skatteyderne med under 6000 M. aarlig Indtægt. Han vil lette Trykket paa dem — ved at indføre Afgifter, som netop de i en aldeles overvejende Grad maa udrede! Ludwig Bamberger har bl. A. paavist det Selvmodsigende heri. Ogsaa paaviser han den forbavsende Anakronisme i Forslaget om at vende tilbage til 1818: «Tænk Dem engang, hvad det vil sige, at sætte os tilbage til 1818! Bismarck vil føre os tilbage til en Tid, — da man endnu ikke kjendte Dampskibe, Jernbaner, Telegrafer og de hundredetusinde Ting, som i disse 60 Aar have forandret Verden fra Grunden af, navnlig paa Samkvemmets Om-

raade! Minder det ikke om den Anekdote, som der fortælles om hin Kurfyrste af Hessen? Kurfyrsten vendte, da Kongen af Westfalen var bleven fordreven, atter tilbage til sit Rige, og da han den første Dag tidligt om Morgenen gjorde sin Runde gjennem Slotsparken, som han havde plejet at gøre, spurgte han den der posterede Skildvagt: «Er der siden min sidste Omgang passeret noget Nyt?», hvorpaa Skildvagten ærbødigt svarede: «Nej, Deres Højhed, aldeles intet Nyt*»).»

Umiddelbart til den sidst citerede Passus følger Bismarck følgende nøjere Bestemmelse og Modifikation:

«Fra denne almindelige Toldpligt ville være at undtage saadanne for Industrien uundværlige Raastoffer, der slet ikke kunne produceres i Tyskland (Bomuld, f. Ex.), og efter nøjere Undersøgelse ogsaa saadanne, der kun kunne produceres i utilstrækkelig Kvantitet eller Kvalitet. — Alle ikke særligt undtagne Gjenstande skulle belægges med en Indførselsafgift, der afmaales efter Varernes Værdi og saaledes at forskjellige Procentsatser lægges til Grund, ganske efter den indenlandske Produktions Behov. De herefter fastsatte Toldsatser skulle føres tilbage til og opkræves efter Vægtenheder, saaledes som Regelen er i den bestaaende Toldtarif, forsaavidt ikke Gjenstandens Natur mere anbefaler en Told pr. Stk. (som ved Kvæg, f. Ex.) eller en Told umiddelbart efter Værdien (som ved Jernbanevogne, Jernflodskibe).»

Men Toldtarifen af 1818, paa hvilken Bismarck be-
raaber sig, fritog i Virkeligheden langt flere Artikler. Raajern, Træ, forskellige Landbrugsprodukter, Kartofler m. flere Artikler (ialt 26) vare ganske toldfri, og længe før 1865, der nu betegnes som «Ulykkesaaet i den tyske Toldpolitik», befriedes en stor Mængde Artikler ganske

*) Bamberger: Das Schreiben des Reichskanzlers betreffend die Revision des Zolltarifs. Berlin, Simion. 1879.

for Told, saaledes i 1833 og 1853. Altsaa ikke engang Rigskanslerens historiske Angivelser ere korrekte.

I finansiell Henseende venter Bismarck sig ikke lidet af en Toldrevision i den angivne Retning. Han opstiller følgende Beregning:

I 1877 havde Tysklands Vareindførsel en Værdi af 3877 Mill. M. Heraf faldt paa hidtil toldfri Artikler lidt over 2800 Mill. M. Ogsaa i Fremtiden ville nogle Artikler blive toldfri. Antage vi, at Indførselsværdien for de ogsaa fremtidigt toldfri Artikler, vil løbe op til 1400 Mill. M. — «hvilket uden Tvivl er altfor højt anslaaet» — bliver der dog tilbage Indførselsartikler til en Værdi af mindst 1400 Mill. M. Forudsætte vi nu, at den Indførselstold, man fremtidigt vil opkræve «kun» vil udgjøre 5 pCt. af Værdien i Gjennemsnit, bliver Resultatet dog: en Forøgelse af Tysklands aarlige Toldindtægter paa 70 Millioner M.!

Ligeoverfor denne Indtægtsforøgelse vil der — paa staar Bismarck — ikke staa forøgede Oppebørselsudgifter etc. De toldpligtige Artikler, Tysklands Toldvæsen for Øjeblikket har at gjøre med, veje knap 15 Mill. Ctr.; de toldfri Artikler veje 300 Mill. Ctr.; skal Toldvæsenet herefter afkræve Told af den halve Del heraf, vil det selvfølgelig faa at gjøre med 150 Mill. Ctr. til. Altsaa mener Bismarck, at det samme Antal Toldbetjente ligesaa nemt vil kunne veje, tælle og kontrollere 150 Mill. Ctr. som 15 Mill. Ctr.! De tyske Toldbetjente synes, som Bamberger siger, i Bismarcks Øjne at være behændigere end Tusindkunstnere!

Saaledes Programmets finansielle Del. Dets protektionistiske eller — mere smagfuldt — «handelspolitiske» Del indeholder Følgende:

«Naar altsaa den af mig forsvarede Gjenindførelse af den almindelige Toldpligt maa anbefales fra det finansielle Synspunkt, paa hvilket jeg lægger Hovedvægten, saa lader efter min Mening et saadant System sig heller ikke anfægte i nationalekonomisk Henseende. — Jeg lader det staa ved sit Værd, om en fuldkommen, gjensidig Frihed i det internationale Samkvem, hvad Frihandelstheorien betragter som Maalet, vilde stemme med Tysklands Interesse. Men saa længe de fleste af de Lande, til hvilke vi ere henviste med vor Omsætning, omgive sig med Toldskrænker, og saalænge Tendensen til at forhøje disse er i Tiltagen, — forekommer det mig at være berettiget og paabudt af Nationens økonomiske Interesse, at vi, naar det gjælder at tilfredsstille vore finansielle Fornødenheder, ikke lade os indskrænke ved den Betragtning, at tyske Produkter ved vore Forholdsregler ville modtage en ringe Begunstigelse fremfor udenlandske. — Den nu bestaaende Foreningstoldtarif indeholder ved Siden af rene Finanstoldsatser en Række maadeholdne Beskyttelsestoldsatser for bestemte Industrigrene. En Ophævelse eller Formindskelse af disse vilde, navnlig i Betragtning af Industriens nuværende Stilling, ikke være tilraadelig; maaske maa det — efter Udfaldet af de Enquêter, der for Tiden foretages — endog anbefales, at mange Artikler af Hensyn til enkelte særligt lidende indenlandske Industrigrene faa den højere Told tilbage eller faa de nuværende Toldsatser forhøjede. — Men Beskyttelsestoldsatser, som enkelte Industrigrene nyde godt af, virke, især naar de overskride den Højde, som Hensynet til det finansielle Udbytte bestemmer, ligesom et Privilegium, og de møde hos Repræsentanterne for de ikke-beskyttede Erhvervsgrene den Uvilje, som ethvert Privilegium er udsat for. Men denne Uvilje vil et Toldsystem ikke kunne møde, naar det, indenfor de af den finansielle Interesse dragne Grænser, giver den samlede indenlandske Produktion et Fortrin fremfor den udenlandske Produktion paa det hjemlige Marked. Et saadant System vil i ingen Retning kunne vise sig som trykkende, fordi dets Virkninger fordeler sig over alle Nationens producerende Kredse mere ligeligt, end Tilfældet er, naar Beskyttelsestolden kun tilfalder enkelte Industrigrene. Det Mindretal af Befolkningen, der overhovedet ikke producerer men kun konsumerer, vil tilsyneladende tabe ved et Toldsystem, der begunstiger den hele nationale Produktion. Naar et saadant System imidlertid

forøger Totalsummen af de i Indlandet producerede Værdier og saaledes i det Hele hæver Nationalvelstanden, saa vil dette sluttelig ogsaa være til Nytte for Befolkningens ikke-producerende Dele og navnlig for de af fast Pengeindtægt levende Stats- og Kommuneembedsmænd; thi Samfundet vil da raade over Midler, hvorved de forskellige Tryk kunne udjævnnes, saafremt virkelig en Forhøjelse af Priserne paa Livsfornødenhederne skulde resultere deraf, at Toldpligten udvides til at omfatte hele Indførselen. Men en saadan Prisforhøjelse vil — hvad man kan forudse — dog ikke, naar Tolden er ringe, indtræde i saa høj en Grad som Konsumenterne pleje at frygte."

Man vil i dette interessante Stykke bemærke, hvorledes de forskellige Ting sammenblandes: der skal skaffes Penge i Statskassen ved at afkræve Told af de udenlandske Varer, der komme over Grænsen, — og Industrien skal samtidigt «beskyttes», derved at de udenlandske Varer forhindres i at komme over Grænsen; — der skal indføres Beskyttelsestoldsatser, d. v. s. «Privilegier», — men «Privilegiet» skal tabe sin odiøse Karakter, derved at det gives til Alle; — der skal indføres et System, der giver Fordele til Nogle paa Andres Bekostning, — men det, som «de af fast Pengeindtægt levende Stats- og Kommunalembetsmænd» tabe, skal erstattes dem, idet man ved forhøjede Skatter tager fra de Andre, hvad de havde vundet paa Embedsmændenes Bekostning. Hvad er Meningen med alt dette?

Sit Program slutter Bismarck endelig med nogle Bemærkninger om, hvorvidt Indland eller Udland bærer Tolden, om Toldens Forhold til Prissvingningerne og om disse Jernbaneselskaber, der ikke længere skulle have Lov til ved deres Taxtbestemmelser at «skabe Rigets økonomiske Lovgivning en Konkurrence, at neutralisere Re-

geringens Handelspolitik og at udsætte Nationens økonomiske Liv for Svingninger.»

Det har ikke kunnet være Andet end, at Bismarcks told- og handelspolitiske Program maatte udæske en alvorlig Kritik. Vi have alt nævnt den Bamberger'ske. Bamberger belyser bl. A. den Paastand, at det er «Frihandelen», der er Skyld i den økonomiske Misere. «Hvilken Frihandel? Maaske den Frihandel, der fremdeles opviser en Toldtabel paa 44 Hovedpositioner med 139 Underafdelinger for utallige Artikler, og som i Principet kræver Told af alle vigtige Artikler, alle Raastoffer, der ikke ere ubetinget nødvendige for Ernæringen og Produktionen!» — Han indrømmer, at en protektionistisk Bevægelse gaar gennem de forskellige Lande. Men har den tyske Regering Ret til at paaberaabe sig den? Det er jo netop «visse Medlemmer af den tyske Rigsregering», der mere end alle Andre, have fremkaldt den Bevægelse, af hvilken de nu ville gjøre Kapital! — Og hvilke finansielle Resultater har man Ret at vente? Ikke blot ville Indtægterne umuligt blive saa store som paaregnede, naar Beskyttelsen skal være effektiv, men ligeoverfor Indtægterne vil der staa betydeligt forøgede Udgifter: ikke blot en fordyret Told-Administration, men ogsaa et fordyret Hærvæsen (Jern og Læder!), større Gager til Embedsmændene paa Grund af Prisforhøjelserne, Indtægtstab paa den ene Side og Udgiftsforøgelser paa den anden! — Endelig er det med fuld Føje, at Bamberger fremhæver Umuligheden af i det Bismarck'ske Skatteprogram at opdage «National-økonomen», «den økonomiske Politiker» eller «den politiske Økonom»: det er kun Politikeren, der her viser sig, ja i Grunden kun Døgn-Politikeren, — den Politiker, der kun bekymrer sig om den øjeblikkelige Virkning!

Naar vi fastholde dette Synspunkt, ville vi have lettere ved at forstaa den ellers saa forbavsende Hurtighed, hvormed Bismarck har tilegnet sig sine nuværende handelspolitiske Anskuelser: I 1869, da det tyske Toldparlament netop var traadt i Virksomhed, udtalte Bismarck sig d. 21. Juni i Toldparlamentet for at befri det store Antal af Indførselsartikler for Told, og han erklærede sig for en Tilhænger af det engelske Toldsystem. I 1875 erklærede Bismarck, at Frigjørelsen af de fleste Artikler for Told var hans Ideal, og at det engelske System stod for ham som det Mønster, der burde efterlignes. Og i samme Aar, 1875, udtalte Trontalen — som man dog i Almindelighed antager, nyder Rigskanslerens Billigelse — sig ganske i samme Aand. Dengang var Krisen jo allerede brudt løs, og naturligvis gik Beskyttelsesmændenes Bestræbelser ogsaa dengang ud paa at gjøre Handelspolitiken ansvarlig for de indtraadte Kalamiteter; — men derpaa svarede Trontalen: «Naar Handel og Omsætning for Øjeblikket befinder sig i en Stagnations-Tilstand, i en af de Kriser, der i Tidernes Løb periodisk vende tilbage, saa ligger det desværre ikke i Regeringens Magt at afhjælpe dette Onde, hvilket i andre Lande føles paa samme Maade som i Tyskland.» Og samtidigt erklærede Rigskanslerens Venner i Rigsdagen, at «vi ville forene os med Frihandelspartiets Repræsentanter om en Simplifikation af Toldtarifen.» Dengang tænkte Ingen paa, at denne Simplifikation vilde komme til at bestaa i Indførelsen af den «almindelige Toldpligt»! Og det følgende Aar, 1876, da Frihandelsmanden Delbrück traadte ud af Ministeriet, og da der i den Anledning i den preussiske Landdag udtaltes Frygt for en Forandring i Regeringens Handelspolitik, erklærede Rigskansleren, at «mellem ham og Del-

brück var der ikke indtraadt Skygge af Meningsforskjel med Hensyn til nogetsomhelst af de svævende Spørgsmaal.» Han fandt sig senere i samme Aar foranlediget til at tilføje, at han var og altid havde været aldeles principielt enig med hin Frihandelsmand. Ja, endnu fra det følgende Aar haves Regeringsudtalelser i Frihandelsretning. Dengang var dog endnu ikke den Tid helt forbi da ethvert Menneske, der vilde gjælde for at være fornuftig og indsigtfuld, protesterede mod Benævnelsen Beskyttelsesmand; — nu har dette forandret sig; Tegnet er blevet givet fra ovenaf; nu gaar man frank og fri omkring som Beskyttelsesmand og betegner Frihandelen som en ubegribelig Illusion. Med rivende Fart har Omslaget fuldbyrdet sig: kun i to Aar har man arbejdet — for at komme tilbage til det Punkt, hvorpaa man stod for 60 Aar siden *). —

Vi gaa fra Programmet til dets Udførelse. Men med den blev det dog denne Gang ikke til noget Rigtigt, i alt Fald ikke til Noget, der fuldstændigt kunde tilfredsstille den store tyske Statsmand. Det viste sig, at Bismarck dog ikke var fuldt saa almægtig, som han havde troet; han mødte en Modstand som han ikke ganske kunde overvinde; han maatte opgive sin Yndlingstanke om en fuldstændig Gjennemførelse af «den almindelige Toldpligt». Det kom denne Gang ikke videre end til en Begyndelse. Denne Begyndelse finde vi i det Toldtarif-Forslag som, i Overensstemmelse med Forbundsraadets Beslutninger, nu er til Behandling i den tyske Rigsdag. Og denne Begyndelse er, som vi skulle se, dog ret net.

Den ny Toldlov vil i sin 1ste § bestemme Lovens

*) Bamberger anf. Skr.

Ikrafttræden samt Ophævelsen af den nugældende Tarif af 1ste Oktbr. 1870. § 2 giver en nøjere Forklaring af hvorledes Vægttolden opkræves. § 3 fritager fra al Fortoldning Postforsendelser paa 250 Gram Bruttovægt eller derunder. § 4 nævner endel Gjenstande, der, under visse Betingelser, ere fri for Told (for Exempel Jernbanevogne forsaavidt de ere i Fart mellem Tyskland og et Naboland, og andre saadanne Gjenstande, hvor Toldfrihed omtrent er en Selvfølge). Fremdeles bestemmer den ret interessante § 5, at Varer, der komme fra Stater, som behandle tyske Skibe eller Varer af tysk Herkomst ugunstigere end Skibe og Varer fra andre Lande, eller som kræve en betydeligt større Told af tyske Varer end den Told, Tyskland opkræver, — kunne, forsaavidt Traktatbestemmelser ikke forhindre det, belægges med en Extraafgift indtil det Dobbelte af den tariffmæssige Indførselsafgift. En lille Trusel! Det er det, man kalder «Kamptold»! — Endelig følger den egenlige Toldtarif. Af den skulle vi fremdrage nogle Positioner og sammenligne dem med det Bestaaende, idet vi dog bemærke, at for nogle Varers Vedkommende (Papir og Papvarer, Uld og Uldvarer, Hørgarn, Linnedvarer m. fl.) er en Sammenligning med den bestaaende Tarif umulig eller vanskelig paa Grund af forskjellige foretagne Forandringer.

Det Første, Læserne vel ville spørge om, er: hvad blev det saa til med «den almindelige Toldpligt»? Ja, det viste sig naturligvis umuligt at gennemføre den bogstaveligt! Toldlovudkastet nævner flere Varer som toldfri, deriblandt:

Uld, Hør og nogle andre raa vegetabiliske Stoffer, Huder og Skind, Haar og Børster, Bomuld, Silke, forskellige raa mineralske Stoffer, Stenkul, Brunkul, Cokes, Tørv og Tørvekul, Sten, almindelige Mursten og ildfaste

Sten, ædle Metaller og nogle uædle saasom raat Bly, raat Kobber samt Kobber- og andre Skillemonter, raat Tin og raat Zink, Brændeved, Trækul, Kork etc., Tjære, Beg, Harpix og Asfalt, Literatur- og Kunstgjenstande, forskellige (ikke musikalske) Instrumenter, forskellige Dyr f. Ex. Geder, Skibe med dertil hørende Dampmaskiner, Ankre og Utensilier, forskellige Droguer- og Apotheker-varer, Kautschuck, Affald.

Disse Varer skulle, som sagt, være toldfri. Men hidtil vare de det (i alt Fald paa en enkelt mindre betydende Undtagelse nær) ogsaa. Saa noget Fremskridt er her altsaa ikke Tale om.

Dette var, om man vil, Tarifens Lysside! Vi komme nu til dens mindre glædelige Del. Her skulle vi først nævne de to Positioner, der er blevet talt saa meget om: Kvægspositionen og Kornpositionen.

Tarifudkastets Nr. 39 bestemmer: Af følgende Dyr erlægges der pr. Stk. følgende Told: Heste, Mulæsler, Muldyr og Æsler 10 M., Tyre og Køer 6 M., Oxer 20 M., Ungkvæg 4 M., Kalve under 6 Uger 2 M., Svin $2\frac{1}{2}$ M., Grise under 10 Kilogr. 0,30 M., Faar 1 M., Lam $\frac{1}{2}$ M. — Alle disse Dyr vare hidtil (alene med Undtagelse af Svin og Grise) toldfri! For at være fuldstændige maa vi tilføje, at denne Position dog godhedsfuldt nævner Geder som toldfri!

Pos. 9 indeholder: Af følgende Kornsorter og Landbrugsprodukter erlægges der pr. 100 Kg. følgende Told: Hvede, Havre og Bælgrugter saavel som ikke særligt nævnte Kornsorter 1 M., Rug, Byg, Majs og Boghvede $\frac{1}{2}$ M., Malt 1 M. 20 Pf., Anis, Koriander, Fennikel og Kommen 3 M., Raps 0,30 M. — Alle disse Artikler vare hidtil toldfri! For ogsaa her at være fuldstændige maa vi tilføje, at Positionens sidste Litra siger, at Landbrugsprodukter „anderweitig nicht genannt“ ere toldfri; men man mindes, at Positionen i sin Begyndelse siger, at ikke blot de særligt nævnte men ogsaa de ikke-nævnte Kornsorter svare Told!

Disse to Positioner høre til de mest omtalte; men vi kunne maaske dog, naar vi tage Tarifudkastet for os, finde nogle andre der ogsaa ere ret interessante:

Pos. 2. Bomuld og Bomuldsvarer. Den raa Bomuld er, som vi hørte, toldfri; men Tolden paa Bomuldsvarer foreslaas meget betydeligt forhøjet. Tolden paa Bomuldsgarn skal saaledes sættes op til et Beløb, der er 100, 200, 300 ja endog over 300 pCt. større end den nuværende. Gjennemgaaende er der for Bomuldsvarerne en meget betydelig Toldforhøjelse.

Pos. 3. Bly og Blyvarer. Det raa Bly er toldfri; men medens valset Bly og Bogtrykkerskrift samt grove Blyvarer hidtil vare toldfri, skal Tolden herefter være resp. 3 og 6 M. pr. 100 Kg. De finere Blyvarers Told vedbliver at være 24 M. pr. 100 Kg.

Pos. 4. Børstenbindervarer. Grove Børstenbindervarer hidtil toldfri; — herefter 4 à 8 M. pr. 100 Kg. De finere herefter som hidtil 24 M. pr. 100 Kg.

Pos. 6. Jern og Jernvarer. Raajern hidtil toldfri; — herefter 1 M. pr. 100 Kg. Forskjellige Sorter Jern og Jernvarer, der siden 1ste Jan. 1877 vare toldfri; — herefter 2½ à 6 M. pr. 100 Kg.

Pos. 13. Træ og Trævarer. Forskjellige hidtil helt eller næsten fri Træsarter og Trævarer fortoldes herefter med tildels betydelige Satser. Saaledes: Bark hidtil frit, — herefter ½ M. Raat eller kun med Øxen tilhugget Træ hidtil frit, — herefter ¼ M. Tilsavet Træ hidtil frit, — herefter ¼ M. Grove, raa, ufarvede Bødder-, Drejer-, Snedker- og Kurvesletterarbejder hidtil fri, — herefter 3 M. Forskjellige simplere Trævarer hidtil 0 à 6 M., herefter 10 M. Fine Varer hidtil 24, — herefter 30 M. Polstrede Møbler uden Overtræk hidtil 20, — herefter 30 M. Polstrede Møbler med Overtræk hidtil 20, — herefter 40 M. pr. 100 Kg.

Pos. 14. Humle. Hidtil 10, — herefter 20 M. pr. 100 Kg. brutto. 100 pCt.s Forhøjelse!

Pos. 15. Instrumenter, Maskiner m. m. Musikalske Instrumenter hidtil 12, — herefter 30 M. Lokomotiver og Lokomobiler siden 1ste Jan. 1877 toldfri, — herefter 8 M. Maskiner af Træ, Støbejern og Smedejern siden 1ste Jan. 1877 fri, — herefter 3 à 5 M. pr. 100 Kg. Jernbanevogne uden Polstre siden 1ste Jan 1877 fri, — herefter 6 pCt. af Værdien. Andre Jernbanevogne 10 pCt. af Værdien. Andre Vogne med Polstre 150 M. pr. Stk.

Pos. 17. Kautschuck og Guttaperka samt Varer heraf. I raa eller blot rensset Tilstand toldfri. Varer heraf større eller mindre Forhøjelser.

Pos. 18. Klæder og Modevarer. Tildels For-

højelser paa flere hundrede Procent. For Exempel: saadanne Varer af Silke eller Floretsilke, broderede, og med Kniplinger hidtil 180 à 240 M. — nu 900 M. pr. 100 Kg.

Pos. 19. Kobbervarer, Pos. 20. Isenkramvarer, Pos. 21. Læder og Lædervarer, — større eller mindre Forhøjelser.

Pos. 22. Hørgarn, Lærred og Linnedvarer. Maskinspundet Hørgarn hidtil 3, — herefter 3 à 12 M. Haandspundet Hørgarn hidtil frit, — herefter 6 M. Traad hidtil 24, — herefter 36 M. Rebslagervarer hidtil 3, — herefter 6 M. pr. 100 Kg. O. s. fr.

Pos. 23. Lys. Hidtil 9, — herefter 15 M. pr. 100 Kg.

Pos. 25. Konsumtibilier. Brændevin hidtil 36, — herefter 48 M. Vin, Most og Cider hidtil 16, — herefter 24 (paa Fustager) og 48 M. (paa Flasker) pr. 100 Kg. Smør hidtil 8, — herefter 20 M. Kjød hidtil frit, — herefter 12 M. Ubrændt Kaffe hidtil 35, — herefter 42 M. Brændt Kaffe hidtil 42, — herefter 50 M. Ost hidtil 10, — herefter 20 M. Kraftmel, Nudler, Sago etc. hidtil fri, — herefter 6 M. Møllefabrikater af Korn, navnlig Mel og Gryn hidtil fri, — herefter 2 M.! Østers, Hummer og andre Skaldyr hidtil 12, — herefter 24 M. Ris hidtil 3, — herefter 4 M. Salt hidtil 12, — herefter 12,80 M. The hidtil 48, — herefter 100 M. pr. 100 Kg. Fisk herefter som hidtil 3 M. pr. 100 Kg. Saltede Sild 3 M. pr. Td. — Tobakstolden vil blive fastsat ved en særlig Lov, hvorfor Forslaget til den almindelige Toldlov ikke bestemmer noget om den.

Pos. 26. Olje og Fedt. Oljer paa Flasker og i Krukker hidtil 5, — herefter 20 M. Spiseoljer paa Fustager hidtil 3 à 5, — herefter 8 M. Fedt hidtil for Størstedelen frit, — herefter 2 à 10 M. pr. 100 Kg.

Pos. 27. Papir og Papvarer. Forskjellige Forhøjelser.

Pos. 28. Pelsværk. Meget betydelige Forhøjelser.

Pos. 29. Petroleum. Hidtil frit, — herefter 6 M. pr. 100 Kg.

Pos. 30. Silke og Silkevarer. Silkevarer hidtil 180 à 240, — herefter 600 M. pr. 100 Kg.

Pos. 31. Sæbe og Parfumerier. Sæbe hidtil 5 à 12, — herefter 5 à 30 M. Parfumerier hidtil 20, — herefter 100 M. pr. 100 Kg.

Pos. 37. Levende Dyr og dyriske Produkter «anderweitig nicht genannt» fri. Æg hidtil fri, — herefter 3 M. pr. 100 Kg.

Pos. 38. Lervarer. Forskjellige Forhøjelser.

Pos. 40. Voxdug. Hidtil 4 à 12, — herefter 12 à 50 M. pr. 100 Kg.

Pos. 41. Uld. Raa Uld fri. Uldgarn hidtil dels frit, dels Toldsatser paa 3 à 24 M., — herefter Toldsatser paa 3, 8, 10, 12, 24 og 30 M. Forskjellige Uldvarer hidtil 60 à 180 M., — herefter 100 à 600 M. pr. 100 Kg.

Pos. 42. Zink og Zinkvarer. Raat Zink frit, valset Zink og grove Zinkvarer hidtil fri, — herefter 3 à 6 M. Fine Zinkvarer 24 M. pr. 100 Kg.

Pos. 43. Tin og Tinvarer. Ganske analog med Pos. 42.

Disse Exempler ville give en lille Forestilling om Toldudkastets hele Aand og Retning og dets Forhold til den endnu gjældende Tarif. De ville vise, hvorledes den tidligere Toldfrihed for et stort Antal Artikler er bleven forvandlet til Toldpligt, hvorledes en tidligere moderat Told er bleven afløst af en meget høj Told, og hvorledes man endog ikke har undset sig ved at belægge de allerførste Livsfornödenheder (Brød og Kjød) saavelsom flere af Industriens vigtigste Raastoffer med Told. Man vilde imidlertid være temmelig naiv, naar man troede, at de ægte Beskyttelsesmænd nu vare tilfredsstillede. Nej, det er ikke saa let at gjøre dem tilpas. At belægge Artikler, der tidligere vare toldfri, med Told og at sætte de bestaaende Toldsatser flere hundrede Procent i Vejret, — hvad forslaar det! Tilfredsstiller man Fabrikanterne paa et Punkt, kan man være vis paa, at de ere misfornøjede paa et andet. Og faa de Industridrivende nogen Beskyttelse, komme Landmændene og klage over, at de ikke have faaet nok. Om Stemningen, specielt Godsejernes, ligeoverfor Toldlovforslaget har man et ret interessant lille Vidnesbyrd i en meget omtalt af «Reichsbote» offentliggjort Brevvexling mellem Frih. v. Thüngen til Rossbach i Bayern og Fyrst Bismarck.

Den bayerske «Agrarier» havde indsamlet nogle Tilslutningsadresser til det bismarckske Program af 15. December, hvilke han indsendte til Grev Vilhelm Bismarck med Anmodning om, at denne vilde besørge dem videre til sin Fader. Tilslutningsadresserne vare ledsagede af en Rossbach d. 12. April 1879 dateret Skrivelse, i hvilken Frih. v. Thüngen først anmoder Greven og hans fyrstelige Fader om for Guds Skyld ikke at betragte Adresserne som Tillidserklæringer til Toldlovforslaget. Nej, Tilslutningen gjælder Programmet af 15. December, men paa ingen Maade dette Toldlovforslag, der hverken har opfyldt Programmets Løfte om en «almindelig Toldpligt» eller dets Løfte om en ligelig Beskyttelse af den hele Produktion. Efter at man saaledes er bleven sat i den rette Stemning, fortsætter Skrivelsen paa følgende Maade:

«Den foreslaaede Tarif kan i Hovedsagen betegnes som en Beskyttelses-Toldtarif for Industrien, men med Landbruget affinder den sig kun ganske flygtigt; thi medens f. Ex. Jern beskyttes med en Told paa 20 pCt. eller endnu mere af Værdien, er Rug bleven affundet med en Told paa kun 3 pCt. Nogenlunde beskyttet er kun Dyr, dyriske Produkter, landøkonomisk Industri og Humle; men aldeles utilstrækkelig er Korntolden, der egentlig kun er ensbetydende med et statistisk Gebyr. Og Korn er og bliver dog i Tyskland Landbrugets Hovedprodukt; det gaar ikke an yderligere at indskrænke Dyrkingen deraf. . . . Fremfor Alt maa Korn belægges med en dygtig Told. . . . Med den i Tarifudkastet foreslaaede Told kan Landbruget ikke give sig tilfreds; Alt maa gjøres for at faa den forhøjet og det strax! . . . Sker dette ikke vil Landbruget langsomt men sikkert gaa til Grunde. Landbo-Middelstanden vil forsvinde; de rige Kapitalister ville for Spotpris købe Latifundier og lade dem ligge hen som Græsgange; Bonden bliver, hvad han var for 2000 Aar siden, Hyrde; en Del udvandrer, de Andre blive Socialdemokrater, og saa har vi den sociale Revolution, der ender med Cæsarismen! Det er det Billede, der

viser sig for mit Blik, naar Landbruget ikke hjælpes energisk. . . . Lad Hjælpen komme snart! Deres store Fader er den eneste Mand i Verden, der kan hjælpe os, og derfor sætte vi ogsaa vor Lid til ham!»

Paa dette Brev — der desuden indeholdt nogle Historier om Landmændenes Falliter, der bruse frem som «Laviner», om «Jøde-Aagerkarlene» m. m. af samme Art — modtog Hr. v. Thüngen følgende yderst karakteristiske egenhændige Skrivelse (dat. Berlin d. 16. April 1879) fra Rigskansleren:

«Deres Skrivelse har jeg læst med stor Interesse. Jeg deler Deres deri udtalte Anskuelse, at de foreslaaede Korntoldsatser ikke ere tilstrækkelige til at give Landbruget en Beskyttelse, der staar i Forhold til de direkte Skatter, det bærer; de ville maaske kun have den Følge, at der kommer Orden i og Oversigt over Kornindførselen, og at navnlig Tysklands Overfyldning med ikke solgt Korn formindskes; men jeg har ikke kunnet opnaa mere ved mine Forhandlinger med Regeringerne og Tariffkommissionen, og jeg har navnlig ligeoverfor de større Forbundsstats Ministerier kun med stor Anstrengelse kunnet fastholde det Opnaaede. De fleste syd- og mellemtyiske Ministeriers Modstand og den württembergske Regerings Begjæring om at faa de 50 Pfennig Told nedsat til 30 Pf. vil være Dem bekjendt. En endnu større Vægt end paa Tolden lægger jeg imidlertid paa Jernbanetariferne, ved hvilke der ligefrem gives Indførselspræmier, der ikke sjældent naa det 4- eller 5-dobbelte af Tolden paa 50 Pfennig. Naar det lykkes at fjerne denne Uretfærdighed, saa lover jeg mig deraf større Virkninger end af en Fordobling eller en dobbelt Fordobling af den foreslaaede Told; men hidtil har jeg neppe Haab om i saa Henseende at vinde de store Forbundsstats Ministerier. De bayerske Banetarifer og deres Virkninger kjender De af egen Erfaring. Jeg mangler al Indflydelse derpaa. Naar en Forbedring skal opnaas i den foreslaaede Toldtarif, maa alle Landbrugets Repræsentanter i Rigsdagen sætte sig i Bevægelse, forene sig og stille Andragender. Ogsaa Indholdet af Deres Brev vilde jeg hellere se offentliggjort, end at det skulde forblive liggende blandt mine Akter; thi hvad mig angaar, kan jeg sige: *vous préchez un converti*, og jeg gjør allerede, hvad jeg kan. Jeg har ind-

virket, saa meget som jeg kunde paa Tarifkommissionen for at faa Landbruget stillet *pari passu* med Industrien; men i saa Henseende har jeg snarere fundet Anklang hos de Industridrivende end hos Ministerierne, efter hvis Instrux Kommissionsmedlemmerne have stemt. Jeg vedbliver i mine Bestræbelser; men paa det officielle og det publicistiske Omraade trænger jeg til en stærkere og mere praktisk Understøttelse end den, jeg hidtil har fundet.»

Disse to Aktstykker have tildraget sig megen Opmærksomhed, og navnlig har den bismarckske Skrivelse, der antyder den «agrарiske» Politik, Rigskansleren ønsker at følge, spillet en stor Rolle i den tyske Rigsdags Forhandlinger om Toldsagen.

Om disse Forhandlinger, der begyndte strax efter at Rigsdagen i Slutningen af April var traadt sammen igjen, kunde der siges meget. Man maa indrømme, at de have bragt flere højst interessante Udtalelser; men i det Hele maa det dog siges, at de ere et godt Exempel paa, hvorledes en Sag som Toldsagen ikke bør fremmes! Lad os dog et Øjeblik tænke paa, hvorledes man har baaret sig ad i Tyskland: Endnu for omtrent to Aar siden udtalte Bismarck sig for det engelske System; i Løbet af knap to Aar har han været i Stand til at arbejde sig baglænds op til Standpunktet af 1818. Da dette Standpunkt var naaet, lod han sit Toldlovforslag udarbejde af Gehejmeraader, om hvem det ikke vides, at de have beskæftiget sig med Toldspørgsmaal, før Bismarck fandt for godt at gjøre dem til Medlemmer af Tarifkommissionen. Tarifforslaget blev derefter indbragt i Rigsdagen, hvor Forsvaret for det førtes, foruden af Regeringens Medlemmer, af nogle «konservative» Godsejere, nogle «nationalliberale» Overløbere og af Medlemmer af «Centrum». I Virkeligheden er, som Eug. Richter fremhæver, dets Skjæbne bleven lagt i Hænderne paa det Parti, der tæller

de fleste gejstlige Herrer i sin Midte, og hvis religiøse Synspunkter pleje at hæve det over økonomiske og overhovedet jordiske Smaasager! Og saa forhippet har Rigsdagen været paa at lystre denne Halvgud, — der, som Virchow siger, betragter Kritik som en Blasfemi og Ros som en Næsvished — at den kun har givet sig Tid til at undersøge en Del af Lovforslaget ved Udvalg. En Mængde af de allervigtigste Positioner ere blevne vedtagne i Hui og Hast uden Udvalgs Nedsættelse! Bimarck har udtalt sit: *sic volo, sic jubeo!* Saa lystre man! Ligeoverfor Bismarcks Vilje har Fornuften intet at sige! Heller maatte dog vistnok den tyske Rigsdag have betænkt sig lidt for længe, naar galt skulde være, end udvise en Ilfærdighed, som den vil komme til at angre. Et saadant Exempel som det den tyske Rigsdag har givet i Told-sagen — en Sag af den mest indviklede Beskaffenhed, hvor de forskjelligste Hensyn maa overvejes — kan nok betegnes som et afskrækkende Exempel.

I det Øjeblik da nærværende Hefte afsluttes, foreligger der endnu ikke noget Definitivt. Men naar vi næste Gang samles med Læserne, ville vi, efter alle Julemærker at dømme, have at berette om en glimrende Sejr. Om denne glimrende Sejr tillige vil blive en Pyrrhussejr, faar Fremtiden vise.

25/5.

A. P.

Anmeldelser.

Landøkonomiske Breve. Udgivne af G. C. V. Ræder. Kjøbenhavn, H. Hagerups Boghandel. 1879.

De «landøkonomiske Breve», som Hr. G. Ræder til Dyrehavegaard ved Kolding udgiver, ere nu naaede op til et Antal af 24. I disse 24 Breve ere efterhaanden en stor Mængde Spørgsmaal blevne behandlede, og, fremhæve vi, ikke blot landøkonomiske, men adskillige andre, der kun staa i et mere middelbart Forhold til Landøkonomien. En Hovedbetragtning, som Forf. gjør gjældende, er den, at vort Landbrug er afhængigt af vor hele nationale Udvikling, ligesom omvendt denne atter er afhængig af hint. Fra dette Standpunkt, der vil blive forstaaet og godkjendt af mange Andre end Landøkonomer, ønsker Forf. sine Breve bedømte.

N. Dalhoff: Vore Sindssyge. (Universalbibliothek, Bd. XX). Kjøbenhavn, Andr. Fred. Høst & Søn. 1879. (157 S.).

Denne Bog indeholder et temmeligt betydeligt statistisk Element. Af Bogens tre Afsnit (1. Sindssygdommenes Væsen og Former, 2. deres Aarsager, 3. deres Behandling) er det navnlig det mellemste, der er rigt paa statistiske Oplysninger. Læserne ville saaledes her bl. fl. Spørgsmaal finde følgende behandlede: tage Sindssygdommene til? hvilke Nationer og hvilke Trossamfund ere mest udsatte for dem? hvike Kjøen, Aldre og Livsstillinger ere de mest udsatte? angribes Gifte eller Ugifte

hyppigst? — — Folk ere i Almindelighed meget parate til at give Svar paa alle saadanne Spørgsmaal. Forf. viser derimod med megen Ædruelighed, at man ikke uden Videre kan slutte derfra, at der i Nutiden noteres højere Tal paa Sindssyge end i Fortiden, at der hos de protestantiske Nationer, blandt Ugifte, i den eller den Livsstilling osv. tælles forholdsvis mange Sindssyge. Sindssygestatistiken er af en saa ufuldkommen Karakter, at den maa behandles med den højeste Grad af Kritik; dens Tal maa, før de benyttes til Bevisførelse, udrenses med megen Omhu. Vi kunne her ikke Andet end anerkjende det kritiske Blik, hvormed Forf. paa de fleste Steder ser paa den paa-gjældende Statistik, og vi tro, at de Resultater, han kommer til, for Størstedelen ere rigtige.

Forf. har paa Grund af sit Forhold til St. Hans Hospital en rig personlig Erfaring at støtte sig til. Han har derhos benyttet en betydelig, fremmed og dansk, statistisk og anden Literatur. Han har endelig vist sig i Besiddelse af Evne til at give en helt igjennem almenfattelig Fremstilling. Vi tro derfor, at hans Bog vil opnaa sit Formaal: den vil sikkert «gjøre Sit til at sprede Fordomme og vække Forstaaelse og Deltagelse for vore Sindssyge.»

Bibliografi.

- Aleksis Petersen, Handelskalender for Danmark. 1879.
P. G. Philipsen. 6 Kr. 50.
- Dalhoff, vore Sindssyge. Andr. Fred. Høst & Søn. 2 Kr. 50.
- Ingram, Nationalekonomiens nuværende Stilling og Udsigter.
Overs. af Aleksis Petersen. Andr. Fred. Høst & Søn. 80.
- Landøkonomiske Breve. Udg. af Ræder. IXX—XXIV. Hagerup.
- Madsen, C. L., Danmarks, Sveriges og Norges Samkvem med
Udlandet 1871—77. Nye Undersøgelser om Loven for
den internationale Trafik. Med 3 Tabeller. G. E. C. Gad.
- Albonico. Nuovi principi di scienza economica, parte I La
produzione, vol. I L'idea economica e la ricchezza; pag.
340. Bergamo. 4 L.
- Forni. L'internazionale e lo Stato; studii sociali; pag. 520.
Napoli. 5 L.
- Siciliani. Socialismo, Darwinismo e sociologia moderna;
pag. 98. Bologna. 1 L. 25.
- Berthon. Reflexions sur l'impôt et sur les autres ressources
de l'État. Guillaumin. 2 fr. 50.
- Block, Maurice. L'Octroi; pourquoi il est conservé. Berger-
Levrault. 1 fr. 50.
- Bondurand. Économie politique. F. Bastiat. Guillaumin. 3 fr.
- Bonnet, Victor. La Question des impôts. Plon. 3 fr. 50.
- Carou. Le Paupérisme, ses causes, moyens de le prévenir,
de le soulager ou de le réduire. Plon. 5 fr.
- Champagny, le comte de. La Bible et l'économie politique.
Bray et Retaux. 2 fr. 50.
- Cruchon. Les Banques dans l'antiquité; étude historique,
économique et juridique. Pedone-Lauriel. 5 fr.
- Delore. La Vérité sur les tours. Lyon. Delahaye. 1 fr. 50.
- Fauconnier. Protection et libre-échange. Observations
soumises à MM. les rédacteurs du Journal des Econo-
mistes, de l'Economiste français et du Journal des Débats.
G. Bailliére. 2 fr.

- Lacroix. Du Rétablissement des tours. Lettres pour servir à l'étude de cette question. Avec une préface de M. Frédéric Passy. Guillaumin. 3 fr.
- Ozenne et F. Bonnange. Atlas graphique et statistique du commerce de la France avec les pays étrangers pour les principales marchandises pendant les années 1859 à 1875. In-folio. (Impr. nationale.) J. Baudry. 140 fr.
- Valcourt. M. de Bismark et la liberté commerciale. Guillaumin. 1 fr. 50.
- Holyoake. The History of Co-operation in England. Vol. 2. The Constructive Period, 1845—78. p. 480. Trübner. 8 sh.
- Silver. (The) Question, Reviewed by an Indian Official. Longmans. 3 sh. 6.
- Sherman. Selected Speeches and Reports on Finance and Taxation, from 1859 to 1878. New-York. 12 sh. 6.
- Fabri, bedarf Deutschland der Colonien? Eine politisch-ökonom. Betrachtg. (108 S.) Gotha, F. A. Perthes. 2 M.
- Sax, die Verkehrsmittel in Volks- u. Staatswirthschaft. 2. Bd. Die Eisenbahnen. (552 S.) Wien, Hölder. 14 M.
- Schönberg, Prof. Dr. Gust., Finanzverhältnisse der Stadt Basel im XIV. u. XV. Jahrh. (821 S.) Tübingen, Laupp. 18 M.
-

servir
de M.
3 fr.
stique
pour
59 à
40 fr.
Guil-
r. 50.
ol. 2.
8 sh.
ficial.
sh. 6.
and
sh. 6.
nom.
2 M.
r. Bd.
4 M.
Basel
8 M.